

MAGYAR REGÉNYIRÓK KÉPES KIADÁSA

**Szerkeszti és bevezetésekkel ellátja
MIKSZÁTH KÁLMÁN**

8. KÖTET

HAZAI REJTELMEK

REGÉNY

**IRTA
KUTHY LAJOS**

ELSŐ KÖTET

PATAKY LÁSZLÓ RAJZAIVAL

**BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda
1906**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2010
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-385-4 (online)
MEK-07552

TARTALOM

KUTHY LAJOS.

HAZAI REJTELMEK

- I.
(Hortobágy.)
- II.
(A csikós.)
- III.
(A hortobágyi csárda.)
- IV.
(Szállító parasztok.)
- V.
(Kátay, Kopogó, Nyúl Iczik, Piske Pista,
Harangi talyigás.)
- VI.
(Dudás Juhász. A Poltrás. Csonka
Kondás.)
- VII.
(A csökönösi báró Ózugi-család.)
- VIII.
(Folytatás.)
- IX.
(Várt s váratlan vendég.)
- X.
(Séta.)

- XI.
(Egy ismeretlen.)
- XII.
(Házi jelenet.)
- XIII.
(Pusztai halászat.)
- XIV.
(Az árva halász.)
- XV.
(Folytatás.)
- XVI.
(A vörös dajka.)
- XVII.
(Észrevételek.)
- XVIII.
(Orfészkek.)
- XIX.
(Alföldi tájképek.)
- XX.
(Tiszta szerelem.)
- XXI.
(Pusztai vacsora.)
- XXII.
(Urfias tréfa.)

KUTHY LAJOS.

1813-1864.

A debreczeni öreg kollegiumban, 1832-ben, az öreg diákok közt feltűnt filigrán, finom termetével, előkelő magatartásával és urias modorával Kuthy Lajos, az érmihályfalvi kálvinista papnak, nagytiszteletű Kuthy Sándor uramnak a fia, a ki úgy festett külső hüvely tekintetében, mint valamely négylovas bihari familia sarja.

Belsejére nézve még szinte jobban: élénk szellemű, poetikus lelkű, distingvált műveltségű ifjú vala, ki a bölcselkedés mesterségét tanulván, a múzsák társaságát is kedvelé, több novellát és versezetet irván az Önképző Körben a derék Péczly professor vezetése alatt.

Bizonyára kiváló pap, sőt superintendens lett volna belőle idővel, szelid, békés nyáj fölött, ha egy látszólag apró esemény ki nem zavarja a keréknyomból s bele nem taszítja egy másik keréknyomba, mely tragikumba vezeti.

Egy Farkas János nevű jó pajtása megverte a felügyelőjét, a tanári kar kicsapta az iskolából. Az ítéletet Farkas jó barátai igazságtalannak találták s ennek kifejezéséül vele együtt eltávoztak az intézetből, köztük Kuthy is.

Búcsut mondván ezzel a papi pályának is, mint nevelő Nagyváradra került az Olasz-családhoz, itt egyszersem a jogot hallgatta és minthogy különösen vonzó és lebilincselő volt a modora, csakhamar meg tudta magát kedveltetni a megyei urakkal, a kik behozták megyei aljegyzőnek.

Most már megint szép pálya nyílt volna előtte, de megint közbejött - Farkas János. Az egykori kicsapott diák levelezett vele Pozsonyból s rajzolta eléje az országgyűlési élet csábító képeit, (maga Farkas akkor Kossuthnál írnok s lapexpeditor volt). Kuthy ellenállhatatlan vágyat érzett ilyen mozgalmas élet iránt s mintha csak diktálna a sorsnak, az egyik biharmegyei követ fölvitte őt magával patvaristájának.

Itt következett aztán a gyöngyélet, Kuthynak való, ki ellent nem állhat a vágynak: mindig a kirakatban lenni. Az országgyűlési ifjúság ez idő szerint szinte többet nyomott, mint a dieta, Kossuth Lajos pedig majdnem annyit maga, mint a kettő együtt. Kuthy itt is felszínen maradt, Lovassy László, az ifjúság vezérének oldalán szerepet játszott, a Kossuth hirlapjába is irogatott, úgy hogy mikor az országgyűlést 1837-ben feloszlatták s Lovassyt elfogták, Kuthyt se hagyta nyugton a hatalom; otthon az apja házában lánczra verték s úgy vitték Budára a József-kaszárnyába, hol öt hónapig ült nyirkos tömlöczben.

Soha jellegzetesebben pálya nem indult. Ime egy ember, a ki a barrikádokon fog meghalni!

A bíróság sok zaklatás után fölmentette, csak arra irányult a törekvése, hogy kenyérhez ne jusson, (ilyen kormányzást is csak az osztrák találhat ki) s eltiltá az ügyvédi vizsga letételétől. Véges eszű birái azt hitték, hogy hivatásától vonják el, pedig épen a felé hömpölygették. Az öt hónapi magány és elmélkedés megtermékenyíté. Nem kellett már neki csak egy lökés, hogy hivatásához jusson. Ez is megjött s ez is szerencsétlenség alakjában. Megszabadulása után Nagyváradra ment vissza, hol tárt karokkal fogadták ismerősei s mint «sokat szenvedett embert» (ez volt akkoriban a legnagyobb cím) újra megválasztották megyei aljegyzőnek. Ugyanekkor kezdett szövődni harmatos szerelmi viszonya az alispán leányával, a szép Thurzó Jettával, ki váratlanul meghalt. Ez a fájdalom kellett még neki. Isten ilyeneken neveli poétáit.

Kuthy irogatni kezdett s örült, mikor őt az erdélyi ellenzék Kolozsvárra lapszerkesztőnek híta meg. Ebből az állásból távozva, az erdélyi országgyűlés feloszlata miatt, 1838-ban, Pestre

ment s itt még egyszer megpróbálta ügyvéddé lenni, de most se engedték. Hat évvel később végre megkapta az engedélyt, de már akkor rá se gondolt többé, ünnepelt író volt már akkor, sajkáját kedvező szelek röpítették a dicsőség, hírnév felé.

Főkép a novellairás terén ért el jelentős sikert. Az Athenaeumban, a korszak legkitűnőbb folyóiratában lépett fel s rohammal vette be magát a közönség kegyeibe. Jókai még akkor kezdő író lévén, Kuthy nimbusza hova-tovább az Eötvös Józsefével vetekedett. Az ő kézírataikat ívenként száz forintjával fizették a kiadók.

De mily csillogó szerep jutott még ezenfelül a dicsvágyó ifjúnak az ekkor még kicsiny Pesten! Ő volt szép alakjával, finom modorával, izléses öltözékeivel az első gavallér, vagy mint akkor mondták, az első «arszlán». Az arisztokrata szalonok kedvencze, asszonyok bálványa, férfiak irígységének tárgya. Jókai «az irodalom grófjának» nevezte.

Sem előtte, sem utána nem élt meg író mesterségéből hasonló fényben. Őt, pompával berendezett szobából álló lakást tartott a Szarka-utczai Forray-házban, titkárja volt, a ki levelezéseit vitte, cifra huszár, harisnyás komornyik ácsorgott az előszobájában. 1839-ben megnősült, egy szép komáromi leányt, Kalicza Jankát, vett nőül, de ez a házasság szerencsétlen volt, s hamar vége lett, mint a permeteg esőnek. Elváltak s Kuthy megint visszatért a társaságokba, virágról virágra szállt, titkárja volt Batthyány Lajos grófnak, onnan fizetést is húzott, grófnékat tanított magyarul, nem fizetésért, flirtből, párbajsegédkezett, mozgalmakat szervezett, pezsgős estélyeket adott barátainak a lakásán s nemcsak novella- és regénymeséket gondolt ki magányos óráiban, hanem új kabáthajtókákat, nyakkendő megkötéseket, mert a divat utána igazodott. Tagja az Akadémiának, a Kisfaludy-Társaságnak s otthon van minden körben, még a nádorispán szükkörű vasárnapi estélyeire is hivatalos.

Hanem ehhez az életmódhoz nem a Hippokrene forrása kellett volna, inkább egy petroleum-forrás s egy aranybánya. Már 1845-ben egymást érik a foglalások a Kuthy lakásán. Semmit se használ, hogy a főrangú hölgyek összebeszélnek, megveszik a butorait árverésen és visszajárhatatlanná fonnak az indák. A dialogok nem természetesek, az emberek se hús se vér; «csinálmány» ez mind, de mekkora erővel és tehetséggel!

A *Hazai rejtelmek* körülbelül a legjobb munkája Kuthynak. Nem közönséges tehetség lép ki elének e könyvből. Mély megfigyelője a természetnek és páratlan leíró. A nyelve dagályos ugyan s emlékeztet valamely gazdag österületre, hol buján nő fű, dudva, virág s melyet szinte járhatatlanná fonnak az indák. A dialogok nem természetesek, az emberek se hús se vér; «csinálmány» ez mind, de mekkora erővel és tehetséggel!

Novelláiban hajhászsa a borzalmast, a hajmeresztőt és a csattanós jeleneteket. Sue a mintaképe. De alakjait szívesen veszi a magyar történelemből, mely teljesen kiaknázatlanul hever még. Leginkább nőket szeret rajzolni. Csupa Illavára való példányokat.

Anyagi bajai közt valóságos enyhületül üt be az 1848-iki mozgalom, a mikor nem volt többé se alperes, se felperes, mert egy nagyobb pert kellett eligazítani. Az első miniszteriumban a miniszterelnöki iroda igazgatója lett. Később pedig Szemere mellett mint belügyminiszteri osztálytanácsos működött s elkísérte a kormányt Debreczenbe is.

A katasztrófa után szomorú élet következett. Nem maradt egyebe, csak a tolla, de az bizony vékony szerszám lett most, és a hitelezői, a kiken semmit sem szelidített a nemzeti gyász. Egy darabig bujkált itt-amott, míg csak meg nem unta a koplalást, a nomád életet s eljött Pestre, hogy magát följelentse.

De a polgári törvényszék fölmentette. S ez a szerencséje volt az ő szomorú végzete. Inkább küldték volna Kuffsteinba vagy Olmützbe a kazamatákba.

Sajnos, a sors rosszabbat szánt neki.

Egy kis szobácskában tengődött Budán, éjjel-nappal írt, de novelláit már nem fizették jól, mert a közönség részint megfogyott, részint más kedvenczei támadtak. A bécsi kormány egy Hugó Károly nevű ujságíróat bízott meg 1853-ban azzal a küldetéssel, hogy az írókat hivatalvállalásra bírja. Senki se ragadt lépen, csak Kuthy Lajos. A szürke kis alakok, az éhenkórászok, a bohémek mind visszautasították, de ő, «az irodalom grófja» beugrott, mert nem tudott szegény lenni.

S ezzel azután alaposan el volt temetve, sokkal jobban, mint lett volna az olmützi kazamatákban. Barátjai, ismerősei kerültek s ő is menekült előlük, mert büszke lélek volt alapjában; új barátjai nem támadtak. A lapok hasábjai bezáródtak előtte ép úgy, mint a közönség szíve. Az író nem élt többé.

Le volt taszítva az Olympusról, mert nem tanult meg egyet, a mire magyar írónak mindennek előtt el kell készülnie: nem tudott szegény lenni.

Mint hivatalnok azonban fokról-fokra előlépett, de ez már csak olyan volt, mint mikor a halottnak a koporsóban haja vagy körme nő.

Fizikailag 1864-ben mint nyugdíjazott megyefőnök halt meg Nagyváradon 51 éves korában (1813-ban született Érmihályfalván, Biharban); meg nem siratva, részvét nélkül, alig néhány ember által kísérve vitte ki egy szegényes halottas kocsi ugyanabba a temetőbe, a hol a szép Thurzó Jetta porladozik, álmodozik vőlegényének, a merész forradalmárnak viszontagságos küzdelmeiről a császári hatalom és önkény ellen.

Mikszáth Kálmán.

HAZAI REJTELMEK

Első kiadása megjelent 1846-1847-ben.

I. (Hortobágy.)

Túl a rónát lepő öntéseken angol ló látszik nyargalni. Hátán karcsú lovagot repít, kinek kör-rajzát összeolvasztja a távolság.

Hortobágyot özön borítja. A Tisza-Füred és Nánás felől kiöntött, a Hortobágy folyam fel-dagadt, a pusztai tavak megnőttek, káka és nád közepén felül, s a hortobágyi csárda mint egy félemllett Ninive állt a szennyes tenger között. Az ó-testamentomi szűzvizen isten lelke járt, itt döglött marhák, kósza tutajok, czibált szénakazlak, s megmosdatott utcák minden szemetje uszkált a habtalan síkon, melyre bőségben teríte nádpelyhet a büzhödt szellő.

Néhol zöld oázok szorultak szigetül az öntések közé, miken ló, birka, szarvasbarom, ember s juhászkutyák éltek szoros közelben, remegve az inség főfokát, mely a koppadt gyepen, a nem szabadítás bizonyos hitében rájuk várt. Két dereglye ugyan szépen kimenthetné, de a deszkák önmagokat nem szülik hajóvá, s miért fáradna a magyar óvszerért veszélyek előtt, holott veszély alatt sincs kedve azt tenni?!

A tulkok szomorúan állongtak gyökig legelt szigetek szélein, s mit máskor nem, érzékeny szemet emeltek az égre, tán egy titkos ösztön elősejtésével, míg a rezgő víz eltorzítja nyurgult árnyaikon a nem őket illető arczkifejezést.

Egy ily kisdud világra szilaj farkas szorult. Tíz naptól törekvők megszökni a menhely börtönéből, mely szabadságát vevé el, hogy életét megtartsa. Most fáradtan fekszik, de hunyorgó szemhéja alól kivillog a düh és éhség zöld ragyogványa. Körében hantokra hasgatva a felkör-mölt gyepe, s itt-ott friss porhanyó föld, mint hangyaboly, vagy finom vakandturás, miket mérgében kapart a szokatlan fogoly. E hányások közein agg kan csontváza van szórva tördelt darabokban, melyet szerelmi kalandban lepott az áradás, s vész óráin a ragadozó martaléka lőn. E csontokra nem lehet ismerni, bordák és gerincz szerte marczongva, koponyája s magok a legkeményebb sódarcsontok keresztkasul örve a mardosás mély karczaival. Csak az állkapczában egy csonka vén agyar mutatja, hogy a zsákmány, csatához szokott kan vala. Most felkél a szép vad hűtelen nyugtából, mely éhségét nem csillapítja. Hosszat nyújtózik kiöltött nyelvvel, s hirtelen felszökik egy öl magasba. Visszaestében kiharap a földből egy darab hantot; majd kiköpve azt, fájdalmasan nyalja mély sebé, melyet a küzdő kan czombján hasított. Eleven húsig nyalja a sebet, mígnem vér serked rajta, és kínosan ordít a közben, mely mértfőldekig hallik a néma víz felett. Azonban éhsége vadabb mint a fájdalom. Megrohanja a vázmaradványokat. Foga csattog mint az edzett aczél, ínye vérzik, s egy két töredéket elnyel az éles csontokból. Majd az állkapczát ragadja fogai közé, s fület hegyezve ügetni kezd, meg-csalva önmagát az emészthetetlen zsákmánnyal. De a sziget szűk, nem adhat tért a haragban futónak. Keskeny körben üget a vízszegélyeken, mint egy iskolába kényszerített ló. Dűhe nő, s tért keres. Megáll, gerinczén borzad az ordas szőr, éles szemekkel benézi a látkört, de annak roppant területe csak víz és ég. Látja, nincs menedék, még egyszer belemar a száraz állkapczába, de az agyar ágya nem enged. Bőszülten rázza oldalt és fel s alá, aztán messze veti magától, keresztül ordítja a vízi pusztát, s szilaj szökések közt szaglálja a földet. Rugni s kaparni kezd rövid szünetre egy friss hányást. Szemei zöldveres tüzet lövelnek az alatt, s csatogva kapkod a legyek után, mik a bűzös csontokat megdongják. Végre győzött a természeti ösztön, megszelídült az éhség hatalmára, s foghegyen, finnyás nyámmogással enni kezdi a nyers földet, mely nála rendesen az éhhalál végmenedéke.

Az alatt a látkör alján felhők ütnek fel rohanó fejüket tömött kerek gomlyokban, miket hamar hasábokra oszt s ujra szétterít a nyugoti szél. Erős, kövér cseppeket szakaszt le, s hulló

terheikkel megragyásítja a sima vizeket. Távol lárma kél a határon, roppant sereg vadlúd repül igen alant, nádist keresve a vész előtt. Kisértő hangjokat hallja az éhes ragadozó. Oly közel, s hallatlan bőségben vonulnak felette, oly étvágyköltőleg látja elnyúlni a jóízű nyakat, melyet csak puha tollazat véd, s szép ifju czombokat, míg a ludak röptében feléje függenek. Tátott torokkal ugrándozik a kecses lények után, nyelvéről lecseppen az étvágy nedve, csak fél öllel tudna följebb ugrani, övé a boldogság. Hiába, az ostoba libák nem tartják szerencséinek torkába búvni, s csupa tiszteletből a körmös kalandorhoz, felcsapnak magasra biztosb vidékekbe.

Most a fergeteg nő, a szél dühe szétömlik a vízterén, s féloldalra dönti a megeredt záport, mely, mint vízsodronyból rakott zuhatag, szakadt le. A mén nyerít, a tehenek bögnék, s a juhnyáj mint egy nyomott nép, sír az apró szigetekken. A vész Körmösig hozza a szájízköltő hangot. Mennyi kövér falat, mily úri különféleség, kivált az alázatos juhok, melyek sem rugni, sem öklelni nem tudnak! hozzá mily horpasztó éhség, s mégis neki goromba földet kell nyelnie minden zsír nélkül! Hajh! ezt túrni, ennyi csábításra stoicusnak lenni nem lehet. Ő szabadnak születék, hogy ragadozhasson. Beszökik a vízbe, hogy rohanjon az áruló hang felé. De a víz mély, s messze, messze tart. Egy ösztön szól benne, mit az állat is ért, az úgynevezettéleti. «Szigetemen világos hogy élek, gondolá, vagy gondolható magában, mert érzem, hogy éhezem. E víz itt a sírverem, mihelyst elnyelem, vagy magam elnyeletem. Sírontúl ugyan nyájás öröme hí birka- s tulokbögés, de ki tudja, nem fognám-e örökre sírban hagyni becses fogaimat, hogy ne legyen mivel harapni a túlélet pecsenyéjébe. Azért jobb lesz visszarakodnom, annyival inkább, mert ez a disznó jég szörnyen püföl.» Körmösdeák alkalmasint ilyesmiken jártatá agyát, mert a gyepe csakugyan visszazállásolt. Még egy pár próbát tőn a bőgő áldozatok felé, de étvágyán kifogott az életé, s mérges nyifogás közt sérült oldalára fekvék, hogy sebet ne verhesse a kavicsnyi jég. Orrát verhenyes sügyébe vágta, félig húnyt szemhéján felborzolá a szőrt, s akkor jajdult fel egy-egy oldalkapással, ha szemén vagy fültövön üté egy jégtojás.

A pusztai vész folyvást nőtt. A fehérhasú felhők mint könnyű habok merültek egymásba, s itt-ott földig ereszték kesely farkaikat. A szél ákászgalyakat hurczolt a záporban, miket mérföldekből rabolt, a jég sűrűn omlott, mintha termett fa gyümölcsét erőszak rázná le, s a sík vizet felverte, hasonlóul a forró olajhoz, mely habzik és bugyog a szörnyű tűz felett.

Egy vészbetört szent ének hangzott s oszlék fel erőtlenül a vad morajban, s utána egykedvűn zúgott ég és víz. A szél visszakanyarult, s újra megjelent a kétség szózatja. Gyöngye női hang éneklé buzgón a zsoltár sorait:

Haragodnak nagy voltában,
Ne feddj meg uram engem.

Csattogó dördület válaszolt, mely megrendíté a földet Kardszagtól Ohatig. A táj rémsötét lőn, az elemharcz tetőpontig jutott. A széltorlat bömbölt, örvénynyé kavarva a záport, s csattogatva az összevert jeget. A lázadó állatok torz haragban bögtek a viharzenéhez, míg vészharangokat vert félre a kapkodó szélroham, távol falvaktól ragadozva el a harapdált hangot. A szent zsoltár, tört énekben töredezett elő e vad lázadás közt:

Busúlt gerjedezésedben
Ne büntess meg istenem!

Irtóztatós villám harsant el. Egy pillanatra bevilágítá a láthatárt, s messze fenékszínen megmutatá az istenben bizót. Térdelő paraszthölgy látszék a víz között két ölnyi szárazon. Keblét és karjait kisdédere hajtá, hogy elfedje az úr haragjától. Rajta semmi öltöny, mind csecsemőjét védi az, kinek az áthűtő nedv szörnyű halált hozhat. Gazdag barna haját lebontá, sátorúl teríteni hideg vállaira. Szemében rémület és éhség, arcza elkékedt a csapkodó vésztől, s rajta vérgyöngyök mosódnak el, hajadon fejről a jég sebeiből serkedők. Maga tépett sírkereszt,

haja gyászlobogó. Ajkán szent ének töredezik fel, erőtlenség miatt s elverve a haragos szélről. Buzgó hit, vértanúi remény éled lelkében isten mentő irgalmáért, de a test roskad, s nem bír hitelt biztosítani a vallás szavának. Felette, magasban ég a kergető villám, vörös világgal gyújtva a vihart. E fényvonal körében ragyog a fehér jég mint bő ezüst, a villámtér betelve mennyei derűvel, alant porrátört zápor s nedűgőz képez ködfelhőt, s benne a fény alatt mint mater dolorosa térdel az ájtatos nő. Felséges rafaeli kép.

Két óra múlva kiderült. A lég megelevenűle, a nap szétönté meleg szerelmét, lanyhán szárogatva a fürdött természetet, s egy tenyérszerű felhő sem foltozá a mennyet.

Hófehéren ragyogott ki többől az újvárosi templom, s itt-ott fényesen csillant meg a rézkakas egy-két messze tornyon, vagy falu nyelén, mint a csikós mondja. Milliós szárnyassal népesült meg a lég, a vízi zsákmányok ismét nyugton usztak a mocskos oczeánon, s a falvak harangja isten igazában hirdette az alkonyt.

A parasztnő lesimítja a vérében festett hideg vízgyöngyöket, s törő kezeiből kimerűle képén a nyomorrajz, melynek színeit eddig könnyű, vérveríték, s a csapkodó zápor kivenni nem hagyák.

Kedves ifjú kép, míg éhség és rémület be nem roskaszták, most kisértő dűlt ábra, mely szenvedő sír fogai közül látszik kikelni, hogy magát s az élőkét üldözze.

Ajka fakó, arczbőre kékedő és száraz, szemalja szederjes, s medrében üveg lencsékévé látszanak merevűlni a beesett szemek, mikre a sovány szemöldöksont komor árnyat vet.

Gyermekeit tapintja, ha él-e? s meleg sóhaját a reszkető kisdűl keblébe leheli, hogy megtartsa a szabadítás örömeig, mit isten próbája után kegyesen remél.

Egy máztalan edényt sóvárgva forgat, nincs-e még oldalán némi maradvány, de a tápot már napok előtt végkép levakará arról.

Hajából kifacsará az esőt, s olvadó jegeket, gyermekeit megenyhíté anyacsókjaival, s a róna látkörén védkar után vigyáz.

II. (A csikós.)

A meggyesi csárda irányában hosszúkás vonal tűnt fel a vizen, mely gyors haladtával folyvást hízni látszék. Egy csikós csáklyázott keskeny lélekvesztőn. Fején báránysipka zsírprémmel, s bokrétaul rézkupakos makrapipát visel, melynek oldalát még taval átverte a bűzös dohány-mocsok. Benne kétkrajczáros debreczeni szár, jóformán kurtább a pipánál, s rajta választóvízzel liliomszál s tízorru emberek cifrázva megismerhetlenül. A haj nem ragyog úgy Andaluziában mint tarkóján, kivált most csepeg a hajlétől, s rezes nyakát szépen kifényesíti, melyen még soha sem volt nyakravaló. Ingkorcza csak nyaktővig ér, mint a római tunica, hasát félig fedve sárga vásznával, de inas karjain pazérolva lobog a borjúsáju ingujj. Távolról azt hinné az ember, piros csizmát visel, úgy elsüté szárait szél és nap. Szemöldje kiáll, mint a házeresz, s bozontos szőre aláfügg a hamis szemekre, mik gyorsabban járnak a zsebóra ketyegőjénél. Homlokát függőleges redők osztják szét, de nem szenvedés vagy bölcselet redői. Gyakran kell néznie az eleven nap ellen, ha tévedt csikaját keresi, vagy enni való után vigyáz, s ilyenkor sohasem teszi kezét ernyőül szemére, mint asszonyaik szokták. A tisztos ránczok efféle szemlék bélyege homlokán. Szíjkorbácsa vállszalagúl van mellén keresztül hurkolva, melynek fonása apróbb a kigyópikkelynél, s nehéz és sujtós mint a sodrony. Különben arczfénye megközelíti a kordoványt, örök izzadástól keze sötétpiros, s tíz kerek körmei rendkívül hasonlítanak ugyanannyi pecsétostyához.

Ha ladikján egyet egyet taszít, kidugja zömök nyakát lapoczkái közül, összehúzza prémes szempilláit, miközben orrát szépen ránczba szedi, s egyet néz a vízlepte határon, hol kedvező időkben annyi toklyót s malaczt elorzott. Kezében oly ügyesen forog a csáklya, mintha mütánczos tréfálna egyenrudjával, s a lélekvesztőt oly ügyesen kormányozza odább, mint a gyepen kantártalan lovát, pedig egy törökcsónak kormánya nem bajosabb mint az övé.

Távol, a repülő szárnyasok hézagán, valami látszik vízszínt mozogni. Más, legfeljebb bólintó bogácsvirágnak gyanítná, ő már látja a pirostarka kendőt, melyet felé ráznak. Néhány lökésre megismeri, hogy nő, néhányra ismét, hogy saját menyé, ki szabadítást vár. Most vége a tekintetésnek, csáklyája gyorsan és nagyokat lök, a sajka repül, mint a parti fecske, ő siet, siet épen úgy, mintha idegen ürüt vinne vacsorára, mert ő sem erkölcsstan parancsát nem érti, sem a tuléletért áldozatot nem visz, őt csak a természet s ösztön igazgatja, s jót, rosszat egyenlő tűzzel visz véghez.

- Hol jársz menyem Sári? kérdé az ügyefogyottat, midőn annyira jött, hogy szóval érheté, oly kuszáltan kuczorgasz mint az árva daru őszszel.

- A jó isten küldte kendet apám uram, felelt a boldog szabaduló, s gyermekét az anyai öröm ujra éledtével csókolá, miközben szemérmesen fedé be ifjú vállacskáit.

- Nem küldött biz engem senki, édes leányom, mert én magam jöttem...

- De csak mégis az úr intéséből, igazítá szabadszájú ipát a vallásos asszony, tudtam én, isten nem hagyja el övét.

- Dejszen, ne volna csak ménesem harmada a nánási gyepen, s ne akarnám látni most zivatar után, isten nevében itt veszhettél volna az övéi között.

- Júj haj! ne vétkezzék annyit apám uram, jó hogy gyermekem nem érti, soha meg nem hálnék nyugodtan, hogy édes nagyapjától ilyeneket tanul, mondá a hölgy együgyű jószággal, s piros fejkendőjét füleire köté, hogy ne hallja a pogány tréfákat, miközben felszedé vizes ruhácskáit s egy pár üres szilket kender-kasornyában.

- Jól van fiam Sára, no hát haza viszlek, csak hágj be ebbe a vizi tekenőbe, s igyál egyet az egészségemért, ott a kulacs a vályu farába, csak ne sokat egyszerre, mert nem löre... Ej ej, csak már mondtad volna, hogy igyen találkozzunk, folytatá tréfásan a vén csikós, szűröm vagy subámat előhozám vala... Fázol ugy-e kis patyolatszuka? ne félj, befűt husz korty diószegi. De úgy látom, Miska reszket az öledben? hja! bábátok sohssem füröszt olyan hidegben mint a jégeső. Kutya baj, majd ha lovat őriz, az orra is befagy, mégis szuszogni kell. Dugd be fiad abba a száraz tarisznyába, vágj egy karé kenyeret, ha éhezel, s van ott egy kis borjúpecsenye is.

- Isten őrizz, felele ijedten Sáríka, tudom, más gulyáján nőtt fel az a hús.

- No no, mit félsz tőle, nem bődül bíz az meg kényes begyecskédben, úgy is az öntésbe fult volna, ha el nem fogom. Gazdájának mindegy, akár mi eszszük meg, akár a víz viszi el, válaszolt a természet fia, ellökve sajkáját a száraztól.

- Ugyan apám uram, mit kísérti a gondviselést, tudja mit mond a VI. parancs...?

- Nem tom biz én fiam. Gyermekek koromban nem értem rá, most meg vén vagyok iskolába jární.

- VI. parancs: ne lopj, mondá kegyesen Sáríka, épen azon sajkói stereotiphangon, melylyel iskolásleány korában észnélkül el szokta hadarní.

- Sohse taníts engem galambom, megérem én magam törvényével. Életemben két prédikációt hallottam: egyiket Jankó kedves fiam tisztességtételén, másikat, hogy harmadéve a csikós-tanyán egy legatust megpapoltattunk, harmadikát majd elmondják felettem, ha a csizmát üresen hagyom, s az elég lesz nekem. Aztán nem is vagyok én olyan rossz mint a pap mondja.

- Az igaz, taval is öt forintot adott kend az égett szomszédnak, pedig kölcsön kérte.

- Mihály bátyámmal sem osztottam az anyai részben, pedig semmim sem volt. Neki jobban kellett, káplárviselt ember csak mégsem járhat pőrén.

- A ladányi bukott zsidónak meg elengedé a lóbőr árát, a ki Diószegre ment deáknak.

- Hát mikor gazdámat veszett eb kergette csikóheréléskor, s elibe ugrottam, hogy engem kapjon meg?

- Igaz, mind igaz, kend maga jó, csakhogya hite rossz.

- Már mások is mondták, kutyahitű vagyok, de én nem hiszem. A rossz ember nem tud aludni, pedig én lófarkára kötve is horkolnék, ha akarom. Aztán mi az, a mit én lopok? Egy-két süldőt, ürüt, vagy legfeljebb borjút ha ragasztok, tinóra már kezem sohse teszem. Lásd kincsem Sáríka, nekem nem kell arany, ezüst, sem sallangos bunda. Ha városban laknám, okvetlenül többet kéne lopnom. De itt minden nyáron száz réz pitykét kapok kommcenzióban, s az nekem szűrre, szeredásra, erszényre, s késszíjra elég ékesség. De hogya a magyar Kanahánban, mint Hortobágyot a legatus híja, koplaljak, hogya midőn előttem szaladgál a jóízű falat, böjtöljek mint egy kámzsás barát, azt ugyan ne kívánja tőlem a pap se, a ki lelke van, mert ha igen, ő lássa, kurtát húz. Aztán sehogya sem jó sokat koplalni. Ha éhes az ember, rosszba töri fejét, s elébb-utóbb bakot lő, de ha jóllakott, elfekszik, vagy dolga után lát. Minthogya isten támaszt étvágyat, teszen is arról. Kövér juhót nem azért terem, ki jóllakott, hanem a ki éhen van. Hogya is venne számban minden sörét és malacgot mint egy talján sáfár, hogya ha egy elvész, mindjárt megtudja...?

- Uram bocsásd meg nékie, mert nem tudja, mit cselekszik, kiáltá Sáríka összetett kézzel, lehetetlen, hogya a ladikkal fel ne borúljunk, ha így garázdálkodik hitével apám uram, s a hiszek egy istent kezdé magában motyogni, miközben a kulacsból már harmadszor erősítőt vőn.

- Hü hü hü! Minap is nevettem, mert hogy Kollát uram juhászát befogták, kinn volt Peti szolgabíró. Tudakozódott az orgazdaságokról, s midőn az új akolbírót jól tartá tanácscsal, azt mondá paposan: isten megőrzi, oltalmazza a hű pásztor nyáját. Püff! jövő éjjel elhajték tőle tizenhat hágó kost. Egy istenem, lelkem, oly igazott a mint hogy Peregi Marczinak keresztelt a csürködi káplán, én mitsem tudok róla. Nem szoktam egyszerre egynél többet hozni, oszt meg a kos bűdös, nem is enni való. De mégis jól esett, mert az új juhász bojtárja istenre bizá a nyájőrzést, s maga a csárdába ballagott, pedig egy jó rekrutája sincs.¹ Már én magam járok a ló faránál vagy viczecsikósom. Megtanultam, hogy kell istenre bizni a ménest, ha vasba akarom magamat veretni.

Sárika ezalatt megvidámult a kulacs tartalmától. Látá, miként ipa javíthatatlan. Szánta őt, a gonosz áldozatját, holott féllába már sírban. Csendes hálát adott titkos fohászbán, hogy ő jó keresztény, s talpon állva mehet a paradicsomba. Piros kendőjét leoldá, mert a diószegi lelke áthatá. Gazdag haja pongyolán hátra tekerve, s így fonatlan kontyban feküdt a gömbölyű nyakon. Arczain megtértek jószívű vonásai, miket kétség s rémület ijesztőkké tőn, s átpirulva a bor édes erejétől, mint két piros alma ültek a szép haj árnyában. Élénk, szelid szemek, piros gyenge ajk, s a menekvés öröme szépíték a kis paraszt menyecskét, s bizonyos szabadság ült öztekintetében, mely csak a bortól szokott megjeleni.

A vén Marczi elmondta védelmét, s megnémult. Nyakát ismét kezdé kidugdosni lapoczkái közül, s minden lökés után nagyot nézett.

Sárika hiában szellőzé ki fejét, s fúta el meleg lehelletét, a bor több több gerjedelmet költött véreben. Pillái fáradtan jártak, s ő vígan és édesen nézett alóluk, mint a boldog gondfeledés. Álmodni üzeni kihuzta Miskát a száraz tarisznyából, hová ipa tanácsára helyezé. Betakarta szikkadt ruháiba, felcsókolá gözüi álmából, s emlőcskáját nyujtá kendő alá rejtve; maga pedig kegyes harmadrész hangon, de kedélyesen leánykori dalt kezdett:

Kinek nincsen szeretője,
Menjen ki a zöld erdőre;
Irja fel a falevéltre:
Hogy néki nincs szeretője.

Ej mit! nagyon bús, gondolá magában, hisz innentúl az uramnál leszek, s pajkos mosolylyal csintalan dalt kezdé:

Ma menyasszony, holnap asszony,
Holnapután komámasszony;
S esztendőre vagy kettőre,
Szükségem lesz a bölcsőre.

A vén Marczi addig egész erőből csáklázott és nézett. Maga sem tudta mit; de már úgy ususában volt, hogy nyakát éjjel is gyakran kidugta lapoczkái közül, ha ébren volt.

Sajátságos példány a puszták fiaiból. Ő iskolákat nem járt, sem az életben senki nem tanítá. Öt éves korától mindig pusztán lakik, vad lovak, betyárok s dologtalanság közt. Nem ismer erkölcsant, s hitágazatokat, a keresztségről azt hiszi, csak egy lucskos szokás, melyben nevet osztogatnak; Krisztust csak nevével ismeri, apostolait úgy sem; jog, törvény, s polgáréletről fogalma sincs, pappal s tanítóval élteben nem beszélt; bűn és erény, üdv és kárhozat, jutalom s bűnhődés előtte nem magyaráztaték, s szívében mégis annyi jószág, részvét, feláldozás, hogy felebarátért kész életét adni. Oly csendes, nyugodt, elégyült, hogy irigyleni kell. Egyetlen bűne apró orzásban áll, de az nem birvágy, káröröm, vagy ártó szándék műve. Ő nem akar fénylést

¹ juhászkutya.

vagy bőséget, sem a gazdagokat irigyen pusztítani. Ő a természet első ösztönénél marad, ha éhsége csillapítva van: vágya megszűnik. Ennek is azon győződéssel szolgál, hogy az nem bűn, hogy az szabados, hogy az természetes, s vele senki nem képes elhitéteni, hogy az vétek, s ő bündíjt érdemel, mert őt csak a természet tanítja, s ott mindennap látja, hogy a farkas elviszi a bárányt akárki nyájából; a kánya ott ragadoz csirkét, a hol kap, s ötven évtől ő is úgy teszen. De azért nem korhely, nem naplopó. Szolgálatot keres, s abban ügyes, pontos, hű. Bár minden minister oly lélekismeretes volna! Gyűlöl minden erőszakot, alárendeltjeit szereti, ügyeikben igaz s szigorú bíró, érdemeiket értőleg tudja méltányolni, s a kontárt, idétlent vagy gazot nem tűri. Gazdáját tiszteletben tartja, s egy hosszú életet leél, a nélkül, hogy egyszer verekednék, kétszínű volna, vagy embertársa ellen rossz gondolat kelne szívében. A józan ész ép oly természetes épségben fejlődik ki nála, mint az erkölcs. Neki nincs naptára, s mégis minden időpontot meg tud határozni. Ismeri az évszak négy cycloisát, tudja, mikor kell csikót herélni, hágatni, s különválasztani az anyakanczát. Tudja, melyik lova, melyik napon, hány évű; ismeri a téli s nyárej csillagait, perczre kiszámítja mit, mennyit lehet hajnalig tenni; mikor lesz eső, szél, hó, vagy rendkívül szélvész; tanyájáról a katankórót s bogácsot ki tudja jelezni, mikor, melyik irányban kél fel vagy megy le a nap, s a csillagot nevezni, melyik alatt egyik vagy másik karámja fekszik. Földrajzi tanja a Hortobágy mellékeig terjed, de azt tökéletesben ismeri, mint leghiresb szaktudós a földtekét. Tudja, hol mívő a gleba? melyik rész mit terem legjobban? hová mit kell vetni? hova önt leghamarabb a víz? hol a legjobb juh-, gulya- vagy ménesnek való legelő? hol kell tavasszal, nyáron, vagy ősz felé étetni? merre van métely? hol vannak jó füves locsogók? s mívő zombékok közt terem csomorika? merre legmélyebb a víz? hol terem legizesebb sás, fedélhez való nád, vagy megfonható gyékény? hol jár legtöbb tűzok? merre költenek vadludak? hol szedhetni legtöbb szárcsatojást? merre lehet vizek és lápok közt rövidebben jutni egyik vagy másik faluhoz? hol szikes, bogácsos, vagy kopár a mező? s merre jár legtöbb jég, vagy forgószél? Legfeketebb éjben egyenesen megy, hová akar, rétek és kákások millió ösvényit mind ismeri, melyik hová visz, s beláthatatlan út- és jeltelen gyepsíkon soha el nem téved.

E mellett eszes, dolgaiban teljes tárgyismerő, találékony, magán segíteni tudó, s mindennek felett jószívű. Oly szorgos dolga nem lehet, hogy ideje ne volna, ha kell más baján segíteni. Soha egy itcze bort nem iszik, hogy mást meg ne kínáljon. Az embert ismeri, s az osztály-kivüliekén is hamar keresztüllát.

Mennyivel épebb, eredetibb, okosabb faj a nyugoti földek aljnépénél, melynek buta, goromba s haszonvehetlen példányit oly szomorító sajátságokkal találjuk az életben, vagy színpadok bohózataiban; de kiknek a roppant német föld, a magyarnémet s fajzott félmagyar mosolyg, örvend s tapsokat áldozik.

E könyv folytatában alkalma lesz az olvasónak csikósinkról jobban meggyőződni, mégis sok felvárosi gyáva németmagyar, félénk tőkés, bukott kalmár, üres kenyérevő, vagy külföldhöz csatlakozó majom, ki egész életét néhány fojtó légű utcán, s gaminok, zsebelők ólálkodási közt tölti el, undok megvetéssel, átkul, vagy gyermekijesztőleg nevezi a «csikóst», s ha sorsa véletlenül egyszer az alföldre híja, bucsúvétel s végrendelet után indul az ártatlan nép közé. Sőt több zugolyiró, ki minden tárgyismeret nélkül, hallomásból firkál, vagy legfeljebb kocsi-ablakon néz utazó pudli s tökéletlen térkép közül a pusztára egyszer: nem irtózik őket úgy állítani elő, mint egy rémitő nemét az alföldi vadaknak.

Rágalom, nem igaz! E nép jó és férfias. Gazdag romlatlan tárgya, eleme a civilisációnak, melyből hasznosabb, gyümölcsözőbb ivadékok idézhet elő törvény- és jogérdek, mint a nyugoti elsatnyult vérből.

Csak az mívő sajátságos Peregi Marcziban, hogy szóval sem kérdé Sáríkat: mikor, miként jutott a veszélybe? Ő menekvést szükséglett, Marczit megtevő, s többre semmi gondja. Épen

ily vágytalan minden ujság iránt. Ha vásárra - a világlátás egyetlen helyére - hús évben egyszer elmegy: nem szájong, nem ácsorog, nem kérdezősködik. Megveszi a maga pár csizmáját, s aztán beül a csapszékbe. A Hortobágyon sokszor furcsa vendéget lát. Neki mindegy: londoni utitáska, vagy magyar borztarisznya, piperés színésznő, vagy legkülönczebb angol. Ő nem bámul, s tartózkodik tőle. Rá sem ereszti szemeit. Elmondja «jónap»-ját, azzal fejébe nyomja süvegét s leül a tölgyfa asztalhoz. De ha felkeresik, s szóba állnak vele: bátran, fogultlanul beszél, egy pipa dohányt kér, kupáját nyújtja, s tüzet ad.

Sárika megunta a dallást, s hogy szóra hozza ipát, a nélkül, hogy amaz kérdezné, kezdé elmesélni esetét.

- Mert, hogy aztán György sógor, az ángyom, uram, és a szóga gyékényt szedni mentek: ételt kellett vinnem a kanálos tóhoz. Már azelőtt jött volt az áradás, de csak azt tudtuk, hogy megelégteli tán az uristen. Egy kenyeret, s Miskát lepedőbe kötöttem, mert nem volt kire hagynom, egy szilke lencsét füstölt disznóhússal, másikat jó tojásos lebbencscsel kasornyába tettem, s a hogy lehete kerülgetém az iszapos vizet. De meg az utat sem tudtam biz én, mert mióta kendtől elszakadtam, nem igen lódultam a pusztára. Egyszer lelkem adta veszem észre, hogy nő az áradás. Én csak ellábaltam volna isten nevében, de a Kunság felől úgy tódult a víz, hogy mindenütt sarkamat érte. Akkor hamarjában elszabadulhattam volna a nánási kenderföldek felé; de ki hitte, hogy ilyen ítélet lesz rajtunk? Azután késő lett. A rakottás gáton elcsapott a víz, s úgy jött a mezőre, mint mikor kiöntjük a fürösztőt. Egész addig kergetett az öntés, a honnan jövünk. Tovább nem futhattam, mert előttem összezapott a víz, s karikába fogott. Azt hittem, állóhelyemen nyél el az ítélet, mint Zsodomát, Gomorát: «de az úr énnekem őriző pásztorem», a föld csatornáit bezárta végre, s én a gyepen maradtam mint az üres halászkunyhó. No biz, isten bocsáss - folytatá önfeddő mosolylyal Sárika - jó lett volna kunyhónak lennem, beletenni édes szülőmtemet, de így istenbe bizva, szabad ég alatt vártuk az inséget, mit szent felsége reánk mért...

- Sohse mérte biz a, ki is tudna oly isszonytalan vizet cseberszámra mérni, a Tisza megnőtt, a Hortobágy áradt, a rétek kiöntöttek, a ki lelke van, s készen lett a fürdő.

- Első éjjel nem mertem aludni, hogy a víz alánk fut, vagy a Jónás hala eljő a Tiszából s elnyeli Miskát. Minden faluról behallott az estharang, s én még sem mehettem templomba. Éjjel szinte halálra féltem magamat. A kiöntött rókák csaholtak, s ez a csendben oly közélről hallott, hogy minden lépten nyomon szikrázó szemőket véltem látni a sötétben. Egy farkas borzasztón vonított, azt hittem, szagomat érzi...

- Láttam hunczfutot, holnap utána megyek komondoraimmal. Pistát küldeném, de a csárdába ment egy csikóskötőfékkel Lajos ur számára, s onnan anyjához gyalogol, segítni a vásár hetében.

- Hajnalban láttam messziről egy kompot. A nemesek hadnagyának vittek rajta nádat, mert hogy restelláció lesz, pénzt kapott. Sirtam, ríttam utánuk, de ez a nemesember-féle nem hajt a parasztra...

- Virágvasárnapján a nádudvari bojtárok megnyúztak közülök vagy kettőt.

- Máskor, ha a nap feljött, sohasem féltem, folytatá Sárika, de most nem tudtam megnyugodni, pedig az esti imádságot is elmondtam reggel. A kenyér- s ételből keveset ettem naponkint, s egész pénteken böjtöltem, hogy ki ne fogyjak az eleségből, mert nem tudtam, meddig próbál az úr haragja. Magam készen lettem volna a halálra; de Miskát szántam. Nem szeretném, ha meghalna, mig fel nem veszi az úr vacsoráját. Nyolczadik napra lettettem minden szabadulásról. Dániel próféta csak három napig lön az oroszánok vermében, pedig én csak parasztasszony vagyok. Igaz, hogy a Hortobágyon nincsen oroszán, de ételemet egy cseppig megettem, s kenyereimből is csak száraz dúcza maradt; ha egy falatot nyeltem, szám-

padlásáról mind lehordta a bőrt. Nem hiszi kend, mint elfogy az ember, ha rebegésben van. Ujjasom pitykéit hónaljig be tudom hajtani, pedig azelőtt alig értem bele...

- Szegény árva bogár, hát senkit sem láttál, hogy kihuzzon, a ki lelke van?

- Madárnál egyéb lélek sem jött felém, az is csak hojsza és libucz, pedig mindenik rosszat jelent.

- Hát urad az ebszülötte? tán borsért paripáztak rajta?

- De bizony félek, isten irgalmazzon neki, hogy gyékényszedésnél behalt az öntésbe.

- Hiszen nem ürge, a ki lelke van, hogy mindjárt elázzék. Osztan túl a kanálos tón, a sőre nyomást sohse járja a víz. Ott akar hat lóval elszabadulhattak, s a kócsi pusztá felől el lehet ballagni Jeruzsálemig is. Mikor apad a víz, Kócson innen, harminczhét ölnyire napenyészet felől lesz legelébb száraz. Arra befelé még nem értem áradást hajason, s kopaszon is bajoson.

- Nahát tán keresett, vigasztalá magát Sárika, de nem akadt reám. A kúnhegyesi kondás is akkor menté meg feleségét, mikor már belefult.

- Utczu hédervári lobogós! a Józsa ispánja ugyan finczoltatja lovát - mondá a vén csikós egyet sodorítván deres bajuszán, miközben kidugta zömök nyakát lapoczkái közül, s amúgy szokásaként nagyot nézett.

- Mit beszél kend, hiszen ökörnyált sem látni egész határon, - felelé Sárika, napernyővé emelt tenyere alatt nézvén szerte szét.

- Csillagom adta, az a ficzko még ma vacsorán éri Pilátust; - folytatá Marczi merev néztében, a nélkül hogy a menyecskét hallaná. A hun ni! ballába kilóg a kengyelből. Minek is a lovon sok teketória, jobb szőrén, pőrén ülni, s ladikját nyílsebesen hajtá a partfelé, mely szemlátomást közeledék. Ejnye kutya kurta! - folytatá nyugtalan hévvel a csikós - már térde is fityeg, volnék csak helyében, átszorítnám makranczos fakóját, hogy bordája horpadna meg bele.

Azalatt gyepszél közelébe nyomult a sajka. Marczi ereiben sebesen vert a vér. Szeme lobogott mint a martaléklátó tigrisé, s mohón nézte a lovag minden mozdulatát. Nyakán dagadtak az inak, arczára vér tolult, fején felborzadt a szürke haj, s csaknem magán kívül lón. Igen! mert egy embert látott végveszély szélén, kinek reá szüksége van, ki nélküle elvész, kínosan, megmenthetlenül. Lelkében egész erőből feltámadt a szenvedélyes részvét, annyival inkább, mert itt a segély szakmányaiba vágott.

- Ott van la! ragadja már a milliom adta; - kiálta hirtelen, a csáklyát elvetve kezéből. - Szeme megtelt vérrel, ökle reszketett, s mint hiúz kiugrék a sajkából, feledve, hogy menyé s unokája aláborulhat, hogy lábát törheti, vagy mélységbe bukhatik, honnan nincs menekvés.

Egy perc alatt gyepen lón a kötésig érő vízszeleből. Korbácsát kiakasztá nyakából, s «hahó»-t kiáltva, merészen futamlott a ragadó mén elé. Mesteri biztos kilökéssel nyakába veté a szíjhurkot, s nyelével rárántá, hogy a ló nyekkent belé. Most rugott s ágaskodék a szilaj állat, de ő visszarántá aczélerővel, orrát oldalon sujtá korbácsnyelével, s fültövön ragadva mozdulatlan tartá, míg az ispán leszállott, s megszabadult.

III.

(A hortobágyi csárda.)

A debreczeni uton addig különböző jelenetek folytak. Egy gyaloghid² czölöpjét kimosta az iménti fellegszakadás, s az emeletmagas tótszekér alatt lerogyott. Kilencz száraz macska³ van elibe fogva, de két szökött katona kihúzná helyökből. A tót iparkodik ostor- s tengelyemelővel, de míg egyik kerekét kihúzza, a másik merül agyig. Végre azon magyar gondolatra jó: «inkább hátra mint előre» s csikóit az épület farához ragasztja. A csikók igyekeztek is az ostor pattogására, de a merény siralmasan ütött ki, mert a szekér hengerbuczkát vetett s a zápor-mosásba önté tartalmát.

Tova előre áruszállító ládák feküdtek két oldalra az útfelen szörnyű halmazokban, miktől fuvarosaink megszöktek, mennyei őrszemre bízva a bécsi kalmárok véres, vagy legalább hamis verejtékét. Itt-ott egy-két istráng, szétszakadt nyaklók, agyába tört küllő, vagy löcsdarab, a sorssali küzdés mindannyi díszjele, mutatják, hogy a főtí atyafiak nem malae fidei deserteurök, de már se szekér, se hám nem maradt, mikkel tovább vontassák a lógyilkos sarat.

Messze háttérben hosszú sorral látni ácsorgó kocsikat. Füred felől egy jó darabon agyagtöltés létezik néha, hébe-korban, míg a marhák és az utasok földig nem gázolják. Ezt most elszakasztá az ár, s közepén közönyösen rohogott keresztül, míg a bús magyarok partján káromkodtak. Mégis kifogván minden búbanaton, két üres szekeret nyujtottak keresztbe a vitzörés partjain, s rájuk fektetvén egy vendégoldalt, mint valamely korcsolyán huzgálták által egyenkint a pakolt ládákat. Így aztán egymásnak segítve, harmadnapon szépen úthoz fogtak, s két héttel vásár után hihetőleg be is értek Debreczenbe, ha minden lovok meg nem döglött, vagy végkép el nem csapott fejk fölött a habarék.

Itt szárközépig vízben nyúzták a lovat, mely földi adaját, a nem rögs ugyan, de annál síkos pályán végkép lefizette, ott dülés után rakodtak fülig csatakosan, egy roppant úti batardba, melyet e vidéken tíz-húsz évben látni, de nem is ide való; amott mint a hengergözs bivaly, négy lábbal állt ég felé egy felborult szekér, míg a hortobágyi csárda közelében néhány bogárhátú, értsd emyös koci, dalos⁴ kerékkal ténfergett a boldog révpárhoz.

És a hortobágyi csárda áll, és maradni fog, míg le nem döl, miként azt kezdetben egy naturalista kőműves teremte, sőt meszelve sem volt, kívül legalább, a nyolczszáztizenötödiki biróválasztástól. Véggel Debreczennek, hassal egy özönvizelőtti állásnak fekvén. Ereszt tömör bolthajtások tartják, közönként vasrudakkal egymáshoz foglalva, s alattok a piros, de gödrös téglákkal kirakott folyosó nyúlik el. Ama rozsdás és mocskos vasrudakon pedig füstös kolbászok szellőznek sorjában, miknek mázsákra menő tömege, annyi közlekedés, s jött-ment csavargók közt bántatlanul tel el nyaral. Belől néhány vendégszoba találhatik, miken siralmas nótát nyikorog a mosatlan ajtó. Némelyikben árpa vagy köles van letöltögetve, nemzetes Kátai uram édes tulajdona, mely már a vermekben, padláson, s magtár-hombárban meg nem fért. A butor mindenütt két-három fehér, vagy inkább sárgult fenyűágy, zsáktalan tavalyi szalmával, ugyanolyan asztal, s néhány festetlen szé, melyek dühösen szétvetik durva lábaikat, mint egy perelő gazdasszony. És ezen együgyű eszközökre ákombákon s irgalmat-

² Karzat nélküli.

³ Apró sovány lovak.

⁴ nyikorgó.

lanul van besütve a D. V. bilyog,⁵ mely annyit tesz: Debreczen városa. Ez egy dicséretes ősszokás, mely marhán és ékszeren, firól-fira, nagy tiszteletben gyakoroltatik. Különben az ónas ablakokat mészpettyes vasazat őrzi, s függönyök helyett repedt deszkatáblák tesznek szolgálatot, miket csepümadzaggal szoktak bekötözni, ha akasztójuk elvész. Téli ablak nincsen, s nem volt, de minek is? Ugyanazért annak idejében minden szoba hideg mint a csűr, nyáron pedig tele van bolhával. Ha idegen felföldit éjjel beszállítanak: azt hinné, börtönben van. Hja, biz az így volt és maradt szinte egy századig.

A város nem akart építeni, pedig a haszonbér folyvást feljebb rugott, a csárda nem intéze kényelmet, pedig egy kalán lélöttyért csőd alá kényszerít, s vendégei száma vetekszik a pesti Angolkirálynővel. Most építés történt, vagy inkább tatarozás; de mi, a történet korához tartjuk magunkat. Pinczér ritkán van. Számolni a leányasszony szokott, a házi ifjasszony hajadon rokona, egy kerekhasú debreczeni leány. A pinczéri tisztet tagbaszakadt szolgáló végzi, kinek nem igen tiszta, de annál puhább és tömöttebb hajfonadéka, bokros szalagban veri az inát. És neki minden áron kedvét keresd, ha idvezülni akarsz, azaz ha éhszomjan nem akarsz megveszni. És ha a hús egy-két órával késni találna a leves után, meg ne szólítsd feddő vagy sürgető szózáttal, mert úgy lemocskol, hogy az írósvajat se tudod lenyelni.

A fentisztelt állás tátott szájjal, azaz nyitott ajtóval ásít az udvarra, az annyit tesz, hogy az országútra; mert kerítés nincs, s a két épület közti tér merőn kerékvágásból áll. Különben az ó kaloda⁶ tanítólag hirdeti: mi az, ha eszménk áll és nem halad. Oldalán semmi ablak, semmi nyílás napvilágnak vagy légnek. Egyetlen szűk ajtó szolgál e célra, melynek alszegletén lyukat rágtak az anarchiában élő patkányok. Világot két kapujától kap; s ha ezt zivatarban beteszik: a sötétség oly illendő, hogy kaputot lehetne szabni belőle. Ilyenkor iszonyú gyűlést tart a szarufákon fecske és veréb; a szagra pedig, mely benne terjedez, nem vállalkozik a legtapasztaltabb orr is. Nádtetője mohos ugyan és idomtalan magas; de kormos fala annál alacsonyabb; s rajta emlékelőtti időkből díszlenek botrányos firkák, karczolatok. Ott láthatni a divatos «ma pénzért, holnap ingyen» felirást; odább: «nem mérnek itt egy petákost, hanem csak tiz karajczárost»; ismét odább a vakolatba vésve:

«Ide bucsujárni fárad,
Kinek a torka megszárad,
Bátran az ivóba tekint,
Nem bántják a szegény leginyt.»

Túl azon vastag szénnel írva:

«Ha nincs pénzed, kengyelbe!⁷
Nem adnak itt hitelbe.
Jó a pálinka reggel,
Ide hát egy üveggel.»

Ezen kívül mészszel, téglával, kréta és rajzónnal temérdek csárdai vicczek, útféli tréfák, nevek, pajkos ötletek firkálva, s egy sereg bikafő, mészárosbárd, csintalan tárgyak, betűk, s néhány hős betyárok Zöld Marczi korából, mélyen a vakolatba karczolva; úgy, hogy lehetetlen helyet találni, hová egy szót olvashatólag írhatnál. Körüle most rée- és lúddögök nyújtóznak, a lábát kivont nő kövér tanítványai, miket az iménti jégzápor hevenyészett agyon. Fedelén hasogatott gyékény s káka szárad szőlőkötéshez; középen húsos levelű elevenzöld

⁵ Bélyeg.

⁶ Állás.

⁷ Azaz ülj lóra, s menj tovább.

fülfű, a háznép sebgyógyítószere; két végén rozzant gólyafészek, melyekből kiszedték a fiakat, hogy le ne hulljon az ételekül hordott béka s vizikígyó; a gerinczen pedig ős anyaként járdal kövér ordas macska, mely természetben kutyával vetekszik, a helybeli galamb-gyarmatot con amore melleszti s a háznál sok kiváltsággal bír.

A csárda s környéke élénk és népes, kivált most, hogy vásáros idő van.

A «ház alatt», azaz folyosón, nagyszájú leány guggolt a házhéj létráján. Huczfutkája szurokkal szépen kunkorítva, s pofacsontjain a bőr álkörmössel kereken kifestve. Ha az ember ezen arcot közről vizsgálja: lehetetlen, hogy némi borzadály ne járja keresztül. Bőre sápadt és ritka, porusait pusztá szemmel látni. Ajka rángatag, kedve erőltetett. Szeme merev, pillantóhéja meg-megakad; tekintetében remegés s bizonyos kisérteties van; mi miatt félelmes és visszataszító. De azt ritka ember veszi észre. A piros festék és tettetett nevetés eltorzítja az eredeti bélyeget. Azonban értő szemek ritkán tekintenek reá; az aljnép pedig, mely között forog, nem igen törekszik észrevenni e különösséget. Most egy csinos betyárra pislogott, ki az eresz alatt negédesen tánczolt s ki látni többé nem akarta. Azért keservesen, de hasító nyers hangon kezdé énekelni:

Jaj be szennyes a kendője,
Talán nincsen szeretője;
Adja ide, hadd mossam ki,
Úgy sem szeret engem senki.

Kopogó,⁸ kinek neve félelemben tartá a vidéket, mitsem ügyelt ezen földi hangokra, hanem ujjongató kedvvel rakta a friss magyart, helylyel-közzel markába kapva tarkóját, vagy pofonütögetve szárait, ha vígabb kedve szusszant. Félmagas kalapján darutollbokréta; s széles bársonyszegély feltürt karamján. Mellénygombja apró, mint a koporsószeg, de bőséggel csillog a kihányt sujtás közt, mitől posztója alig kivehető. Ruganyos derekán sárga-piros segesvári kendő; selyemrózsás kostök fityeg ki alóla, s tömött sallangjával fedi a szironyos erszényt. Gyolcs-gatyája bővebb, mint a szerb-rokolya s szárközepén alól kiprémezve háromszoros rojttal. Lobogós ingujja két aczélkart fedez s ajkán kipederve a rákóczi-bajusz. Nyakában pongyolán zsinóros dolmánya, s egy körmönfont nehéz agárkorbács. Jobb kezében csillagos rézfokos árvatölgyfa nyélbe, mit oly gyorsan forgat, mint egy parittyát. Negyednap óta iszik a csárdában, s most indulóban volt Debreczen felé, vásárfiát nézni a lókupeczek közt; de nem tudott válni a vendégmarasztó-tanyától, s egy bucsúzó tánczra megállott, vagy megugrott inkább a folyosó alatt. Három poroszlói cigány czinczogott kedvéhez, kik vendég-szerepre gyalogoltak ide; de biz úgy akármelyik czinöntő is elhúzná, mert lehetetlen volt megismerni: nóta-e vagy medveijesztgetés? Kopogó sohse bíralt zeneművészetet, hanem ha a sors úgy hozá, eljárta kutyabördudán is, uti épen experientia docet. Szeme sírt kedvében, dolmánya módosan repkedett, s oda kurjantott amúgy igaz búsan:

Akár iszom, akár nem:
Csak betyár az én nevem;

míg néhány szájtató korhelyek szalonnázva nézték a szép legényt, nem is gyanítva, hogy híres lóköttövel van ügyök.

Egyik vendégszoba rostélyán félve pillogott rá néhány kalmárlegény. Ezen tarkaruhás s illatos Józsefek, nem a tisztes Jákobnak, sőt többnyire Bécs és a pesti kurta boltok szülötti, vásárra küldettek jó remény fejében, hogy mivel hazánk nyelvét félbe, harmadába némileg törték: furfangos szómázzal majd fülig bolondítják az alföldi együgyű vevőket, miként harmadévi

⁸ Hírneves betyár azon időben.

kimustrált árúik: az utolsó divat. Most egyszer azonban a füred-poroszlói sár befesté számolásukat; azaz a töltésre lerakva találtattak áruládaik, miknek egy hét előtt Debreczenben kell vala lenniök, s így dolog mi sem lévén, quoniam deus iis haec otia fecit: todzódznak az orr-hegyig borotvált principálisuk rovásán. Egyike puha lúdtoll ágyban feküdt, tarkóig lehúzza egy gyapjas hálósapkát, mert azt hitte, hogy meghűté fejét s csúzt kapott. Képén, mint az árvíz, összecsapott a lágypelyhű párna, mit vásár tisztességeül, kékre keményített feje perkálhajba húzott a lányasszony. Az asztalon szétszórt tarokkártya s krétaszámadások jelelék a nemzeti mulatást, mihez idegen földön sem hitszegők. Nehány halbseítl, alig illetett erős bakarbor itczés palaczkokban (mert Hortobágyon kisebb nincs), s a sonkáról ott hagyott három ujjnyi kövér mutatja, hogy az urak gyomra nem alföldön termett; mit is még inkább igazol ittas tisztitársuk, ki egy falnak hanyatlott széken, állat szügyébe vágva, mód nélkül hortyog. Mellette gőzöl a félbenmaradt pohár punci, melytől megbődülne a tátrai medve, mert az nem egyéb, mint czitromos ó szilvapálinka arakkal. Arcza vörösebb a pirított kenyérnél, s két oldalra dobasz, mint egy széllapta; de azért ékesen nyalja körül a megkent fürtös haj, mit is még a mult héten utrakelés előtt neki fodrozott egy pesti szőrművész. Három sorsosztályos, kik még lábon álltak, fülhegyezve várták a betyárt, mikor kell puskához kapniok? de látva, hogy az magával bajlódik, insultálni mentek az alvó (nem ugyan oroszánt, hanem) murmutirt.

Requiem aeternam dona ei Domine
Et lux perpetua luceat ei, -

éneklék az álmohalott felett, de az folyvást horkolt, függvén keze-lába, mint a lőtt rókának, s mit sem hajtván a zúgó legyekre, melyek bőségesen búvtak orrlyukába.

Wünsche ich Ihnen
Wohl zu ruhen,

éneklék ismét dühös tempóban a (nem annyira Bartolo mint) bortoló fülébe, s végre a Schlummerliedet akarták a «Portici némá»-ból, de egyik sem tudta.

A betyár, ki a debreczeni cantust igen szerette, megbotránkozva e nyiváta kintornán, betekint egy tisztábbacska ablakkarikán, melyen légy- és üvegrozsda még nem okozott örökre nap-fogyatkozást. Nagyot nevet s attáz a szuszogó commisra, férfias ép dalban kurjantván közéljök:

Álmos vagyok mint a kutya,
Nem aludtam az éjszaka;
Még az éjjel sem aluszom,
Galambomról gondolkodom,

s megforgatá hozzá csillogó fokosát. A rőfrend megugrott e pajkos tréfára, mintha török ágyúból lőnék, s maga a csúz fia kivágtatott «mörder» sikoltással, magán hagyva, mint fesch commis-k-hoz illik, ittas barátjukat a vadállat előtt. - Hová, hová héj bugyogós nyulak? - kiáltá hiún szétekintve a betyár; embernek szoktam én szeme közé nézni, ily kákabélű szalma-fráterekkel nincs kedvem kikötni... Mégis molnárlegényt nem láttam tánczolni, folytatá félre vágva hét fontos kalapját; azért, hát ha járnánk egy kállai kettőst, nemzetes lisztlopó? Éretlen búbodra úgylis furcsán illik az a turós-zacskó; - s a hálósipkás fejét vasmarkába fogva, vezette kifelé; ki, minthogy a folyosó végén egy korpás ládába menekült, melyből félig-meddig szokták kiszitálni a lisztet, valóban hasonlíta egy molnárlegényhez. Erre sok nézők vonultak a színpad közelébe, s a betyár nyalkán verte össze pengő sarkantyúját, szembetánczolta az új ballet-mesternek, ki hosszú ing-gatyában, mint az ügyetlen Pierrot, idétlenül és nagyokat lépett a bolhás hideg kövön: - aprózd molnár, kuferczes tempóra, a ki vagy! - odaszólt a betyár, egyet vágva szép barna szemével, - mert sarkantyút verek karmazsin csizmádra, hogy ne rontsd el az igaz magyar tánczot; - s meztelen sarkára gyorsan kezde

csapkodni agárkorbácsával, de úgy, hogy csak a csapója csente s vért ne ereszszen. A szerencsétlen commis gyötrellemmel s irgalomesdve nézett ezen műtétel közt a betyárra, mint ő reá kutyalóczkéken saját pudlija, s lehetőségig gyilkosa kedvére igyekeztén járni, egyik lábával úgy letaposta a másikat, hogy fenekére esett. A betyárnak betelt öröme:

Elesett a tyúk a jégen,
Majd felkél a jövő héten,

dallá negédesen, s elfordúlt a kiszenvedett martyrtól, ki azóta rémletes mondákat regél a hortobágyi embernyúzásokról.

IV. (Szállító parasztok.)

Az alatt az állás túlfelén négy rakott szekérről dögbőrt bontogattak hevesi parasztok. A felhőszakadás útban érte őket s a tiltól fedett málha fenékig ázott. Most a felső bőrt kezdi teregetni a földre, állásra s vendégoldalakra, mert még egy keserves napi járó Debreczen, noha csak négy mértföld s ha a holnap meleg lesz: végkép összepállik az egész teher.

Négy pipás fuvaros dolgozott morogva, s köztük egy úti felügyelő, ki úgy látszik, fősvény gazdát szolgál, mert kopott ruháit még az insurrectio korában viselték. Kérges májbőr csizma, szükség esetében dobnak használható; toprongyos kék nadrág, itt-ott zsinórfoszlányokkal, miket megfordításkor fehér czérnával varrtak fel; repedt, tarka karton, pruszli óngomb s fakó bársonypaszománnyal, kidőlt-bedőlt kalap, s molnárszín rekli, melynek gallérjáról leszakadt a posztó, babos öltésekkel mutatva az enyves bélésvásznat. Arcza sovány és kedvetlen, haja gubanczos, jelével a sok munka miatti elhagyatottságnak. Sopánkodva néz szét az ázott bőrtön; s hévvel szorgolja morgó furmányosít, de tette úgy látszik, inkább szolgálai félelem, mint szíves jóakarát.

- Bizony, nem rakjuk mi egy pint boron alúl Herkópáternek sem - mond az egyik paraszt nekinyújtózva görnyedezéséből - mi csak fuvarozni szegődtünk, nem dajkálni a dögbőrt, mint egy himlős gyermeket. Elég baj nekünk, hogy az ég leöntötte; nehezebb a terih.

- Biz én se bánom, ha olyanná ázik is, mint a főtt tarhonya; mért nem adott hozzá elég takaró gyíkinyt Tógyer gazda - mondá ingerülve a másik, miközben levágta kezéből a terítendő juhbőrt.

- Hiszen mit csináljak Löbl zsidóval, mikor csak felényit akarok vétetni, mint kellene, mégis mindig lehúz belőle - válaszolá a szegény felügyelő.

- Aztán látja Tógyer gazda, Löbl Simon sosem fizet annyi, mint keresztény ember - közbeszólt a harmadik fuvaros - minden mázsát olcsóbban kíván tizenennyolcz krajczárral s könnyebb a lelkének, ha lyukas huszast vagy régi kétgarasost adhat fizetéskor.

- Pedig mennyi kincse, háza, családja. Tavaly, hogy nyíréskor terhet vittünk neki, a pesti dunaoldalon tele volt gypjával három bagazinja.⁹

- Egy szó mint száz, a bőrt ki nem teregetjük két pint boron alúl, punctum - mondá határozottan a negyedik.

- Ugyan, honnan adjak? - felelé panaszlólag Tógyer; magam sem ihatom két hétben egy meszelyt.

- Számítsa be kend a gazdájának.

- Puff, ugyan ismerik kendtek Löbl Simont? - Majd annak lehet ilyest beszámítani. Még a kárt is kifogja béremből, mit bőrében az eső okozott.

- Hát mennyi a bére Tógyer gazda?

- Kilencz váltó forint minden hónapra, de négy vasárnapért lehúz harmincz garast.

- S mi kendnek a dolga?

⁹ Magazin helyett, melylyel a bagazia szó miatt nem tud az együgyű paraszt tisztába jöni.

- Lótok, futok, tudakozódok, hol s mit lehet féláron megvenni? falukban fürkészem, kutatom: melyik szegény van szorult állapotban, ki nem képes adót vagy füstpénzt fizetni? kinek nincs sóravalója, vagy nem bírja halottját temetni? s ha tud mit eladni: hirt adok valamelyik fiókhajásznak, ki az ő kezére van fogadva. A nemes urakhoz más sáfári járnak. Azonkívül vásárookra küldöz. Repcze-, dohány-, gyapju- s dögbőr-szállítással bajlódom, de csak magam vesztére, mert ha legkisebb romlik, vagy valamiben egy pár lat hiány van: bérem bánja meg. Sokszor hamisan kellene esküdnöm, hogy ez vagy amaz paraszt megcsalta, de azt nem teszem. Különben nyugtom soha sincs s az év nagyobb részében országúton lakom.

- S mindezt kilencz forintért harmincz garas hijján! No nem csodálom, hogy oly rongyos tiszt kend.

- Még így sem öltözhetném magam emberségén. Ezt egy kurta nemestől exequálták Löbl Simonnak, kire csalárdul ráfogta, hogy az anyadohány közepét penészes sarjúval rakta meg. Akkor nekem ajándékozta; még csodálkozáim rajta; s fertályév végével beszámítá tizenhatsz forintba.

- Tályog ölje meg a szakállas kecskáját - mond fölindultában egyik furmányos; - hát mért nem lökte kend vissza rongyait?

- Akartam, de nem fogadta el. Azt mondá: hogy már elviseltem s mit az ember egyszer megveszen, nem adhatja vissza.

- Mért nem hagyja kend ott szolgálatját?

- Puff! megint nem ismerik kendtek Löbl Simont. Lehetetlen tőle szabadulnom. Hamis-lelkűséggel mindig adóssá tesz, s ha elhagyni akarom, azt mondja, szolgáljam le előbb, a mivel tartozom, különben visszahozat a szolgabíróval, megkötöztett, botoztat, felakasztat, mint szökött cselédet, mert neki zsebében van a szolgabíró.

- Hogy néz ki az a kend Krisztustagadó hóhérja?

- Kurta, veres haja, szemöldöke, kerek szeme, szeplős pofái, nagy szája, mely mikor nevet, nem istenigazában nyúlik el, hanem két vakszeme felé húzódik. Bajuszt, szakálat nem hordoz, minden kétnap megborotválkozik s máskülönben is szépen jár. Politurás fekete mankót hord, mert ballábára bicczent; pedig az ördögnek is sántája legrosszabb.

- Mi csak a neve?

- Löbl Simon.

- Soh'se felejttem el.

- Fel kék irni minden falu farkán s akasztófára, hogy ne kapjon furmányost magának - jegyzé meg egyik paraszt, miközben kusztorájából¹⁰ a lucskos bagót tenyerébe verte.

- Jövöre megkérdem, ha terhet vállalok, s Löbl Simon névre aranyért sem szállítom mázsáját.

- Én is, én is - mondák a többiek.

- Most pedig két pint bor nélkül is segíték Tógyernek.

- Én is, én is - követék a jószívű parasztok, s a teregetést teljes akarattal folytaták.

Mellettük egy füredi nyereggel tölt szekér állott meg, négy, széltében fogott öszvér fajta lóval. Szegény állatoknak hasán felül ért a sár, víz s agyagcsatak. Mindnyája reszketett, mint a hideglelés; patkótlán körmeik ide s tova csusztak a bizonytalan sárban, s mig gazdájuk kezdé

¹⁰ Rövid mocskos pipa.

vetkeztetni a törtszihamokból,¹¹ kétkedő hiszemmel tekintettek hátra: vajjon kapnak-e egy marok üszögös ocsút¹² abrakúl, mi csak két esetben illethetné őket, ha menyasszony alá jártak, vagy nagy út, azaz három-négy mértföld állt előttük.

- Gombolja ki kend azt a csára lógóst földi! mert elesik - mond egyik bőrterítő paraszthoz az irhaködmönös, vidám rövid ember, ki egy személyben kocsis, gazda, szíj- és kerékgyártó, s baromorvos szokott lenni lova s szekérénel; különben pedig nyeregcsináló Tisza-Füreden.

- Ugyan hurkadtak a csikók, tán sokat hajtják kendet katonaforspontra? - felelt a megszólított földi, miközben a lihegő mártyr istrángját lehányta.

- Hurkadt biz' a bátya; pedig nem Jó'sa telelteti. Nagyon megrángatja ez a locsogó a jószágot, hanem úgy kell neki, mért nem lett pappá? mindjárt vetek egy kis magvas pelyvát. - És valóban elkészülvén a kifogással, saraglyához fordítá a fáradt vándorokat s hitvány ocsút tölte egy vászonzablóba; maga pedig, mint ki dolgát végzé, ácsorogni ment a bőrteregetéshez s farán hátravetett kézzel szóba állott.

- Facsarjátok ki kendtek legalább a nagyjából; hisz így meg nem szikkad ítéletnapjáig - mondá igazítólá azoknak, csak hogy hibát találjon mások dolgában, mit szenvedélylyel szokott keresni. «Kefurt»¹³ kiálta azonban egy lompos kuvasznak, mely a szekér alá sompolygott s egész kényelemmel kezde rágni két-három lenyúlt bőrt.

- Tán nem ettünk gombát, mondá az egyik paraszt, ha facsarnánk, mind paczal lenne ez, s karácson napjára sem lennének vele készek.

- Hanem szép egyenlő, s világos vérveres bőrök, mintha mind egymásért döglött volna meg ez a nyáj, folytatá a füredi ködmönös.

- Ép azért nincs rajta az isten áldása, mondá Tógyer félig hallhatóan, s ráverte fejével, mi ő nála meggyőződés jele.

- Hogy hogy Tógyer gazda, mit ért kend e gyanús gondolattal?

- Hát azt értem biz én, mondanám is nem is... folytatá az ügynök, kétkedőleg vakarva tarkóját, melyből látszék, miként fontos vagy félelmes történeten járatja emlékét.

- Csak ki vele bátran, biztatá az egyik hevesi furmányos, bizony tartok tőle, hogy Löbl Simontól nem meri mondani.

- Magam is rá mernék fogadni, hogy Tógyer gazdát ilyesmi bántja, erősíté a másik bőrterítő paraszt.

- Hja, de ha az ember egy vagy más bünt bizonyosan nem tud, még sem illik ám felebarátját agyon rágalmazni.

- No Tógyer, azt ugyan meglőtte. Hát felebarát az a vörös Judás Eskiriótes?¹⁴ mondá ingerlőleg az egyik.

- Osztán a ki haszonhajtó cseléddel úgy bánik, arra nincs rágalom. Én arról mindent elhiszek.

- Mi is! mi is!

¹¹ Csáva nélkül, korpába összegyűrt nyers bőr.

¹² Gabonaalj, mely nyomtatáskor ondójában marad.

¹³ Gehe fort.

¹⁴ Iscariotes.

- Ha már annyiban tölt, hát elmondom.
- Halljuk, halljuk!
- Biz ezek a juhok nem természetes halállal multak ki.
- Mit mond kend? - hát hogyan?
- Hm!... patkányméreggel, vagy ha nem azzal is, de mindenesetre méreggel.
- Elment a kend esze? Kié volt ez a nyáj?
- Gyapjasy uré, ki a Nyiren lakik.
- No mert igaz, hogy sok fejlágyára esett urakat hallék már, de olyat még nem, ki saját birkáit patkányméreggel ölje meg.
- Ne értsen kend félre földi, hiszen ki mondja azt?
- Beszéljen hát Tógyer gazda világosan.
- Van Pesten egy Márk nevű orvos, beszélé Tógyer, zömök, alacsony termetű, bajusztalan. Szeme sem jól áll, isten óvjon tőle. Pesten ugyan hirlik, hogy tudós egy ember, de biz én úgy hiszem, rosszabb az ördögnél.
- Márk? király-utczában a kávéház felett, második emelet, zárva tartott csengetyűs ajtó- és kancsi szolgálóval? kérdé meglepetve a füredi ködmönös.
- Igen, igen; a garádicsajtó mocskos, s neve kopott bádog táblán vörössel felírva.
- Nem rég valék nála, hogy Pesten fenjártam. Lajos urfi küldött húsz sámsoni dinnyét, s két bál bogáti jó dohányt az ebugattának, mikor odavittem, csak egy üveg papramorgót sem adott.
- De mi köze Márknak a Gyapjasi nyájával? kérdé egyik hevesi furmányos.
- Doktor Márk adós volt Löbl Simonnak. Tartozása régi lehetett, s maga rossz fizető, mert sokszor vittem neki levelet, s Löbl mindig azt mondta, hogy pénzt fogok hozni, de a doktor mindig azt felelte, majd beszél az úrral.
- Hogyan hordhat Pesten levelet falunjáró hajhász? jegyzé meg a másik.
- Télen, ha a gubacsszállítást végeztük, Pesten lakom nála egy kályhalyukban. Azalatt, vagy nyári fenlétemkor, késő estve, ha már raktárakban dolgozni nem látok, tőlem szokott küldözni sürgős leveleket, mikre aztán reggel izenem be hozzá a választ. Nyárban hagyján, de nagy hidegekben sokat szenvedek. Hóban, vízben, sötétben rossz csizmámmal járni nagyon bajos, mert legtöbbször Ó-Budára küldöz, vagy külvárosokba, hol nincs kivilágítás. Sokszor, ha nincs otthon, a kit keresek, azon módon kell haza fáradnom, mert krajczárom sincs, hogy ser-vagy bormérőben egy félmeszely mellett megmelegedhetném. De ha megkapom is, kihez írást viszek, gyakran sokáig, s többnyire kapu alatt, vagy hólepert tornácson kell válasz után ácsorognom, egy háznál pedig mindig éjfél után várok, mert onnan egy ember velem jön Löblhez, s ilyenkor egy nehéz fekete ládát kell előtte vinnem.
- S mi lehet a nehéz ládában?
- Néha talán ezüst vagy afféle, mit nagy uraktól hordanak zálogba, de azt hiszem lopott drágaságok, mert gyanús személyeket látok a házhoz bejárni, aztán Simon zsidó is mondá már vagy kétszer: Tógyer, nem szükség ám idegennek tudni, mit fürfarag a becsületes ember.
- Miért nem jelenti fel a pesti kapitánynál? kérdezé a füredi ködmönös, kit a dolog nagyon kezdé érdekelni.

- Puff! Mert nincs bizonyságom, s Löbl nem ereszt be, hogy szemtanu legyek, ha a ládat nyitják. Aztán mindig mondja: neki zsebében van törvény és igazság... De majd el is térünk doktor Márkról.

- Igaz, hát adós volt, s Löbl sürgette?

- Igen. Egyszer gabonát szeleltünk forgó malomrostán, egyik magazinban. Simon zsidó az ajtóban állott, s Márk doktor vaktából arra talált jöni. Tetteté, mintha igen sietne, de Löbl nem oly ember, ki előtt a dolgot el lehetne ütni. Szépen elsétált, karját karjába ölté, s kezdte mocskolni hazugságaiért, hogy se nem jó, se nem fizet, se kamatot nem ir. A doktor fenyegette őt, hogy épen kamat miatt rugott tartozása ötszázról tizenháromszázra. Simon zsidó szidta, az el akart menni, ez megfogta, amaz felpattant, Simon csalárd csavargónak nevezte a doktort, a doktor uzsorás hunczfutnak kiáltotta Simont, s ránczigálták egymást, miközben Löbl elejté mankóját. A dunaparti fattyuk sarkokba röhögtek, a lármára itt-ott ablakot nyitottak, s a két zsidó a Béla-utczába tért. Tán az ó-testamentomi frigládát tartják ott, mert oly csendes békén jöttek vissza, mint egy jó házaspár. Márk jó éjtszakát kívánt a «csavargó csalárd» titulus fejében, Simon pedig mondá: «holnap tiz órákor!» s megsüvegelé a lehunczfutozásért. Másnap parancsolá gazdám, hogy vele menjek. Ilyenkor távolba kelle kísérem, mert különben észrevették volna, hogy a rongyos inas hozzá tartozik. Márk doktorhoz mentünk. A garádicsajtón kicsuktak, hogy várjak künn, míg hínak. Ők bementek az első kék ajtón, mely a fedett folyosóról nyílik.

- Tudom, tudom, közbevág a füredi ködmönös, kinek szinte düledt szeme a figyelem miatt, én is oda nyiték be, midőn dinnyét vittem. Márk török csuhában ült egy apró fióku nyitott tálas¹⁵ előtt, melyen bankóforma cifra papirosok voltak szélyel rakva. Talán, a mint mondják, olyan vadbanknóták.¹⁶ Az igaz, kiszidott, hogy reá nyitottam, de a kancsi leányt is, hogy a garádicsot nyitva felejtette.

- No hát én ott vártam, folytatá Tógyer. Mintegy félórára jött a kancsi szolgáló, kezében egy kosár hus-, zsemlye- s zöldséggel megrakva, mit az ebédhez vásárolt. Kikereste kulcsát, a zárt kinyitotta, s mérgesen rámnézve becsapta az ajtót, mert mindig durczásabb a bőjti boszorkánynál. De egy fő saláta a küszöbhez esett, melytől nem szaladhatott rá belől a lövőzár. A kancsi hátrament főzni a konyhába, magam pedig a kék ajtóhoz sullogék hallgatni, vajjon melyik zsidó veri a másikat?... Koránsem! Szépen számolgattak. Márk doktor mondá: Ezer ötszáz bőrért fizet Simon per nyolcz garas, 600 forintot. Kap érte per két frt 3000-et. Fuvarbér száz forint, így az összes nyereség 2300 forint; ebből levonva adósságomat, még 1000 forinton osztozni fogunk. Mit törődöm mások börszámításával? gondolám, visszasettenkedve a lépcsőhöz, s behuzván az ajtót, kizártam magamat. Alig egy miatyánkkal aztán kijött Simon zsidó, s hogy előtte vigyem, kezembe adott egy félrőfnyi gömbölyű pakétát, mint a fa oly keményt, melynél nem vastagabb egy dragonyos karja. Utban tapogatám, vajjon mi lehet? Érzettem közepén kétfelé van szelve, de nem tudtam sehogy kitalálni. Kapunk alatt gazdám átvevé, s többé nem láttam. A mely házban laknak, van egy új baromorvos is. Szegény, de jó ember, sokszor kapok tőle ezüst tiz krajczározt, ha aprós dolgait elvégzem. Másnap jókor, ez falura ment, egy uraság jármos ökreihez. Ha Gyapjasi ur tisztartója keres Heves vármegyéből, mond nekem konyhámban, a mit visz, nyissa ki előtte, s ideadta az ajtólakat kulcsát, mint másszor sok ízben, ha ott valék Pesten, mert cselédje nincsen. Reggel öt órákor vizet vittem gazdám pitvarába. A hátulsó garádics, mert elül sohasem szabad járnom, a baromorvos ablakánál jó fel, s láttam az asztalon két patikás csuprot bekötve, s egy kis darab írást. Hat

¹⁵ Íróasztal.

¹⁶ Váltók.

órákor hozzánk jött Márk a főgarádicson, ép az udvaron separtem. Kilencz vagy tiz perczig sem igen volt Löblnél, s aztán láttam a folyosón, mely félig elnyelte, a kis garádics felé. A szegletig ugyan, hol a baromorvos szállásol, be nem értem szemmel, de úgy tetszik, mintha későre ért volna hozzám az udvarra, s gyanítám, hogy a baromorvos konyhájában kalamolt, köpenyegjét egész nyakáig befogta, mert esős idő volt, nem láthatám, viszen-e valamit? Kilencz óra tájban eljött a Gyapjasy tisztartója. Felvezetém oda, s nyitva találom a lakatot. Márkra gyanúm támadt, mert a kapun senki más be nem jött. Azonban nem volt semmi baj. A tisztartó ráismert a juh-prezivitára,¹⁷ mert már többször is vitt. Gondoltam, vajjon nem cserélte-e ki a gyógyszert Márk? de miért tenné? igazítám magam. Különben a konyha mindig üresen állt; a szoba becsukva, semmi vizes nyom az esős időben, itt nem kotonászott senki, nyugtatám magamat, az ifjú úr maga feledé zártalan lakatját. Öt-hat nappal reá én lejttem Pestről az uram dolgában, lent is maradtam, hogy itt ért a debreczeni vásár. A mint Löbl dögbőreit hordatom össze fiókhajhászoktól, egyszer levelet ír, most szerdán egy hete, hogy a Gyapjasy pusztáján 1500 bőr van. Nyúl Iczik fizesse ki nyolcz bankó garásával, s a többivel együtt vigyük Debreczenbe...

- Ki az a Nyúl Iczik?

- Csaplár és orgazda a hangyási csárdán. Gyöngyösön laktában nyúlőrbe huztak egy macskát a legyes diáksüldők, s kertjébe ereszték. Míg kergette, leányát elszökteték. Azóta Nyúl Icziknek híjják. Ahun látják kendtek a vermek irányában, lovát abrakolja, nem hiszem, hogy az is igaz kézen került hozzá.

- Be sunda egy zsidó, szeplős mint a pulykatojás, s szeme öklel, mint a vasvilla.

- Nos, nos..., hát a tisztartó?

- Panaszkodott a hallatlan dögről. Igaz, a környékben nagyon veszett ez a birkaféle, de máskor, mondá, használt a pesti por. Talán az a hibám, hogy keveset hoztam, mert míg tartott benne, a só közé hintettem, állítá a juhász, olyan vidám volt minden fia, mint az új menyecske; de hogy a por elfogyott, neki szomorodtak, egyik esett a másik után, s a mi a legcsodásabb, a gyengéje utoljára maradt, pedig egy sem döglött vértályogba... Itt a Márk látatlan keze dolgozott, gondolám, de mondani nem mertem, mert tanu nincs, sem nem láttam tisztán, hogy ráesküdhetném. Löbl azt mondaná, hogy adósságomtól akarok megszökni ily rút rágalommal, s hogy lenne hitelem, mikor mindig mondja: zsebemben van az igazság és törvény. Pedig fejemet teszem, hogy a hozzá vitt pakéta két meghamisított patikás csupor volt, melyekkel Márk doktor reggel hat órákor kicserélte az igaziakat.

- Ily bünt Zöld Marczy nem teve, mondá egyik paraszt. Becsületes embert húszezerig rontani, hogy magának ezerháromszáz hasznót csináljon.

- S a jámbor marha tilokus hírét becsületét csúfságra kitegye, jegyzé meg a másik.

- Szerencsétlenségbe döntse, tömlöczbe keverje, vagy épen varjak torára juttassa! egészíté ki a harmadik.

- De hát általában nem volt módja másképen fizetni.

- Dehogy nem, van annak, de pénz az istene. A mit egyszer bezár, szem hozzá sohasem fér, úgy ül rajta mint az elátkozott sárkány.

- Csak nem fér fejembe, töprönködék a füredi ködmönös, hogy küldhet Lajos úrfi egy oly sátányremondának sámsonyi dinnyét és jó bogáti dohányt!

¹⁷ Praeservativa.

- S az a juhgyilkos czimbora, hogy kívánja a bőrt nyolcz bankó garasért, mikor egy forinton, huszonkét garason egyre-másra veszik?

- Gyapjasy úr Pesten megszorult tavaly. Egy idegen ifjú adósságit akarta fizetni, kit a Dunából fogtak ki, miután beugrott. Löbltől vett föl pénzt három vagy négy hétre s akkor köté Simon a contrectust, miszerint Gyapjasytól hevesi jószágán tiz évig minden dögbőrt harmadrész áron kap.

- Féreg egye meg elevenen a vörös koppasztóját! mondá teljes szivből egy fuvaros.

- Hallgassa meg isten a kend igazságos átkát, folytatá a másik.

- Hallgassa meg!!! kívánák mindnyájan kalapemelintve a gondviselés iránti megnyugtató hittel.

És itt ünnepélyes csend lőn a jobbágyok között, kik öt-hatodíziglen öröklék az árvaságot s nyomort, kik szenvedő apáktól vették át a türelem vérező országát, s kiknek átok vagy megnyugvás jutott hitvány ellensúlyúl a hatalmas bűnök ellenében. Mint minden ily esetben, megrendültek a mesterséges vétken, mely közöttök nem létez, melynek szövényes hálóit kivetni nem értik, s melyhez szivök nincs elfajulva, mert elég neveletlenek ugyan rosszra hajlani, de nem elég neveltek, hogy a bűnben művészek legyenek. Jól tapasztalják ők, miként a csavargó törvény gyakran kikerüli a nagy vétkezőt, s azért kit a vallás mutat, egy biztosb fenségtől kérnek büntetést. Ki tudja, ha természet útján nem érik-e borzasztón-valóvá az együgyü népies átok?

A füredi ködmönös szétnézett szekerén, minő pusztulást tőn a fellegszakadás. Harmincz nyeret hozott vásárra, mikről mezővároskájok országos hírben áll. Egyszerű kápás nyereg, tört szíjjal átfűzve még az ó löcsei formára, de hajlása igen tökéletes, egészen természethez van vágva, s ha jól használtatik, a lovat nem rontja. Most elővett abrakos zsákjából egy karcsú piros-szattyán nyeret, mely gondosan hurkákra volt varrva, mint a miskolczi paplanok. Szattyán szélén csákány és vadászeb, s tulról a füredi torony kiverve gombostűnyi réz szegből, de ezekre magyarázat kell, hogy az ember rájok ismerjen. Kápája kisdéd és kaczkias, azaz tele metszve csillagokkal, a nyeregfőn pedig ötágu korona, nagy névbetűivel a tulajdonosnak. A mű csinos, könnyű s erős egyszersmind; valóban dísze mesterének, de nem volt még iparkiallítás, hogy bemutathatná a hideg nemzetnek. Ezt huzá ki mondom az abrakos zsákból s örvendve, hogy zápor martaléka nem lett, hetykén mondá a furmányosakhoz:

- Már ez aztán kitesz magáért. Egy hibás öltés sincs piros szattyánjában. A király ráülhet koronázásában. De Lajos urfit meg is illeti ám.

- Ki a kend úrfia, hogy csak azzal áll elő?

- Ej ha ebugattát, hát nem ismerik kendtek Lajos urfit?

- Hiszen, ha azt nézzük, annyi Lajost lát kend, mint a nádi veréb.

- De ezt, épen ezt, és nem mást értek én.

- No hát azt, épen azt, kiről kend cseterál,¹⁸ nem tudjuk, ki fia.

- Hisz azt én sem tudom, de magát...

- Mondjuk: nem ismerjük.

- No bizony salavári ficzkók. Kérdjék meg csak bent a nemzetes uramat,¹⁹ bezzeg tudja ám ő, hogy dobaz pugyillárist hordoz Lajos úrfi. Minap is egy szálíg kifizette, mit a kócsi indzsellé-

¹⁸ Fecseg, locsog.

¹⁹ A korcsmáros.

rek harmadnapig szekerstől lovastól ettek ittak, mulattak és törtek. Mikor ide kint van, okos bolond neki megy a bornak, mint a csordakút, mindig ő a gazda. Egyszer, ezt nem láttam, szóbeszédből tudom, maga alól odaadta paripáját egy szállító embernek, kitől Kadarcson két lovát ellopták. Máskor meg egy koldus állott az útfélen jankli nélkül zivargó időben, s köpenyegét veté neki a kocsiból. Mondja is gyakorta, ha úgy szóra hozzák, hogy a népet igen szereti, hogy annak állapotja sanyarú, annak változni kell s ő hazájának él. Szentgyörgyszabadságkor²⁰ a nyergem el nem kelt s biz ő kifizette igaz árán mind két forintjával, mert a házam eldobolták volna. Aztán meg kiosztá a talyigások közt, azért ajándékba viszem ezt a nyerget, tudom, kedves leszen, mert mit a környékben nevezetést kapni, mindenből szeret. Taval...

- Mégis, ki hát az a Lajos úrfi?

- Nem tudom én atyafi, felele a ködmönös, Debreczenben lakik a táblás uraknál,²¹ vagy ha nem lakik is, kardosan jár mint ők, s az utcán is köztök sertepertél.

- Tán lelte azt a sok ezer forintárú pénzt, hogy úgy szanaszét hányja mint a Csáky szalmáját?

- Van annak mindig, erősíté a nyeregcsináló. De nem is kiméli kivált vászon cselédeknel, mert azt nem tagadom, hogy hamis kurafi.

- Szeret járni az asszonyfélék után?

- Mindenütt kergeti. Neki mindegy, alacsony, magas, szőke, barna, köpczös vagy nyurga, csak takaros legyen.

- Fikkom a lelke, bizony jó posztóból szabták a nadrágját.

- A látóképi leányasszonyt is mindig hajhászta, a kit Szoboszlóra vittek németszóra.²²

- Dejsz ott nem is esnék porba pecsenyéje.

- A rossz nyelvek aztán sok mindent beszélnek, folytatá a nyerges fejét megcsóválva, de én nem hiszem.

- Példának okáért?

- Emberszólás nem igaz mondás, jobb hallgatni vele.

- No csak mégis. Hiszen kend nem félhet tőle, mint Tógyer gazda a vörös kopasztótól.

- De a magyar szópéldában mondja: jótett helyébe jót várj. Lajos úrfi nekem jóltevőm, az isten áldja meg, s rossz kutya volnék, ha megugatnám.

- Igaza van földi, mondák a többiek. Simon zsidó, őh az egészen más. Ki másokat szeret, s a szegényen segít, ha hibázik is, nem lehet rossz szívé.

A nap az alatt hanyatlott, s messze nyújtá az épületek árnyát a sík pusztán.

Egy hosszú ernyős szekér jött ki az állásból, mely alá egyenkint szöktek a fent megijedt komik, hogy kefélt fogukat ott ne kelljen hagyni, az embernyzó betyár szivességéből. A puncsos morph tulipiros képe szépen kivirított az ernyő tunneljéből, mint egy kettémetszett veresbélű dinnye. A szekér elindult, a műkedvelő Pierrot pedig hátul kivágta a gyékényt, s a nyilásán kidugá ijedt képét mint egy rosszul festett mumia, hogy jókor megláthassa, ha a betyár utánok rugtatna.

²⁰ Vásár.

²¹ Kerületi tiszántúli tábla.

²² Anyaágyat feküdni.

V.

(Kátay, Kopogó, Nyúl Iczik, Piske Pista, Harangi talyigás.)

Az alatt több teherszállítók kezdtek kászolódni, kik az éj folytában még Debreczenbe törekedének.

Alább a válúnál néhány csámpás lovat itattak; a híd túlsó farkán pedig negyven szilaj marhát hajtott be két gulyás, melyek öklelő szarvakkal, farokat felhányva szöktek odább-odább a hajigált bot előtt.

Most az ambitusra²³ lépett nemzetes Kátay uram a korcsmáros. Fejérvári félselyem-kalapja reggeltől estig, tehát épen most is szürkülő fején ül. Télnyáron zöld magyar nadrágot s ugyanolyan dolmányt visel, három sor ezüst vagy selyem somgombra, hogy mint előkelő polgár, sorsához illetőleg, különbözzék a «kékbeli embertől».²⁴ Kordoványcsizmája, bár kissé koszlott, nyalkán fényesítve kindruszszal, s mivelhogy sem ünnep, sem keresztelő nincs, a városba pedig csak holnap menend, nem az ezüst sarkantyúst húzta fel. Se baj, az aczél még jobban megteszi, mert ha a láb alá akadt komondorba vágja, úgy behat, hogy tova riadtában csizmástól lerántja. Nyakkendője hollószínű marcellin, ránczbaszedett csokrú, nagy és bő, melyben kényelemmel lakik a vastag nyak. Alá, kisebb fehér perkálkendő van kötve, melynek felrészke keskeny szegélyként fehérli torkát köröskörül. Mellénye virágos fekete levantin, (Sáska uram műve) sajtolt szarúgombbal, miknek ketteje felül nyitva áll, hogy kifityegni hagyja a szennyecske fodrot. Szemei aprók, de mérgesek; arcza elég czirmos a pusztaszelétől s míg fakó bajusza ázsiai ajkát ereszt alatt tartja, terjedelmes álla szépen benne ül a levantin tekercsben, levén negyednapos szakálnak miatta borostához hasonló. Szájában széles, szilkeforma tajt füstöl, mely maga ugyan piszkos, de kupakja annál mocskosabb, szára pedig másfél éve szortyog.

Ablakából látta gulyásait s kijött az asztaltól, melynél ármálisában gyönyörölgve, ebéd óta borozik, hogy gazdai tisztét folytassa, azaz: van vagy nincs, hibát találjon mindenben.

- Mondtam, a ki csinált! ne üsd a jószágot, - kiált a gulyáshoz, alig tekintve szét barmai közt - már látom, megint szarvok közé hánytál. Az üstöke tövig lebotozva; annak a hódas negyedfű tinónak meg letörted a fülét.

- Törte biz' a gálya... - morgott a gulyás, megtoldva szavait érthetlen szitokkal, s botját oly haraggal vágta a marha után, hogy a sárból mint rugony felpattogott, mert szégyenle vásáros idegenek előtt pironkodni.

- Térítsd meg azt az ökröt, hé!... Ne menj rá, hadd igyék! - kurjantá folytatólag Kátay szükségtelenül, mert a gulya sem inni, sem futni nem akart. Bizony mind a nagyját válogattad, ördög ter....., pedig mindig mondom: satnyákat vásárra - türelmetlenkedék továbbá. - Már csak verjétek be ide az akolba, s holnap estig be legyen állítva a barompiacra, hogy megheverhessen, míg vevője kerül, - fejezé be gazdai tisztét s neki hasalva a kőfalkönyöklőnek, ujjtövig vajt bele a kormos szilkébe.

Lent a vermek irányában Nyúl Iczik lova abrakolt, pongyolán kigombolva egyfogató bikkfa szekereből. Tisztán kefélt, kisdéd, de gömbölyű, jól tartott sárga ló; Iczik kegyencze, öröme, dicsősége. A zsidó, ki mióta Lembergől apja kiszakadt, soha ruhát nem vőn, rongyos tafota

²³ Rendesen diáknnyelven nevezik a folyosót.

²⁴ Így nevezik a mesterembereket s alsóbb polgárokat, kik rendesen kék posztóban járnak.

kaftánban, csüngő csepüs hunczfutka és asztrakán kalpaggal s hátratett kezekkel köröskörül járta, míg evett; s hátulról, arczélben vagy szemközt gyönyörködött benne. Most farát veregette, majd üstökét húzá; körmével vakart ki szőreből itt-ott apró sárpecsétet, s tógája zsebéből jól szelelt árpát markolgatott neki, hizelgő szavakat motyogván kanihoz.

A tánczos betyár meguntván a hosszas dáridót, útjára indula, mit gyalog megtenni nem igen volt kedve. Az álkörmösös leány mézes dalokkal marasztá, nyakára öltvén szőrös karjait, de a legény lerázta válláról s dúdolva csapkodta mentében a sarat. A vermeknél megáll s fél szemmel rápillant az étkes sárgára. És e tekintet veszélyes, mert amire így néz, körme ott nem hagyja.

- Hogy adod a lovad, zsidó? - kérdé vállon ütve az elmerült Izraelt.

Iczik tetőtől talpig mérte a betyárt s megvetőleg felelt:

- Nem eladó.

- De volt már nekem lovam ötszáz forintos is - válaszolt a legény kecsgettő hangon.

Icziknek váratlanul ütött fülébe az ötszáz forint. Azt hívé, kedvén-tölt lókupeczczel van ügye, kivel ittás állapotjában jó alkúra léphet. És mivel a nyereség szagát mód nélkül kedvelte, - ennek ötszázhetven az utolsó ára - mondá, szemébe tekintve a lefőzendőnek.

- Nem járja ki, zsidó; az lónak az ára, de te macskát árulsz - felelé a betyár, miközben a kani fogát nézegette.

- Nem nagyság a jóság, - menté kegyenczét Nyúl Iczik; - ilyen állat ritka, kupecz uram, mint a tiszta bor. Termete csinos, szügye széles, maga egészséges s lába mint a szarvasé. Hámban vagy hátán a kaninak mindegy, - s újra egy marok árpát tartott orra alá.

- Ne taníts engem lovat akózní, a ki vagy; - ellenveté hetykén a vélt kupecz, nehogy alázattal ármányt gyaníttasson.

- Nem is, nem is, dehogy, kupecz uram; ismerem a debreczeni lókupecz urakat; egy kunyorításra derekabbnak látja kanimat, mint én elmondhatnám.

- Ha jó futós, oszt alkudni akarsz, talán megragasztom; - mondá, a ló lábát sorban emelgető betyár, látva, hogy a zsidó horgon van.

- Ha futós-e? uram, mint az agár, s úgy hordja az embert, hogy hátán meg se dőcczen.

- Nem is szeretem, ha futtában kotyog bennem a bor. Hát hogy adod?

- Ötszázhetven az utolsó ára.

- Az ötszáz elmarad; hetvenet megadok.

- Hehe; így szoktak tréfálni a lókupecz urak.

- Fele se tréfa biz annak, Ábrahám. Hát magad hogy vetted?

- Nyolczszázhuszonötödiki marhahús árában tavalý exequálta a szolgabíró úr egy nemes uraságtól.

- Úgy még olcsóbban adhatod. Tudom úgy is, bűzös húst adtál s hamis fonton mérted.

- Kérem, ha egy kissé bűdös, róla nem tehetek. Hat-hét mázsás sörét ha levágok, nyolcz napig sem kél el; a földes uraságnak mért nincs jégverme? azért eszi a legyes marhahúst. Fontom pedig a nemes megyéé, s én magam nem mérek. Ha hibáz egy-két lat, az a székálló legény profitja.

- De nem adsz neki kosztot, sem fizetést, hogy annál többet kényszerüljön lopni.

- Abba ne tessék avatkozni, vitéz kupecz uram; az az Iczik dolga.

- Hát mégis, hogy adnád tréfán kül a sárgát? - kérdé dologra térve a betyár, s puffadt piros tárczát vón ki belzsebéből, látni engedve azt rövid pillanatra. Aztán elfordulva, mintha tartalmát rejtene veszélyes szemektől, zöld galand ló mértéket vón elő belőle, méregetvén a zsidó kaniját, hány marok.

- Mondtam, vitéz kupecz uram, ötszázhetven az utolsó ára; - felelt Nyul Iczik, megjegyezve, miként nincs mit kimélni a fukar lócsiszárt, kinek zsebe olyan puffadt tárczát hord.

- Tizenöt markos sincs; csak dézsát hordani való ily oláh ló. Mégis mivel mondod, hogy jó futós, minden marokért kapsz öt forintot üstben.²⁵

- Én tudom, ha ráül, tizet is megigér, kupecz uram; de annyiért sem adom. Csak üljön rá! tessék megpróbálni.

- Nem ülök biz én; látni, haszontalan töröm az árát, nem eresztessz alább; pedig nagy szó-különbség van az alkúban.

- Csak tessék ráülni, ha egyet fordul vele, többet is ad vitéz kupecz uram, mint kértem. Hisz a próba úgysem kerül pénzbe; - sürgeté mindig azon hitben, hogy vevője ama negélyes kupecz-osztályból van, kinek, ha egy csikó megtetszik, török áron sem marad el tőle.

- Na hiszen, ha kívánod, zsidó, én megpróbálhatom; de tudom, akkor annyit se kapsz érte.

- Szót sem addig, vitéz kupecz uram, hogy azután meg ne hazudtolja magát; csak én vagyok tudója, mi lakik a kaniban; - folytatá Iczik, miközben sárgáját a betyár alá segíté.

Kopogó rápattant a kanira, s délczegen léptetett a Kadarcs irányában.

- Hát nem mondtam? - hivatkozék Iczik a körülállókra, - hogy lép azon barom, mint egy kis-asszony! akármelyik kortesuraság megülhetné. Ereszsze a száját, kupecz uram, hadd mutassa meg, ki ő, - kiálta recsegő torokkal a betyár után, bizonyosnak tartva, hogy legalább három-százon eladja a nyolczvant érő lovat.

- Majd oda lejebb a lóherés ároknál, - viszonzá a legény csalfán vágó szemmel, - itt a szekerek közt nem lehet futtatni.

- Bizony gyönyörű egy állat, valóban kár, hogy tőle megválok, - folytatá a zsidó. - Ritkítom párját nagy földön; úgy-e nagyon is olcsón tartám oly nyerekedő kupecznek? - kérdé rábeszélő képpel a nézőket.

Kani azalatt a lóheréshez ért. Hátán mint egy könnyű szélkakas megfordult a betyár, vissza-kiáltva a hüledő Iczikhez:

- Majd csak a városig próbálom a sárgát, hogy gyalog ne menjek. Nem szoktam én lovat soha pénzen venni, de ily borzfogó zabduda ingyen se kell; holnap, ha keresed, a vásáron leled. - S azzal neki rugaszkodék a sigyepnek,²⁶ mint egy fenicziai nyilas, nevetségre hagyva a rémült Icziket, kinek kárvallásán a bőrteregetők leginkább örvendtek.

- Prosit a lóvásár, zsidó! - kiált Iczik megett egy gyepensült fiú, ki eddig észrevétlenül hasalt a vágott faboglyán s lószörgyűrűt tekert vékony tollhasábra.

Iczik könybelábadt, de dülledő szemmel nézett a ló után. Kezeit törte, őrvongó arcot vón s szaladgált fel s alá, hogy rongyos kaftánja repkedett nyomában, de szólni nem tudott. Az eset és döbbenés oly rögtön lepte meg, hogy torkán ragadt a hang.

²⁵ Pengőben.

²⁶ Sík gyep.

- Tudod-e, hogy a kit lókupecznek véltél: Kopogó? - folytatá a fiú kötődőleg, - mult héten szökött ki a kállai hűvösből,²⁷ mert foga nem fogta a megye kenyerét.

Iczik, ki a hirefutamodott nevet régóta rettegé, még jobban megborzadt. Kezdé menny-földre kérni a furmányosokat, rohanjanak a kani után. Szerencsétlenségéből többnyire ismerék, hogy Iczik hamis kopé, vagyis szebben szólva, országos gazember, s ezért senki sem törekvék bújában résztvenni.

- Fusson utána kend, Tógyer, - esdeklék képéből kikelve, - ha a keresztény üdvösség a lelkének drága.

- De lovad olcsó, - közbevág a fiú, - s Tógyer nem bolond.

Most a faboglyához fordult Nyul Iczik s dühöngve kérdezé:

- Te sarjú-lózsivány, mért nem mondtad előbb, hogy Kopogó a kupecz?

- Mert nem kértded; - mondá boszantva a fiú, - gondoltam, tán ismerősök vagytok.

- Én? lóköti betyárral?...

- No bizony, hisz úgyis orgazda vagy. De ne búsulj Mózes; Kopogó jobban megtartja szavát, mint egy zsidó pap. Ha holnap keresed: a vásáron leled.

- Hogy leljen szárazstófán a pápista²⁸ varju; - felelé Iczik kétségbeeséssel, árcsökentést kezdve három-négy paraszttal a rögtöni bevontatás iránt.

- Hát te eb a lelked, megint itt vagy, Pista? - kérdezé a közben Kátay a gyepensült suhanczot.

- Igenis itt vagyok, nemzetes jó uram! - felelt nyers pofátlanul a tulbizott Pista, - Lajos úrfi rendelt, hogy ma itt bevárjam.

Most felállott a vágott-faboglyán s egész minőségben látni hagyta magát. Napon sült fiú pofók kulacsképpel. Szemei szürkék s szemöldig felnyiltak, mint a madaraké. Haja csomolygós, telve sárga-barna kóczczal, s homloka balfelén feltenyerelve áll, tán bábakézben nyomult féloldalra. Szája szokatlanul kisdéd, mintha mindig fütyülni akarna s orra módtalan pisze, hátratürt czimpával, úgy, hogy tíz ölnyiről lyukaiba láthatsz, miokból tájneve: Pische Pista lön. Öltönye póre ing s rézgatya. Kalap fején s csizma lábain életében nem volt, ugyanazért sarka szurkos, repedt cserepű, s színe, mint a vörös rézolvadék; körme tövén telet a mult nyári agyag; szárai kutyaharapástól forradással rakvák, s többnyire véreznek a bogács-karczoktól. Tekintete vásott és szemtelen, éles bélyegével a rettenthetlenségnek. Tekintélyt nem ismer, örömet szivódik, csúfolódni szeret, s ha ütlekre kerül, meglett férfiakkal is szembeszáll. Feljebb hallók már, hogy apja, a vén csikós, farkast fogni küldné, ha Lajos úrfi ide nem rendelé.

Nyakába körmönfont csikós-kötőfék van tekerve, mit félig ő készített. Még folyvást neveté a Nyul Iczik baját, midőn elnézve a pusztán retkes keze alatt, felkiált, gyomrából jóízűt röhögve:

- Gyihí puhi rozsdás! Harangi talyigás ott jön la. Látom, megint dühös a gazon akadt rongyvár, mert a szürke szemét ugyancsak ássa ki.

Az Iczik baján teljességgel meg nem illetődött közönség a Kadarcs felé nézett. A látkör hátterén esti napvilágban, dühös tortura alatt látszék egy bús szürke. Gazdája fültövéen veré két öklével; majd megfordított ostornyéllal szurkálta és vájta fél szemét. Később oldalhosszán fogta s oly hajdús tempóval nyelezte horpaszon, hogy pöfögése a csárdáig hallott.

²⁷ Börtön.

²⁸ A fekete varjakat nevezik így.

- Holnap ismét lovat vesz Harangi, mert most kivájta a rozsdás utolsó szemét; - mondá a Kátay egyik gulyása.

- Azt minden kedden teszi, mert egy hét neki sok két lószemet vájni; azért nincsen soha szeme a rozsdásnak, - felelé a másik.

- De soha sem ad többet öt váltó forintnál egy huszadfű csikóért.

Legfeljebb a megboldogult husát adja rá toldásban, mert bőrét vinkóért rendesen beiszsza.

- A lóbőrre hat nap folyvást kap hitelbe; mert az epreskerti csárdás kicsapott tímár; - jegyzé Piske Pista, - s minthogy ott a sóház mellett a bitangvásár, közel éri a totyakos Harangi.

- Ő hát ugyan népesíti a vakok intézetét.

- De mért szedi ki a lova két szemét? - kérdé egy paraszt, tódítva a nyers röhögést.

- Abból neki senki sem parancsol, szokta mondogatni. Mikor maga részeg, vagy lova elakad, vagy csak hajtani kell, sőt néha ok nélkül, ha a makrancz rá jó, neki áll a szegény obsitos csikónak s egyik vagy másik szemét kiveszi.

- Lovát mindig ostorral kereszteli «rozsdás»-nak.

- Tán nincs keresete, s bújában makranczos?

- Ugyan találta kend szarva közt a tölgyit. De sőt inkább mindenüvé hijják, s talyigás collegái úgy félnek tőle, mint a kurucztól.

- Még bakkancsos korából hozta a makranczot, mert nyolcz évig koptatta a Tótház²⁹ küszöbét.

- Az eb is reszket tőle, s mindnyája ismeri egész városban. A melyik szűk utcán találkozik vele, inkább vissza rugaszkodik, mint mellette elüressen.

- Kúton mindig övé az elsőség;³⁰ bár félben a hordó, kitérnek előle.

- Ha pedig sertéseket vontat perzselni, szabadon választja a legszebb hólyagot.

- A pálinkás boltban külön üvege van.

Ezen jegyzetekből látható, miként Harangi Pál kitűnő példány volt a saját osztályában; s nemcsak Debreczenben, de három mértföldön is nevezetes legény.

Azalatt elővonszolta magát talyigástól a megostorozott világtalan szürke. Fülei lógtak, mint a lopótök. Felfujt hasát jobbra-balra pofozták a szúette rudak, miket hátáról függő kasornyában, alias hevederben, kelle lógatnia. Nyergén tövig koppadt juhbőr mondta fel híres szolgálatát, s a «rozsdás» fejét szöszgyeplővel rángatta Harangi, melyet már egyszer penzióba tett. E rángatás pedig óvszer volt a szürke elbukása ellen, mi is e nélkül minden lépten-nyomon meg szokott történni. A talyiga váltig iparkodott a kiállott locomotiv után, biczegeven tengelyén, mint a hízott gácsir, mely untalan ülepére törekszik esni. A talyiga színig rakva van, de titkait fejtős abrosz fedi, s a nőtlen szekér³¹ farkán egy czíva³² szunyókál, ölen tartva nagy fülü kosarat tele fonatossal.

Díszfogatunk a fogadóhoz ért. Harangi lekapaszkodék a megvedlett nyeregből, s isten segedelmével talpra állt. Hosszú lófejű, tüskés hajú, ürgeszin bajuszú goromba férfiú, ötvenen

²⁹ Katona-tanya.

³⁰ A város körüli kutakról hordanak ivóvizet.

³¹ Talyiga gúnyneve.

³² Polgárnő torzcíme.

felül. Ádámcsutkája vastag, nyaka vékony és paprikaszínű, feje úgy függ rajta, mint hosszú piros szárán a gyümölcs. Arcza durva és viseltes, rakva bibircsókkal, miknek fele érik, fele száradó félben van. Gatyája foltos, inge rongyos, maga toprongyos. Nyakravalója nincs; korczához biróhátán vágott³³ kapadohány van tekerve töretlen hólyagba; inge pedig szennyes szattyánszíjjal köttetik két görcsre. Mellénye vásári munka volt kék pukovaiból, de az még sógorán szépen megvetkezett, most vörös bélése tevén szolgálatot. Szoboszlai hat garasos szalmakalapja, kajlán, csurgóra áll, egy lóatakban keresztül üté az ostornyél; de azért ékesen leng koszlott karimáján a rongyollott árvalányhaj-forgó.

- Isten jó nap, - mondá könnyebbült sohajjal, hogy a rémes úttól megszabadult, s fakó ostorával körülvágott a rábőszült kutyákon, melyek visongva rugaszkodtak szét az ismerős szíjtól.

- Ott van la! megint nem férhet az árva kuvaszoktól; - pirongatá Piske Pista a boglyáról. - No még a Harangi ostorára is ráfér a találós mese:

Vastag széles.
Kurta mérges;
Somfanyél csóválja;
Bolond a gazdája.

Az arszlántalyigás nagylelkűn megveté a pajkos szunyogot, megrázzván kopott üstökét a jámbor paripának.

- Ugyan pápistaszínben van a szürke; - mondá Piske Pista.

- Biz, öcsém, sajnálja a lábát,³⁴ de'szen kialhatja magát, ha bőréből kibúvik. - Kalapját levéve tüskés szállásáról, kézfejevel egyet törült homlokán, hol is a veríték bűzösen megeredt; s odaszól vontatva ürgeszínű szájszőre közül Kátay uramhoz:

- Egy mázsa húst hoztam, osztán meg zöldséget; hol van a nagyasszony?

Ezen néhány szóból kettő a tanulság. Először: hogy Harangi Pál konyhaszállító hivatalt visel a hortobágyi udvarnál; másodsor: hogy ő minden tizenennyolcz éves friss menyecskét nagyasszonynak címez.

- Nincs itthon; beküldtem, felelt a korcsmáros, mert tudtam, hogy kijő az a sápadt izgága tékozló; folytatá, tovább morogva magának, mert szokott dolga, kedvetlen ügyekről magával beszélni.

- Hát ki veszi által ezt az eleséget? kérdé gorombán Harangi. Hottsi ki egy kupát, de töltesd meg előbb Poltrás, szólt a közben az álkörmösös leánynak, ki a talyigához oldalgott, száját tátani.

A talyigán jött czíva, kinek ránczos négyszegletű arcza valódi szabályos hiuzkép, szakálla bajusza pedig tökéletes, csak hogy ritka és nyírva van, addig egy kis gazt kapart a vámkerék tövébe; ráilleszté gyalog szalmaszékét, s a kosár tartalmát árulni kezdte két váltó krajczárjával, miután egy össze fogdosott fonatost mutatványul végig nyújtóztatott a takaróabroszon. Ezen népsütemény, mely kézfogókban s leginkább iskolásoktól igen kerestetik, nem egyéb, mint gúzsformára tekert, festett bundaszínű, élesztős tészta, mely sokszor legyes, többnyire sületlen, de mindig bűdös az avas fürdő miatt, melyben zsír név alatt kisüttetik. Nagysága bakaras; ára két krajczár váltóban. Ha friss, mint épen most, megjelenik fehér vessző-

³³ Felnagyolt.

³⁴ Sántit.

kosárban, sárgán mosott sáhos abrosz alatt. De minthogy rendesen első nap el nem kél, foltos ponyvák s gyékények alá jut, s lakik négylábú deszkákon, aszalt gyümölcs, méhser, főtt som, pattogatott tengeri³⁵ s több drága hasművek közt.

Alig foglalt helyet az említett gazon.

Parázs ídes,
Lapos szíles,
Kóistolja kend, beh jó ídes,

kiáltá csúfoló ingerrel Pische Pista a letelepült nőhöz, ki mérges szemeket vetett ugyan a boglyatetőre; de tapasztalván, miként a martalék távol esik gyakorlott körmétől, jobbnak látta folytatni a szunnyadást, míg vásáros akad. E pajkos megtámadás pedig azért esett zokon a czivának minthogy ő, mint fonatos kofa, őszön sült-tök-árulásra szokta magát adni, s a fentisztelt verssel ajánlgatja ős szokás szerint étekül szolgáló kelméjét.

Pische Pista még tovább áldozik vala gyilkos szeszélyének, szerencsétlenné teendvén álmos rendes tagját a kofaczehnek; de túlfelől Kenesei senator gulyása ballagott elő a pusztáról, Pista ismerőse. Vele jön a bodri, egy borjunyi kuvasz. Hosszú szálas gyapja, mint a legszebb magyar kosé, hátán kétfelé vált, s a szőrválasztékon epeszín eblegyek bujkálnak keresztül. Lompos farka tövig rakva csomolygós gubanczczal. Fürösztve sohsem volt, mióta füléből kifordult. Halbőr talpa után körmös nyom maradoz a megázott földön, mint az anyányi farkasé. Száját a hőségben félig tátva tartja, s fűreszes állajka mosolyogni látszik, míg márvány agyaráján lóg ki hosszú vérszín nyelve. Közönyösen halad gazdája sarkában s előkelő arcza csak akkor változik, ha sok boszantás után egy-két légy után kap.

A gulyás inge, gatyája ki van főzve friss szalonnazsírban, s puhán és fehérén tartja patyolat szép testét. Csillogó font haja csepegésig kenve, gallért eresztett térdig érő szűrén. Creolszín arcza fénylik, ha nap süt rá; bajusza göndör s vastagon befenne, látni hagyja két szabályos ajkát, az elefántcsont fogak vérszín burkolyát. Kékes álla símán borotválva; gyenge, teljes nyakán nincs semmi kötőlék, körülte frissítve suhog a lágy szellő. Szeme bátor, tekintete szabad, beszéde nyílt és eleven. Kezében súlyos tölgyfa-fütykös szegletesre húzva; szüre baloldalán kostök, s furulyája fityeg, markában egy rakás ragyogó kócsag- s fekete gémtollakat hoz.

- Nincs itt Lajos urfi, Pista? kérdi érkezében a kofaboszantó Piszétől.

- Kijön a nem soká, felelt Pische Pista, hátat fordítva a fonatos piacznak. Már a halászok is kiveték a hálót, kiket mára rendelt. Ugyan izzad az öreg Czirják üstöke a bóné³⁶ vonásban. Az árva halász is köztük van. Annak tudom, örülend az urfi, mert még nem ismeri. Reá várok én is.

- Bokrétának valót bizott rám, hogy hozzak: folytatá a gulyás, harmadnapja lesek kócsagokat s gémet, míg vagy kettőt leüthettem; de hoztam is ám olyat, hogy tündérkirályné fején sem ragyog szebb.

- Én meg ezt a féket fontam Gúzs Jankóval, Lajos urfi mondta.

- Tudom, majd kapsz érte vagy öt fehér huszast.

- Minap ugyan jól járt a csonka kondás; baltáját megvette egy új banknótáért.

³⁵ Kukoricza.

³⁶ Háló neme.

- Ma jó kedve készül, látom, az urfinak. Dudás Juhász is jó egy kövér toklyóval; azt mondá, estére megfőzi tokánynak, Lajos urfi régen apatussal van rá.

- Nem tom pedig, ha lesz-e apatussa, mert a szép menyecskét Ujvárosra forspontoztatta Kátay; de isten megveré, mert a jégeső úgy bukfenczre püfölte konyhamajorságát, hogy vagy ötven darab ament mondva elnyúlt, mondá Piszte Pista.

- Alkalmasint félti az ifjú vendégtől.

- Lajos urfi úgy néz, mint az égő tűz; akármelyik leányt megveri szemével.

- Hagyd el a más dolgát, csak fejed ne fájjon, inté a szép gulyás, hosszú megfontolt léptekkel indulván be a borivóba.

Azalatt két izmos szolgáló leüríté a talyiga terhét, játszván Kátay számbavevő gazdasszony-szerepet; Harangi pedig keserves kortyokat huzott a tiz krajczárosból, mit a Poltrás számára kihozott. Mikor iszik, kiváltképen szeret dohányozni; minekokáért fentírt puszlijának vászon-zsebjéből előkotorászsza csorba makráját. A dohányhólyagot öklén megpofozza, hogy elválasztható állapotba jöjjön a dohány, mely két hét előtt szedetvén száráról, tokjában, a bő nyirok miatt, megaluskásodott. Ekkor rátölt a viseltes pipára, a nélkül, hogy hamvat vagy bagót kiverne. És kicsihol. Egy kajla cigány-aczél a tűzhozó eszköz, mit ócska gereblyéből csinált serpenyőfoldozó. Ugyanazért nem annyira kemény levén, mint túl a rendén lágy, közepéig kopott a viadal miatt, melyet vele üzni szokott Harangi. Tűzköve oly kicsiny, hogy lapos tömpe körmei alig csíphetik meg. E mellett minden felől pisze és fogatlan, s ütött-kopottsága annyira ment, hogy tíz vágásban csak egyszer vét szikrát, akkor is vakot. Erre illeszti Pál lovag a jó darab zsidóbőrt,³⁷ miután pipakupakjában bepiszkolá, hogy kevesebb bajjal tüzet fogjon. Most beáll aztán a műtétel órája, s miután körmét leverte, s kézzel-lábbal, vérben forgó szemmel nagyvalahára kicsiholt, elborítja tüzes taplóval a dohány felületét, mely csak azután adja meg magát, ha két-három taplószállítással éghető állapotig megszáradott.

Pál lovag, miután makrája füstölt, s ádám-csutkáját ugyancsak rángatta a kemény szipákolás, ujólag szájához vivé a kőporral szép fehérre surolt fakupát, s felöntvén a gégemaró nedv utóját, fenekére tekint varjui tempóval.

- Ejnye az eb a lelke tele van üressel; szorítsd ki még egyszer a levegőt belőle, Poltrás, mond a rejtelmes tekintetű leánynak; maga pedig fülét eleresztve, szomoruan nézett körül a talyigán, melynek agya maszkban volt a sártömeg alatt, maga pedig lőcshegyig csatakos.

E keserű szemle alkalmával hozzá sullogott Nyul Iczik, ki a vontatási alkudozásokban semmi irgalomra nem talált, s törődött szívvel kérdé Pál lovagtól:

- Nem látta, talyigás uram, jöttében sárga lovamon Zöld Marczit?

- Hol az eszed, Judás? hiszen te még gyufakupecz voltál, mikor azt Fegyverneken szellőzni feltették.

- Zöld Marczi vagy Kopogó, az nekem mindegy, - folytatá a szerencsétlen zsidó sirodalmas arczczal, miután szemöldét felkapta, állát pedig alá ereszté feleletet várva. Tehát nem látott egy panyókás betyárt ötszázhetven forintos kanimon?

- Láttam biz én; mint a szél vágatott egy gömbölyű sárga mokányon.

- Hát mért nem fogta kend meg az isthentelen thulvajt? Kiadta magát khupecznek, s földön-futóvá tett.

³⁷ Így nevezik a kifőtt gombataplót.

- Mit tudtam én, tolvaj-e vagy harangozó? osztán nem vagyok én vármegye pandurja, hogy a lókötőket szagáról nyomozzam.

- Szeméből is láthatta volna kend, hogy gyilkos, gazember.

- Hát te mért nem láttad szeméből, mikor elcsalta lovadat? - felelt természetes igazítással Pál lovag.

- Már látom, kend is orgazda, mint ez a sok papramorgó paraszt; kezdé Iczik szidalmát mindent fölülmuló gyötrelmében, s hosszú philippica kezdetén látszék lenni, de Harangi nem hagyta befejezni a sallangos dictiót.

- Szedte vette, mi bajom nekem kopott lovaddal? elhord a tógádat, mig szépen vagy, mert ha löcsöm kikapom, még ma Pilátushoz küldlek vacsorára.

Iczik nem érté a nagy szavakat, mert gyorsan ellábolt, pedig a nagy szó itt is szokott cursusában vala, mert Pál lovag talyiga-bontás nélkül nem juthat löcséhez, levén szeggel és pántokkal tengelyvéghez foldva.

VI.

(Dudás Juhász. A Poltrás. Csonka Kondás.)

Pisze Pista nagyott röhentett Iczik után; Dudás juhász pedig, kit a kenesei gulyása előre hirnökölt, az állás háta megül beszamarolt.

Hátul iszák, elől a késre ítélt toklyó van nyergébe kötve. Fordított subáján csinos facsobán függ, s balra vetve pötyögős dudája, melyre egy kecskefő mulatságosan van bőrből csinálva. A deli juhász üstöke tömött, szeme tüzelő, maga vidor, egészséges arcza kipiroslik a kalap árnyából, mint egy hízott basarózsa; s jöttében dalol:

Ha megunom magam a pusztába,
Kapom magam, megyek a csárdába;
Parancsolom a korcsmárosnének,
Hogy hozzon bort barna bojtárjának.

Házhoz érve, leugrott a füles paripáról, s mitsem hajtvá a fonatos kofa öklelő szemére, ugyanazon vámpóznához köté, mely alatt amaz sátort ütött. Maga pedig leemelé a nyügbe vetett toklyót, melynél jobb izű áldozat nem sok találtaték az Izsákot megváltó kosnak idejétől; s vetkezni kezdett a szaktani öléshez, rakván málhait és leöltött bundáját nem másuvá, hanem mint illik, saját nyergébe.

Subája alatt fekete nyers juhbőrt viselt nyakában, mely lábainál fogva volt keresztül kötve. Ha mondom nyers, az nem teszi, hogy vér csepeg róla, hanem készíttetlen állapotában, mint nyúzáskor megszáradt; mint minden időn által pásztori divat volt, mint Gvadányi 1788-ban leirta, s mint az, eredeti juhászbojtároknál, korunkban látható. Kétségkívül keleti maradvány az őspásztorélet üzőitől, egyike azon kedves ereklyéknek, mik e férfias faj eredetét feledni nem hagyják, s mik annyi viszály és korcsulás után, külhagyományul maradtak a romlatlan köznép jelleméhez. Aztán negyedfél rőfös nyakkötőjét kezdé letekerni, mit golyósos tótoktól vásárol a pusztán: s neki gyürkőzik könyökig, látni hagyva izmos, halvány, fehér karját, mit hűvös, nedves inge szebben elkészít minden kölni víznél. Ennyi készületet a tokány miatt tőn; részint hogy könnyebben bánják a toklyóval, részint a főzés melegét akará előzni.

Aztán a bárány lábait oldta meg. Jóízűt nyújtózott a szabadult állat, egyet-kettőt szökve játszadó kedélylyel; de függetlenségét nem vette igénybe. Lábainál maradt szeretett urának, mit a néhai kedvezés között úgy megszokék; fürkészőleg szaglá szelen barnult markát, melyből annyiszor csemegélt ízletes sós zabot; s bárány szelidséggel nézett fel szemébe, mig a füttyürésző bojtár, a gazdai szeretet végbucsujelülül körülveregeté. Ki hinné, hogy egy ostoba juhkép elégedést képes kifejezni? és mégis e bárány tekintetén elvitatlanul látszék a boldogság. Tokája módosan ereszkedik állacskája alá, fiatal szarvacskák ültek füle megé, szeme pillantatlan elmerülve nézett, orrlukait gyöngén feszíti a hő léhl, s gyorsan, de egyformán pihegett, miként a nyugodt kéj. Még egyszer szaglá a bőségsztó kezét, s látva, hogy most egyszer nincsen friss ajándék, mulatságosan kezde kérőzni féloldalra csapván sima állkapczáját.

Dudás Juhász késlekedni látszék. Talán sajnálta a szegény társalkodót, ki annyit osztozék pásztori kedvében. Neki némaságban telnek napjai; vele csak estharang vagy fergeteg beszél; nála nem oly gazdag jelentéssel bír a pásztor-óra, mint Pesten; olvasókönyve az egyhangú nyáj, melyben minden betűt ismer már; s ha néha órákig elnézi méla paripáját, mely stoice legel bundás társai közt: mégis meg-megjelen lelkében az emberi szellem, mely rokonabb barátokat keres. Ilyenkor hű ebeit hozza kedvre, kiknek társasága egy kissé élénkebb; és ha

gyöngédebb élv szomszár kél szívében, mert isten a zsíros ing alá is szíveket formála, akkor kegybárányához tér, s vele osztja meg az egyszerű szív kifakadásait. S van-e szelidebb báráné, mint egy bárány? választhat-e ártatlanabb jószágot a salonok fia? vele tölti a magános pásztor költőibb óráit; meddő életében vele beszél a szeretet nyelvén, melynek szótára két rövid szóból áll: Bari vagy Muczi. Sokszor ha alkonyon betereli nyáját, hosszan neki fekszik a karám enyhében, s ha dudáján elfűtta szomorú nótáját, barijához fordul örömváltozatért, mely átengedő bizalommal adja vissza bibelődéseit. S ha éjben az örves örök körülfekszik nyáját, a meleg báránka fejénél aluszik, hogy rezgő bégetéssel költse fel barátját.

Szűk kép, nevetséges öröm úgy-e, elnyűtt szív? Neked vadult kél, forraló túlzás kell, hogy meleget kapjon a hideg önzők közt elfagyott kebel: de a természet fia fölkeres minden kiseded boldogságot; s te vagy-e boldogabb, a kirablott kedély pusztá vágyai közt, vagy ő, ki tud mindennek örülni?

E viszony hozá sajnálatra a puszták virasztóját, ki életében másként csak két alkalomnál sír: ha kuvasza megdöglük, vagy maga részeg. Végre azonban befejezé a válás keserű szünetét s kirántván szárából egy rövid széles, hegyes, éles, csillagos nyelvű kést, körmén megpengeté, mint egy borotvát.

A Poltrás, ki a bárányt s neki-gyürkőzést eleitől elragadva nézé: most lángoló szem s odaigézett merev pillanattal kísérté a villogó kést, s midőn a juhász körmén pengeté, visszatarthatlanul vad ösztönnel hozzája ugrék.

Add nekem a kést, add nekem! kiáltá cikázó szemekkel. Vagy ne add, csak prédádat engedd körmeimnek, hogy széttépjem. Oh én jobban tudok ahhoz, mint késed. Elrepeszttem szájától farkáig, czombját rángatom ki fél kézzel; vagy orját hasítok fogammal, s bőrét lekörmölöm, mint egy ó rongyot.

A lány képe elváltozott, felforralt vér festette arczait, miken most kékes foltta halványult az álkörmös. Szemei kidióztak, orlyuka szétfeszűlt, s a kiélt ritka testet vérerek önték el.

A gulyás Bodrija kezdett rá vonítani. Nyugtalanul ugrált s nyafogva ugatta. Most rá akart szökni búbájós kényszerrel, majd visszaretent tőle, félelemtől kapva; s az oktan állat csodásan kikelt képéből.

- Hiszik kendtek, hogy a leányzó boszorkány, vagy fára fog kerűlni? - kérdé egy paraszt suttogva, szomszéd társaitól.

- Az igaz, Bodri úgy vonít, mint mikor halott lesz a háznál.

De úgy látszik, a bojtár ismerte a Poltrást.

- Megint rád jött a bolondja, mondá egyszerűn, s könnyedén félrelöké egyik könyökével, mint egy zsup szalmát; kését pedig félfontos aczéllal villámgyorsan fente.

A Poltrás újra közeledett, s kidagadt nyak- s lihegő ajakkal, hűlés-hevűlés közt, reszketve nézte a működést.

A juhász térde közé kapta a toklyót s tarjánál általszorítá, hogy szőre sem mocczant. Ekkor a kifent kést szára mellé veté, s egy másodpercz alatt hanyat rántá az áldozat fejét.

A Poltrás még egyszer megrohanta őt, mint a tüzes villám.

- Legalább szemét szűrni, vagy nyelvét kihűzni hadd nekem. Be boldog vagy, hogy körmöd közt egy állat; kiáltá növekedő őrzöngések közt, miközben ajkai kékedni kezdtek. Ne légy oly kegyetlen, engedd megfojtanom, vagy legalább farkát elevenen szakasztanom ki.

- Majd bizony, hogy úgy járj, mint disznóölésnél; hajtsátok el onnan, - közbeszólt Kátay vontatott szavakkal, ki a foghatlan jelenést megszokott közönnyel szemlélte, a nélkül, hogy eszébe ötlének abban különöst találni.

A juhász szó nélkül ismétlé az előbbi lökést, s előkapva kifent kését, a gége közép gyűrűjénél hirtelen s biztosan tövig beszúrta azt, azon másodperczben visszarántva ismét rendkívül ügyesen, hogy a kilövődő vérből egy csepp sem érte őt. A bárány legkisebb hörgés nélkül halt meg; s alig láthatólag reszkettek lábai.

A Poltrás éhes mohó szemmel vérszomjas lázban kísérté kezét; s midőn felsipított a vér, villanyos ösztönnel szökött fel. Szemhéja felakadt, arcza eltorzult s beesék, teste merevülni kezdett, száját sűrű fehér hab lepé. Patkány, patkány; sikoltá görcsösen s összerogyott.

A Bodri azalatt böszülten csaholt és nyihogott. Össze-vissza szökdelt kigyódzó derékkel, s védő és támadó, rettegő és dühös mozdulatok között zöldült, villogott, vagy tüzelt szeme sárkányilag. Gazdája uralkodó szava, sőt bot, korbács nem birtanak vele. És midőn a Poltrás lerogyott, mintha ostromozná, visítva rugaszkodék el. Az állás szegletén farkára ült, fejét hátracsapá, s büvidéző, holdas, kísértő, mysticus leírhatlan panaszszal elkezdett vonítani. A pusztá távolában ezernyi ebektől visszahangzék a rémes felelet.

- Mondtam, úgy jár, mint disznóöléskor, megjegyzé egykedvűen a nemzetes korcsmáros, vigyék a mángorló kamarába, míg felocsudik.

Pisze Pista, ki mint mondaték, szent s szenttelen tárgyból szeretett gúnyt üzni, torzképet vágott a csodás eseményhez, s szemtelen tréfában dallá telefútt pofával:

Tüzel a Poltrás, férjhez kéne adni,
Ucczu kis lány, de megnőttél,
Be kár, hogy férjhez nem mentél.
Mentem volna, de nem vettek,
Engem itthon felejtettek;
Tradlillidrarum.

És a szerencsétlen leány elviteték, anélkül, hogy a körülállókban egy gondolat kérdezné: mi ez? lelkiismeret-e vagy betegség? Azon egyszerű nép, mely saját dolgaiban eszes, gondos, ügyes, találékony: hideg közönnyel s tudvág nélkül néz minden jelenetet, mit nem ismer, vagy megfejtani nem tud, legyen az meglepő, szokatlan, vagy rémes, épen úgy, mint a földi rang tartozékait vagy haladó művészet teremtményeit. És ez újabb tényjel,³⁸ miként ez osztály folyvást közel áll az anyatermészethez. Mint több állatfaj, élénk, okos, ravasz, s önérdekeiben az embert is kijátsza; de ösztöne magán kívül nem terjed, s idegen tárgyak, esetek irányában nála minden hatás, fogékonyság s eszmélet megszűnik. Észrevételem nem föltételezi, mintha nemünket egységbe hoznám a többi állatországgal. Az értelem az örök válvonal, melyet átléphetlenül közzé vont ama nagy rendező; de az ösztön és természet egyetemes rokonságra mutat az állatországbán, s túl azon együgyű erkölcsi fogalmon, mit a nemesb ösztön nemünkben magától kifejleszt, a statuskormányak hagyatik fenn a nagy rendeltetés, az állatból embert nevelni.

Azonban a bojtár szegre függeszté jóízű halottját, művészileg vetkeztetvén ki meleg testét szőrös hüvelyéből. Addig a szakácsné lánczra akasztá egy surolt vasbográcsot, s széles tepertőkben aprít új szalonnát a friss tokány alá, helyet ürítvén az óriás konyhán.

Mig így sertepertél, egy alacsony kondás sunnyogott be hozzá. Homlokáról, balszemén keresztül le a pofacsonton, mély forradás nyuladt, mely a rossz gyógyítás miatt ránczos és

³⁸ Species facti.

darabos. Kalapja zsíros és nehéz, s oldalához bogácsrózsák tűzvék fattyu pipacscsal. Szüre szennyos, s széles kötőszíja két kerek lapos óncsatban van fűzve, mik vállcsontján feküsznek, s zsíros szíjsallangok repkednek le rólok. Szűrűjait bekötvék, dobazok, s egyikében mozog valami. Oldalán ivótök cifra fadugóval, s egy fényes balta lóg hosszú nyélben. Arcza ólom-halvány mint hosszas börtönrabé, tekintete sötét és félénknek látszik, de közelebről nézve vad, felsemvevő s makacs. Egyik szeme torzult s határozatlan a forradás miatt, másika álnok, mindig földre szegül, s ha olykor felveti, félelmes. Balfüle tövig le van ütve, s szálas haja alatt csak gombája fityeg, alkalmasint azon csatában veszté el, melynek emlékét forradásban hordja. E miatt Csonka Kondás nevet kapott a puszták lakóitól, mely néha «fületlen» címmel cseréltetik fel.

A konyhába érvén, előre billenté kent fejét, mi által az üdvözlés egész szertartását el-befejezé. Aztán félvállal körülhántha magán kurta szürét, úgy, hogy ujja elől esék, melyben valamit látánk mozogni. És ekkor kihúzott orránál fogva egy kövérke sütőmalaczt, mely egész erőből viczkándott ugyan, de sem püssenni, sem orrát e vasmarokból kiszabadítani nem tudá.

- Nyársraalót hoztam, csakhogy fület visszaadja kend néném, mert ha nem számolok, összehör a gazdám.

Az izzadt szakácsné átvette a sörtésnövendéket, próba-emelintést tön gyakorlott kézzel, s egy betümondás nélkül a katlan alá zárta.

- Töltesse meg néném a tökömet jó tíz krajczárossal; folytatá a kondás, miközben leoldá szüréről cifra fadugós ivóedényét.

Az edény elvéteték s csakhamar visszaadatott tele ugyanazon nedvből, mely Harangi talyigás gégejét megmarta. Csonka felköté őt előbbi helyére s a gyepre ballagott két kanászfattyuhoz, osztogatni őket az ünnepi nedűben.

Pisze Pista nem állhatá meg, hogy rá ne kiáltson:

- Hova lóduksz fületlen pityke? ülj le, ha sietsz, úgy is lassan mennek messzire. Mióta Lajos urfi baltádat megvette, nagyon hozzá szokott nyakad az italhoz. Most is megiszod a malacz torát előre, nem félsz, hogy a rovást a másik füleden metszi fel a gazda?

Csonka felveté ép szemét Pistára, minek jelentését a kis garázda komolyan látszék méltánylani, mert jónak látta, félretevén minden kötődő folytatást, a puszták félelmének hátat fordítani. És e pillanatban a város felé nézve, örömtapssal mondá: «Ott jó la, futós paripáján», s a vágott faboglyáról leugrott, mintegy célját érve az őrszemlének.

A háttér fenekén sárga angol ló látszék nyargalni. Hátán karcsú lovagot repít, kinek körrajzát kezdi meghatározni a közeledés.

VII.

(A csökönösi báró Ózugi-család.)

Mászván keddtől szeredáig, Füredtől a hortobágyi csárdáig, calculo numerico három anyányi mértföldet a farahói sertés állapotban fentisztelt batárd, betaszigálta végre csíkos vértanuit, vulgo gabancsait, az agyag udvarra. Lévén pedig ezen öt darab szikár közlegények abrakmentesek: a csíkos praedicatum nem annyira eb-, mint lóbőrükön vala megírva, a mennyiben tudniillik az ostorhusángolás oly tagadhatlan barázdákat hagyott porozatlan szőrükben, hogy akárki felhúzhatná csíkos nadrágnak. A batárd karakánul inogott tengelyén, mint egy szükre szabott csákó az ittas verbunkoson, s hihetőleg oldalba döngette nemes bennülőit, mert minden félrefintorodás kiáltó hangot ugrasztott ki lehúzott deszkaredőin.

- Hát ezt a bóbitás téglakemenczét tán orgonának viszik Debreczenbe? kérde a kurtabundás, rezes arcú czivis, ki egy gyalog lovon épen elbaktatott, s régen szurta orrát, hogy a nagy templomot ő testamentomi dudával akarják megbélelni.

Mitsem hajtván pedig ezen fövetlen ötletre a kérdéses hintó, tovább is kedélyesen hánytorgatá csatakos farát, mignem a ház előtt nagyot nyekkenve megállott. E fejfájós, kóbor épületet a pogány is megszáná. Néhány évtizedig, mint nyugalmazott hadastyán lakék már egy kocsi-gyártó apró marhái közt, mignem a jelen tulajdonos jobb sorsa, háromszáz bankó-forintos váltóért új viszályokra idézte. Bőré, néhány belgiumi bivaly viselte a celta századokban. Halandó urairól lenyuzatván a fekete köpeny, minden timári közbenjárás nélkül, zsákmányrabló bőrönddéz varrattak, szállván firól-fira, a lovag-butorok közt. Végre egy emigráns nadály-szedő család köpenyül adá e continensi bárkára, melyet másfél század óta óv az enyészet ostroma ellen. Most immár érzékeny sebeket visel fakó térein. Dühös döfések, időharapások kapkodták fel két ujjnyi rétegét, s a hasadás körül szömörcsösen zsugorodék fel, mint a tepertőbőr, alig engedve látni a feljegyzett csaták évszámait. A batárd alapalkotmánya szétnyiladozék, s bikfapántok tartják tiltul egymáshoz, mivel a ministerium drágálja a vasat. Küllői külön fanemekből tágan összeütvék, melyek hétféle nyelven nyiszorognak. A mozaik kerékagy kenőcsben keres tartalékot e szabadkozó alkatrészek ellen; de kenőcs szűken van, s ha bőven lenne is, legfeljebb a panaszkodó nyifogást hallgattatná el, de kitartó kapcsokat nem pótol. Egész kocsi hasonlít az avult statushoz, melynek minden jelessége zsibvásári tulajdonokban áll.

Most leoldozá magát azon bérszolgai gyarmat, mely elől és hátul, két bakra, és ugyanannyi bőröndbe felpakoltaték. Elöl egy ripacsos tót inas szabadult a földre (nemzeti tájszóval: forradt ragyabunkó), kinek képét nem tudni: himlő rongálta-e, vagy sréttel lövöldöztek belé? elég az, úgy elverte a jég, hogy medreiben esővizet lehetne fogni. Néhány szál bajusza szerte-széjjel döntve, mint midőn gyenge köles közé bever a fergeteg. Szörkalapja ki- s be horpadozva, fülét elereszté, szegényt nagyon megpofozta a sors és régiség. Golyvás nyakán repked egy hírében fogyatkozott köpeny, melynek gallérát sallanggá metélte a szél és régiség, sovány pantalonja alig pislog ki a köpenyeg szárából, mert kurtán járt szegény a kifordításkor, pedig jövő télen irgalom nélkül ismét befördítnák, ha a livretulajdonos báró, per sundám bundám, azaz collateralis örökös útján, egy alföldi uradalomhoz nem ragadt volna, melyre körmöt vetni most útban van. Különben az inas szeme mindig izzad. Repedt öklei nyakig rejtve vedlett vadmacska keztyükben, mikkel ura eldődei kurucz-tábort jártak, most ők járnak enyves kalandokra az elszánt kosztú inasok csempész körmein. Egyébiránt, mint valamely közlegelőhöz, egyenjoggal birnak a cselédek, mig el nem csapják őket, mikor ugyanis, több ingó-bingó aviticumokkal örökül hagyják az új nemzedékre. Az igaz, hogy itt-ott, mindenütt, fogat vicsorítanak rajtok a foltok öltései; de azért, utcunque daczoltak a sorssal, mignem a

kezükből lévő bitang illir kezén minden ékességök lekopott, ki is télen nyáron bennök melegedvén, az emlékül maradt szőrfoltokat, egymásután egyig elperzselé. Oldalán vitézkötésül lóg egy vadásztarisznyából devalvált úttáska, melyből a lófuvart rézpénzzel fizeti; de most lapos apálya jeleli, hogy a börönd nem soká akar adózni. Ott fityeg még egy toktalan pohár, szatyinkantárban, melylyel minden gémetlen kút- s esőárkából dézmát meríthetni, mert a bárónő mindenütt iszik, minthogy mindig eszik.

Leszálltában elejté a ragyás egyik csizmatalpát, maga pedig segédkezet nyujta a német bakostárs szakácsnak, ki mint az erdélyi juhturó, savós színben néz ki, és formátlanul. Azonban e hizott gyomorbéllelönél gyenge támok lőn ily halandó segély, minek következtében agyba főbe lefordult, feldöntvén zsebjeében az élesztős bödönt, minek pedig színig kell utazni, mert a bárónő módtalan szereti a kenyér-budingot.

A hátsó bakülésben piros vászon esernyő alatt (melynek nyele kútosztort tudna fiadzani Hortobágy számára) két lakó tartózkodik, különböző nemből, Pirrha és Deucalion módjára vitorlázók a pusztai árvízen, az árboczra feszített bivalyijesztővel. A baki nő szász eredetű, s rongyos turbánt visel szalma kalapból, melyben télen tojás tartatik. Vapeur fátyla félre van csapva, s lengethetné a szél, ha birna véle. Hajnalszín üstöke nagyon szófogadatlan, minden lépten kibúvik a tatár süveg alul, fityegvén nem alább, csak az orrczimpáig. Egyébiránt homloka csapinós, szemöldje nincs, szömörce számos, de foga annál kevesebb, az is lóg, a mi van. Képe vörös és módtalan lapos, úgy hogy arczélben tekintve, alig domborúabb, mint a rézpénzre nyomott fő. Ölében megvénhedt pindzser, lába között pedig rozsólisos üveg a báró számára. És ezen Pirrha nem egyéb mint a bárónő élethalálban elmaradhatlan szobaszűze, lévén az ő Deucalionja egy czirmos instructor.

E foltozott cseh nevelő selejtes termete hónaljig nyelve van a köpczös bőrkaloától, melyben tartózkodik; de fejével azért folyvást harangoz, ha szél, vagy kocsi kissé meglódítja, lévén ezen hitvány nyakgyümölcs, alias birkafő, suta és rendetlen, felül pedig keskeny, és hegyes, mintha mézesbot gyanánt szopogatták volna. E miatt tűzpróbás kalapja rendszerint spagáttal fojtatik bubjára, vetvén alatta korczot, és ránczokat, mint egy egészséges magyar rokolya. Ürgeképe kised, s előre tolult, mintha iparkodnék bőréből kibújni. Tafota kendőjét egy hete köté fel; de még taval összekuczorodott, lévén tekercse nem vastagabb, mint egy süldő bodzapapuska, csúcsai pedig lengék, és bizonytalan színűek, mint a hidegvette ugorkalevél. Beteg katüfrékját Poroszthonban szabta egy féllábas ácslegény. Nyolczszáz héttől huszonötig egy kóbor sváb művész romlandó sárházán szerepelt e kaput színpadon, s padon kívül, lévén egy személyben Hamlet-palást, paripaszőnyeg, és medvetok. Későbbben ismét, nem ugyan szín, de sőt színtelen padra került egy prágai zsidóbarát zsidónál, azon eladhatlan ráadások közé, melynek nemét, és kvalitásait teljességgel nem lehet meghatározni, mig nem instructor úr, akkori borzvadász, harminczöt krajczárért sajátjává tette, lévén, mindkét ujja könyöktől körömhégyig, kopott volta miatt, módtalanul kesely. Van neki oldalt két iszákja, mely mondatik zsebnek, s zsirpaszományból nőtt ajkait mindig tárva tartja. Innen pislognak ki a tudós rendjelek, mik doboz péppapír-szatyrában szálláshoz nem értek, t. i. tintás száju tollak, egy karé cselédkenyér, s a nyolczadik éves naptár, melynek lapjain rajzónnal van kiigazítva az időközi különbség. Szakált minden héten à la Titusz hord, azaz nem borotválkozik, mig annyira nem nő, hogy olló vághatja, s e miatt tüskés tekintete napraforgó színben jár. Pirrha iránt érzékeny szomszédságot táplálna, de a kocsi hátablakán két mérges szem hány lest a szobaszűzre. Tán a báró uré.

E tót, német, illir, s illetőleg szász személyzetből állt az udvari burocracia, s jelenleg kíséret, mely mint nélkülözhetetlen útijárulék, a batárdban ülő magyarbirtokú családdal levándorolt, s melynek népessége miatt a kocsibak lábtámján kénytelen szállást ütni a lóhajtó paraszt, szélben lógtatván habdás szárait.

A csárda körül ácsorgó magyarok, ősi szokás szerint, segélyre ugrottak a megállt kocsizhoz. Egyik a fáradt fogatot vetkeztetve kasornyaiból, másik a fuvaros vászon-málhácskáit szedte le, harmadik kerékkénéshez tőn előkészületet, s így tovább, mindenik igyekvők tért találni szives készségihez.

- Ejnye be megvedlett ez a hóka, atyafi! tán csapónak fonta kend fel a serényét, mondá egy paraszt, mi közben pofonüté a kesely lovat, mely kalapját meg akarta enni.

- Nem a bizony sógor, mert a mult farsangon ellövöldözték a vőfények fojtásnak, hogy lakzira jártunk.

Azonban a tót ragyabunkó lovat kért szláv nyelven. Ez idegen udvari botrány megüté az alföldiek fülét, s amúgy összenézve foghegyen kezdék folytatni a kezdett működést. A tót szóhoz, steier szakács adott német exegesist, mely még inkább kétségbe ejté a gatyás magyar ivadékokat. A cseh instructor egy nyelvet sem volt ugyan képes beszélni, de a magyarból meg épen nem tudott többet az «illustrissime Domine» címnél, melyen urát szólengatta. Így az egész udvari tanács nem lőn képes megértetni a szives magyarokkal, hogy lovaikat akarják befogni, mi őket végkép kihozta minden türelemből.

- Nyisd ki azt a bikatelettetőt, lássuk azt a magyar törvényhozót, ki ily hazafiakat tart cselédekül; mondá egyik paraszt a másikhöz, s alig végzé szavait, lerántva lőn a hintó redőnye. A sovány redők közén láthatók lőnek a setéség lakói.

Avult drapszín hurkán imbolygott divathagyott feje egy álmos öregnek. Kopasz koponyáját trieszti matrózsapka fedi hálósüveg gyanánt. Izzadt szélei pusztán körítik hegyvölgyes homlokát, némi kis ősz bajuszt eresztvén ki hosszú füleinél, melyek rendkívül fényesek, s pamuttal dugvák. Arcza üresen függ, mint két iszákocska, melyekből kifogyott minden lég. Szemöld nem született vele, szemszörét kiszedte az idő, szemei, a ránczos testszín aszalt szilvák, bőrszatyorban ülnek, melyet a vénség régen korczba szedett. Ajka nincs, egy posztón vágott száj épen így nézne ki. Felajka, egész orrczimpáig tokos a szakáltövektől, mint a marhanyelv. A fény, nem szemében, hanem szeme előtt lebeg, mint a köd a hold körül, s épen azért, noha üvegesen, de bazilisk hatással ragyog. Különben termete oly szerény, hogy harmad magával is félig töltene be sovány kaputját, mely körömhegyig aláereszti tisztos ujjait. Nankin nadrága nürnbergi hímzett tartókon függ, s oly bőségesen szabatek, hogy a Wiener Zeitung, s Pfenning-magazin néhány példányai, minden szorongás nélkül ülnek, és néznek ki dereka mellől. Fejét úgy fekteti, hogy a kocsihát világító lyukán a fentisztelt kegyest szemlélhesse.

Egy foszlott kocsizsebből félig benyelve néz két kovás pisztoly, melynek gerinczén rézpánton látható fractur betűkben: «Csökönösi báró Ózugi Orbán, indigenatus anno 1807».

Mellette vénhedt bordája ül, vulgo Comtesse Wolfsmal, régi podoliai galyból. Gyarló porhüvelye kétszáz fontot nyom; de isten, ha élteti, az új örökségen felhízlalja magát ez apadt állapotból. Fején németalföldi főkötő, melynek csúcsa homlokálgig horgad, oldalíveit pedig lompos vendéghaj tölti be pacsuli ízű lombokkal. Húsos górszemeit ablak alatt hordja, arcza tulipirosak, mint az érett paradicsom, s most képéből kilógott egy vajas kifli, melyet fogatlan ajkaival majszol. Különben tekintélyes tömegét hanyagon burkolja léha gyolcszüvely, melyben kényelmesen szerteszét folyhat puha húsozatja. Óléből a szarvascsúcsra ágaskodik egy rongyos bóbítáju gyomrozott kakadu, melynek vedlett szárnya megül éhesen liheg ki a tokos test.

Elől a kettős törzs méltóságos gyümölcsei ülnek, szűken kuczorogva, mert a gnädige kleinmama három negyedét teszi haszonvétlenné a rozzant épületnek.

Sáfránhajú, zsemlyeszínű, carbunculus szemű, pisze sculus az egyik uri gyümölcs, a baki cseh destructor áldozatja, kinek fonnyadt nyakán piros szigeteken mutatkozik a bolha-mészárlás. Riasztott képében szeme oly csodásan lobog, mintha mindig futófélen volna ijedtében, s szeplős szája lenyilt, mint egy kis mészárszék, mert léhlt azon veszen, miután orra nem arra születék. Inggalléra vállig aláhajtva, s keményített vászna kissé nagyon erős. Most sapkáján csücsül, agyba-főbe törve rajta a gyászbokort, mit boldogult onklijá alig is érdemel, ki ily nádiverebet magyar uradalomhoz juttatott. Még egy kötél termetű baronesse látszék a ketreczben, kinek orra-hegyén lencse növekszik, mely szükség esetén mogyorónak is bátran beillenék. Sárga zöld nyaka, s vézna karjai, éretlen ugorkaindaként futottak fel a kocsi oldalán.

A magyar atyafiak kandian néztek be, remélve, miként az udvar kimagyarázandja magát a kiséret bábelzavarából, de látva néhány szölongatás után, hogy a családtagok ép oly idegen töről metszvék, mint a külső ministerium: tetőtől-talpig elszomorodtak.

- Ez ismét egy trencsini atyafi, ki auctióért meggy alföldi vérekhez, - megjegyzé a juhász, bonczolása közben, - pedig ezt a toklyót nem adnám egész portio jussáért.

- Dáriu sem győzné ezt a kiéhezett pipás fejű nemest, - válaszolt a gulyás, - mert az nem hagyja a jussát. Minden idén egy bőrt akar húzni néhai szilvafáiról, s minden varjufiért egy taksást követel, mit harmadik eleje fáján, a fészekkel, zálogba billentett.

- Csakhogy nem igen módi már auctiót adni, mondá a ködmönös. Taval harminczhatan gyalogoltak Nyitra vármegyéből Szabolcsba, mind Csühi, Torkodiak; de biz ők üres kézzel szédelegtek vissza, még tanyát is, csak teve módjára, a gyepen ütöttek, mert nem vala lénung állásbért fizetni.

- Uti-költséget sem adtak Máté-Szalkán? kérdé Tógyer gazda.

- Nem biz a! Ott rostokoltak tizenhárom napig málé-galacsinyon. Kosztjukat pénzül felvetették, reá adtak még egy ezüst tizest, hogy kész summa is legyen, aztán auctióba irták új harminczkét évre.

- Turóczból is kurtán járt egy folt szürfenekű kortes, folytatá Tógyer a példákat. Azoknak meg egy kiszolgált bikát adtak a zálogos urak. Bőrében akarták Turóczba lógatni, de a szilaj bika akaratos lévén, helyben levágatták. Husa sehogy sem költ, maguknak kellett megenniök, s tokját haza vitték, mert a többi familiát is illeté a bőr.

- Ők hát igazán bőrt nyúztak a szilvafáról.

- Egy nadrágszíj talán jutott mindeniknek.

- Legalább a méknek nadrága volt hozzá.

- Ilyen az ősiség, a kurta nemesnél. Azért álló hétig elbeszél jussáról, s ha ellene szólasz, kész lenne mérgeben tarkódat, mint a zsengetes tengerit, meghámozni.

E kiterítés alatt, az utazók részéről folyvást akadályban volt a közlekedés. A bűnös tudatlanság oly rendén túl nyugozé a here honi családot, hogy nyolcz személytől egy magyar szó nem telt, a parasztok pedig szokott gyűlölettel győződtek meg arról. Az idéltlen cselédek dideregve bonták ki gyalgó tetemiket ázott zubbonyaikból, s az erőtel, ép kézláb nép nevette az inaszakadt fajt, kit egy kis zápor forró nyárszakban is szerencsétlenné tesz. Egy kérdést tőnek még a kocsiablakon, ha tud-e valaki magyarul? de a «nichts, nein» felelettől elszégyenlék magokat. A lófogó paraszt kiereszté kezéből a hámfát, elfordult s sompolyodva odább oldalgott, mintha pirongatná. Így tón a többi is. Néhány perc után elvezeté kifogott gebéit a fuvaros, s a bikateleltető elhagyva maradt lelketlen népével, mint a rossz korhely, ki gyalázatszékét ül.

Azonban Kátay kinézett, mint gondos házigazda. Kalapvéve lépett a kocsihoz, s ablakredőnyi közt beköszönt pipafüstös szájjal. «Guten Abend Hauswirth», üdvözlé egy nyekegő szózat. Kátay egy felelet helyett úgy fejébe nyomá félselyem kalapját, hogy fültöve alá gyüremlett. Ő egy pundrás országpusztítót nem süvegel, a ki lelke van. Minthogy azonban szükség esetén össze tudott öklözni egy két kálvinista német constructiót; szóba állt a hálócsuklyás úrral.

- Mi kell az úrnak? kérdé kurta vallatással.

- A méltóságos báró úr mélyen tisztelt magas személye lovakat parancsol, közbe szólt a levetkezett fejű csehtudós, a teljes című értesítés által, ki akarván igazítani Kátay felségsértését.

- Ha báró az úr, miért nem tart lovat? felelt illetődés nélkül Kátay.

Mély csend következett cseléd és család részéről.

- Vagy tán vasalni küldte őket még az úr nagyapja? folytatá gúnyos kitörését Kátay.

- Nagysága ménese lent tartózkodik most az uradalomban, értesíté Kátayt egész alázattal a meztelen fejű nevelő.

- Hát tán az úr díjára jutott a Lipót gróf birtoka? kérdé hüledezve Kátay.

- Van szerencsém tiszteletébe ajánlani a törvényes örököst, folytatá a süvegmentes polák udvarmester.

- No ugyan ebre bizták a hájat, mondá magyarul Kátay; rögtön elbeszélte ott a községnek, miként ez legyen amaz Ózugi, ki mint a város fiscárusa mondá, az ismert uradalmat öröklé, s nyolczszázhéttől magyar báróvá lett, a nélkül, hogy egyet taszított a közterhen, vagy a magyar a, b, ab-ot megtanulta volna.

Az érzékenyült nép botjára támaszkodék körül, s nézte mint ó csudát, a hálátlan urat, mi az udvarmestert kissé genirozá.

- Vajjon ha élne még a magyarok istene, minő nyelven kérne tőle kiflit az anyóka? kérdé Dudás bojtár a grófnőt czélozva.

- A bodza furuja el tudja tanulni az ember nótáját ha jól belefúja, s ez a fűzfa duda huszonhárom évtől nem tud belejönni az országos nyelvbe, mondá dérrel durral a gulyás.

- Mégis mind úrnak rakják az ily salaváriakat, jegyzé Tógyer gazda. Pesten a magyar kenyeret németül veszik meg, s még a tudós magyar szót is német írja.

- Óvja isten tőlük a Tisza partjait, szólt a kis ködmönös. Jól mondja a nóta: nincs becse a hazafinak, csak a pantallós úrfinak. Régenten beszéltek, hogy a magyar urak tokányt ettek a szegény legénynyel, s ha baj adta elő magát, megérték az embert, de most szóba sem áll.

- Eljő az ideje, hogy magoktól sülnék meg, mint a ki azért megy oly közel a tűzhöz, hogy melegét mástól elfogja.

- Ily nyersen furt cseh-német taliánt még se látánk soha, ki nyolczad magával annyit ne értsen: bakfütty, mondá egy fuvaros.

- Hiába viszi kend a szajkót templomba, csak Mátyás marad az, engesztelé társa.

- De ha szajkó, a ki lelke van, ebédeljen hernyót, ne magyar kenyeret, vagy bár szajkó módra, tanulja nyelvünket.

- Hány esztendő lehet az a sarju országfutó, a bolhamart nyakkal? kérdé egy harmadik, lábujjhegyen nézve a szeplős sculust.

- Kilencz markos lehet, felelé a másik, éveit akarva gúnyból marokkal mérni meg. Még se tud magyarul, pedig itt tették a gyepre?

- Nem a, bizonyítja Kátay.

- A biz az ebkölok szeme kilencz napra nyilik, s neki kilencz év nem elég száját feltátani.

Még egy rakás kiméletlen értekezést tőnek Ózugi bünei felett, saját tájmodorban, csaknem oly gorombán, mint a német lapok tudós szerkesztői, alkotmányos létünk szükségkép s főleg fajuk miatt fejlett hibáiról.

VIII. (Folytatás.)

A nemes bárónő született Comtesse Wolfsmaul szarvasa elfogyván, megsejté a közben, hogy a csárda előtt fonatost árulnak s nyakát fejestől kidugá a kocsiablakon. A stereotip kofa, ki a színjátékhoz egykedvűn pislogott, megsejté, miként a méltóságos arcot faldokló mohóság dűlyeszti fonatosa miatt, miért is kezdé az abroszon végig nyújtóztatni avasszagú ugyan, de sárga bunda-szín tészta-csemegéit. Kordovány kezével oly volubiliter forgatá áruit, hogy a pajkos fonatosak csík módra szökdöstek tenyerén s némely karcsú termetűek ágaskodó kellemmel ajánlák magokat, míg néhány potrohosak repedt hassal feküdtek egymáson... Ennyi ingert, ennyi csábót ugyan a bárónénak senki ne mutasson, mert ő természet feletti erélylyel nem bir, nem is akar, ő csak földi nő, kinek gyarló lelke a kenyér-buding, fonatos-vakarcs, de meg minden zsírszagtól kísértetbe jó, elannyira pedig, hogy ha ilyenkor báró úr köröm közé nem kaparítja, menten utána ugrik a zsákmánynak. Most is tehát visszaölelte hű férje a veszélytől, mennyire karja nyúlt, de az csak félig érte körül a bárónő orbis-pictusát, úgy hogy az ablakon szörnyű halált zuhan, ha a vasasráma válláiban tartalékra nem kap.

A kofa egy intő ujj által oda idézteték. Vegyenek csillagom, jobb a vasas csöregénél. Lám minő pántlikás mint a nyoszolyófánk, tésztája puffadtabb a töltött párnánál, - s czirmos ujjait másfél iziglen dugdosá beléjek, hogy ajánlatához tanújelt adhasson. A vásáros salonhölgy fél bakmát sem értett, hanem sorban külön fogá a kan fonatosokat, miként a fogatlan kufár kezébe olvasá. Instructor úr kíváncsó szeme mindeniket végig késére útjában, míg a boldog családkörbe jutának s a sors gondoskodék, hogy orra tőlük foghagymás ne legyen. Egy hízott fonatos tudniillik elesék hamarkodás közben, s ő felmarkolván a kerékvágásból, rögtön nyaktilózta éles fogaival, hogy a nagyság asszony be ne kérje saját szükségére.

Most megnyittaték egy ó mancseszter szütyő, az úti éléstár, melynek száján morzsák, és zsirfoltok jelelék a gyakor közlekedést. Benne férges almák, mit Szolnokban vettek, átszirlott juhturó, s némi kenyér-buding foglalának helyet, mikhez az egész fonatos szállítmány beszállásoltaték. Lőn pedig az alku és fizetés mindkét részről közelégedésre. A kufár négy krajczáron hagyta pajkos csemegéit s így harminczad fejében, minden darabnál két krajczárt fillentett saját javára, a bárónő pedig így is örült az ázsiai pocsék árnak, kivált miután a furfangos tészta-állatokat jó izűeknek találta. Végre az illustrissimus Ózugi, remegve a hortobágyi vérvív vadaktól, kiket a nevelő előre félelmesen leirt, újlag lovakat követelt.

- Nem adok biz én, mondá váltószéki őszinteséggel Kátay.

- Talán nincs lova? kérdé humillime az udvarmester.

- Tizenennyolczan esznek kétsor zablóban, pedig a hat jobbik az asszonyt szállítá Balmazújvárosra, - felelt dicsekvően Kátay, bajuszát megvonva, - nem szeretek sárban gyalog maradni, mint az urak teszik.

- Hát miért nem irgalmaz ily ügyefogyottaknak? kérdé töredelmesen a nevelő.

- Mert nem tudtok magyarul, - válaszolt nyersen Kátay, - mégis mindig handabandáztok ellenünk, pedig minden lépten magyarra szorultok.

- Ki volna ily nemzetmaró kuvasz? ellenveté az illir ivadék.

- Mindnyájan, - dörmögé a csaplár. - Egymást éri rólunk torzomborz firkátok, csak hibát kerestek a busás jó mellett, gúnyoltok és martok, mint a veszni tért eb, pedig magatok is csak úgy vagytok egymáshoz foltozva, mint a garabonczás köpeny.

- Hogy tartoznánk ily magyarfaló fajhoz, hiszen mi is e nagylelkű nemzet tején növekedtünk?
- Ha kell vemhes, ha nem kell rühes. Értjük már a többit domine fringiafaló. Most ló kell, s nagylelkű a nemzet. Ha sárból kihuzunk, feláll az orrotok. Tom lesz cifra beszéd a pusztai tempókról, jó hogy irni nem tudsz, mert pohánkás néped előtt még tintába kevernél, boszan-kodék szittyásan Kátay, magyar kaptára ütven a kérges német szót.

A suta könyvcsiszár nem vélé korszerűnek Kátayt tovább csábítani, ki jól látszik ismerni a szlávandal fajok ránc csattogó fogait. Ugyan azért szedte-vette magát, s felült a hátulsó bakba, mit annyival örömelebb tőn, mivel növendéke ócskái viselvén, borjubőr sarui, lábát úgy szoríták, szeme majd kiugrott. A fogadó árnya benövé az alatt a bivalykéregbe épült családtartót, alföldi nomine szállító csészát, s e csekély motivum felkelté Ózugiékban a félelmes éj rajzát, mely őket vérontó jeleneteivel könnyen itt lephetné. Annál regényesebb lőn pedig e mysticus rettegés, mert a jókedvű fiuk ujjongani kezdtek itt-ott a pusztában, mit az udvari professor jóslatára, táborköltő jelhangnak vélt az illustrissimus.

- Kérjen a mit akar megbecsülhetetlen lőtulajdonos úr, csak szállíttasson el a halál feltátott torkából, esenge Kátayhoz Ózugi, tremendo tonartban, s a család orgonasípjai kiűték hozzá ólomarczaikat, mint egy érzékeny accord, melyet nem kapott el a szél, de még se hallik.

Kátay kegyosztó arcot vőn, tele szíttá léggel egészséges képét, s kifúván magából a pipa-szagos szuszt, csipőre tett kézzel alkuba ereszkedik.

- Tehát ötven pengő forintért beszállítom az urat, mondá oly hangon, melyből vastagon kitetszék, miként szerencsének tartsa a báró, ha az embertelen angol áron, Kátay nagyra született lovaihoz juthat.

- Hogy lehetne az? - menté tárczáját Ózugi, hisz ide Debreczen nem több mint négy mértföld s ennyi távolságra londoni bérkocsi sem kíván felényit.

- Tessék hát Londonból fogatot hozatni, kifizeté lacon modorban a nyakas csapláros, beindulva az embernyzókat remegő családtól.

- Nemes eredetere kérem, legyen keresztény ön, - esdék a trieszti csuklyás családfő, - ne kényszerítsen itt vesztegleni a portyázó zsványbandák pusztá hazájában. Oly rémítő kincset nincs módomban fizetni, pedig e rabló Saharában nem találni másutt szállító lovakat.

- Úgy sem adott az úr ezernyolczszáz héttől közügy s magyar célra egy kan poltrácskát sem, legalább ezúttal megfejem törökül, mint a német szokta a magyar fajtájut.

- Igaztalan vádol becses csapláros úr. A győri felkeléshez fél lovat állíték nemzeti segélyben.

- Fogja be hát most másik felét az úr a felkelési lónak s baktasson el vele Ábrahám keblébe.

A cseh instructor reszketni kezdett a sikertelen alku folytában s készítő sürgönyül, mély alázattal nyujta urának egy irtózatot rajzot, melyen hortobágyi gyilkos történetek állának francia modorban lefestve. Borzos belényfejű betyáróriások, mázsás fokosokkal, pisztoly-nyárs s lándzsás szekerczékkel foglalkoznak nő- és gyermekmészárlásban. A rajz alapterét sötét vörösmező képezi, jelentvén a kiontatott vértengert s alatta e szavak «*Bilder aus der ungarischen Puszta.*»

Noha pedig Hortobágy történeteiben évtizedek alatt sem foly egy csepp emberi vér, ha csak valaki eret nem vágat a sok evés miatt, mégis e szerény kép, tényjelezve a destructor riadt arcaival, eldöntő befolyást gyakorolt a szerencsétlen báró nemzetségre, mely megszokott mindent a cseh tudós fekete-sárga szemeivel nézni.

Ózugi kezdé magában felvetni, ha az úti pénztárban van-e még ötven pengő forintnyi tőke? (mert a házi fő- és fiókpénztár honhagyaték néhány csorba denárral,) de e rejlett számolás

nem csekély zavarra, azon bús fináncz-adathoz vezeté, miszerint Kátay török követeléséből nevezetes rész hiányzik, melynek kipótlása (a bárónővel cserélt titkos kérdés és felelet nyomán,) az összes személyzet értékéből sem remélhető.

Kátay belátólag értelmezé ez alkudozási szünet jelentését s mint különben emberséges akaratú polgár, feltevé más árt szabni a család részéről oly halaszthatlan fuvárnak.

- A magyar becsületre kérem tisztos korcsmáros úr, - mondá a közben Ózugi, - ne engedje nevét ily uzsora szenvvel a rossz vélemény vermébe dönteni. Egy lelkes magyarnak több az elismerő emlék néhány mulandó fillérenél s én méltányolva vitéz eredetét, ősi pisztolyommal tisztelem meg kegyét emlékül, mely a német paraszt-háborúban dicsően védte a nemes jogokat, s vetélkedve függend a nemzetes úr fringijára mellett.

- Mi a magyar becsületet illeti, - felelt összeszedve Kátay, - dugja vissza báró úr csábító szavait. Nem jár az már nálunk, mint a fekete bankó, csak gyermek játszik vele. Ily csalóka értékkel verebet foghatni, nem polgárt. Kitélt a becsülés, bizalom ideje. Nem hindu a magyar, hogy felfüzdött csontért esztét s akaratát a németnek cserélje. Nagylelkűnek is mond bennünket szükségből. Ez csak más formába gyúrt mézesbot, melyben altató van. Okatlan tapodók ellenében lehet-e elég nagylelkű az emberi kebel? Ha lelkünk olyan nagy volna, mint Ábrahám kebele s köpönyegül adnák a német világra, abból is kiharapná magát s gúnyt ütne a lyukas ruházaton.

A baki udvarmester szeme szája elállt, nem annyira a magyar merészségen, mely ötszáz éves germániai törzs gyümölcse ellen így felágaskodik, mint főleg azon, hogy telnek ily eszmék alföldi kurtadalmányos szittyától, kiken ő csupán buta s rosszakarátú betyárság típusát kereste?

- Én egyszerű magyar ember vagyok báró úr, de nem oly tömpe eszű, mint oda fenn hiszik. Meg tudom ítélni, miként nem épen helyén van egy utast útfelen gorombán tanítani, de az úr öreg gyermek hazánk s hazájában, kire minden jó szó felfér annyival is inkább, mivel ilyenhez fizetett szolgálai vagy házi barátok közt nem juthat. Azért csapja el magától ezt a rossz tökfilkót, - itt a ránczos kalapú nevelőre nézett, - s vegyen okos magyar embert, a ki fiából józan földesurat faragjon. Egy agg grófot ismerek, ki hasát a vármegyén rendesen két székre ereszti, de azért haltempóban pislog, mint a gatyás kortes érdekét nyirbálja, mert nem érti, miről tanácskoznak. Hát a törvényhozás hogy ne szabna szűk nadrágot hájas tetemére, ha hozzá nem szólhat, a kié a posztó? Azért szólok csupán érdekekről, mert azt nem kívánom, hogy ily hitvány lélekkel magasbra gondoljon.

Az instructor óvást tőn e betyár kifejezés ellen, kit a tökfilkó cím s elcsapási törvényjavaslat tragice érdeklett.

- Úgy, úgy báró úr, - folytatá Kátay. - Fia már magyar földdel birand s e fiatlan hazához több lánczok kötendik. Mi van a bárónak mit németül szeressen? Néhány férges csont ősi sírboltjában, miken alkalmasint elég bűnös vala a hús? vagy a füstös családi ebbőr, melynél egy csizmadia-czímer s ekeszarv mai században jelentőbb kezd lenni? Elbujdosnám házamból, ha benne ellenség közt lagnám, pedig kívánhatnám-e, hogy szeressenek, ha én, a minoritás, ellenségek lennék? Azért taníttassa fiát: a nemzetet szeretni, s ha néki édes anyja a hon, legyen ő atyja jobbágyinak, ne zsarnokbérloje, ki a halál executiójáig ideiglenes haszonra szerződést kötött. Ki saját érdekét becsülni nem tudja, hogyan szeretne másokat? s ki senkit nem szeret, rosszabb az állatnál. Nem oly rossz a magyar, mint az urak világ csúfjára hitetni akarják. Ismerem a taliánt, kucsébert és csehet. Egy népnek sem lehet annyi hasznát venni mint nekünk, csak vezetni kell tudni. De míg idegen érdekért áldoznak bennünket s magyar épületet másoknak rakunk fel, úgy járunk, mint a tarpai kőműves, ki a gombtételkor vette észre, hogy nincs lépcső a toronyba menni.

E dictióban oly lelkesen fültövíg izzadt Kátay, kivált a német szó öklözése miatt, hogy fejét kénytelen lőn megkalaptalanítani. Egyébiránt ily hajánál fogva berángatott térítgetések nála napirenden voltak s azon ne is csudálkozzék senki fia, vagy ha igen, adjon alkalmat az alföldön Kátay számos képmásainak ily kitörésekre, tapasztalni fogja, miként ex abrupto, úgy nyakon hevenyésztetik együgyű, de józan s lélekből fakadt lemocskolásokkal, hogy a népi ébredtség jeleit még burocratiában nőtt német kritikus korában sem fogja tagadhatni.

Talán tovább szónoklott volna a talpig magyar, de nem fringia-imádó Kátay, ha a felborozott diószegi ő nedv több ital után nem vágynék. E szent illat azonban, azaz felbuggyant szesz, atyafiságos szeretettel óhajtozék egy pohár bor után, mely hűtőben várja a meleg honfi kebelt, s e közbejött körülmény miatt jónak látta ősi szokás szerint kurtán fogni a hosszú vezérszót.

Míg Kátay készen lőn böfögésivel, mik egy gőzszélcső ökröndésit jóval felülmúlták, Ózugi azalatt nyugtalanul várt a határozatra, be fog-e a paraszt pisztolyért fuvaroztatni vagy nem? Mivel azonban az előszó szelleméből indulva, nem sok reménye lehetett e szerencséhez, aggodalmasan látta kisülni a finnyás fináncz-titkot, ama nem találató ötven pengő forint életkérdésében. Még ahhoz egy bunkós leczkét kelle átizzadnia, melynek idegen eleme, szokatlan eszméi, rögs nyelvzete, puha lelkét felette szurták. Azonban minden igazságban megvan amaz örök erő, miszerint bár sért, hat, indít, működik. Ózugi átlátta, hogy a nyers szó nemes célból ered, hogy ezen osztályú szív és fő józanul s mélyebben gondolkozik kötelességről mint ő, ki az előkeltség jogához számítja, jobb s okosnak lenni a közép- s alnépnél. Huszonhárom évtől tengett a békés, bő és adótlon honban, hol jog, érdek, élet és bátorság ingyen s önröködés, vagy mű nélkül védetik, mint a gyermeké szülei által. Fáradalomköltség s érdemtelen lőn osztályosává ily alkotmányos gazdag szerencsének, törvényadó joggal bir a hazán, melyet nem szerzett, nem véd, nem szolgál s mégis huszonhárom évből nem jutott órája a népvizonyt, fajt, erkölcsöt, jellemet észlelni. Sőt rossz szándékú áltan, fogult, félszeg, tudatlan informatiókra, lenézte, megveté, gyűlölte, csürhének, vadállatok s rablóknak tartá a népet, mely e hazát harczban és békében egyedül tartja fenn, mely kimerült izmain erőszakadtáig tartja a közállomány már-már ingadozó terhét, s melynek annyi világépítők között nem juta békés eszébe, tágítani a népjog lánczain! Most Kátay habár durva és torz, de elég világos tükröt tartott arra, hogy benne saját foltjaira pillantson. «Ki saját érdekét becsülni nem tudja, hogyan szeretne másokat? s ki senkit nem szeret, rosszabb az állatnál.» Mennyi igaz, mennyi alázó elem fekszik ez együgyű tételben s milyen semmi ő, kinek gondja s részvéte családküszöbén túl soha nem terjedt. Látá körüle a pusztai népet s olvasta arcukon saját gyalázatát. Ő távol, oktalan előítélettel, kevélyen gyűlölte e fajt a nélkül, hogy ismerte volna: most e faj előző szivélylyel, kalapemelintve közelíté meg, segítni, résztvenni átutazásában, a nélkül, hogy őt ismerte volna. Ő kénytelen méltánylani annak szelid, résztvevő, alázatos jellemét, az kénytelen megvetni az ő honfiatlan, felfútt üres lelkét. A közelség oly fordult ellentétben ismerteté meg a különböző kebelt. E megvetett faj emberebb lehet nélkülök mint velök és a megvető osztály semmibe dőlne ama faj nélkül! s mégis amaz szerény, alázatos, míg ő kevély s gögös, pedig ötven pengő forintot nem képes családnugalmáért kiadni. Mindez vele, rajta történik, nem könyv vagy gyűlésteremben, ingerült ellenpártja által mondatik el, a célzást s szófulánkot nem háríthatja másra, idegen személyt nem kereshet a feltett rajzban, hanem az élő eset, saját tapasztaló érzeményben döfi szívébe a szégyen törét:... s ugyan azért az kinoz és vérez.

Ez volt Ózugi lélekhelyzete a rövid szöszünetben, melyet új mocsokkal várt félbeszakadni.

- Azonban, Jankó! szólíts ki nyolcz lovat, s futtasd a városba ezt az ügyefogyott bábelgyarmatot; megszólalt Kátay hetyke kocsisához, s parancsa nyomon teljességbe ment.

- Nem kell, uram, nekem az ötven forintja, ossza szegényeknek új uradalmában, hogy imádkozzanak bűnös lelkeért; beszólt aztán a szutyongatotthoz, magyar szívességből fogadja el hevert lovaimat.

A bárónő látva e boldog fordulatot, bátrabban fogott evéshez, s kezdé eltemetni a negyedik fonatost.

A csüggedt Nyul Iczik, kárvallottkép - s térdig eredt orral bátorkodék Ózugit instálni, engedné meg árván maradt alkalmatosságát a méltóságos batard hátuljához kötni; s öt váltó forintot ajánlott, ha ily módon Debreczenbe juthat.

Ózugiban felébredt a nemes iparszenv. Tetszék gyöngéd lelkének az eszme, miszerint ingyen-fuvar mellett, még a ragyabunkó hópénzét is megkaparíthatja, épen mint jobbágyi majdan füstpénzt fizetnek az úri dézmára. Azért jóváhagyó kegygyel biztatta Icziket, hogy csak kösse oda.

- De nem oda Buda, vörös Jebuzeus; rákiált Kátay az engedelmes izraelitára, s Nyul Iczik kényszerült szerényen visszavonulni e végeszközétől a kani birtokának; titkosan csikorgatván fogait a dühös csaplár ellen.

A közben kocsi elé álltak a felhámozott lovak, s fülhegyző kedélylyel vigaszt nyerítettek a remegő családnak, mely inkább lóragadástól félhete, mint az instructor festette betyárbandától.

- Hátra fogd a lánczost, hadd rángassa meg a csuklyás németet, mondá egyik gulyás a lófogó kocsishoz.

- Majd tudom én, hogy kell németet hurczolni, felelt a boszankodó kocsis, félre rántva ajkát, szurkos prémjével egyetemben.

- A kádarcsi árok közt van vagy két zökkenő, ki ne kerülje kend; tudom, ha azokban a rudasra rácsap: meglódul az agya a henczegő svábnak; javasla egy itatófuvaros.

- Vagy két csavart jó lesz megeresztni, s a tengelyvégházat tágacskán kell hagyni, hadd fitorogjon isten igazában az a bikateleltető, odaszólt távolról a füredi ködmönös.

- A ház megett van egy rakás szőlőtőke; kössön fel kend egyet a hátulsó keréktalpra, s minden fordulaton olyat zökkent rajta, hogy a lépe pofozza a máját; tanácsla a juhász, ki bonczgyakorlatával készen lőn, s konyhába emelé meztelen bárányát.

Míg a kocsis fogott, a javaslott csínyek végre lőnek hajtva. Kátay rég bement egy pohár hűtött borra, s nem volt e garázda tréfához ellenőr. A szakács, s ragyabunkó rég bakra iszákolák magukat egy foltos előbőrrel; a nevelő szintugy nyakig mélyedt a hátsó nyugszékbe; s e hihetlenségű csoport nem is gondolt semmit urával, s jövővel, csak a pillanati félelmen tehesse túl magát.

Végre hámfákhoz lőn ragasztva a nyolcz nyerítő tatos. Göndör, pirosnyakú gubát ölte fel a kocsis, s fel akart ülni. A szakács, kinek terjedelme, - mint magyaráztaték, - vetélkedett a bőrbe varrt erdélyi turóval, oly violenter elfoglalá a bakot, hogy a forradt komornok is, keszegoldalt tartózkodhaték meg; s annál kevésbbé lehete szó a kocsis harmadikságáról.

- Le a bakról, kukta, négy akós böndöddel a ki vagy! parancsolá nyersen a bőrös juhtúrónak, alföldi kocsisunk; s szavaihoz oly ellenállhatlan torzképet vágott, hogy a szakács, noha egy betűt sem érte, esze nélkül kezdé magát leoldozni a foltos bivalytokból.

- Hová ülteti kend ezt a dudaképű savókaplárt? - kérdé egyik paraszt; - hisz úgy tele van a bikateleltető keresztben s hosszában, mint a csaplár chinai koczája kutyamalaczokkal.

- Kössétek fel alól a nyujtóra, vagy jójjön orra után, s taszítsa be magát gyalog a városba, adta szedtevette, - felelé a kocsis; - én csak nem lógotom lábom miatta a szélben.

Azalatt a kocsiban rögtöni kormánytanács tartaték, nehogy a beszállítási népkegy, a potrohos udvari kegyencz, s illetőleg főtálnokmester miatt megtagadtassék. Így aztán fensőbb rendeltre, a komorna belőltre költözék, s elfoglalván helyét a szülék közzé begyűrt ugorkaindának, kiszellőzteté fogatlan szájöblét egy hangos ásításban, s hátralökött fővel szunnyadáshoz fogott. Szakácsunk, vagyis az Ózugié azalatt a borzvadászból előléptetett cseh nevelőhöz települt, s a szállás szűk volta miatt szörnyen mocskolta szomszédját, úgy hogy a suta bölcs, kényszerült rézpénzi termetét oldalt lapítani; ölbe fogván a ráhagyott pindzsért, ki is zsir-prémes zsebjéből a cselédkenyeret azonnal kihúzta.

A kocsis bordán kapkodá káromlott lovait, s a bikateleltető, először éltében, neki rugaszkodék. Az instructor feje szokás szerint harangozni kezdett, s míg a csökönösi család úti tokja belátszott, kedélyesen lógatá magát, szakállastól együtt, napraforgó színben.

Nyul Iczik búsan lódítá szemeit a rohanva haladók után; két repedt könyűt ejte el, mely lopott tüszőjén loccsant szét; s végkép lemondva a kani nyájas személyéről, meg akart átkozni minden lóköetőket; de eszébe jutott, miként a kani is azok által jutott körmeire, s megigazítá keservét azon reménnyel: «majd lopatok én magamnak jobbat a fegyverneki pusztán».

A parasztok soká elménczkedtek még, sértegetve éles ötletekben a csökönösi Ózugi-családot, miknek meglehetősen goromba bunkói nem írósvajas simogatás ugyan: de csak az doboghat érte, ki egy ezred óta iskolátlan néptől, grisetti negélyt és szenvelgést követel, német tudósok birálatait pedig soha sem olvasott.

IX.

(Várt s váratlan vendég.)

E közben nagy tért elhaladt a már két ízben látott karcsú lovag. Körrajza már tisztán kivehető, s az esti napfényben érdekesen láttatá magát a festői alak.

Pisze Pista mohón várta a rejtélyes lovagot, s mint pimasz védencz szokott pártfogója közel érzetében, szilajodva kezdé túlúzni rakonczátlan gorombaságait.

A fonatos kofát, e közelebbi események alatt, végkép elnyomta a buzgóság. Addig szunyókált, hogy csakugyan hortyogásig vitte. A pajkos Pista őt tűzé ki szeszélye céljául. Lábujj-hegyen mellé settenkedék a rakott kosárnak, rögtön ellopinta egy czégerfonatost, melyen dalos kanlegyek sütkéreztek sorban, és akkor zajt üte harsogó lármával:

«Csuda bogár,
Álmos számár,
Veres pofa;
Büdös kofa;
Lopják a pogácsát.»

A boldogtalan csiriz-sütögető felriadt, s éktelen szemekkel nézett a Pisze kezébe jutott zsákmányra.

- Add ide komisz sexta göde, mert úgy fejedhez teremtem a széket, hogy palacsintává lapúl; odaszólt dühöngve, miközben saját maga alatt számolya után kaparászott.

Pisze Pista egy kukkot sem felelt, hanem szétvetett lábakkal ugrált mint a szarka, s tátott szájába dugdosta a bundaszínű tésztát, folyvást ijesztgetve beleharapással.

A rettegő kofa fülig felmérgesült; vörös ábrázatát felfűtta, hogy rögzött ránczai kiegyenesedtek, s feje, mint egy gipszmacskáé, alá- s felkísérte a hurczolt fonatost, mintha ki akarná nyelni rablója markából. Aztán átkozódni akart, de orrán, száján kitörvén a harag, oly forma hangot adott, mint a mérges pulyka, midőn öblöget. Pisze még beljebb dugdosá a fonatost; s a hiuzképű asszonyság utána rohanna, ha balul nem jár. A juhászparipa ugyanis, mely mellette bölcsészi non salanszszal ácsorgott, kísértő árpabúzt érzett főkötőjén, melyből aprómarháit szokta vendégelni, s épen akkor tekeríté nyelvére, midőn hiúzi ugrását meg akará tenni. Főkötője a fülesnél maradt, nyakába öntvén gubanczos ősz haját; maga pedig kosarára zuhant, sárba döntve annak szagos rejtelseit. A gonosz fiókcsikós Harangi bátyjához menekült, míg a hajadon banya fonatosait mentesíté a sárpecsétektől; ki is, mert inai gyengélkedtek ily nyúl fogásához elégnék vélte őt nyelvével üldözni; a minthogy kissé megjuhászva, felcsapta rozzant konytborogatóját, s székre fészkelődvén, nyugodtan, de folyvást szátyárla piszkot, mocskot, átkot s hurító szidalmat a «sarju betyárra». Mivelhogy pedig Pál lovag jól eszébe vette, miként ide érkezében, nem irtózott Pisze Pista, világlátott ostorán trágár rágalmakkal méltatlankodni: tehát jónak látta, alkalmat használván, a becsületsértőt ugyanazon megbántott ostorral kődökön suhintni. Pisze megugrott, de nem vitézségből. Csak védpontra helyezé magát, s kirántván egy dézsa füléből a vízhordó dorongot: «ide vele, ha van nyele» kiáltá kihívólag az ostoros-ellenre; miközben ütleghoz emelte hevenyészett rúdját.

Most gyors lódobogás kapta meg a fület, mi e dugábadólt párbajt nézők nélkül hagyá. Karcsú sárga félvér vágta szét erőteljes trappban a sarat: fülhegyezve, tüzelő szemekkel, mint egy vidám szarvas hányva előre sugár lábait. Szellős hátán könnyű lovagot hozott. A lovag szép és ifjú, a huszonkettedik év dús jelentésével. Sötét haja ragyog, tömött és finom, mint a szálahúzott selyem. Szemei nagyok és áthatók; barkója gyöngye és ifjúdad, mint zöld kalászon a

haj. Ajka férfias, de vidám metszetű, s pajkos mosolyban ül a pelyhes bajusz alatt. Vállán kihajlik a finom nyári ing, s hósín gallérában szabadon hajlong a gömbölyű fehér nyak. Homloka magas, méltóságos; szemöldje vékony, tiszta, s kellemes hajlású; szemében fáradt, méla tűz, mit minden lelkesültség felgyújt és ragyogtat: narczisz orrán sima fehér bőr; s ez kiegészíti kedves, hódító, ellenállhatatlan tekintetét. De arcza halványak, s balról némi törődött daganat, minő ütődéstől marad; szemeit könnyű kékes kör övedzi, melyeket álmatlan éj s csintalan kalandok szoktak rajzolni ifjú arczokon.

Érkeztében lobogó szemekkel nézett szét nyergéből s némi kedvetlenség lepé meg arczait, mintha nem találná, kit tekintete keres. S mily csodás ellentét! A vágytalan, közönyös pusztanép, mely a Poltrás esete, s minden különösség iránt érzéketlen marad: a lovag jöttével mintegy villanyosan lön érdekelve. Öröm s üdvözlét ült mindenik szemében. A füredi ködmönös, Csonka kondás, Dudás juhász, Harangi, a kócsaghozó gulyás, Piske Pista s minden ismerőse, - e sajátságos nép - körébe futott; őszinte, önzetlen «isten jó nap» mondva; Bél főzöppapnéja, az izzadt szakácsné, kijött konyhájából, s a folyosón kolbász-felhő alatt hódolva üdvözlé; Kátay cselédi süvegvéve sugtak egymásnak örömet, s maga a nyakas, de közönséges gazda, engedve e mágnesi hatálynak, megbillenté fején félselyem kalapját.

S a szép kalandor, ki e hódolathoz szokatlan néposztályon így uralgni tud, a várt Lajos úrfi.

Most leszáll a habhányó paripáról, látni hagyva szálás keleti termetét, melyen kellem és erő gazdagon forrt össze. Csontjai épek; izmai teltek; vállban erős; derékban karcsú; tartása nemes; lába kisdéd; léptei könnyűk; mozdulata kecses: egy új Alcibiad. A lenéző nyugoti csodálva kérdené: hol jár ennyi kellem, oly távolban a századmíveltségtől? vérünk felel: a keleti fajban.

Lajos vékony dolmányát viselt nyári szőrszövetből. Czombjain hűvös fehér nadrág; s fején flórenczi rizskalap széles fekete bársonnyal. Bal karja nyakába kötve, crocren kendőben függ, mi okból jobb kézzel tartá jöttében a kantárt. Módja, s túlcsinos ruhái elárulák, mikép szépségére hiú; tetszni vágy; s nagyon tud öltözni. Jóízű szemeknek keresettség látszik külsejében; ez csak ifjú túlzás, hihetön elmarad, kivált ha a főváros hizelgő szabói komolyabb ízléshez akarnák szoktatni.

Piske Pista átvevé a lenyergelt paripát, mert Lajos lovász nélkül jött. Piskos kurta karja alig érte fel a magas ló állát, de ő betanult modorral ragadt a zablába; üstökén jót rántott, szemeit kitörle, s kényesen jártatá a szikkadtabb helyen, míg a nemes állat kifáradtan engedve át nyakát a vezető kantárnak, vontatott léptekkel mendegélt nyomába.

- Adj isten a mi nincs, köszönté népszerűen Lajos együtt és egyszerre az egész társaságot, s oly őszinte arcot nyitá rájuk körül, hogy mindenikben nőtt a fesztelen bizalom.

- Talán nem is halásztatunk, hogy későn érkezém? - kérdé közeledve a mogorva Kátayt; s kihúzáván zsebéből egy vékony spiegelkopfot remekelt szárbán, - nézze bátyám,³⁹ mi szép rab-szárra tettem szert, mióta nem láttam; folytatá be sem várva lassú feleletét, s átnyujtá becses tulajdonát megtekintés végett.

A mű két bakaraszos puszpánszár, czikkelyekre osztva, metszett czirádákkal; közein magános alakok, vagy népes csoportok gyönyörű hibátlan rajzokban, történet vagy honi költők műveiből. Itt Mátyás választása, s Szilágyi Erzsébet; ott Dobozy futása, lóról függő nővel; amott a vénhedt szűz Dorottya kisasszony; alább László s Róza története Kisfaludy szerint; s több érzékeny darabok, leginkább Csokonai után; mert a nép örömet látja költője alakjait rajzban. Ő az egyetlen alföldi népköltő, ki náluk születve, köztök velek élve, igaz magyar szív- s

³⁹ Alföldi társas cím, ön vagy kegyed helyett.

vegyetlen honi képzettséggel nőtt fel; ki a népet nem könyvből vagy látcsövön ismerte; kinél annak érzelmei nem külső tanulmány, hanem benszülött tulajdon; ki a népérdeket, bút, kedvet, negélyt, gúnyt, ömlengést, szeszélyt, fájdalmat szívében gyakorlár; ki a nép gazdag, kecses, könnyű, termékeny nyelvét életben beszélte; ki mindezen eredeti kincset, alkotó ész, felfogó lélek, mély érzemény, s meleg kebel, röviden a költői hivatás teremtmény ihletével, népszerűn, tiszta erőben, csintalanul bár, de saját beljegyében, minden ragály nélkül, tudta visszaadni; kiben a nép önmagára ismert, s önnyelvét csudálta. És a költő népe lelkében él. E nép ugyan nem tud olvasni, mert nemzete nem taníttatá, de érezni igen; és az édes dal firól-fira száll, mint szálltak Ossián éneki. Sok nem tudja nevét, kitől a dal eredt: de ráismer a versben önmaga szívére, s ha bár névszerint feledve lenne Csokonai: lelke, míg magyar lesz, él a nép lelkében.

A pipaszár rajzai oly tökélylyel voltak az ujjnyi vastag hengerbe kimetszve, s az alá vésett versek, oly szabályos betűkkel, hogy a pórkéz műve London mesterét meglepné.

- Nemde igen jeles mű ez a Dorottya, a mint székestől lezuhan, a vivő leányok Oporhoz rohanván? kérdé Lajos a szemlélő Kátayt, ki fejét hátrarántva, s a szárt messzebb tartva, összevont pillákkal vizsgálta a művet.

- Valóban szakasztott olyan mint Vitéz megteremté; - válaszolt Kátay, - de legény is volt Mihály a nadrágban; nincs a magyaroknak több oly poetája.

- Művein feltűnik a független szellem, mely életeseményeit többnyire okozta.

- A sógorom épen akkor járt a poetába,⁴⁰ hogy ő praeceptor volt. Koporsózártáig mindig emlegeté, mily boldogság vala alatta tanulni. Az iskola helyett aló az erdőre; rágyújtottak amúgy törökösen; s elkezdett mesélni az öreg istenek dévajkodásairól. A kamasz korhelyek úgy törtek utána, mint borjú a tögyire; persze Júnó büze felüté orrukat, kivált hogy ily leczkén néha kortyoltak is. Senki tanítványa úgy nem tudott soha, mégis a szamarak kibillenték szegényt.

- Az úgy volt s marad is. Lángész szeszélyeit közelve nem bírja felfogni. A járomvonó barom csak kerékvágás közt ténfereg, s irigylő a szabad ló szökéseit. A hasonlat otromba, de igaz.

- De'sz uram, fittyet hányt ő a vaskalaposoknak; tette a mit, mikor, s mint kedve tartotta; sőt egész világot csak félválról vette; ha urakhoz ment is, nem nyalta ki magát. Idegen emberrel meg nem társalkodék. Ha összejött vele amúgy nolle velle, fél órában sem szólt vele egy fél bakmát.

- De választotti közt elmés, vidám, ötletes, gyakran kicsapongó. Fellelkesíté bú- vagy tompultságban; s habár viselete nyílt, szabad, s néha féktelen lőn kedv között: de rendkívül szerény s kímélő volt mások irányában.

- Kivéve, ha község előtt állt szószékre; mert akkor ugyan kilátszott szeméből, hogy rátartja magát.

- Az, önbecsérzet volt; eredendő erők született sajátja. Szolgalelkű szokott hunyászkodni.

- Szép szár biz ez uram, azt meg kell vallani, folytatá a zölddolmányos csaplár, miközben Lajosnak kezébe adá azt; Horog derekasan rajta hagyta keze szennyét.⁴¹

- Valóban remekelt. De mennyivel pompásb mű vala, mit Ferencz királyunknak ajándéku küldött.

⁴⁰ Szokott kifejezés, poetica classis helyett.

⁴¹ Azaz elkészíté.

- Hja uram, annál szebbet egész rabságában nem metszett; pedig most másodszor ül bankócsinálásért.

- S minő egyszerűség egész művészete. Tollkéssel teszi fel gyéren a körrajzot, ugyanazzal karczolgatja a hajszálfinom művet, s pipamocskokkal befeni a kész metszvényt.

- Pedig jobb kezén nincs használható ujja; a balon is csak három.⁴²

- Kedves szerzeményem, mondhatom, e rabszár, megjegyzé Lajos, mint minden alföldi készítmény, mi sajátsággal bír, s önnemében jeles.

- Nem is jut eszembe, hogy pipát láttam volna még eddig szájában.

- Szivarozni szoktam; de e szár kedveért hébe-hóba szívok egy pipa kóspallagit. Úgy úgy, töltse meg kend Harangi Pál gazda, mert a kezem miatt nem bánhatok vele; mondá nyújtva gyöngyzacskóját Pál lovaghoz, ki a második kupától már szépen neki lelkesült, kihevervén Piske Pista bántalmait. Lajos szava, tárgya, modora, keresett eszköznek látszék bizonyos feszültség enyhítése végett, mely a házi gazda arcán vészjósló jelemmel árulá el magát. Erőltetett párbeszéde közben, tűrhetlenül tekintet többször szét az izgatott ifjú. Ő kétségkívül valakit keres, ki nincs jelen, kit ő látni vágy. Tehát népszerűség, pusztai élvek, kegyosztás, s parasztnak szerelme; tán mind költött regény, álszín és szemfényvesztés, mik alatt önérdék ravasz üzlete rejlik? nyíltszív és bőkezűség tán hamis váltók nála, miknek uzsoráin tiltott örömeket vált be? s a nép szava, mely őt üdvözli, téved és vétkezik?

- Mi lelte bal karját? talán a Luna hányta le, hogy foga is dagadt? kérdezé Kátay közlő vizsgálva arcza daganatát.

Lajos megzavarodék s elpirult; de hirtelen rendbe szedve magát, - egy kútágasnak vitt, túl a Látóképen, felelt, a kérdést elütni akarólag, maga sem elégedvén meg rögtönzött ötletével, mit azonban Kátay annál hihetőbbnek talált, mivel véleménye szerint, Lajos, karkötése végett vetkezteté ki nyakát kendőjéből.

Harangi azalatt saját pipáját is megtömé az idegen vagyomból, még pedig oly otromba telhetlenséggel, hogy a sanczos makra oldala kilyukadt; minek következtében, hat súlyos évi szolgálata után, rézsapkája, mely neveztetik kupaknak, vörös fejről lehuzatván, im e rangjele nélkül nyugalmaztatott, ha ugyan egy korcsma szemetjén lakhatik nyugalom.

- Dehogy nem; ki is van már vetve a háló, mondá a közben Harangi a rábámult Lajosnak, felelőleg a félóra előtt tett kérdésre, melyet az már rég el is felejtett.

- Vagy úgy, alig értem, halászatról beszél, viszonzá Lajos, miután Harangi felelete körül tájékozá magát, no hát kimenjünk az öreg Cziriákhoz. Hol vetettek hálót? nem valál ott Pista? kérdezé Piskétől, ki a Lunát még folyvást jártatá.

- Itt a Hortobágy árkában, az új hídon felül, felelé Kátay szigorú meghatározással, pedig ócska híd nem is találtatik, hogy az új epitheton okvetlenül kelljen.

- Majd elvezetem én oda Lajos úrfit, úgy sincs még szikkadt nyomadék, ajánlá készségét kedvkeresve Pista; s míg nemzeti uram egy cseléd által a házba szólittaték, ő istállóba vivé a megjártatott sárgát.

- Hát nálatok fiuk hány hét a világ? kérdé, vállatütve Lajos, a hú pásztoremberektől, kik körül állva, türelemmel várták, míg rájuk jó a sor.

⁴² Való adatok Horog nevű rabról.

- Úgy szoktuk mondani, mával is kevesebb; de hiszen ám legyen, csak kócsag volna több; válaszolt a gulyás, tiszta szívvel nyújtván a ragyogó hozományt, mely ékesen lengett az esti sugárban; alig tudtam kettőt a héten elverni, a jövőn azt hiszem, több kárt teszek bennök.

- A toklyó le van vetkeztetve, s mint az urfi szereti, fartühhosszában, majd rámetszem a farkát; mondá kedvekeresőleg a juhász, érdemül érezve, hogy vett parancsát, mint illik, észben tartá.

- Én is megkövetem szépen Lajos úrfit, ha nem átallaná, egy piros nyerges hoztam; - mondá a füredi ködmönös szerényen, horpadt kalapját fél öklével törölve, - az annyok sürgetett s magam is akartam, mert fúrta a fejem, hogy mult szabadságkor, az úrfi kihúzott nagy szorultságomból.

- Köszönöm földi a szíves emlékezést; itt egy pohár borra, s friss malaczra való; igyanak egyet egészségemért otthon az annyokkal; válaszolá szerte figyelve Lajos, miközben összetűrt papirospénzt nyújtott a parasztnak.

- Mit gondol az úrfi, engem így gyalázni. Magyar szegény ember nem fizetteti meg szíves ajándokát. Vagy tán csekélyelli úri személyéhez? Füreden úgy mondják: mind bolond az, a ki jobb kalappal köszön, mint a minő van.

Lajos jól ismeré az alföldiek makacs természetét, s azon hiú önérzetet, mit hasonviszonyokban legföldrözragadtabb szegénye is ki szokott fejteni. Méltányolá azért a ködmönös háláját s ösztönszerű gyöngéded érzetét, megkimélvén őt az ismételt ajánlattal alpirulattól.

- No jó, hát ne csapjunk sok teketóriát, vigyétek be szíves hozománytokat a derék ifjasszonyhoz; hadd viselje gondját, míg haza vitetem.

- Úgy ám, ha itt volna, - odafelelt Pista visszaérkeztében; de ez a szakállas róka Ujvárosra hajtá rokonlátogatni. Pedig én is hoztam egy csikóskötőféket, melylyel lefoghatni egy oláh medvét is.

Lajos szemében átfutó ború rajzoló magát, s némi kelő harag, mely az ingerült jellem létét gyaníttatá. Még nyergéből látók őt a folyosón elnézni, alkalmasint az ifjú teljes nőt vadászva, ki máskor borotvátlan férje mellett szokta fogadni őt. Most meggyőződék a késedelem okáról. Ez elrontott este egy rég kergetett kaland sikerét számítá. Pusztai ünnepet, halászatot, lakomát tervezett, hogy álszint adjon valódi céljára. Ily lóvesztő útban sérült kar- s feldagadt arczzal, lovász nélkül kijött, az éjjeli halaszthatlan visszalovaglás szüksége mellett; s ki mind ennek oka, rugója, tárgya volt: nincs jelen. Nem a nőakarat hiányzék; legalább azt hinni nincs oka. A remény, a hit, mely a tiltott öröm mérlegelésével biztatá, sértetlen. A félénk hölgy, hű, következetes, s kész lenne nyugtát, jövőjét, kötelességeit, talán becsületét áldozatul vinni az ellenállhatlan hódító erőnek, s ez élv, e győzelem, s ingerlő szerencse, egy túlél, mogorva, végkép elúnt férj által van akadályozva, betiltva; kit a nő szeretni nem tud s nem akar; ki a veszélyes titkot talán felfedé, s örök zárparancsot, végakadályt tervez, vagy éppen nejét s hódítóját vérig, gyalázatig üldözni tör; ki hálót álarcozni fogja, jövőjük felett gyanúsan örködik, célját, terveit hübben védve, mint ő, az elárult kalandor. Mind ezt, s a lehető eset több árnyékait hirtelen átfutá éles elméje. Ő az ingerült, túlzó, s győzelemhez szokott, most rövid napok alatt másodszor kijátszva, hátravetve, reményhagyottan; arczzal és karján viselve egy csalódás jegyét, kedvén, kedélyén kapva a másikat, sértett hiúságban, kételybe hozva öncsábjai felett, s lázszasztva az ifjú hő és bő vértől, melyet e remény gyakran felgyújt: a hírvételen összeharagvók, felbőszült. Hozzá járult egy második ok. Píse Pista oly negédesen s célzólag jelenté a nő távolát, miként Lajos éles gyanus esze, annak indulatát fenéig látá. Bántva érzé magát, hogy e szemétkölöncz oly túlbizottan, tolakodólag akarja tudni titkait, s dicsekvő szemtelenséggel keres sejtelmében érdemet egy sereg paraszt előtt.

Ez rajzoló szemében az átfutó borút, s tévé pillanatra feddhetlenné fellövelt haragját. Azonban álszint s önmérséket nagyobb tökélyre vitt, mint huszonnégy évnél tapasztalni szoktuk. Elsötétült arcza azonnal kiderült, s rajta az álmosoly nyugalmasan látszik; csak értő szem venné észre a vonaglást, mely vidám álarczát némileg torzítja. Azonban büszkébb volt, mintsem Piszé Pistát ellenségül vegye, ki már különben is látta őt kalandban. E mellett szereté e pajkos, eleven kölönczöt, a hűség, ragaszkodás, természeti ész eredeti typusa miatt, úgy hogy többször megjelent nála egy gondolat, miként azt jövőre szolgálat vagy más viszony útján szorosabban magához csatolandja.

Azért jó képet csinált a rossz pecsenyéhez; s hogy a pusztai nép előtt minden további sejtelmet s taglaló véleményt, mennyire a jelen alkalom engedé, elfojtson, közönyösen mondá:

- Igaz, régen mondá már a fogadósne, hogy ma szándékozik rokonlátogatni, azért adj át Pista holmit Kátaynak; ti pedig földiek, ha a tokány kész lesz, jöjjetek utánam, s falatozás közben meséljete ismét pusztai napokról.

Nyúl Iczik, ki a parasztokkal még sem tudott fukarsága miatt megalkudni, nyúladt képpel, s levert elmével, kalapvéve sullogott az új jövevényhez.

- Nem vett észre méltóztatott Nagyságos uram egy sáros betyárt gyalogolni; s messze előtte, hogy vágtatott volna, egy tizenhat markos, gömbölyű, sagár vemhes paripa, az én nyolczadfél száz forintos kanim? kérdező reverentiával; s szakállát simítva, alázatos arcczal, majd térdig görnyedten leste a válaszoló képét. Leste pedig azon mellékgondolattal, hogy ha netalán, mint többektől érté, e bőkezű keresztény, szánakozó képet vágna boldogtalan sorsához: rögtön eladónak teendí számára az ellopott sárgát, a minthogy e kedvező esetre jónak látta lovát előre leírni.

- Láttam bíz én Mózes egy törpe, kurta macskát szőren egy betyárral. Utasok aludtak egy főtí sátoros szekérben kocsisostul együtt; azoknak lovait visszafordította Kopogó, s a Macsnak vágtatott.

- Tehát nem veté le? pedig sohasem volt hátán többször ember.

- Hát téged szabadított meg attól a potrohós patkánytól? No az árát ugyan úgy teheted zsebbe, mintha lelted volna.

- Az árát Nagyságos uram? Hiszen az a hóhérkézbe való lator mindent öten vesz.⁴³ De mégis kanimat a vásárban hagyja. A puruttya Piszé, Nagyságod szerettje, erősen esküszí, hogy az becsületes betyár, s szavának állni fog.

Itten Nyúl Iczik ravasz képet vőn. Lajos szava ugyan nem sok sikert jósolt, de az eredendő ösztön készíté próbát tenni; hisz kétségbe esettebb ügyek is ütöttek már jól ki. Azért mosolyogva felnéz az ifjúra, s hizelgő kép alá rejtve a fondor cselt, közelebb lép hozzá, lassan súgva mondván:

- Nagyságod nagylelkű homlokából látom: tán vitéz elődi sem voltak nagyobbak. Ily ritka, s gazdag magyar uraságnak, a hol s mikor lehet, hasznos szolgálatot teszek... Mit gondol Nagyságod, egy G'scheftet. A kani nyolczadfélszáz paripa. A sajkát nem hordja csendesebben a víz, mint ő Nagyságodat...

- Hisz épen állítád, hogy soha ember nem ült még macskádon; közbeszólt Lajos.

- Azaz betyár Nagyságos uram; mert ha mondom ember: az annyit tesz, hogy lóköető betyár; - felelt Iczik szemtelen fogúltsággal. Tehát a kani értéke nyolczadfélszáz bankó. Nagyságod

⁴³ Öt körmön, azaz ragadoz.

hihet a Piszének, kanit holnap bizonyosan megkapja Nagyságod. Én odaadom Nagyságodnak szinte feleáron; csak hatszáz forintot fizessen le érte, s birja szerencsével, hogy ne kelljen utána bemennem...

Lajos hahotára fakadt.

- Mit tetszett ígéni?

- Egy akó bort annak a derék betyárnak, ki ily orczátlan koppasztót lova nélkül hagyott.

A körülálló karzat jóváhagyólag röhögött az igazságos alkuhoz. Iczik jól ismeré, miként efféle előadásoknál a karzat röhögését közvetlenül ütleg szokta követni: minek okáért nem izgatva tovább a közlekedést, kedvezőbb színpadra halasztá szerepét. Félre igazítván csüngő csepűs fürteit, rájuk nyomta vedlett asztrakán kalapját, s rókasullogással elhordta a kaftánt.

Pisze Pista utána szökék hiúz könnyűséggel, s kérges csákóját váltig leüté fejébe; körmös fricskát nyomván előbb, összefolyt szeplőtől rezesült orrára.

- Elsomfordálj⁴⁴ hagymabúzü Mózes, mire visszatérünk, ha bőrödnek örülsz, mert a hosszú tógát majd fenéig szabjuk; után veté győzedelmi kurta dicsőséggel, s szokott kosztümében, kalap, csizma nélkül, kérges inggatyában kalauzul indult a halászok felé.

⁴⁴ Er ist schon fort. E német kifejezésből elsomfordál gyökigét formáltak, melyet rendes hajtogatás szerint használnak.

X. (Séta.)

A fogadó megett kiértek a gyepre. Felgazlott árok óvta a kerítést. Partján tömött bolhafű s családhasáb kanyarodott végig, itt-ott megszaggatva burján-, bárányüröm-, gólyahúr- vagy bogácskóróval; s körülterjedve fekete vagy piros földibodza-gyönggyel. A tömérdek garadgyát fűrdús komlósövet ruházta, melynek ernyedte levelein piros szederindák uszkáltak, rakottan kövér bogyóikkal. Az árok egész medre nem látható. Ránőtt növénytábor rejti azt, mely a szellőn folyvást borzong vagy remeg. Nyirkos fenekén penészmohák, harasztok, gombafészkek, s dögvázak büszködnek. A pusztai alkony mondhatlan szép volt. Előttök közel, a kiáradt Hortobágy csapongott zavaros özönnel, melyen néma halászok ültek itt-ott keskeny csónakokban. Alább erős kőhídja hajolt át szép bástyaívvel, melyet Kátay újnak nevezett, s mely valóban nem régi, de élei és párkánya telve csorbákkal, s dísztelen töréssel, hasonlítva a magyar törvényhez, melylyel ha egyszer megalkottaték, ki sem gondol, törve rontva attól, ki hozzáfér. Messze a tárgyaltalan tér öntésekben fürdik, melyet sápadt arannyal fest a hanyatló nap. Kopasz szigetekről gulyák fehérlelek, vagy vadménesek szőrére ragyog fel az estfény; míg távol háttérben magányos árboczként nyúlik fel egy kútgem. Néhol az utakon tünedeznek elő gyékényes szekerek, mint megannyi kisdud riska tehén, s lassú küzdésben állani látszanak; s ha egyik átkurjant a hosszú távolon: «Segéljen atyafi, tengelyem összetört.» «Kúnsági búzát», feleli a másik, vélve a pusztától elnyelt kiáltásban, hogy azt kérde tőle: minő terhet viszen? Néhol kék füstszalag kanyargott, egy-egy meszeletlen csárda patics⁴⁵ kéményéről; s köztök lomha komp úszott el megmentett barmokkal. Amott ó-nádasok eresztik pelyhőket, mik vágva nem voltak több évtizedektől; s gyékénybuzgányok bólintnak a szellőn, leskődve ütvén ki a hullámzó zöld levéltengerből barna fejeiket. Gődények kerengnek emitt kákás felett. Áll-iszákjok telve apró kövér hallal; s éhező fiaik tátott szájat nyujtanak utánuk a sásból. Túl, egy rét zugából fütyölő szalonkák sikoltoznak által; másfelől hápogva kavarg az égen vadréczeffel; s itt-ott rátartással, fontolva lépeget egy-egy konzervatív gólya.

A látkör oly nagy, az élet oly kevés; az ember oly kicsiny itt saját szemében; s hol gőgünk megszegyenül: közel van az isten. A pusztai hatás - tengerével rokon. Képzetünk nem bírja betölteni a nagy űrt, melyben a teremtető erő szabad könnyűséggel működik. Végtelenség s magány eszünkbe juttatja a halált.

Szeretném vad pusztán látni a zsarnokot; hol egy vészroham, éhes ragadozó, vagy úszó lápsziget, perc alatt eltemethet minden földi nagyságot. Itt nem lövel halált haragos szemöld; a pusztai villám végzi e szerepet. Itt vad szelek száguldnak zsoldos csapatok helyett. S az áltanácsosok suttogó bérszavát, a reklamáló mennydörgések nyelik el. Itt nincsenek elnyomó törvények, a szilaj gulyák s lovak védik a természet jogát. Szóval ember helyett isten országol.

Lehetetlen a gőgnek legalább percekig magához nem térni. Itt nem lát őrbástyát, mely a nép kitört boszuját be-, s szeretetét a néphez ki ne eresztené. Nincs semmi diszítmény, arany és fegyverek, mikben az eszmélet sugára megtörik. Nincs tunya kényelem, és szolgáló sereg, kiket jogtöréssel iparkodják védeni, növesztetni; kik levonják, s görbedezés által alacsonyhoz szoktatják a zsarnok rablelkét; s kik közt épen azért a szív elpuhul, aljasodik, s megvész. Itt a gondolat nem hiú szertartás szűk köreig terjed, mit szolgálak találtak fel; itt nincs észszorító

⁴⁵ Vesszőből font, s anyaggal tapasztott.

előny, korlát s viszony; az elme felkél és elterjed, mint teremő erő, s a szabad gondolat szálain ahhoz köti magát, kitől eredetét vevé. Síkon és tengeren a gőg megszegyenül, a romlatlan kebel felemelkedik.

Lajos szerette a pusztát. Kereste ugyan itt is a vezérérdeket, mely heves véralkat, munkátlan alföldi nevelés, s mint tapasztalni fogjuk, más befolyások miatt, irányt kezdett adni egy félelmes természetű szenvedélynek, de ifjú életkora közel állt még az eredeti épséghez; még folyvást küzdött a természet szava más hatályokkal, s a józan ész folyvást védte magát a társas romlottság ragálya ellen.

- Mi szép ez a szabad erő; mily nagyszerű eszme e végtelen pusztá; s mennyire elragad minden kised részlet! - felkiálta önkénytelenül.

Az ösvény, fejtetező gaz között kanyargott; s agyagszín szalagja az árnyék tövében oly lágydad-hüvösen fogadta a lábat, hogy Piske Pista kéjjel raká elébb-elébb rajta apró meztelen talpait.

- Mily duzzadt élet, tömött teljesség van-e gaznövényeken; - mondá tovább Lajos. A karomnyi gólyahúr eleven-merészen nyújtja fel friss fejét, s szálkás levelei éltető nedűt fogtak fel szártövön a felhőszakadásból. És ott kékes pókhálóba szöve terjed a bojtortjánliget, melynek kesernyés magvain ezer tengeliczék dalolva telelnek, s barátságos vaczkát csomolygós serényén évről-évre hordja a potrohos csikó. Az óriás lapuk vetélkednek a musa⁴⁶ levéllel s árnyain jóllakott tarka baromfiak bibirkélik nedves tollaikat. S e fényes simazöld csuda faerdőske mily izmosan tartja törzsén tiszta ágait. Fehér tölcserével túlvirágzik halvány pukkantóján, s festékes levele szeszélyes cikkekczakkal kétágú ágak közt tüskés gyümölcsöt rejt. Odább kénköszén virágok lila erecskéikkel páros füzérekben termik a bolondító magvat.⁴⁷ Selymes levelei puha szövetűek, s az alsók, szártövön, szakállat eresztnek a kövérség miatt. Ott a nyolczláb magas ökörfarkkóró tömötten ruházva sárga virágokkal; beillenék királyi pálczául a halál kezébe. Szőrös durva levelei földre terülnek, s kérges hajlási közt lihegve pihen a barna mezei gyík. Amott bogácskóró terpeszkedik foglalási joggal. Kövér rózsák ülnek tövisbe vont trónján; rajtok csábosan leng a rózsáálló köd s kékes ibolyaszín. Lehelletök fojtó, mégis népet tenyészt; picziny állatfajok lakják bársonyágját.

Piske Pista szájat szemet tátott. Legtávolabbról sem érté ugyan Lajos gondolatait, mik önkénytelenül fakadtak fel a nyiladó szívből: de gyanítá mégis, hogy az úrfi örül; s ez néki elég ok rogyásig bámulni, miként lelhet kedvet nyers gazban földesúr, ki posztó ruhában jár, s tajték pipája van.

Túl a dús bozóton sima gyepre értek, hová közel látszék a Hortobágy folyam, ritka füzes lepte partjával.

- Ohó, - mondá Pista - Cziriák bátyám maga vezeti a hálót, mert ott a füzes könyökénél csak akkor szabad halászni, ha maga jelen van. No hiszen bővében leszünk ma a hálnak; ott legszebb harcsákat fognak ezen a meneten, s a Cziriák-öbölben tokot is találni.

- Mért nevezik Cziriák-öbölnek?

- Az öregnek ősi jussa van rá. Apja s öreg apja mindig ott halásztak.

- S ritkán szokott az öreg Cziriák maga hálót vetni?

⁴⁶ Musa paradisiaca.

⁴⁷ A növények népies nevei megtartvák.

- Nagyon. Elég szálkás barmot fogtam már én, szokta mondani; kergesse tovább, a ki jobban bírja forgatni a hálót. Pedig fele sem igaz; mert az öreg most is úgy hányja a hurkot, hogy a legerősebb révész is csudálja; a pendelyhálót meg úgy kivetí mindig, hogy egy ránczot sem vet, ha a vízre terül. Most már megunta a sokat. Néha bokorhálót ha vet a harcsák kedvéért; s legfeljebb koczával⁴⁸ mulatja magát vagy szákkal⁴⁹ szedeget vízi húst. Gyalommal ritkán bajoskodik. Vejész⁵⁰ körül, olykor ha rákot borogat.

- Nekem hát becsület, hogy most hálóvezér?

- No de milyen. Ezelőtt csak elment, ha a füredi kanposseratus⁵¹ halászatot tartott; de most negyedéve Józsa eczetes borral traktálta, s nem adott egyéb fizetést egy füzér döglött csukánál; pedig a holt Tiszán voltak öreg hálóval; s a ki ott beesik, nem szeg több karé kenyeret. Azóta nem megyen Poncziusnak se, pedig gyakran riasztgatjuk, sőt Józsa számára, pajtásival is csak ott huzatja a hálót, hol selejtes ráknál, s egy-két czigányhalon kívül nem kapni egyebet. Taval kin volt Debreczenből az ohati rözsekomiszáros, akkor emlékezem, hogy vont a hálót. No meg ha szorítják otthon porcióért, s piacra kell a hal.

Lajos pipája kiégett; s Piske rendkívüli készséggel tisztogató ki a könnyű, száraz pernyét horgas körmeivel. Aztán rézingebe törle azt, azaz tulajdonkép összekarczolta; s hogy Lajos sérült keze iránti figyelmét, jobb néven tiszteletét, bebizonyítsa: saját mocskos markával a zöld magyarka hátulsó zsebébe surrantá. Aztán, mint ki szénáját jól rendezé, tovább ment a mulatásban.

- A meg az árva halász, az ismétlő félen; az a laptározó.⁵²

- Az apja halt meg?

- Biz annak az öreg apja él.

- Hát miért árva?

- Mert úgy híjják.

- S miért híjják úgy?

- Mert mindig szomorú.

- S miért szomorú?

- Hm! elébb is azt kellett volna kérdeni.

- De ha nem mondtad, hogy szomorú.

- Hát miért hínák árvának, ha szomorú nem volna?

- Ne okoskodjál, felelj.

- Mire?

- Kérdésemre.

- Már, hogy miért legyen az árva halász szomorú?

⁴⁸ Apróhal-fogó.

⁴⁹ Nyéllel ellátott sapka alakú háló, mely hasonlít a galuskaszedőhöz.

⁵⁰ Vízrekesztő nádfal.

⁵¹ Compossessoratus.

⁵² Ki a nagy hálót víz szélén vezeti.

- Igen igen, ostoba birka.
- Kérem Lajos úrfi, máskor nevezzen inkább hülének, mert birka nem vagyok; ostoba pedig hogy volnék, ha birka nem lehetek. Legalább úgy apám uram nagy hazug lenne; mert ha egyszer-másszor, minden héten hatszor, kötőfékkal rám hány, mindig azt mondja: megérdemli Pista a tanítást, mert furfangos esze van a hunczfutnak.
- Ismét kitérsz kérdésem elől?
- Vagy úgy... Biz én nem is tudom, miért szomorú az árva halász, hanem azt igen, hogy mióta? mert ezelőtt igen víg legény volt.
- S hogy szomorodott el?
- Hát egy gazdag molnár lányát szerette, kinek egy zsák rézpénze volt, s malmafarkánál kötelen tartotta a Tisza fenekén.
- Miért nem váltá aranyra; így magával hordhatná?
- Tán hogy többnek lássék.
- No's...?
- Hát aztán a molnárnak Éva lánya volt. Azt mondják, piros tojásból kelt, mert szebb volt arcza mint a nap, mikor feljő. Kozma halászlegény szívből szerette. S nem is gondolt soha az egy zsák rézpénzre, mert Éva szépsége hétországra szólott. De a molnár rátartotta magát az átkozott kincscsel, s leányát a vörösispányra akarta tuszkolni. Kozma halászlegényt pedig, a hol érte, kidorongolta. Hogy, hogy nem, egyszer, míg a molnár úrvacsoráján volt, zsákját elrabolták; mire hazament, rohadt tuskót kötöttek pénzes kötelére. Na hiszen keserű füstje lehetett, mert ugyan drágán vette a fát. Ugy kell neki minek jár templomba.
- No's, no's...?
- A molnár Kozmára gyanakvók. Be is fogták szegényt. Két esztendeig ült az egri hűvösön; s tudom, most se mosna rá az édes anyja, ha a zsák pénz akkor kézre nem kerül.
- Hát megkerült a pénz?
- Meg ám! A füredi révnél borozott egy hajdu, a molnár is betért, mert a lopott lisztet a csaplároshoz hordja. Ketten aztán pajtáságot ittak, s másnap harangozásig ott felejtették magokat, míg kisbiró nem ment a hajdú után. Mikor fizet, csak elkap a molnár tőle egy kétgarasost, megint másikat, vagy harmincz garasig. Ráismert, hogy a zsákjából valók. Mindenikre keresz-tecskét karczolt, miről csak ő tudott. Biz az osztán kisült, hogy a hajdú napszámost fizetni kapta az ispánytól.
- Hogy tudta az ispány, hol a molnár pénze?
- Gondolom jó fővel kikottyantotta neki; mert saját malmában sokszor felöntöttek ketten a garadra egri bikavérből. Mindig a zsák kötelén hált, s másoknak is mondta, hogy párnája sokat ér. Mikor osztán befogták az ispányt, azzal menté magát, hogy ő azt gondolta, hogy a rézpénz ezüst.
- Évát elvette már azelőtt?
- Ugy se biz a, mint én. Hogy a pénz oda lett: felé se jött többé. A világ azt mondta, a zsák után uszott a vőlegény kedve. Hogy meg kisült az ispány lopása, azt mondták, csúfságból kötött vénszüzi tuskót Évike számára a lopott pénz helyett.
- Férjhez ment Évike?
- Ugy se biz a mint én, ha csak más világon nem.

- Hát meghalt?
- Nem halt biz ő, hanem a Tiszába ölte magát szegény.
- Buvában, szeretője után?
- Már azt ő tudná legjobban megmondani. Mult télen beszéltek a Balogné fonókájában, - s erre oly határozottan hivatkoztak, mintha Lajos okvetlenül tartoznék tudni, ki az a Balogné, - hogy a molnár nagyon sanyargatá szegényt, s untalan azt hányta szemére, ő volt a pénzkiadó orgazda, s bűne miatt szökött meg tőlük az ispány-vőlegény. Éva neki búsult, állta, míg állhatta, s hogy megsokallá: oly fürdőbe ugrott, mely után ne kelljen a nyújtóztató padra megmosni.
- Holttestét kifogták?
- Nem a... oda veszett.
- Nem is látta senki?
- Nem hát.
- Mi okból hiszik hát, hogy a Tiszába halt?
- Hát hová lett volna?
- S erőszakos apja nem örült meg saját bűne miatt?
- Ugy se biz a mint én; azt monda, ha lánya még feltámadna, inkább ismét Tiszába fojtaná, mintsem a halragó fogára kerüljön.
- Mikor tűnt el?
- Taval aratáskor péntek virradóra.
- S nem volt semmi híre többé?
- Egyszer látták lelkét éjjel holdvilágon rákászó emberek az innentső partról a malomszigeten. Piros rokolyában, kék pamut kötővel, épen mint fonókába járt, csak hogy lelke rongyosan viselte.
- Talán ő maga volt?
- Igen hát? hogy gondol az úrfi olyan zöldet. Hisz olyan sápadt csak kisértet lehet; Éva pirosabb volt a sóvári almánál. Aztán meg lehet is oda embernek menni! Oda csak az árva halász jár, ha a hava feljön; beszélnek is mindig, hogy istenkisértés. A víz irányában olyan örvény van a sziget alatt, hogy a terhelt tutajt is víz alá sodorja. Kozma csónakját is, mint mondják, elkapta már egyszer, de maga kiugrék, s megkapott a parton egy rakottyatövet. Köröskörül pedig feneketlen láp. Minden idén belevész egy-két idegen kóborló, mert vidéki ember életeért sem megyen ám felé.
- S ilyen veszélyes a malomsziget?
- Biz olyan a... madár száll oda csak; az se soká marad.
- S miért jár oda az árva halász?
- Mert mondták a rákászok, hogy a lelket látták. Gondolom, azt lesi, míg ismét megjelen, mert mindig holdas éjszakán megy.
- S többször nem látták a lelket?
- Nem a.
- S neszét sem hallották?

- Igen a! Ökrészfiuk mondták, hogy a szél vagy kétszer oly szomorúan füttyölt, mintha Éva danolt volna. Már nem is hajtanak marhát a láp mellé. Minden rémülésbe jött a kísértettől.

- S az árva halász folyvást hajózik lélek-lesni?

- Szakadatlanul. Tudom az éjet is ott tölté. Nem is tartja azt meg hét vármegye minden pandurjával. Eleget próbálták, anyja és atyafiak; mert hát restellik, hogy szóba jött a házok.

Lajos egy különös titok nyomára jött, mi ujabban jellemzé a népélet költői oldalát. Egy védtelen leány, kinek anyai fészken kül tápja, reménye, őrhajlékja nincs; kit pártütő sors, csáb, küzdelem, veszély s tán gyalázat, inség és éhhalál fogad; szökve, titokban, visszahozhatlanul kibujdosik az életadó házból; rettegést, nyomort, gyötrő éjeket cserél a jóléért: hogy kivívja lelke szabadságát, szerelmét, választási jogát, mit zsarnok apa kényszerít, üldöz és elnyom.

És egy rab szerető, ki méltatlan lánczokat hurczolt, kiszenvedve kint, gyalázatot, kórt; nem hűl, nem remeg, nem irtózik a baljóslatu viszonytól, mely azokba dönté; megvet reményt, életet, s a jövő minden szerencsáját; lelkében őrizi őt, a nyomor s szégyen eredeti okát; felkeresi a halálban; életét nem adja egyszerre, nem egy pillanatban, mi az? egy pillanat! a szív reszket, lázba jő s az áldozat megvan. Ő hosszú, szakadatlan veszélyben tartja azt szerelmeért. Élete... egy nap sem övé. A ma meghagyá: a holnap elveheti; és ha nem: holnapután ismét kockát vet a halálnak, fontolva, híven, ellenállhatlanul. Pedig neki nincs érdeke: ragyogás, kincs, rang, vagy családalapítás. Hol van az erő, jellem s lelkesültség a főélet mondva készült szerelmeiben? Melyik neves kegyencz lép fel ily elszántan, ki a gyáva csábítás könnyű élvezet oly mohón kergeti.

Mióta a középszázadok lovagszerelmei kimentek a divatból: úgy látszik elernyed, s nemtelenült ez érzemény a társaságban. Akkor nyíltan, önérzettel, határozottan, s tettkezésen vette fel a lovag hölgye színeit, bajnokerőt, dicset, erényt helyezett annak szilárd védelmében; s e nemes ösztön férfiassá tevő, tisztítá, felemelé szerelmét, s átvivé ama jobb természetű lelkesültségbe, mely minden erélyt szül, és kifejt. Később a puha időkben nem beltulajdon lőn a szerelmi érdem. Kül dolgoknak adaték elsőség. Rang, termet, szépség, vagyon és befolyás lőn a keresett érték, melyért a nőnem becserélgeté színlett szerelmeit. A velencei arisztokraták, s XV. Lajos kora megérlelék az elaljasulást. Velenczében kihalt a petrarcai szerelem; Frankhonban lejárt a troubadourok kora. A velencei hölgy csak azt kíváná a nobilitól, hogy család-palotája híres legyen, s neve közel az aranykönyv kezdetéhez. A franknő választá, ki fényesb livrét ad, szebb parókát visel, s udvari körben él. Velenczében kétszínűség és féltés pótlá a szerelmet: Frankhonban kétszínűség s ármány. Ott bravók és álarczok vétettek eszközül; itt légyottok és kéjházak. Ott titkos rettegés kísért minden viszonyt; itt nyílt szemtelenség. Ott méreg és tör végzé a kalandot; itt új viszonycsere. A két modor összefolyt, s divatjává lőn az új kor minden aristokratiáinak. Többé nem sziv szeret, hanem agyvelő. Nincs nemes lelkesültség a szerelemben; hanem nemtelen szerelem a kalmárkodásban. Szív után nőszülni, chineseri tény; ellenszenvvel lépni vőlegényi ágyba bon ton. Szeretni nevetség: ösztönt kergetni viccz. Nyílt érzemény aljnépi gyöngeség: titkon csábítani arszlányi erény. S ha e bűnös utak tekervényein mégis vaktából két rokon szív összetalálkozik, oh azt titkolni kell; mintha szégyenlenék egymást. És valóban méltán! nemcsak a fertelem miatt, mit ily titok fed: hanem hogy a rövid csere után, akadály ne legyen az új kegyencz szemében. A század szótárából ki kellene törölni a «szerelem» nevet, s helyébe «szenvvedély, kéjroham» szavakat írni be.

Lajost rendkívül érdeklé a halász jelleme. Neki különben is lelkében születék a lovagiasság; habár nem a szó nemesb értelmezésében: legalább bátorság s vállalkozó szenv szempontjaiból. Kandi lőn ez új ismeretségre; mert pusztai látogatásiban szót sem halla még az árva halászlól.

XI.

(Egy ismeretlen.)

Alig hagyták el Píse és az úrfi a csárda környékét: lovag érkezék Debreczen felől épen azon úton, melyen Lajos jött; mintha őt nyomozná. Lova olcsó, maga pompátlan, tekintete komoly, s mély szemeiben szilárd lélekerő, határozott jellem rajzoló magát. Az állás alvégén, a nyílt kapuszárny megett szállott le, mintha rejteni kívánna, s kémelve nézett el az ösvény hosszában, hol Lajos és Píse távolodának el, mintegy meggyőződni akarva, hogy nem fog meglepetni. Most a hevedert ereszté meg fáradt paripáján, s bevezeté az állás jászlához. A közel parasztok kalapvéve siettek szolgálni. Úgy látszik, tisztelettel járulnak az ismert jövevényhez. Illemmel köszöné a készséget; de nem fogadá azt el.

Pásztorok, köznép, és cselédek, kik a csárda körül, tőle távolabb esének, ünnepélyesen üdvözlék! Arczaikon öröm és tisztelet fejezé ki magát, minőt őszinte lelkek öltének becsült s tolakodás nélküli tekintély előtt. Látni lehet, miként a vendégnek hódolattal adóznak.

- Itt a mi atyánk; mondá egyik paraszt, nem tudva visszatartani az érzékeny könyűt, mely annyi ellen közt, oly kevés pártfogóik számára megmaradt.

- A nép igaz barátja, jegyzé meg a másik.

- Istápunk, jótevőnk, szólt a harmadik.

- Isten áldja meg, befejezék együtt.

- Jerünk, tiszteljük meg: indítványozá a csoport egyike.

- Megsértenénk őt, - közbeszólt a másik. - Nem tudják-e kendtek, hogy köszönetet sem tűr, ha valakin segít?

- Igaz, igaz; mindjárt szökik a hálálkodástól.

- Ha valaki nem üres kézzel megy, megpirongatja.

- Szitka is keresztényiebb, mintha más jó szót ad.

- Mennyi jót tett körülbelül köztünk, s még csak nevét sem engedi tudni.

- Valami titkolózó nagy úr.

- Nem biz ő, mert egyszer a macsi kanász nagyságos úrnak szólítá; s azt mondá mogorván: nem kívánok nagyságos úr lenni: a toronygomb fénylik, de az istent földszint dicsérik.

- Én sem hiszem, hogy úr, mert pénzt senkinek sem adott; maga sem pazarol, mikor ide künn van, csak egyfélét eszik.

- De annál több jót tesz munkálkodás által.

- Abban nincs párja. Peregi Marczit kivette a tömlöczből.

- Borsos sógor bitang marháját kivájta a szolgabíró jármos ökre közül.

- A vezsonyi legelőt felszabadítá a jobbágyság számára.

- Mostanában meg az én dolgomat viszi, mondá a füredi ködmönös.

- Egy káptalan sem győzné felirni, mennyi hasznot teszen.

- Felirja az isten, mert nem zsarol érte.

- A mellett jó, mint a falat kenyér; okos, mint egy esperes.
 - S szelid, mint a kezes galamb.
 - Dejszen azért senkitől se reszket a világon Löbl Simon, csak ettől az úrtól; megjegyzé Tógyer gazda.
 - Hogy-hogy?
 - Azt nem tom, hogy hogy? de mult szabadságkor a külső vásárban beszélt vele egyszer Debreczenben; s csak úgy zöldült bele a vörös koppasztó.
 - Tán a tömjénszagot érezte az ördög?
 - Csak az nem fér fejembe, mi köze lehet az isten-áldottjának oly sátán-bordával?
 - Hát Lajos úrfinak mi köze Löbl czimborájával, a birkagyilkos Márkkal? jegyzé meg a füredi ködmönös.
 - Pedig ez a mi titkos közbenjárónk alkalmasint ismeri az úrfit.
 - Aligha úgy nincs. Legalább csak azóta jár ki, mióta az úrfi itt mutatja magát.
 - S mindig nyomába jó, mint a vadász a kopónak.
 - Osztán hányszor megintett, hogy róla hallgassunk. Nem akarja Lajos urfival tudatni, hogy ő is ide jár.
 - Biz atyafiak, ebben titoknak kell lenni!
 - Én csak Löbllel és Márkkal nem tudok tisztába jöni.
- Míg a pusztai csoport ekként okoskodék, az ismeretlen kész lőn lovával, s nyugalomban hagyva az étkező párat, a csárdába indult. A csoport összes köszöntése fogadá útjában.
- Jöjjön csak kend János! - szólott barátilag; s a füredi ködmönös kalapvéve ugrott szívesen eleibe.
 - Tegye fel barátom; nem leszek én nagyobb, ha kend egy kalappal megalacsonyítja magát előttem.
 - Biz uram, de némely parasztfalók azt tudják, hogy a szegény ember feje parlag gólyafészek, mire kigyót, békát szabadon szórhatni, - felelt a füredi, miközben ázott kalapját helyre egyengeté.
 - Ügye iránt szólok, - folytatá a jövevény. Hogy földesura kibecsülteté, igaztalan dolog. Az törvény szerint lehet, de nem ily esetben. Kend meg van rontva, elégültlenné, földönfutóvá téve. De legyen nyugodt, kend becsületesebb, mint kik azt tevék; s az igazság mindent megvígasztal.
 - De uram, hiában keressük azt nálunk teli marok nélkül.
 - Talán nem mindig. Az uriszéken ügyét elvesztém; ez természetes. A megyénél szinte az történt; ez nem természetes.
 - Nincs ember, ha paraszt dolga forog szóban; de bezzeg megye dolgán, nyakunkon a pandur...
 - Fogja be kend száját. Előbb mondám, hogy becsületes ember, s ha lázadna, éppen oly becs-telen lenne, mint ki azt előidézte. Munka és szorgalom segít a nép baján, míg a jók szándéka sorsát javíthatja. Zsákban macskát népek nem árulok. Megmutatom a bordát, melyben sorsát szövök; látni engedem az ollókat, melyek azt felszabják, de nem azért, hogy botra kapjon,

hanem, hogy helyzetét ismerve, védni tudja kevés igazait s érjen, forrjon össze jobbat érdemelni.

- De uram, éhen vesznék, míg dolgozunk jobbra dül, ha Lajos úrfi meg nem pénzelt volna.

- Kegyelem s ajándék nyomort nem irt ki. Leköt, alacsonyít s sikere elmúlik, mint rövid esőnek. Hasonlít egyszeri fűtéshez kemény tél hosszában; utána még dermesztőbb a fagy. Kendteknek jog kell s szigorú végrehajtás. Törvény és védelem, hogy az iparnak joga legyen boldoggá emelni magát, s bitorlás ne zárja el attól, mit a törvény adott. Ki a szegény szemét ajándékkal akarja kiszúrni, ne higgyen annak. Kendnek alamizsnát nyújt, hogy kérkedjék; saját jobbágyát zsarolja, hogy kérkedhessék. Házi ünnepein bort, marhát áldozik a népnek, hogy imádtassék; és barázdáiban vérig kergeti a robotost, hogy ünnepet adhasson. Szóban, mosolyban bőkezű; kegyelme szűk és uzsorás. Nyilvános körben tolakodó és nagylelkű; magán érdekeknél önző és konok. Míg véleményt hódít, sima és szerény; ha bírja azt, pöffeszkedő s hideg. Szíve álnok, esze az érdeké; eszköze színjáték; célja hiú; maga gazember. Óvják magokat. Nem Lajos úrfit értem. Talán nem is ismerem őt, s épen nem szokásom hátulról marni. A népkegyelés most nálunk divatban van. Ez nem a mi érdemünk: az idő és helyzetünk kényszerít. De sokan árúvá teszik azt s kalmárkodnak vele. Nem csuda, hiszen már a jeruzsálemi templom ajtajában nyerekedtek az áldozó galambon. Nálunk most nagy piacza van a népszerűségnek. Mindenki iparkodik venni, hogy drágán adhassa el. Nincs oly beszédes lókupecz, mint az ilyen urak. Beszédök édes méz, folyékony és beszövvő, mint a gazdag komló; tiszta és igaz; azt hinnők, angyalok nyelvén szólanak. Vigyázzanak kendtek. Hasonlítanak ők az anakondához; midőn a martalék hozzá andalodott - elnyeli. Hisz olvasták kendtek, hogy Ulysses leányokat látott a tengeren, kik félig tündérek, alól undok halak, s bűv énekkel csábítják felfalni a gyáván kormányzott hajó buta népét. Emlékezzenek meg ezekről, ha kérkedő népbarátot látnak. Ez csak magasságot keres. Ha felemelik, vállokat nyomja; ha feljebb emelik, fejükre lép. Persze a zsidókat kéne megforgatni, kik efféle jószágnak árt szabnak s megveszik; de mivel az nem lehet: legyenek okosak s ne hízlalják őket vásári czikkéké. A nép valódi embere nem jár czifra szóval; sujtásos cselédek, s bársony köntösökben itt-ott ragyogni. Harsonákat nem tart parányi érdemét fennen trombitálni; hizelgőt nem szenved; titkos polgári bünt nem üz; ellene iránt lovagias; társai közt nem tolja fel magát; titkon áldozik, nyilvánosan szerény; a rossz törvényt is tiszteli; rojt után nem kapkod, jutalmat nem kér; kitüntetést kerül: ő valóságos angyal. Ilyenek a puszták Mózesei, kik nemcsak megmutatják, de be is viszik kendteket az ígért Kanahánba.

- Megkövetem, hiszen az úr magát írta le.

- Pfüj szégyen! Ily szemtelenül szembe hizelegni. Ki ezt teszi, csalt vagy csalni akar! pedig ki akarna rókákat szeretni?... No, no... nem kell mentség; tudom, kendteknek nincs útja, módja csalni; de mégis ily tettel magokat csalják meg. Ki alázkodásuknak kevélyen örül, nem ügyök barátja; s ki azt szívből védi, bók által sértve van. Úgy hiszem, nem látnak bennem farizeust.

A csoport összenézett, suttyomban rángatva egymás szűrűjét. Azon meleg, őszinte s határozott ügyszenv, melylyel az adózók magán- és közérdekét védte; azon negélytelen, szerény férfias fenség, mely hizelgést, jutalmat szilárdul távol tart; gög és igénytelen törekvés mindenkinek tanács-, tett- s részvétellel szolgálni, mindig, mindenütt, minden ügyviszonyban, s mégis kerülni a kitűnés, hír, vélemény adóját: mindez oly szokatlan s megható volt pusztai ismerősire, hogy az iránta gyarapuló tisztelethez csodálat, hitfogultság, s némi titoksejtő imádás járult, minőt az ó-nép érzett profétái iránt.

- De hát mi lesz belőlem, ha már a vármegye így nyakamat szegte? - kérdé szünettel a ködmönös.

- Bécsbe folyamodtam, - felelé a jövevény.

- Bécsbe? a németek közé? - kérdé megütközve a panaszos paraszt.
- Nem németek közé; a magyar főszékhez, - vigasztalá a nyugtató pártvéd.
- Hát idegen országban kell a magyarnak igazságot keresni? - békétlenkedék a ködmönös.
- Biz az úgy van atyafi.
- No hát nem csodálom, hogy oly kevesen lelik meg.
- Csak legyen békével; ott szigorral ítélnék. Sokszor, ha a bírák ide lent tévednek, vissza adnak ott fent jogot, becsületet.
- Mikor már megfagytunk, - felelt a ködmönös.

Az ismeretlen megfenyíté Jánost: - becsületes ember nem ítél arról, mit nem ismer, vagy ért, - mondá komoly bensőséggel, s a csárda felé indult. A Poltrás, ki már görcseiből felüdült, szemben találta őt, s szemérmesen, mély alázattal nyult keze után, hogy megcsókolja, de az nem engedé. A leány tekintete egészen átalakult. A csodás torzvonások rejtett fájdalommal látszának olvadni; erőltetett vidorsága eltűnt, merev arcizmait elbocsátá a görcs, s csüggeteg kinyomás folyt el tekintetén. Az álkörmös széttörődék kísértetes arcán, félénk szeme körül kék karikát hagyott az előbbi láz, fakó ajkai, mintegy nem birva magokat, függeni látszottak; szóval az ingerült vonaglás helyébe, természeti típus foglalta el képét, s undor helyébe szánalmat idézett maga iránt. Szerény, de önkénytelen, bátortalan, de bízó, félénk, de hálaadó érzettel járult a jövevényhez, mintha feszületnél hajtana térdet.

- Hogy vagy, édes leányom? - kérdé szeliden állát megsimítva az ismeretlen; miközben arcza a részvét felhívó biztatása derült. Jobban foly-e sorsod, mióta bért fizetek érted?

A leány remegett. Erőtlen szeméből könny töredezők fel, melyen át alázattal nézte földi megváltóját. Hosszan nézte őt, mint ígért ajándokát egy nemesb világnak, s e szemlélet alatt szétfoszlik szemében félelem s szenvedés. A gúny redőiből mosoly vált, melyben a remény öröme látszék derengeni, s szeliddé lőn az arcz, a formátlan szörny, sejteni hagyva, miként nem istenkéz, hanem emberek tevék olyanná.

- Felelj, jobban foly-e sorsod? - ismétlé a jövevény.
- Dehogyan foly, tens uram, lábkapczájok vagyok. Valamennyi cseléd, mind nekem parancsol, s rúgnak s döfölnék, bármint szót fogadok. Reggel most is csak úgy perjét, hamút hordok s azalatt százfelé kergetnek éhszomjan. Ha osztán vagy kétszer összeszidtak, vertek: a kutyáknak főzöm meg az ebédet. Alig ettem egy kis csontos maradékot, mit az asztalokról töltögetnek össze, kifestem magamat s az ivóba ülök, vendégmarasztani.
- Hiszen ezt megtiltám, s nem is vagy köteles tenni, Kátay ígérte.
- De'sz a nemzetes úr, gondol is a vele. Vagy kétszer próbáltam a padlásra szökni, de a bormérőné hajamnál lehúzott. Ha betyárok jönnek, mindjárt beránczigál, s a legcsunyább nótákat kell nekik danolnom. Osztán, ha részegek, az Isten mentsen meg! olyanná cibálnak, mint a gór-tyúk, ha vetkezik.
- De úgy-e, édes leányom, az nem történt veled, mit a legszorosban megtilték? - Kérdé a jövevény szelid biztatással, hogy a vallomástól vissza ne ijessze.
- Nem kellek már nekik, hogy így megviseltek. Ha hozzám nyulnának, nem védhetném magam, mert a bormérőné korbácscsal fenyeget.

Az ismeretlen arcza eltorzult. Gúny s mogorva undor mutatkozék azon. Ez esetről talán nem egyedül védencze sorsán irtózott; az emberi súlyedés haragitá fel. Itt e pusztán az egyszerű élet körében, hol a társas viszony nem sző, hálóz, és köt körül ész, szívet, szabad akaratot;

hol csáb, szükség, s kényszerítő ingerben nincs annyi örvény és tömkeleg; hol az érdek s túl-művelt önzés ostromai közt nem kívül, rohad úgy el az erkölcs ösztöne: hogy lehet embert ennyire állattá alázni? nyolcz krajczáros érdek szennyes eszközévé igázni, aljasítani, veszni engedni? Hol itt a szabad akarat az önvédelem s fentartás felett, mit a vak és formátlan féregtől az emberig, isten mindenkibe oltott? Ez-e a személy-bátorság, mit nemünk a polgárzatban a természetért cserélt? S ha már a status nem tud, vagy nem akar az állatból embert nevelni, ez-e a védelem, mit a kirablott jogokért biztosít? Ily eszmék keltek ingerült lelkében; mert ő rég észlelő figyelemmel nyomozá a társasélet polipzó vétkeit, s a közbűnök sérvei után, nem csoda, ha minden töviske gyuladásba hozá a sebzett kedélyt.

Aztán a Poltrásra tekintte, ki sötétült szemétől félemleni látszék. - Nyugodj meg leányom! - mondá lány részvételt; az emberek körülöttesd rosszak: de vannak jobbak is, s az isten legjobb... Hát a gyógyszert veszed, mit számodra küldtem?

- Veszem igenis, rendesen.

- Tapasztalod hasznát?

- Azóta ritkábban tört ki a nyavalya. De nem hiszem, hogy istenigazában használhasson a szer, mert a tens úr mondá, hogy nyugalom kell hozzá, pedig egy héten sem alhatom ki magam. Késő éjszakáig csavargók szoktak tánczoltatni; s akkor a kutyák közt hálok a tornácson.

- Én lelked nyugalomát értettem, leányom, hogy csendes légy mindig.

- Elhiszem, galambom! ugyan hogy lehetnék, mikor mindig veszekednek velem.

- Poltrás te! hun csavarogsz, hordjon széjjel az istennyila; mir nem hordasz már vizet a konyhába? - rikolta e pillanatban a boglyos szakácsné, a nélkül, hogy látná a leányt a jövevénynyel beszélni. A Poltrás riadva akart a parancsra futni. A jövevény nem engedé.

- Itt maradsz, édes leányom. Van-e még gyógyszered?

- Ma kezdem meg az utolsó üveget.

- Ime itt van az új, s mielőtt elfogyna, frisset kapsz... Hát a patkányoktól félsz-e még? - s e kérdésnél szigorúan figyelt a leány tekintetére.

A Poltrás neki fehéredett. Öklei becsukódtak; karja merev lön; arcza vonaglott s gyöngyözni kezdte; szemében összefutott a fény s a roham előjelei lepték meg. A jövevény megrettent; látta, hogy a szerencsétlen kór még folyvást pusztít, s szánó segélylyel sietett megelőzni a szörnyű kitörést. - No, no... jöjj magadhoz; ne félj, én vagyok, védőd, barátod! - mondá nyájasan, miközben egy tócsa hús eső vizéből befecskendé s görcsös karjait szorgosan dörzsölé. A leány öntudata több percz után megtért; tagjait még remegteté tovább a borzalom, de ezt lankadtság váltá fel, s az arcz erőtlen fájdalma ismét visszatért.

- Boldog vagy, leányom, meggyógyulsz; - folytatá a jövevény gyöngéd ápolattal. - A hely, mit félig ígérhettem, készen vár. Egy pesti kórházban szolgálatba lépendsz, hol egyszersmind orvosolni fognak. Vedd e levelet, - s ekkor átadá azt, - jól elrejtse kebledbe, hogy el ne veszítse. Fuvarost fogadtam, a ki felszállít s bevezet a mondott kórházba. Az orvos, ki téged felveszen, jeles és jó ember; nekem barátom. Légy hű, szófogadó: és szerencsés leszesz. Mindíg felkereslek, ha Pestre utazom... Itt az útravaló; kimélve költs, az Isten áldjon meg.

A leány elérzékenyült. Vére elterjedt fáradt ereiben s vendégpír lépé meg az elhagyott arcot. Gyógyszerét s a levélt kebelébe rejté; kezeit ámulatlan kulcsolá imára: félénk szemét lassan s félig emelte fel; nem szólt, mert nem tudott, de az őszinte könyörgést olvasni lehete beteg tekintetén. Az ismeretlen hallgatva nézte őt. Megszámlálta könyűit, miket egy csapongó pazar nem élvezhet, miket kérkedő jótét hideg fénye nem olvaszt fel a megvetett kebelből, miket a

szív osztózó jósága tud természeteni s miknek gyöngyei drágább ék, szőnyeges estélyek diademainál.

Mielőtt a Poltrás szóhoz jöhetne köszönetét rebegni: a jövevény az épületbe ment, hol Kátay nemes levelével társalgott, behűtött bor mellett. Szobáját gerenda-mennyezet borítja, s fala ragyoghatna a fehérségtől, ha pipafüst és legyek nem legelnének örökösen rajta. Két ablak közt, hátát falnak vetve, bőrpamlag nyújtózik pitykével beszegve. Felette ó-tükör, páva-farkkal bőven kokárdázva. Odább négy fiókos, barnán fényezett kommodó tányérnyi rézlemez kulcsházakkal. Aztán falnak véggel nyiszorgó nyoszolyák, a házi béke s egyetértés jeléül egymáshoz illesztve. Bennök puhantós dunyhák, tarka bőru párnák lapulnak egymásra, s lábaik között a kilógó szalma szakállat eresztett. Túl azon a legszebb szegletből kihasal a boglya-kemencze, mint egy despota. Megette tagbaszakadt somfogas kapaszkodik két lábon, megrakva tergenyével, mint egy vízfordó számár. Ott függ a nyolczvanfontos házi bunda, mely télen úti szállás, nyáron kovász takaró, egy fekete sobrák, két kápás nyereg, sallangós kantárok, marhavágó korbács, lófarkban több füsük, borztarisznya, kulacs, fokos és fringia, a közép lovagrend szokott címjelei. - Az úr terült asztalnál ül, természetesen feltett kalappal. Mellette hűtő dézsában fülel az orros, melyben már csak itt-ott van. Asztalán szikkadt csőrege, mely legjobb borkorcsolya, s a nemeslevél nyugszik tokjából kihúzva. Néz és hallgat; szóval, jól mulatja magát, s mikor egyet-kettőt kortyant, kedélyesen pislog a szemben eső falra, hol a tél, tavasz, nyár, ősz közt, török-pusztító családcímere függ.

Az ismeretlen belépett. - Isten hozta, kedves komám, - köszönté Kátay. Az ismeretlen nem vala ugyan komája, de már ő megszokta kedves embereit úgy szólítani; és az nem is hiba, valamint egyéb sem, mit ő magáról nem szeret hallani; mert a nemzeti úr tetőtől talpig ember, még pedig magyar s a ki magyar, ne is legyen sváb vagy lengyel-zsidó. A jövevény illemmel vevé üdvözlését.

- Koccantsunk egy pohár savanyú-vizes bort, - kínálá vendégét a szíves Kátay, miközben arcza szembetünőleg kezdett komorodni, mintha egy szomorító gondolat ötlenék eszébe.

- Köszönöm, nem iszom; - felelé egyszerűen az ismeretlen, s Kátayval szembe az asztal mellé ült, jeléül, hogy egymás irányában nem gyakorolnak udvari szertartást.

- Már megint itt van az a sápadt békebontó; - kezdé a háziúr fedetlen jegyével némi álszégyennek.

- Éppen azért jöttem; - felelé a jövevény.

- De hát mért nem tartja vissza, kedves komám?

- Még rosszabb volna, ha erőszakolnám. Az ifjú kevély s szenvedélyes; zsebpénze bőven; apjának tetszik, ha kitünő; hizelkedői elkapatták; s különben is reám inkább felügyelet, mint kormány bízatik.

- De'szen megugrattam volna én azóta; de a betyárok itt a pusztán mód nélkül kedvelik, s félek, hogy felgyújtnak, ha sarkát hátul kötöm.

- Nem is volna célszerű. Nem olyan ember, kit gorombasággal fékezni lehetne. Legjobb titokban akadályozni kicsapongásait, a mennyre lehet. Ez, mi tölem nem telik. Különben is, hiszem, nem soká megválok családjától.

- De már azt ne tegye. Oly nagytekintetű úr, mint annak a kóbornak az apja, főispán s tanácsos, majd csak idővel is nagyot lökhet a kedves komám dolgán.

- Fösvény és keserű kegyelem, mit tőle várhatni. Magasabb céljaim tartottak házánál. Ő durva parancsnok méltánylat nélkül. Hivatalosi közt rendetlen a szakmány. Apró, illetlen, vagy éppen aljas kötelességet oszt gyakran, a mint eszébe jő; követelő, szeszélyrab, irigy és

gőgös. Embereiért semmit sem tesz, s engem kivált, kit ezer haszonvételre kénytelen alkalmaz, kétségkívül sohasem segít előlépni; értékkel pedig meg nem jutalmazhat, mert hiú fénykergető s tetemesen túlkölt.

- Hiszen most nyeré meg testvére özvegyét. Azt mondják, hogy rá dőlt vagy két uradalom, s most grófságot készül venni családjának.

- Éppen ez örökség főleg, a mi borzaszt. Iszonyú véteknek vagyok nyomában... - E szavaknál hirtelen félbeszakasztá magát az ismeretlen, mintegy bánva, az önfeledésből elárult titkot, s arcza mogorva lőn, mint midőn a Poltrás erkölcsi védlenségéről meggyőződék.

- Hogy-hogy, kedves komám, az özvegygyel bánt igazságtalanul? - esék mohón szavába Kátay, iparkodva nyakon kapni a különös ujságot.

- Hagyjuk azt! sietősb tárgya van óráknak, a nemzeti koma házi becsülete, - felelt a jövevény, elütni akarva Kátay figyelmét féltett rejtelmétől. És valóban, a korcsmáros feledé az ujságot sürgetni. Arcza haragos lőn, mintha az ismeretlen tekintetéről cserélné át a mogorva típuszt.

- Igaz, igaz! tehát szóljunk arról - viszonzá helybenhagyólag, s egy pohár diószegit letöltött a szívzaj oltására.

- Lajos rég szerelmes a koma nejébe. Azaz, csak ő hiszi, mert nem szerelem. Csak vágy, vagy hiú viszketeg; a győzelem végkép megszüntetné. De annál veszélyesb, mert célja nemtelen, s Lajos vállalkozó, makacs és vakmerő. Szenvedélye nem ismer akadályt, költség-, csel- s veszélytől nem szokott hátrálni. E mellett szép, ifjú s a csábításhoz ért.

- Csak nem hiszi, kedves komám, hogy...

- A nemzeti asszony könnyelmű volna. Épen nem! De a hölgyek többnyire hiúk; kitünő, keresett ifjaknak tetszeni - hizeleg nekik, s a nő gyakran játszani kezd egy önhitt csapodárral, a nélkül, hogy észrevenné, mikor merül szerelembe... Nem hiszem, hogy komám neje kis részben is hiú! de Lajos környezete árthatna hírének, s ha nem is: untató, bántalmas lenne ez a tolakodás, vagy megcsorbíthatná a komám nyugalmát.

- A mi azt illeti, én nem vagyok féltő; - mondá köhentve Kátay, miközben egy pohár diószegit ismét begyomrozott.

- Ne mossa magát, nemzeti koma! ismerem én a férjek rejlő aggalmait. És az rendén van. Háza becsét, hírét minden tiszta óvja; aztán igaz szerelem nem is lehet némi féltés nélkül. Egy szóval Lajos nem illik e házhoz. Itt zavart, szennyet okoz; idejét veszt, jövőjét rontja, süllyed és süllyeszt. Én nem szeretem őt, sem életéből jót vagy szépet nem remélek; de átvállalám reá ügyelni, s míg azt le nem mondom, szavamnak állok. Azért jövök, hogy határozottan el-távolítsuk őt.

- De miként? hányszor próbáltam már, mit komám tanácsolt? Ha mogorva vagyok: tréfával elüti. Ha az asszony nincs itt: máskor jó.

- Keményebb eszközt kell komámnak megkísértenie.

- Agyon löjem? - kérdé lelkesedve Kátay, miközben a harmadik poharat felhajtá.

- Az mégis nagyon gyökeres gyógy lenne. Kissé gyengébb szerrel juthatunk tán célhoz; igazítá tréfásan a jövevény, ki a poharakat sokalni kezdé a terv irányában, mit Kátaynak kellend végrehajtania.

- Hát megöklözzem? - találgatá a bátorult férj a távolító modort.

- Nem épen. Efféle tény csak felingerli őt. Most is kék foltot lát arczán, komám uram, s karja fel van kötve; azok szintén féltési csatában kapott harczjelek. Véli komám, hogy a merénynyel felhagyott? oh nem! még tisztán nem tudom furfangos kalandját, de győződve vagyok, miként öröködésem rendkívül szükséges.

- Miért tartja apja városunkban ezt az izgága naplopót?

- Mert nagyravagyó. Fiát magas rang, hivatal s befolyásra jelelte ki fénykóros reményben. Debreczenben tartja, hogy nyelv, szokás népismeret által tökéletes magyarrá formálja; mert meggyőződék, miként e tulajdon, korunkban annak, ki felkapni akar, nélkülözhetetlen. Ő most szabadelmű, szájas, jog- s népbarát. Ennek így kell lenni, hogy figyelmet költsön. Ha alispán s követ lett: levetkezi bőrét. Ez apjának tanja, terve, czélzata. Azonban a kerületi táblán a törvénygyakorlat egy nemét ismerje. A büszke fenszámít; nem tudja, hogy alatt van egy, ki lépteire vigyáz. De meg fiát sem ismeri. Lajos értelmes, élénk s rendkívül eszes. Apja csak ennyit tud; de azt nem, hogy szeszély, érzék és szenvedély uralgnak bős lelkén; hogy ily jellem nehezen veszen fel önmérsék korlátját s a színlett szerep derekán kitör, megbukik. Ugy látszék, eme szavak közben, ismét az előbbi kedélybe lőn az ismeretlen ragadva, mintha fontos, rejtélyes, rendkívüli ok lappangna ezen család iránti érzelmeiben.

- De koma, inkább is vetkezze le bőrét, mint parasztot lázítson. Mióta oly csüstül szónoklanak az országgyűlésen, úgy vérszemet kapott ez a korhely paraszt, hogy nemeslevelünk sincsen bátorságban; - fölszólt Kátay, miközben nemeslevelét östokjába, keblébe pedig a negyedik pohár tűz tartalmát rejté; mely szavakból, ha a báró Ózugin hagyott szitokra emlékezünk, szépen kitűnik, miszerint Kátay szereti ugyan hazáját s azért áldozni, vagy legalább áldoztatni buzgalmasan ohajt; de a paraszt ugyan tőle mit se várjon, állapot s jogosztály tekintetében a nemesség ellen; mi okból ő nem is kételkedék magát fontolva haladónak czímezni, mely egyéniségéhez szólva annyit tett, mint konok konservatív. Az ismeretlen ismét visszatért tárgyhöz.

- Tehát, mondom, ütleget s gorombaság csak makacsítná őt s nem illenék oly művelt család- atyához, mint nemzeti koma, sem Lajos lelkéhez, mely sokban lovagias s a nemesb önértetet nem veté le végkép.

- Hát miként mentsem meg a házamat tőle?

- Ejtse szégyenbe; mert más nem használ.

- De miként?

- Neje adjon rá alkalmat a magányos együttlétre; de ügyesen, hogy számítás ne lássék. Lajos kétségkül vakmerő leend: s meggyőződik a nemzeti asszony, mily hiú kalandor ő. Ekkor önérettel, szigorún, kérlelhetlenül tiltja ki a háztól. Költse fel benne az önbecs és szemérem alvó szellemét, s fenyegetse a felfedendő botrány nyilvános gyalázatával. Meg vagyok győződve, miként megszágyenül; értelme felébred s a háznak búcsút mond. Pirulnom kellene, hogy megette tudtán kívül, titkos tervet adok, ha baráti s fenyítő szavaim meg nem előzték volna ezt; ha nem tudnám, miként nyílt befolyásom többé nem képes kalandjaitól elfogni, s ha egy ártatlan nő tiszta híre nem volna kérdésben, melynek megsértése védenczem közszégye- nét vonná maga után.

- Okosan, dicsően! kedves komám, az én házam őriző pásztora. De hát mikor vessük meg ezt az egérfogót?

- Még ma.

- Galambom, nem lehet. Nőmet Ujvárra küldtem rokont látogatni a csavargó elől.

- Nem tesz semmit, mindjárt visszajő.

- Hát tán ez az ördögboroda ólalkodik titkon? - kérdé hűledezve Kátay, s ijedtségében az ötödik pohár bort is becsusszantá.

- Most egyszer nem. Komám rokonja Debreczenben van sürgős bajok miatt. Vele találkozám s monda, hogy a nemzeti asszonyt kellett volna ma elfogadnia. Különb is kijöttem volna, mert ma életem egyik fontos percze vár reám a pusztán. Utamon, gondolám, e tervet egyúttal sikerbe vihetném, mely nálam már régibb határozat.

- Az Isten van minden gondolatával, kedves komám! Ha az asszony jó: szentül van. E finnyás dologban még ma véget érünk.

- Azaz csak ér, komám; mert rólam mitsem tud, nem szabad tudnia. Különb az eredményt végkép elrontanánk. Szavam, tanácsom örök titok, s jutalmul azt kérem, négy szem közt se hozza elő soha. Tényem hálálva, érdemét vesztí.

- Becsületes ember, üssön velem egy pohár áldomást.

- Ne igyék hát annyit a nemzeti koma, ha józanon akar dolgán intézkedni.

Kátay leönté a hatodik poharat; mert ha ajkát érinté az ital, nem lön többé képes tőle megválni; de fogadást tőn, hogy holnap reggelig több bort nem iszik.

- Bizony, kedves komám, tanácsa valóságos evangelium. Megvallom, jól esnék; mert nem tagadhatni, hogy ebbeli sorsom sokszor motozott agyamban.

Az ismeretlen felállt s búcsút vőn. Kátay marasztá.

- Nem szabad - felelé komolyan - egy emberrel kell még ma találkoznom, ki rendkívüli fontossággal bír.

E szavakkal elhagyá a csárdát, s megette a bozót ösvényén - hol Lajos és Píze kimentek - eltűnék.

XII.

(Házi jelenet.)

Alig távozott a jövevény, Kátayné asszony, csinos ekhós szekeren, hat jó magyar lovon, csakugyan megérkezék. A folyosólépcsők előtt álltak meg, s ügyesen, vidám, könnyű szökéssel ugrott le. A nő ifjú és szép; szemében eleven élet, ajkán örök mosoly, arczai derültek, szemöldöke nyílt, szöghaja göndör; maga egy vidám kép. Termete nyúlánk, s könnyű redőkben körzi a puha nyárszövet; fején kisdud csipkefejkötő, mely korall-függőit látni engedi; gömbölyű karja átfejtérik a fehér hójagos ujjakon, s a keztyűt levetkező teljes kezecskéken rózsaszín mederkék ülnek újjtöveken. Gyorsan futott künálló férjéhez s karjait markolva nyájás öleltében, ország-világ előtt fesz nélkül rányomá az üdvözlő csókot. A hajlékony ifjú hölgy, rozszant s őszbe csavarodott férjéhez fonódva, hasonlított egy száradó fára futott délvirághoz. Kátay mogorván nézte féloldaltól nejét s odébb taszítá zsinóros kebléről. Aztán megvető gúnyos szemet vetett rá, minőt zabolátlan féltő férjek szoktak. Az élénk asszonyka, kit az emancipált borszag különben is fojtott, elkomorult a gyöngédtelen elfogás miatt. Ő hűség és őszinte érzelm kifejezésével jött vissza férjéhez, kinek korát, szeszélyét, háziterheit megszoknia, oly lemondásba került, kiért ifjú igényei, a városi élet- s kortársaitól elszakadt; ki neki, a reményekért, gondokkal terhelt éveket cserélt s mégis körüle örömvesztett, tartózkodó, alárendelt szerepet kell vinnie. Szíve megfájult, mint minden szív szokott méltatlan bánatmaknál. Szemére könny szökék, mely nem bir gyöngygyé alakulni, csak a szem világán reszketett keserű nedvével. Hosszú fáradt sohaj tört elő lelkéből; férjétől elfordult s a gyermekszabadság önkénytelen vágyával néze szét az estveledő pusztán, melynek a fájdalom eleven perczében, legelhagyottabb teremtményeül képzelé magát. Hány mogorva férj zárja be s hűti meg éretlen féltéssel neje hű kebelét, hány vonzalmat torzít gyűlöletté, melyet a különbségi feláldozás mellett örök derűvel kéne feledtetni; hány virágzó anyát aszal kedélysenyben életunottá, ki ép éveit roskadt örömkért önszeretlenül kirablá, s kinek veszteségeiért egy kedvkereső élet minden áldozata hitvány bér? Valóban az egyetemes viszony, mit nemünk a nőnem irányában kifejt és gyakorol, nyomorultán bélyegez, s ha az érlelő századok folytatban a hölgyerény hanyatlak és kivész: zsarló durvaságunk jogos bűnhődése.

Kátay hívé: neje azért örül s hizeleg, mivel udvarló kegyenczét nálok lenni tudja; miről a tévete, méla széttekintés még jobban meggyőzé. Huzamosan, vadul, komor mélaságban nézte őt mintha a vesék titkai közt akarná találni gyanúja alapját. Aztán nyers, erőszakos hangon rivala rá: « Asszony! csakugyan szereted ezt a csavargót? » Az ember nem hinné, a féltékeny mint kikél képéből, mint eltorzul a vonagló rohamban s minő különbség van arczvonásai között, ha társas alkalomnál e bűnét tagadja, vagy féltettje körül a lázas kín gyötri. Kátayné megrémült férje szemeitől, bár gyakran láthatá így. Arcza bizonytalan tekintetet vön; testében remegett, karjait kéréleg terjeszté. Ezt mind bűnjelül vevé a felháborodott férj s gyanú és harag ingerületen terjedt el, bortól égő ereiben. - Hittörő! megöllek; rivalt ismét a szenvedő nőre; alkalmasint nem tudva, mit beszél. - Férjem; az istenért, mi bajod?... jer, jer be a házba; itt a cseléd - s idegenek előtt ne tégy engem s magad csúffá - rebegé az ártatlan feleség s félő szorgalommal vonczolá Kátayt az épületbe.

Soká maradtak falak közt; miután Kátay, vallatásai után, alkalmasint a jövő tervéről adá ki parancsát. Végre a nő kijött s a folyosó alszárnján némán kikönyökle, hol nem látta ember kisirt szemeit. Lajosra tévedt gondolata, ki miatt annyit és annyiszor szenvedett; ki az enyelgő szerelem, reménytelen óhaj, áldozó átadás epedő jegyével körzé őt; kinek kedélye derült, szava ünnepies, modora gyöngéd, előző, illemes; kibén nincs önzés, féltékenység, harag; kinek nincs szigora, szeszélye, fulánkös szavai, s a mellett oly szép, hajlékony és ifjú. A virágzó

kor lemondott öröme juttatott itt eszébe. A társasjátékok, derítő tréfák, leánytársak, független szabadság, ifjú kedvcsapongás, vágy, remény, érzelem mind oda! Mily virágtalan, elzárt, nyomasztó kört cseréle azokért; mi díj- és kárpótolatlan e nehéz megváltás a mogorva, hálátlan s öreg férj kitörési miatt. Mennyivel szebb, boldogítóbb jövőt adott volna Lajos, vagy más gyöngéd ifjú; mennyivel könnyebb nélkülözni a vagyont, hírt, hideg szerencsét, mint az őszinte rokonszenv szívemelő kéjét; mily rideg börtönélet ez; mily szabad élet virul egy nyíltkeblű ifjú méltányos ölében! Ily s ezernyi eszmék tolongtak a hű nő sérült lelkére; egész ostromháború a magányosan őrködő hölgyerény ellen. Ő nem szereté Lajost. Egy perczig sem jogosítá fel érzelmét, vagy csak gondolatát férje iránt hűtlenségbe esni. Ő csak nyájas társnője volt, illem s erény szerint; ma estvére sem ígért többet az ifjúnak, mint: «ha kijön pusztánkra, majd vigyan mulassunk.» Lajos fajult reménye ez ártatlan szókat értelmezé feslettül. A nő büntelen vala; de jól esnék a gyanútlan ifjú társasága, kinek vétkeit nem tudta, csak az enyelgő kedv színében ismert; jól esnék ártatlan örömét élvezni a lemondott világból; mert a kor- és szenvedőkön mellett győzhetlen erővel szól a természet szava. Most, miként fájdalomnál szokták, felkeresé lelke az ifjú világot, melyből magát száműzé. E világot, mint élőkép, jelenében körübe csak Lajos képviselte. Azért képzele benne személyesíté minden gyönyört, élvezet és szerencsét, miket nélkülözni kényszerül; e mellett a tilalom szánalmát költé fel iránta s egyszersmind dacot a méltatlan féltés miatt; minek következtében, lélektani törvények szerint, önkénytelen hasonlítgatás támadt szívében, mely férjére nem vala kedvező. Azonban fölébredt a nőerény intő szózata. Örült, hogy a tervbe vett kitiltás által megmentendi férjét az aggály-, magát bú- és fájdalomtól. De ha Lajos eltávolodik is: nem fog-e férje új tárgyat keresni kinzó féltésének, mint már gyakran tevő? s elveszíti büntelen vigaszát a nélkül, hogy nyugalmat szerezne. Végtelenül szánta saját sorsát; szemében lefesté magát a borulat, s mélyedt eszmélete a szabadság vágyát költögeté; úgy, hogy midőn a bűnbánó férj, engesztelőleg hozzá közeledék, annak méltó büntetésére s mások rettentő példájára - elborzadt.

XIII.

(Pusztai halászat.)

Míg ezek történtek, Lajos és a Piske, a bozóton keresztül, a füzes alá értek. Vak varjak s néhány kanálosgém reppent fel a csonka ágakról, miket neszök vert fel; míg ők, a locsogós gyepen, kerülgetve értek a Hortobágy partjaihoz.

Tulsó vízszélen, keskeny vájt ladikon - mely a Peregi Marcziében kétszer elért volna - ült a tisztas Czirák. Haja tökéletes fehér, síma, de éles üstöke kibúvik a túri süveg alul, mely egy néhai karamvesztett kalap magas tetejéből naturaliter van felgyűrve, vagyis inkább tűrve. Arczbőre kérges, mint a répahéj: miért is hófehér bajusza s szemöldökei, nem másként veszik ki magokat képén, mint krétapingálás a fekete táblán. Öltözte nemzeti ing s gatyá; mert nemzete nem gondoskodék a népről, hogy hosszú évezred után gazdagabban öltözzék, mint a foglaláskor, tudniillik nyers bőrből, vagy kérges vászonból. Hátán kendertarisznia, melyben friss gombát, s fonott gyékény pórász, melyen válogatott halat szokott vinni agg nevének kirándulásaiból; mert ők kölcsönös szeretet kedvezési között öszültek együvé, s bár e gyöngéd figyelmek csekély költségbe kerültek: tisztább szívből jöttek, mint a vett s eladott szerelem gyöngy-ajándékai. Arcza vidám, hónaljig tűrt karja izommal rakott, szeme élénk s még egy csomó egészséges évhez látszik igényt tartani.

- Fogadj Isten! - előzé Lajos üdvözlését s az örömeletvonásai átlátszottak a vizen - nem is vártam már ma Lajos úrfit.

- Hát mikor nem tartám meg adott szavamat?

- Az igaz, - mond a vén; de már alkonyodott. A sár is javában van, meg hogy felhőszakadás is volt.

- Te vagy az árva halász? - kérde Lajos partra léptében, egy fekete bajuszú sápadt legénytől, ki meggörnyedt vállal s földön vitt szemekkel, némán, szomorúan vont a hálókötelet.

- Igen, - felelt állapotadás nélkül; egy oldalpillanatot vetve a kérdőre.

Lajos megdöbbsent az árva tekintetén. Szemei mereven látszának reá tapadni és szíve gyorsan dobogott, mintha a halász vonásaiban, ép oly véletlen, mint meglepő, érdekes vagy éppen lázasztó hasonlattal találkozott volna.

- Hát mit csinál Éva a malomszigetben?

A legényt némi pir futá el, erőtlensül küzde a bú rögzött sárga színével. Még egyszer veté Lajosra földhöz szokott szemét, s e tekintet nem remeg az elárult titokért, mit ő étellel véd, ez hála inkább, hogy van, kit sorsa érdekel.

Lajos, akaratlan, faggató ösztönt érte vele szólni, beszédbe eredni, de bizonyos tolongó érzelem elfogulttá tevé. Szemeit elkapá a különös arczról, mintha nem merne vonásaival ismét találkozni. Aztán elhagyva őt, gyorsan a könnyű naszádba ugrott, mely számára parthoz vala kötve.

Piske Pista kapta a lapátot s evezni akart. Lajos nem engedé.

- Én a természetben mulatni akarok: nem dajkáltatni magam, mint egy beteg majom, s Pistát a sajka orrába ültetvén, evezni akart, de sérült karját nem birta forgatni.

- Tán ismét elesett a ló az úrfival? - kérde a vén Czirák.

- Igen, - felele Lajos piruló zavarral, hogy szabaduljon hosszabb vattatástól; feledve, miként a fogadónál más magyarázatot tőn.

Pisze Pista egyet rántott fején s gyanúsan mosolygott a kétféle okhoz; miközben gyorsan úszék kormánya alatt a kised fenyűcsónak.

Most Cziriák mellé értek, hogy vele versenyt evezzenek.

- Hogy foly a világ, öreg? - kérdé Lajos barátságos hangon a tisztas aggot.

- Mindig a régi rossz. Az ember fut, fárad, hiában; ha mai szerencsétét holnap elveszti: újra remél és csalódik. A jelen mindig rossz, tehát jövőtől vár; de az is csak olyan, mikor jelenné lesz, s a koporsó szélén veszi észre aztán, hogy megcsalta magát.

- Hát mi a baj, Cziriák? hisz oly egészséges, mint a friss kecsége?

- Mert nem rontom el soha.

- Hát mit ronta kend el?

- Semmit. De a sors nem épít; az Isten nem rendelt.

- Mit?

- A mi kellene.

- S tehát olyan szegény?

- Mint a templomegér.

- De hajléka csak van?

- Egy rossz halászkunyhóm, mit a nagyapám is kákával foltozott.

- Hát télen hol lakik?

- A csordás kamrájában.

- Nyugalmas szállás?

- A mennyiben bölcsős gyermeke nincs. De a tanya ablak- s padlástalan. Szalmatűzzel fűtünk a kamraközépen, s annyokom szemét kiette a keserű füst.

- De csak nem koplalnak?

- Mikor van mit enni. Nyáron hébe-hóba bőven van a halunk; de télen csak akkor kaparítunk csíkot, ha nagy fagyok nem járnak. Vastag jeget nehéz meztláb vagdalni.

- S vagyonkájok nincsen?

- Egy bónét s két pirittyet⁵³ az apám hagyott rám, de már elrongyollott; most kezd egyet kötni a fiam mátkája.

- Egyebe nincs?

- Hét csíkfogó kosár, ez a két csónak la, s az annyokom menyasszonyi ágya.

- Hát a mit keresnek?

- Porcióba megyen, meg az uraságnak, mert mióta így elgyalázott az idő, nem birunk dolgozni magunk a roboton.

- S nem voltak jobb idők, mikor szerezni lehetett?

⁵³ Háló-nemek.

- Csak egyszer lett volna a nagy drágaságban; de biz engem sehogy se vitt rá a lélek. Az urak méregdrágán adták a gabonát, s mi a kit lehetett, megmenténk olcsón árult hallal az éhenhalástól.

- Erről a Hortobágy, mely millió darab barmot eltart, arról a nagy Kúnság tízmagtermő földdel; itt nyolcz, tíz mérföldön alig ötszáz ember s mégis oly döghalál lőn az éhség miatt?

- Nyolczszáztizenhétben rakásra hullottak. Nyers tormát s főtt csalánt szerencsés volt, ki eleget evett. Sok koplaló szegény erővel neki ment a kihúzott hálónak s nyersen faldosta a kotús cigányhalat. Sőt, uram bocsásd, még a gólyát s varjút is félfőttében nyelték.

- S a megye nem rendelt számukra élelmet?

- Honnan? hisz magának se volt. Aztán meg az urak nem gondolnak velünk, ha egy lábíg elveszünk is; csak addig ne, míg a dézsmát be nem vette, s robotját leróttuk.

- S kend az éhségben sem adta drágábban a halat?

- Mint máskor; fontját két garason.

Lajos azalatt megfogta a hálókötelet, mely Cziriák kezéből a vízszinre úszott, s közel voná magát annak csónakához.

- S többé nem lett alkalom vagyonkát szerezni?

- Soha. A mit kuporgattunk, fiamért fizettük, mikor nagy beteg volt. A patika, doktor, s debreczeni forspont egy szálíg elvitte.

- S a földesuraságnak nincs saját orvosa?

- Nincs.

- Hát a megyei járásnak?

- Van egy rossz tilókus; de szegényhez nem jó, mert nem fizetheti.

Lajos hátrább tartá csónakját s észrevétlenül egy türeke bankjegyet csempésze Cziriák tarisznyájába, melynek korcsos száján ökölnyi hézag nyílt.

- Majd másként lesz, Cziriák; a jövő jobbat hoz.

- Sose bíz az, urfi. A sírban tán igen; de addig nem hiszem.

- Mégis oly vidám kend.

- Miért nem, ha lelkiismeretem csendes, Isten rendelte így. Hiában igyekszem; nem kerülhetem ki, a mit rólam végzett.⁵⁴

- Mégis szép, hogy értem maga vetett hálót.

- Mert Lajos úrfi a szegényt szereti. Illő megtisztelni az ily ritka példát; - s egyet emelint süvegén a becsületes öreg.

- Ezt a hálót hagyta apja örökségben?

- Ezt la, a kit vonok. Hej, mióta véle járok, egyszer másszor szép halat húzott a szárazra. Kilencz esztendeje, ott a fűz tövének egy tokot is fogtunk, az áradás hozta fel a nagy Tiszából. A drágaság előtt meg mászás harcsát kaptunk, itt a vizkönyöknél; de már öt-hat idén kiveszett a nagy hal. Azóta nyaranként nem fogy a vizihús;⁵⁵ még héjjas férget⁵⁶ sem kap annyit az ember.

⁵⁴ Praedestinatio hite.

⁵⁵ Hal.

- Úgy hát alkalmasint hiában fárasztom.

- De'szen, ha bő a víz, halban nincsen szükség. Úgy hiszem, nagy barom akadt a hálóba, mert karom rángatja. Aztán meg a Cziriák-öböl soh sincsen hús nélkül, mert ott nem kaparász minden bolond ember s a vízfolyás ide veri a halakat; - s végszavait oly önérzettel mondá, mintha monárcha beszélne népes országiról.

- Ugy-e, Cziriák öble nem Csáki szalmája?

- Biz uram az nekem avitum jószágom. Belőle senki más, csak én szedek dézsmát.

E pillanatban oldalt a rekettyés szélében egészséges dal hangzott fel:

Az alföldön halászlegény vagyok én,
Tisza partján kis kunyhóban lakom én;
Szőke kis lány jer be hozzám pihenni,
Öreg anyám majd gondodat viseli.

Lajos oda tekintte. Közel a vízpartján egy kis halásztanya tűnék szemébe. Nádkunyhó kúpformára korcz vesszővel kötve, mely a csúcsán kötött tömött nádpehelyből lengő kokárdát látszék viselni. Faltöve csinosan fel volt hanttal hanyva; ajtó gyanánt tojásdad lyuk szolgált s belől beterítve új árpaszalmával.

Előtte a dalos legény ült a pázsiton, valamit dörgölve négyszögű vörös téglán; míg mellette nyugvék a teszi veszi⁵⁷ rúdja, mit időnként kihúz, s közel hozzá tömött hajú szőke lányka köt egy most kezdett hálót. Szemeit a dalra szerényen lesüté; gyöngye arcán igaz szerelem piroslott, s kék babos kendőjét a szellő ellebbenté, ragyogni engedve friss, ifjú tejnyakát.

Lajos elemében lőn. A női inger az, mi lelkén feltétlenül uralg. Negélyes szoktatás, győzelem s hiúság tette rajta úrrá. És ő kiváltan kedvelé a nép egyszerű, de ép szépségeit. Kevés álom, friss lég, elfoglalt és mértékletes élet, ruganyosb, előbb testet nevelnek, melyben a lélek vidám, élénk, fogulatlan. Lajos többször vőn alkalmat a műveltebb osztály s nép hölgyei között különbséget tenni, s jól ismerve ennek előnyeit, mintegy villanyozva ugrott ki a partra.

A leány közelében iszapos kárákatona⁵⁸ vergődött, mely mint gyakran történik, a hálóba akadt, s mit aztán kivesznek, mert különben elver minden halat. Lajos ruháit befecskendé sárral.

- Úgy kell la! - mondá féltő kárörömmel az elkomorult legény; - miért megy oly mohón a más mátkájára.

- Se baj, fiú, ne bánd! Mátkádat meg ne féltsd, tán csak nem jégből van, hogy ha szem előtt áll, mindjárt elolvadjon.

- Nem is olvad az el; de az urak szoktak hamar olvadozni.

Lajos égő pillanattal függött a gömbölyű leánykán, s könnyű láng repkedett halvány arczaiban. Félrevágta szemén könnyű rízskalapját, egyet pederítve pelyhedző bajuszán s összeütvén gyöngén lovagsarkantyúját: finom-betyárosan lépett közelébe.

- Szép vagy szőke babám, eszem a lelkedet, nyakad oly eleven s ragyogó hófehér, mint a friss fehérhal.

⁵⁶ Rák.

⁵⁷ Kézi háló.

⁵⁸ Buvárfaj.

A leányka felránta babos, kék kendőjét s félénken fölugrott a hálókötéstől. Völegénye félreveté szép ürömtaplóját, mit vörös czémenttel sárgított, támadó állásba lépve haragos szemekkel.

- Eredj haza, Zsuzsi, az öreganyámhoz, majd viszek én magam halat vacsorára.

Zsuzsika oly karcsú, tiszta növésű volt s oly könnyű, szellős mozdulatú, hogy az ember akarta vagy nem, vidám özikéhez látta hasonlónak. Kebelhalomkái, mint két selyem alma, kereken rejtettek szűk karton válljában. Rózsaszín könyökén kövéred mederke s duzzadt karocskáin hullámozott az izom.

Lajos, gyöngéden vállára helyezé félkarját, s szeliden benézve pillás szép szemébe, betyáros érzéssel kedélyesen dallá:

Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Piros pünkösdi napján
Hajnalban születted.

A legény türelme elfogyott s el akará jegyesét rántani. Lajos derékon ölelé a leánykát, hogy el ne vehesse. Karoltában lábujjhegyre emelkedék az ifjú szűz fölé, benézve az édes kebel titkaira. Zsuzsi kebelkáját kebléhez szorítá, s vékony nyármellényén átérzé szíve meleg dobbanását. Zsuzsika védőleg taszítá magától. Kötetlen kendőjét ellebbenté gyöngye küzdelmében; Lajos felülről láthatá félig a karton váll pihegő rejtelmét. A leányka felmelegült s tiszta szűzi teste friss tejszagot lehelt. A telivér ifjúban édes gerjelem kelt; csókoló ajakkal keresé Zsuzsika cseresznye szácskáját, de ő védőleg temeté arczát Lajos kebelébe, s az égő nedves csók, aranyló hajfonatja megett, piruló nyakán csattant el.

A szerény leányka sírt. Férfikar még őt soha nem ölelte, sem idegen ajak hevét nem érzé; a mátká előtt is tiltva volt ez öröm. Egyszerű kisdéd fogalmú, de tiszta erkölcsben nevelé szigorú anyja. Fonóka, temetői játék, s a falúnép minden mulatsága, hol férfi hölgyekkel társaskörbe jó, tiltva volt előtte. Gondja, eszméje, foglalkodási, az őskunyhói szegény gazdaságban s öröme nyájas cziczájával oszlék meg, melynek piros nyakkötője volt Zsuzsika legértékesebb drágasága. Minden istenadta nap templomba járt s irtózatossá reá nézve nem volt elképzelhető, mintha valaki eklézsiát követ.⁵⁹ Első távolléte anyja nélkül ez vala, miről a becsületes Cziriák örököse lön kezes, s mi csak azért engedteték meg, hogy beteges napának halat vigyen haza, míg a férfiak, mint Lajos hívott vendégei, Hortobágyon lesznek. Most az ártatlanka elrabolva hívé védett szűzességét. Ő, a tiszta, érintetlen hölgy, ki álmában sem nézett férfit mosolyogva: egy forró ifjúhoz ölelve fedetlen váll s keblétől fült arczczal, egy égő kedves idegen csók alatt kirabolva áll. Remegő irtózat futá el képzelt vétke miatt, melyet többé nincs mód nem letté tenni. Sírt és a fáradt lélek vonaglászba hozta.

Mindez pillanat műve. Effélék gyorsabban történnek, mint elmondani lehet. A legény szilaj lépést tön, jegyesét megszabadítani. Zsuzsikát a kétség tigrissé idézé. Megfeszíté egész erejét s kirángatá magát Lajos öléből, ki, sérült karja miatt, csak egyikkel védheté hevítő zsákmányát.

- Úrfi, ez betyárság, - kiáltá a fiú kitörő haraggal. - Köszönje apámnak, hogy össze nem töröm.

- Hó ha, ne szilajkodjál, bakafántos kölyök; - csitítá fiát az öreg Cziriák, ki megfordult derékkal az eset után nézett. - Biz azért nem ejti porba a pártáját; az úrfi csak tréfált.

⁵⁹ Elcsábított hölgyek bűnhődése: templomban a nép előtt földig fátyolozva vétkeért könyörgeni.

- Vigye az ily tréfát az anyja házához; ottan megjárhatja; minálunk nem szokás, - folytatá a felingerült halász, a nélkül, hogy vérben forgó szemét Lajosról levénné. - Hallom, mi sorsa van a szobalányoknak; tessék velök kötni; úgy is ők előre felteszik a kontyot. Az én Zsuzsimat nem úri ház nevelte: s a ki úgy traktálja, betöröm a hátát, milliomm lelke! - befejezé ütleg-mozdulattal, miközben a hozzá menekült leányka zilált haját vigasztalólag simította.

Pisze Pista némán ült, de szeméből látszék, hogy a mocskos szóknak igazat ad. Cziriák és az árva leüték fejüket, s a méltó kitörésre szemrehányó csend következék.

Lajos elpirult. De hiú kebelben ritkán kél szégyen harag nélkül. Ez éber indulattárs, mint kárpótló egyensúly lép elő, torlást, eszközöket sugallva a sértett hiúságnak. Gazdagok rendesen megszokják pénzben keresni a menekvés eszközét, minden alkalommal, ha balul ütött terv, rosszakarát, vagy véletlen sors keserűn érinték. És ez annál természetesebb, mert alig van eset, melynek nyomasztási közül, e misztikus erő, ez erszénybe zárt daemon ki ne ragadna. Lajos gyakran igénybe vevé ez üdvös divatot. Kényes önimádat, hiúság, mely göggel határos, szükségülék azt. Ma különösen vágyott kívágni magát a hinárból, mert azon osztály előtt illeté szégyen, melytől magasztalásra vágyott, mely által kitűnni, hírnévre kapni iparkodék, s melyet valóban szeretni vél. Azért jelenleg is e segédmephistóra gondolt, mely torló elégtét mellett élvhez is juttathat.

- Szegény szőke galamb, e goromba medvéhez akarsz férjhez menni - szóla édesen a remegő leányhoz. Jer védelmem alá, szebb jövendőt adok. Egy csók nem a világ; ne haragudj érte. Ha tőlem félsz: akár soha se láss. Lesz pénzed, szép ruhád, hat fejős tehened, egy jószívű úrnő gondod viselteti, míg illón férjhez mégysz. Otromba mátkád előtt úgy is kedvesebb lesz nálad egy néhány száz forint, s én adok neki azt.

- Nem szokás magyarnál, mint az oláh teszi, huszonöt forintért földesúrnak adni a vőlegényi éjt, - felelt a legény mogorván, de juhádzott haraggal, mely az ápolt leányka biztos közelében szelidülni kezdett.

- Tartsa meg az úrfi aranyát, ezüstjét: elég világ nekünk napam szűk kunyhója. Szívem nem eladó fényes jövendőért; urak értenek ahhoz, én tudok dolgozni. Menjen, ne kísértsen; engem megszabadít minden gonosztól, ki vélem van, az Isten; - szóla Zsuzsika mátkája ölében, mialatt megvetőleg nézett az önhitt csábítóra.

Lajos parton maradt égő szégyenével. A mátkapár pedig kézreszedve filléres málháit, a rekettyés közti szűk ösvényen elment.

Cziriák fejletlen szívében, mint sok magyar parasztnál, értő tapintat volt, mely magáénál műveltebb lelkek helyzetét is képes felfogni, megítélni. Hogy a kedvetlen zavarnak fordulatot adjon, kezdé felszedni a pirityet, mely különben is a tanyáig vonaték.

Távolból a leányka kedélyes éneke szállt vissza:

Sem aranyom, sem ezüstöm nincs nekem,
Érted égő hű szerelmem mindenem.

A legény hangja ráfelelt:

Megelégszem kis kunyhómmal sziveddel,
Kis kunyhómban hamis barna szemeddel.

- Ne adjon rá semmit; bolond mind a kettő. Közel van lakzijok, s tudja azt az úrfi: hat héttel előtte, hat héttel utána nincsenek otthon; szólt nyájasan Cziriák, homlokára mutatva, miként itt az «otthon» az eszet jelenti.

Túl, az árva halász derékig jött vízbe s némán, halk tempóban szedé fel a hálót.

- Kövér harcsát eszünk, régen érzem a pirtyben; - megjegyzé Cziriák.

- Miről ismerszik meg? - kérdezé Lajos.

- Nagyokat lök magán, de nem viczkáندozik.

- Harcsa nem jár belém, csömört kapok tőle, - közbeszólalt Piske, mintha az öreg bajuszos mondva ment volna, csupán az ő kedvéért az életveszélybe. - Hát másféle halat nem érez Cziriák bátyám?

- A pirtye nehéz, ha csak tuskót nem húz.

A szellő ismét dalt hozott a rekettyés felől:

Ezt a kis lányt nem adnám a világért,
A papjának a mennybeli jussáért.

A halászok folytaták dolgukat. Cziriák féltojásdad körbe hányta ladikján a pirty kivont részét s miközben a hinárt s galyat tisztogatá, meredt szemmel várta a közeledő zsákmányt.

Piske Pista hozzájuk evezett Lajossal. Csónakát oda akasztá s benne elhasalva, két könyökre támasztá tátott arcát, mely fülig felgyűrődve tenyerei alatt, hasonlónak tévé leszködő hiuzhoz.

Az árva, mélyedt arc s félig zárt szemekkel nézett a hömpölygő vizre, gépiesen szedve a pirty kötéltörzát.

Lajos alkalmat nyert őt szemlére venni. Arcza fehér-sápadt s mélyen beesve; de bőrét a paraszti élet viszáljai sem győzték eldurvítani. Szeme nagy s bújós; tele ragyogva ígész, rejtelmes, megfoghatlan tűzzel. Ajkai vékonyak s vérszínűek, csodás ellentétül a márvány-ábrázaton: bajusza ritka sugáros szálakkal, s szinegyent visel fecskeszín hajával. Ki az arcok jellemében a lelket szokta nyomozni: mélyen járó elmét s nyomorban hült keblet kénytelen gyanítani.

Lajos sejtelmét, mely a rövid pillanatnál támadt, e szemle félelmesbbé tévé. Minél tovább vizsgált e jellemzetes arczon, annál kényszerűtebb lön hinni egy titok csodás fejlődését, mit vélni alig mert: minek valósulta őt semmivé teendené. Úgy látszik, mélyen illetve van, s feledve mindent saját maga körül, mert változó tekintet s felvetett szemekkel próbálá gondolatban összeegyeztetni egy fontos érdekű történet töredékeit. Az árva halász magában is feltűnő jelenet; a komolyság s magány, - mely nagy elmék sajátja - e nyomott s tárgyitalan életű jobbágnál annyira kifejlődve; pedig ez nem kór; az átható okos szem mélyen tagadja azt. Ahhoz, e rendkívüli hasonlat, a sajátságos családvonások, melyek egy vagy más nemzetség ivadékaiban oly csodásan szoktak leszármazni, hogy földrészekén túl egy idegen arczon is rájuk bámulunk. E rejtelmes legény vérható érdekű lön Lajos előtt. Alig várta, hogy magányosan beszélhessen vele.

Azonban a pirtye mindinkább vízszinre merült. Piske középére állott a sajkával, s lubiczkos habot vert, hogy beriaszsza a szökevényeket. A háló szűkebb-szűkebb körbe vonult, s fogyasztá a víztért, mely a foglyokat fedé. Itt-ott felbuggyantak már a törbe esett vízi nép vénei, kiket a kellemetlen szállás zavarba hozott. Itt egy bakarasnyi piros átlátszó fark csapta meg a vízszint, mint szétterült legyező; ott pikkelyes gerincz rántá vissza magát az áthevült légből; amott egy tertyedt száj tátotta el magát porczogós bajusszal. A hálókör közepén nyálkás szürke állat ütötte fel testét, szélesen, mint egy koppasztott borjú.

- Á há! ott a parasztfaló, - monda Cziriák villogó szemekkel.

- Miért nevezik úgy? - kérdezé Lajos.

- Megkövetem szépen, nem az úrfit értem, de sok földesúr úgy elnyeli éppen a paraszt vagyonát, mint harcsa uram apró atyafiait.

A kör gyorsan apadt, s a hálófenék folyvást emelkedék. A vízszín megelevenedni látszott. Mintha kövek hullanának belé: bugyogni kezdte a vergődő halaktól. Mindenike fővel akart a mélybe furódni, s kétágú, lapos, kerek, széles, vagy fecske-alakú farkával átlátszó vérekes uszóbőrbe növe, mint csodás élőfaj, temérdek bőségben eviczkélt a vizen. Az esti nap megtöré köztök ragyogó sugárit. A látványon bűvcsillám futkosott, mintha nyálkás gyöngyök, s tarka drágakövek merültek volna fel egy varázstengerből.

- Majd nem ugrándoztok így a halászlében, - mondá élvező kedélyben az agg halüldöző.

- Lám, mondom, pirtyénk nem hiába volt nehéz; eleven tuskókat húzott Cziriák bátyám; - mondá Piszé Pista.

- Ott egy vizi párducz; lökd be eb a lelkét; - kiáltá szorongva Cziriák.

Lajos egy gyönyörű sőreget látott. Bőre végig rakottan rózsaszín csillaggal, s teljes kerek testtel, mint egy fiatal gyertyánfa derék, félölnyire felugrott a vízből. Ruganyos dereka kétrétre hajlott ugrás közben; hasa vörhenyes, tömött és átlátszó, mint Ráfáel sárkánya; hüvös teste majd megreped a gazdag élettől, s porczogó szegélyű szája gyorsan tátog. A jóízű rab szökni akart, de az árva halász lecsapta karjával.

Az ifjú halász visszaérkezék a mátkakiséretből, s teszi-veszjét felvette a vízből. Két kis ifjú mennyhal volt benne párosan.

- No kend fogott párját; - mondá Piszé Pista, - mintha Zsuzsi ülne kenddel a hálóban.

- Anyádnak azt fiam; - közbeszólt Cziriák; - megkövetem, úrfi, engedje meg neki; mennyhal ritkán akad, pedig annyokom szereti.

Lajos becsülve méltánylá e gyöngéd kegyeletet.

A víz végképen lefogyott, meztelenül hagyva elfogott lakóit, kik hemzsegő halomban viczkándoztak egymáson. Köztök hízott király, százhusz fontos harcsa, mit a szakértő Cziriák oly régen megérzett. Lapos szája bután van összeszorulva; bajuszai lógnak spárga-vastag szállal; széles, hideg farkát, ha olykor elcsapja: a rajta felduzzadt halcsomót hányja szét. Alkalmasint meg van illetődve. Mert víz alatt nem igen hagyná ragadozó szenvedő bántatlanul a körüle nyüzsgő kövér falatokat. Ott szép kövér pontyok szórják sovány csukák közé, melyek, telhetetlen uzsorás módjára, fogas szájpaddal tátognak egymásra. Amott parázshúsú kecsegék dugják fel hegyes orraikat. Nemes fajok kemény gerincz-pánczél alá rejtve, s tengerszín hátokban sárgás kövér rejlik. Itt ezüstpikkelyű laposdad kárászok teregetik piros szárnyaikat. Ott erőtelj sőregek hánykódnak tarka természetekkel; míg egy sereg mozgalmas aprófaj egészíté képpé a hüvös vizi népet, mely az átlátszó nyálkanedvben, egészséges testtel reszketett a napon. Piros kopoltyuik lég után kapkodnak; hersegő nyüzsgéssel viczkándoznak egymáson s körülök elterjed az eleven szag.

Lajos gyönyörrel nézte a gazdag természeti látványt.

Piszé kedvkeresőleg figyelmezteté őt.

- Úrfi! lám mondom, a friss fehér hal amott, oly eleven s ragyogó hószerű, mint a Zsuzsi nyaka.

Lajos elpirult, s hátat vetett az ifjú halásznak, ki csábító szavát emlékében tartá; haraggal pillantva a leskődő Piszére.

- Tán csak nem átalja, hiszen maga mondá; - menté szavát Pista, anélkül, hogy sőtismondatokról fogalommal bírta.

Lajos ismételt szégyennel bűnhődék ez akaratlan ugyan, de alázó szemrehányás miatt.

Zsuzsi mátkája, a halászbárkát lódítá apjához a vízszinen, mely nem egyéb, mint gyalultatlan láda, keresztül furkálva diónyi lyukakkal. Cziriák elővévé kétfülű, héjjas rakottából fonott kosarat; s kezdődék a halosztályozás. A legszebb falatok kosárba hányattak, összeválogatvák tapasztalás után, miknek vegyült húsa halászgurmandia szerint összeízlik. A közönség pedig bárkába záraték, melyre a vén Cziriák rozsdás lakatot tön. A jó vékás kosár tetést volt szép hallal, és ekkor leoldá a gyékény pórázt, hogy annyok számára néhányat felfűzzön.

- Ez a ponty zsírt ereszt, s kövérti a paprikás levet; - beszélé magában, mialatt egy hízott növendéket a pórázra rántott. A kárász sütnivaló; húsát szedegetni jóízűen esik, mert nagy a szálkája; - s néhány köpczös uracs a kárászok közül a madzagra lódult. A kecsge puha mint a tejes kenyér; fogatlan asszony is könnyen bánik vele; - s egy pár nyalka pánczélvitéz a halórhadból par compagnie lógott a tűzre szánt csapatban. Ez a hájas számtartó sok parasztot elnyelt, most ötet nyeljük el, hogy cseréljen hivatalt; - s egy köpczös házasulandó harcsa felfüggeszteték. Torkos uram sovány ugyan, de jó lesz tormával, s egy csuka viteték a pórázra konferenciába. Végre egy fehérhalat szorított a markába. Fekete ujjai bemélyedtek a ragyogó testbe, és kopolyóját nézte ránczbaszedett szemmel.

- Te vén gvárdián vagy, s egy másikat vón fel. - Ezt a fiatal apácát teszem ráadásul. Nincs többé veszélyben az úrfiak között, ha pórázon vannak; után veté jelentő tréfával, s az annyoknak szánt fűzér készen lön; s rábízva vitel végett hűséges fiára.

Pisze s a vén Cziriák fülönfogák a súlyos kosarat; Lajos pedig magához inté az árva halászt; s közel, igen soká, fokoként lázadva nézte őt.

- Itt az estmagányban, távol s biztosan áruló fülektől, vágyva, remegve kérdelek, hol vetted e csodás arczhasonlatot?... ember, ki vagy te? - megszólalt Lajos, miközben hideg borzogatá borsodzó tagjait.

A halász felveté bűbajos szemeit, melyek ón arczában, mint egy sápadt kísértetái rémesen lobogtak. Merően benézett Lajos arcaiba, hogy az láttán remegett. Aztán elvévé tekintetét, a nélkül, hogy szólna.

Lajos hajszálai borzadtak; közel volt önkénytelen felsikoltáshoz. Ki ez, ki ez, ki ez, e fel-támadt halott? Nyugtasson meg felvilágosítása vagy szálljon vissza a sírba. Ily eszmék fogták fel lelkét, mialatt a halász őt némán szemlélte.

- Ki vagy? ki vagy? ki vagy? - kérdé Lajos a nyugtalanság gyötrő fokozatán.

- Az árva halász! - felelé az ifjú hideg nyugalommal.

Úgy látszék, Lajosban fokoként súlyosban ráz fel bizonyos emléket e szív-idéző arcz; s a hasonlatot valónál valóbbnak találta hevült képzetében. A vonások ugyanazonsága; az életkor, a tisztaság, szem, száj s szegényes ruhában; a nemes fagy zárult jellemében, mindannyi tanú-jel, hogy gyanúja szörnyűen-való, s az árva halász nem más, mint kinek ő vélte.

- Mi a való neved? az istenért felelj! - szakasztá félbe élénk kérdéssel saját gondolatit.

- Kozma - felelt a halász egykedvűn.

- Éved hány?

- Huszonegy!

E perczben nesz hallott, s közeledő léptek. Lajos remegett, hogy meglepetik, s gyanút költ e csodás találkozással, mert ki félelmes titkot rejt, minden arczon látni véli azt.

- Hol lakol? - kérdé hirtelen, - még látnom kell téged.

- A holt Tisza partján; - mondá a halász.

A nesz ismét hallatszott, a léptek közeledének.

- Három nap alatt fel foglak keresni; - rebegé Lajos zavartan.

- A mint tetszik; - viszonzá a halász.

A nesz újra megjelent, s már nagyon közel. Lajos zavart fővel, remegve, zajló erekekkel a csárda felé elrohant.

XIV.

(Az árva halász.)

Az alatt beestveledék. A nap leszállott; nyomában sima, aranyvörös fénytér festé be az eget, mely nem habzott, nem volt sugarakra osztva; elfolyólag testetlenül, légszerűn terjedt szét. E fénymező alatt tűzbe szegett felhőcsíkok közt égett a napgolyó, melyek küllőkre oszták bucsú sugarait. Néhány percz után elmeríté vérbe borult arczát, s a pusztá, mint egy férjét gyászoló hölgy, sötétbe öltözék.

Tárgyatlan üres homály keríté a látkört, mely folyvást kisebbedő gyűrűben közelít, míg szérűnyi térre szorítja a látást, mint borongó tenger lebegvén az úrben. A távol szállások körrajza elmerül; gulyák és ménések homálylyá mosódnak, a vékonyodó kútgém elveszíti magát, s a rövidült szemben ég és föld összefoly. Most felkél a békák méla öz-zenéje, s kuruttyos ábránddal bezengi a pusztát. Távolban megöszült kuvaszok ugatnak, rekedt vakkantással szaggatva a csendet. Fent a hús magasban magányos szalonkák suhognak keresztül; éh denevér nyihog, vagy felette kereng egy nyöszörgő kuvik; míg túl rajtok jósló darú-szózatot visz magán a légfolyam. Itt-ott róka csahol, vagy borzfiú rőfög, mit elnyel a puszták bömbölő bikája. Szerte béke-hangon szólal meg a kolomp, s köztök, mintha sírból jőne, elkondul az ökrész kiáltása: «Térítsd meg azt az ökröt héj!!!» Néha egy-egy halkal megvont kálvinista-harang remegve sír. A pásztor ráfigyel s szomorodva mondja: «Halott van Kardczagon, Isten nyugtassa meg.»

Hangjáról ráismer mindenik harangra, s ha onnan szólal meg, hol rokonok vannak: néha egész éjjel botján könyökölve, virraszt s gondolkozik.

Ah be szép költészet van a természetben, míg az emberi faj nyomot nem hágy rajta, de ha a műveltség zsákmánynya rabolta, letörlődnek róla az Isten ujjai.

Lajos távoztával, kevés vártatva, megujult az imént hallott zöreje, s a bozótból előcsörtetett az ismeretlen. A halász találkozó szemmel nézte őt az erőtlen holdvilágban, s végre úgy látszék, nem idegen előtte, mert némi derű mutatkozék örök komolyságán.

- Ön egy férfiúval beszélt, kinek önt látnia nem szabad; - mondá a jövevény aggódó részvétellel, a nélkül, hogy üdvözlete által szavát késleltetné.

- Igen, uram, egy ifjú beszélt velem, kit én nem ismerek.

- De ki önt ismerni minden áron akarni fogja; ki előtt ön csodás, lázasztó, megfoghatatlan jelenet, kinek érdekében van önnek titkait kicsalni, elárulni, önt elhurczolni, zární, vagy épen kivégezni... Nem tiltám-e meg kérelmeim által, hogy mielőtt velem történetét közli, mindent kerüljön, ki urias osztályhoz tartozik? - folytatá az ismeretlen gyorsan, kapkodott léhhel, mintha remegne, hogy a koczka el van vetve.

- A hiba nem enyim; - válaszolt az árva halász egykedvűen; - Cziriák kért, segítném ma a halászatban, s nem véltem olykivel találkozni itten, kit ön veszélyesnek tartson.

- Mit beszélt az ifjú? - nem késtem-e a jeladó neszszel?

- Csodált és elámult, miként ön első látásomon. De lepetése ellenkező vala. Ön örült s fohász-kodék; ő megdöbbsent és szorongott. Ön elmélyedt, s könnyű keblűvé lön; ő ingerült, lázas reszketeg.

- Nem késtem el a jeladó neszszel? - ismétlé türelmetlenül az ismeretlen.

- Nem, uram!... az ifjú első kérdésénél, már csörtetés hallott a bozótból.

- És így nem közlött ön vele semmit élete titkából; - kérdé a jövevény szünő aggálylyal.

- Nem.

- Mit kértett? mit beszélt? mit tőn az ifjú?

- Nevem tudakozá.

- S megmondta ön?

- Meg.

- Az Istenért... közbevág ijedten az ismeretlen, s hogy nevezé magát?

- Árva halásznak.

A jövevény ismét szabadon lélegzett. - S valódi nevét nem árulá ön el? - kérdé némi szünet után.

- Hát tudja ön, miként valódi rejtett nevem is van? - kérdezé a halász némi érdekléssel, ki nem foghatá meg, miként beszélhet róla, s sorsáról oly határozottan s biztos öntudattal az ismeretlen, kit ő csak egy párszor látott, s kivel titkait még csak közlendő vala.

- Igen, tudom, hogy önnek van neve; tudok többet, sokat; mindent. Azokat tudnom kell hű rajzban, bőven, minden részletekkel. Eddig halasztám türelmem ez iránt, mert intézkedni kelle; időnk is még rövid, azonban nem is félheténk a késedelem miatt. De most veszély környezi önt, titkát, jövőjét, reményemet. Azon ifjútól önt védnem, távolítnom, rejtmem kell. Most már minden percz bűnös halasztás leendne. A vétek, késedelmemben, alkalmat lelne eszközöket nyerni; boszúmat, a törvényt, ön igazait, s a bűn súlyát kijátszani. Többé el nem hagyhatom önt, míg teljesen meg nem győződöm; míg világos, nyílt, hiteles adataim nem lesznek arról, mit annyi igénynyel gyanítok, mit jogosan s ösztönszerűen sejtek, vallok, hiszek. Azért legyen nyílt és őszinte: beszélje el eseményeit, adjon világot, reményt és vigaszt. Győződjék meg, miként a gondviselés keze, azt vezeté sorsához, kit az leginkább érdekel; ki az erkölcs, törvény, s emberi érzelmek határozott barátja, s kit földi viszonyok is az ön érdekéhez szöttek.

Az árva halász merev, mélyenható szemmel kísérte szavait. Úgy látszék, arczában engedni kezde ama zárkozó fagy, de nem tudott, nem akart oly gyorsan bizalomra nyílni. Némi szünet után ismét bevonulni látszék a lélek komorult szemében, mintha vissza akarná rejtteni a nyíladó titkot, vagy nem örömmel emlékeznék a sérvről, mely életfolyamát örök sebbe ejté. Az ismeretlen látta e tartózkodó zárulást, s kettőzött ösztönnel sürgeté a halászt.

- Engedjen ön fontos okaimnak; - mondá a valóság komoly beljegyével. Ne véljen kandi tolakodónak idegen ügyekbe, ki mások dolgán, s éretlen mesékben mulatságot keres. Nekem nagy szerep jutott ön irányában. Nélkülem a nyomor kezében marad ön, vagy épen veszve lesz. Jól tudom, miként önnek szörnyű oka van emberben nem bízni, szónak, eskünek, hitet nem adni; jól tudom, miként emlékeinél irtózat, hábor, s ujra élő kínok kelnek fel, de tegyen kivételt, bízzék bennem; higgyen még egyszer, utólszor az Isten képére alkotott embernek; mondja el híven történetét, hogy boldoggá legyen, tegye azt azért, ki önnek életet adott.

Az «életadó» névre remegett a halász. Kit is ne rázna meg a vesztett anyára vezetett gondolat? Az ismeretlen modora különben is annyi bensőség, rábeszélő jóság, őszinte részvét jellemét viselé, s oly körülményesen látszék sorsát, rejtelveit sejteni, hogy kényszerülve lőn bizalomra nyílni, engedve e remény édes ösztönének, mely tört keblében keledezőben volt. Az anyamemléksnél kezét nyújtá a csodás ismeretlennek, s érzékeny szívható hanggal szólítá meg.

- Ön sejteni, tudni, vagy legalább érteni állítja élettitkaimat. Egy ó temetőt akar felbontani, elzárult keblemet, melynek tetszhalottja, az emlék, ha bolygattatik, kísért és kínozt. Ön bosszút,

örömet, törvényt s boldogságot említett. Mindez vigaszt ígér, reményt költ lelkemben. Ne csaljon meg, a jézusi szeretet nevében kérem. Nem bírnám elviselni, ha valaki multam emlékeivel játszanék.

A jövevény némán szorítja a halász nyújtott kezét. Nem szólt, de arcza, szeme, az emberséges és átadó tekintet hatalmasan felelt, hogy kérelme tiszta szándékú, hogy célja szent és sejtése alapos.

- Mi tanúsíthatja, hogy ön történeteimbe avatva van? - folytatá a halász, - hogy multamat igénye van sejtnei, s nem színezett kandiság ez osztozó érdek, mit ön írántam első találkozásunktól gyakorol s bizonyít, de melyet különcz egyéniségem minden multak nélkül előidézhetett?

- Mi tanúsíthatja? - esék szavába az ismeretlen... Ön nem az osztályból származott, melyhez most tartozik. Ön gazdag szülött volt, s erőszak üzte vagy tán szerencse vezérlé a nép közé: ön beteg volt gyermekéveiben, gyógyrend alá adaték, s e korszakban rejlik a borzasztó mese, mit részleteiben nem tudok, de eredményéről iszonyúan kell meggyőződnöm...

- Nagy Isten! - kiálta közbe az árva halász s színe tekintete hirtelen átalakult.

- Hogyan? ön fölindul? - folytatá a jövevény; - tehát nem csalódtam. Miként is lehetett legkisebb kétségem. Az eszmék, gondolatok, miket öntől hallék, a tiszta művelt nyelv, mit folyékonyan beszél; ezen ismerős családvonások, e csodás hasonlat... igen, igen, kegyed Ödön, kinek sírja a pesti temetőben roskadoz; de ki él, kinek életéről sejtéseim voltak, s kit feltalálnom a sors gazdag ajándéka.

Ödön rendkívüli lélekváltozáson ment által. Túl egy évtizeden ez volt az első szó, mely titkos sorsát tudni vagy gyanítani látszék, s e szóra felrajzottak a hajdani emlék bájos vagy borzasztó alakjai, miket koronként feltörő feledés altatott. Keblében egész sereg különmemű érzemény támadt. Üldözött talál-e sorsa nyomozójában; vagy titkos végzet intése küldött közbenjárót, ki visszaadja az egykori jobb sorsot, melyet kétkedő emléke gyakran hazugnak állíta már? Nyomozva akadt-e rá szándékos üldöző, vagy véletlen talált részvevő baráttra? De hisz az ajánlkozó szabadító oly jó és nemesnek látszik, hogy ha ezen arcz csal, az ég derűjének sem lehet többé hinni. És miért féltene és védné, s tiltaná őt azon ifjútól, ki, láttára fellázadt, félt, és zavarba jött? Mennyivel jobb színű volt ez idegen első lepetése mint amazé? Igen, igen, e jövevény becsületes, mondá keblében egy pártfogó szózat, s hite, bizalma, e lelki rendülés fogékony szakában, kétkedés nélkül az ismeretlen részére hajlott. Keble enyhén, boldogan lön áthatva, mint midőn támasztó nap süt fagyos virágra. Megnyílt, feltárult zárt kelyhe, nem tudva még, véghervadásra-e, vagy második életet kezdeni? Még egyszer tekintett az ismeretlenre, hosszan és mélyen. A megfoghatatlan szem nem lön már félelmes. Beesett arczáról elmúlt a fájdalom, s rögzött borúiból a lelkes kép kibontakozék.

- Beszéli-e még ön a franczia nyelvet? - kérdé az idegen.

- Csak törve, darabolva vélem beszélhetni, - felelé Ödön. Ideszakadásom után, négy évig nem volt könyv kezemben. Akkor ismerkedém meg egy harangozóval, ki számomra papjától titkon hordott könyvet, s ujságokat. Frank munkát ritkán kapék, mert a harangozó nem tudott olvasni. Ó predikációkat, s concionatorok üldöztetéseit kapám frank nyelven, mert a papnak alkalmasint nincs módja új könyveket venni. Elég szép tőle, hogy a fejlődést tárgyazó hazai műveket bírja, vagy lapozni megszerzi, miket én is titkon gyönyörrel olvastam.

- Az okból kérdezem, hogy biztosan legyünk. Sötét van; a hang messzebb hat mint szemünk, s kivált a bozótból valaki meghallhat. Az ifjútól, ki önt megrohanná, nincs mit tartanunk. Őt mindenben szenvedély ragadja. Most kétségkívül a csárdában mulat, s a csodás találkozás hazatérteig eszébe sem jutand. Akkor is lesz mire gondolnia; azt hiszem, még addig komoly

szégyen éri. De ha itt lappangva rejlenék is, frankúl csak most kezd tanulni, s beszédünk nem érti. További kísérleteitől óvakodni fog ön. Tehát teljes biztonságban vagyunk. Kérem beszéljen, de lepleetlenül s részlettel.

Az árva halász beszélni kezdett:

- Atyámra nem emlékszem. Korábban meghalt, mintsem ismerhetém. Anyám magas, királyi természetű hölgy, s úgy hiszem, szép vala, mert dajkám mindig szép mamának hivatá velem. Azon évben, hol emlékem kezdődik, igen boldog valék. Beteges ugyan s rendkívül álmatlan, de körülrakva csemegék, tarka ruhák, falovak, s számtalan, ragyogó játékszerekkel, melyek közt némán, merülve, társtalanul órákig üldögéltem néha. Anyám rendkívül szeretett, ékes ágyban háltam, s mindig nőcselédttől virrasztva. Nappal kocsizni vitt anyám vagy a dajka. Később láttam át, miszerint ily nevelésmóddhoz kitűnő vagyon kell. Akkor csak azért becsülém, mert izgatott kóros nyugtalanságom, mely miatt egész lelkemben szenvedék, elszóratott. Később e növekedő kór miatt gyógyrend alá jöttem: bajom okát, természetét nem értém, nem tudám meghatározni, mim vagy miért fáj? De érzem, hogy koronkint növekszik bennem egy érthetlen elem, mely szerencsétlenné teend.

- Holdkori hajlamban sínlett ön, - közbeszólt az idegen. Innen származék a virrasztó nyugtalanság, magányvágy, álomszúke s az éji örködés szüksége ágya körül.

- Egy orvoshoz költözém, szállásba; - folytatá Ödön - ki a Király-utczában lakott egy magas ház felső emeletén. Neve, ... Márk.

- Igen, igen... Márk, az elvetemült szörnyeteg! - mondá ingerülve az ismeretlen.

- Sorsom nem változék, csak lakhelyem. Dajkám velem maradt, anyám naponta jött; ágyam, ruhatáram, játékim, minden örömem birtokomban voltak. Csak hogy többet kellett mozognom; délben könnyű, kevés étet, s vacsorát épen mitsem evém; szabad légben hosszasabban időztem, éjre gyógyszerert vevék, s nő helyett orvosom virrasztott. Nem voltam úgy telve mehetnémmel; izgató ösztönöm csillapúlt, falovamon erősebben ültem, s néha féléjet is át tudtam aludni. Anyám rendkívül boldog lón. Koronként meglepett gazdag ajándékokkal, mi leginkább testgyakorló játékszerből állott. Később dajkám kimaradt. Egy alacsony paripát s vidám inast kaptam. Egy pár év múlva, midőn kórom elenyészett, vagy legalább elerőtlenült: tanulni kezdtem, de orvosomnál maradék kosztban, szálláson, ügyelete alatt. Tanítóim jártak külön szakokra. Magyar és frank olvasást még anyámtól játék közt tanultam. Most több tanok közt osztaték fel lelkem, s mintha a természet után akarná pótlani beteg mulasztását, rendkívüli könnyűséget fejtett ki fogalmaimban, mely eszméimet gyorsan, és szokatlan sikerrel terjeszté. Mestereim dicsértek, csodáltak. Sokszor hallám, ha távoztukban az orvosnak súgták: «Ödön valóságos lángész». De a tanszenv túlnőtt. Többé nem kellett játékszer, meguntam inast, paripát, szabadba sem akartam sétálni; csak könyv és könyv után vágytam. Jut eszembe, egykor a világot képekben megkapám. Néhány kötet! ah ez dicső! még így nem örültem. Beleültem kisdud pamlagomba, s vágytan, áhítva, tarthatlan ösztönrel merültem a könyv szemléletébe. Mintha látnám apró temérdek képeit. Élőfák, virágok, ércz- és állatfajok ragyogó özönnel. Ezernyi tárgyak, különös növények, csodás állatok, ismeretlen képzetköltő, izgató alakokban. Igen, de azok ismét ingerültté tevék nyugvó idegrendszeremet. Lapot, lap után mélyedve szemlélttem. Anyám jött, reá sem figyeltem, kértem, hagyjon el; engedjenek magányt, s ha nem, szökve szereztem azt, ha alkalmát lelém. Visszaküldém ozsonnáról kedves gyümölcsömet, s semmi áron nem mentem kocsizni, hogy könyveim közt s képeimmel legyek. Késő estig ültem azok közt. Az orvos parancsolt, nem fogadám szavát, s én cselesen mosolygék, mert ismertem, erőszakhoz nem szokott nyúlani. Végre bágyadtan, fölébredt mehetném ösztönrel, izgatva, de erőtlenül álomba dőltem. Kevés órák után fölébredék. Orvosom virrasztott, igen beteg valék; épen úgy, mint üdvös javulásom előtt.

- Az elmefeszítés visszaidézé a lelki kórelemet, - mondá az ismeretlen.

- Könyveim elvették, folytatá Ödön; de jobban nem levék. Oh igen sokat szenvedtem; többet mint valaha. Egy titkos, éles, megfoghatatlan ösztön élt és nőtt bennem, menni, futni, bujdosni, a nélkül, hogy érteném: hová, vagy miért? Bármit tevék, bárhol valék, nyugalmam nem lőn. Úgy tetszék, mintha lelkem nem lenne otthon. Vágytam, készültem, maradhatlan levék. Anyámnál laktomban selyembogaraim voltak. Azoknak átváltozás előtti kínjához hasonlítam magamét. Vágyam többé nem könyvekért égett. Homályos, tárgytalan, egyetemes vágy lőn az, melynek nincs célja, irányköre s nyugalma; mely ok és eredmény nélkül érthetetlenül üldöz, mely idegrendszeremet látszék elfoglalni, hogy agyvelőm helyett rajtam uralkodjék. Ábrándos, szótlán, szomorú, feledékeny s szórakozott lettem. E miatt testművezetem szenvedni kezdé. Lélegzetem szorongó, vérkeringésem rendetlen, verőerem akadozó lőn. Étvágyam elveszett, emésztő erőm megromlék: szerencsétlen voltam; s egy éjjel, midőn virasztó inasom elszunnyadt: könyvkeresésben ébredtem fel munkaasztalomnál, hová álmomba mentem.

- Tökéletes kórjelei a természetileg kifejtett álomjárásnak - megjegyzé az idegen, kit a beszély fájón érdekelt, de meglepni nem látszott; mintha még ezt mind régen tudná.

- Ez eset után könyveim visszaadattak; talán azért, hogy betelvén azzal, képzetem megnyugodjék. Mohón kapám őket, de képei többé nem elégítének ki. Oh ábrándimban dúsabb, nagyszerűbb képletekkel ismerkedém meg. Márk dr. tanácsot gyűjte híres orvosokból, hogy rajtam segítsenek. Mintha látnám őket. Egynek roppant függő húsból állott félelmes arcza, tömött fehér haja szinte tövig nyírve, s mindig hunyorgott. Tobákolás közben oly csodásan húzá félre száját, s rántá ránczba orrát és szemeit, hogy borzadtam. A tanácsban meg kelle jelennem, vizsgáltak s üterem tapinták. A húskép kiülő üveges szemeit pillantás nélkül szegezte reám. Tekintete, bár szelid akart lenni, mérges és villanyos vala, mint a hörcsögé. Távoztában elhúzá arczomon nyirkos hideg kezét, s vigyorogva mondá: «Ne félj kis holdkóros: meggyógyulandsz». Nem tudom, betegségem eredménye volt-e, vagy a kísértő tekintet okozá, de e szavak rendkívüli benyomást tőnek. «Ne félj kis holdkóros: meggyógyulandsz» ismétlém újra és újra magamnak. E szó jelentését: «holdkóros», nem értém; mégis oly nehéz, kísértő, rejtelmes lőn nekem. Eszembe jutta, mint szeretém a holdat, mint néztem gyakran este ablakomból, ha magam lehettem, míg a képes könyv beteggé nem tőn. Most a hörcsögörvos szörnyű vigasza eszembe hozá égi barátomat, ki azóta látnom nem engedteték. Arczával kezdé foglalkozni képzetem s minden vonásival előmbé teremté. Látám a beteg csillagot, sárga hideglelős színben, síró arcznyomattal. Rostos szélein rohadást képzeltem s szánni kezdém őt; de a fájdalommal irtózat párosult. Tehát a hold beteg: meggyőzőm magamat, s «holdkóros» annyit tesz: «beteg, mint a hold». Nem irhatom le, mily szörnyű lélekállapotba hozott ezen eszme. Szörnyűbbe, mint a képes könyv. Tükrömben órákig borzongva néztem halvány színemet, míg tőlem ki nem vitték. Összehasonlítgatám a holdéval s hasonlításomban nőtt a hasonlat. Emlékezém, miként fogy el a hold; czérmányi különbségeiben kísértem azt. Most tapintám testemet. Érzém az apályt, mely tagjaimon nő. Titkon mértem naponta karom- és czombomat, minő gyorsan fogyok, s remegve vártam a közeledő halált, mely a holddal együtt léggé oszlat fel. Igen, sárgulok - mondám magamnak - s elmulok mint a hold. Ezen hit a szomort kétségig növeszté lelkemben. Ily borzasztó eredménye lőn az orvos szavának.

- Rettentő példa; mégis hány oktalán orvos vétkezik ebben; - megjegyzé illetődve az ismeretlen. - Hát anyja, Márk, s játszó baráti nem vigasztalák önt?

- Oh, őrzém, titkolám e félelmes eszmét. Soha szót sem ejtének róla. Különben is hittem: gyógyszerem nincs; hiszen a hold is okvetlenül elfogy, s ha gyógyítanak: nem szépen halok meg.

- S e beteg rögeszme nem idézé elő azon vigaszt, hogy újra élni fog, mint a hold hónaponként megnő?

- Nem. Czili meghalt, egyetlen hugocskám, még kis koromban. Ha sírtam érte, anyám mindig monda: ne sírjak, visszajő. Később meggyőződém, hogy vigasza üres szó s Czili végkép elment. Miként vártam volna magam új életet, ha övét nem hittem, kit magamnál jobban szereték?

- Tizedik évében volt ön, ha nem csalódom akkor?

- Igen... felelt bámulattal Ödön, s nyílt arcza elborult; mintha kérdezné: ki avatott e félelmetes titokba; tán mégis üldözőmül jövől?

- Ne kételkedjék ön; - nyugtatá az idegen, megértve az árva halász arczát. A gondviselés vezérelt titkához, egy jobb sors követéül.

- Lelkem gyógyuljon meg az ön vallomásán.

- Mi lőn eredménye az orvosi tanácsnak?

- Szorosabb gyógyszer. Zongorámat elvevék, s helyébe esztergát tőnek szobámba, melyen esős időben hat, máskor két órát kelle dolgoznom; ha az elmaradt, négyet szabadban ugrándozhatám el. Reggel hideg zuhanyt kaptam s jégbe ázott ruhát viseltem gyomromon. Márk monda: hogy ott van kórságom fészke. Főtörekvés volt, hogy erős mozgásokat tegyek s folyvást elszórva, könnyű, vidám, eszmétlen kedélyben maradjak. Ebéd előtt lovaztam esős időben is; asztalhoz egy vargainas járt fel, ki mindig röhögve mesélt utczai csínyeket. Délután játszani vittek sok gyerekek közé, uzsonnára zuhanyt, s este ülőfürdőt kaptam, melyből kemény szarvasbőr ágy fogadott, jeges borítékkal gyomromon. Egész nap nem ültem egy órát s oly fáradtan tértem feküdni, hogy jég és kemény bőr daczára, gyakran mindjárt elaludtam. Nem tanulék semmit, sőt játszótársaim sem szólottak soha affélékről. Anyámnak ritkán volt szabad engem meglátogatnia, s nem mondaték előre, mikor látom ismét, hogy képzetem ne foglalkozzék a várakozással. Azelőtt mindig meglepett jöttében némi ajándokkal; most mitsem hozott soha, hogy az öröm ne izgasson fel. E rendszer mód nélkül nehezen esett. Képzelterti ön a csodás ellentétet a fentbeszélt lélekállapot, s napirendem között. Ön tán únja hallgatni e hű részletezést; de tudnia kell, hogy összehasonlítsa a későbbi szörnyű modorral, melynek okát nem értém, magyarázatát ön adhatja.

- Tovább, tovább, ön sorsa nekem érdekesb, mintsem egy szava is felesleges volna.

- Öt hónapig tartott a mondott lélekkín. Azalatt legnagyobb szenvedés volt sorsom. Ábrándom, félelmem, haláleszmém, kétségem, magányt, merültséget, álmod keresett. A napi zaklatás mindezt távoltartá; különösen a zuhany és fürdő irtózatossága. Öt hónap multával kezdtem étvágyat érezni, s néha mind a két étkemből ettem. Minő különös! E rejtelmes lélekkór, a testben kezde gyógyuláshoz térni... Nem untatom önt, a természet erejéhez jutott, s hatalmasan kezde működni.

- Az akkori hírlapok magasztaló cikkekkkel hirdeté a gyógymód sikerét. Márk rendkívüli hitelle kapott ön javulása által, s előkelő házak bizalmát nyeré meg.

- Naponként egy órát olvasni kezdtem; később egy tanár adá a másikat. Művelt, eszes, éles ítéletű. Sokra és okosan taníta, különösen a diáknyelvben nagyon előre vitt. Ismeretim gyorsan s alappal terjedtek. Kórom szemlátomást javult, s ritkán leptek meg nehéz jelenségi, kevesebb maradhatlansággal s leginkább holdtöltén; de kínozó eszmém a holddali halálról alig jött agyamba, s akkor is, azon vigasztaló valóságtól győzve, hogy izmaim jóval túlhizták már a régi mértéket. Értelmem törekedni látszék a mulasztásokat pótlani, mint testem a magáét. Anyám kimondhatlanul örült. Óh, ha ő még élne, vagy sírját tudnám legalább, hogy meglátogassam.

- Mi okból hiszi ön, hogy édes anyja meghalt? - kérdé az ismeretlen.
- Alább hallandja ön - folytatá a halász. - Egy délután, tíz és fél éves voltam akkor, egy urat jelentének be Márknál, ki éppen akkor szobámban vala. Orvosom kiment tőlem, miként rendesen tőn, ha velemléte alatt beteg, vagy vendég érkezék hozzá. Én esztergámmal foglalkozám. Pipaszárat fúrtam, s a sodrony közepén jött ki. Nevettem a balul sikerült iparnak. Látja ön, minő boldog valék, ily semmiségen fel tudtam kacagni. Nevetés közben felvetém az esztergáról szememet. Márk szobáját egy ajtó választá el az enyémtől; rajta kisded négyszeg ablak volt vágva, melyen hozzám betegebb koromban, vendégi közül is betekintethetett. E kisded ablakot Márk felől rendesen zöld selyem borítá. Most, midőn kacaj közben feltekinték, mozogni véltem függönyét, mintha hirtelen bocsátották volna le, hogy a reám néző alakot ne lássam. Az esemény mitsem jelente előttem. Ki fogna engem, s mi okból titkon kémlelni? Dolgozám tovább. Pipaszárat furék s mint szokásommá lőn, több apró művet esztergáltam egymásra, a nélkül, hogy szétnéznék. Körülbelül három negyed óra multán a falórára néztem, eltelt-e e műleczkém, mert igen fáradt valék. Az óra Márk ajtaja felett függött. Most idegen arcot pillanték meg a kisded ablakon, mely engem munkámban titkosan szemlélt.
- Tovább, tovább - közbeszólt feszült figyelemmel az ismeretlen; - itt vélem eredni sorsa rejtelseit.
- Az arcz, mozdulatomra visszakapá magát; de, bár az ablak selyme árnyban tartá a vonások különösségeit, a futó percz alatt is híven megjegyzém...
- Nos, nos? - sürgeté fagyaláló sejtéssel az ismeretlen - hogy nézett ki az ön titkos kémje?
- Hosszú, sovány, himlőhelyes arcz, nyírett bajuszzsal. Szája körül ördögi hideg gúny, s kancsal szemeiben gög és megvetés...
- Szörnyű, szörnyű! tehát gyanúm csakúgyan valósul! - kiáltá a jövevény, elárulva, miként a leirt alak előtte ismerős.
- Egyszer s pillanatra láttam, - folytatá Ödön - de soha nem feledem a különös arczot. Hús, harmincz év mulva, beteg ágyán, vagy kopasz aggkorában megismerném őt; pedig akkor nem véltem, hogy emléke reám oly rettenetes leend. De most szerencsétlen hitem él, miszerint sorsom ördöge ő...
- Igaza van önnek; jós érzete nem csal; ő az ön gyilkosa.
- Akkor csak mulólag tűnék fel előttem. Kandiságból szemlélt, gondolám s dolgoztam tovább. Az idegen soká volt Márk urnál, s szokás ellen a végső teremben, mert beszédükből a legkisebb hangot sem hallék át ajtómon. Midőn Márk szobáján keresztül távozóban volt, halk szóval mondá az idegen frankul: «Márk úr, önnek pereit vannak, nekem befolyásom, szívesen veszem, ha alkalmat nyújt dolgain segítni.»
- Hah! a diplomatikus szörny - közbeszólt nemes gyűlölettel az ismeretlen - mily közvetett csábbal ösztönzé vétekre az orgazembert, kit árulástóli félelmében, nyíltan, határozott zsolddal felhívni nem mert.
- Márk úr - folytatá Ödön - ép oly halkan felelé: Kegyelmes uram, pereimen kívül egy húsz-ezer pengő forint értékű adóslevelem nyom.
- Nos, nos; mit felelt az idegen?
- Ön ügyes orvos Márk úr, tud a családok betegein segítni; én biztosan hiszem, hogy e húszezer pengőt rövid időn ki fogja érdemelni.
- Mi kigyói, óvakodó kétértelműség; mily sátáni alkú!

- Én az érdektelen dolgot feledém, míg későbbi szörnyű események vissza nem idézik. Anyám tizennégy nap múlva egészsége végett tengeri fürdőkre utazott.

- Az ön tetemes javulása mellett nyugodtan távozhatek. Az orvosi tanács ön egészségéről biztos reményt nyújt, s édes anyja okadatos bizalommal viseltetik Márkhoz. Saját védelme, apja, virrasztási alatt nem tartá önt oly kedvező helyzetben, mint az érdekűzö farizeusnál.

- Szegény anyám mennyire csalódék! Harmadnapra elmenete után, testem és lelkem, sorsommal átváltozék.

- Akkor Pesten valék. Édes anyjának ügyeit intézém, s kívántam megismerni önt. Márknál valék, de nem engedé találkoznom önnel. Minden ingerültséget kerülnünk kell - úgymond - s én köszöntem a semmirevalónak atyai gondjait.

- Harmadnap este behívtak Márkhoz, ki vacsoránál ült. Foglalja el helyét Ödön, felszólítja, egy székre mutatva, mely szomszédjában, evőeszközhez volt illesztve. A czimzeten nagyon megütközém, mert azelőtt te-nek szólított. Hiszen csak egy pohár vizet szabad vacsorálnom - hivatkozáim napi rendemre. - Ön már egészséges; egy angol tanárral tanácskozáim, ma más rendszert kezdünk s holnap szobát cserél; mondá mosolygva, de arcán amaz ismert izomvonaglást láttam elszűnni, mely tekintetét mindig ördögivé tette, s gyanúmat végkép kialudni soha nem hagyá, s jelenleg annyival kevésbbé, minthogy szokott bizalmas modor helyett feszes «ön» címet használta. Azonban örültem új ígéretének. Azt hívéim, szabadabb leszek, s ura némely óráimnak. Nyereségül tartám vacsorához ülni, mert esténként is rég étvágyat érezék. Ludmáját hoztak fel bő zsírban, miből sokat ettem. Aztán vaját rettekkel. «A nyers zöldség nem jó - mondá Márk - de vaját ehetik...» Nem akarék többet, már ezt is érezém. «De egyék - únszola - a testet táplálni kell», s egy szelet lágy kenyeret, mely a kemence hevéből még forrón gőzölgött, vajjal vastagon bekent számomra. Gyomrom nehéz lőn, jeges borítékot nem kaptam, s következő éjjel a túlterheltség, s Márk feszes modoráni aggalmam miatt rossz álmaim lőnek. Felébredésemkor kilenczet üte. Minő mulasztás! feddém magamat s ösztönszerűleg ugrám zuhanyolni, de fejem nehéznek, s gyomrom táján nyomást éreztem. Kádám nem volt az előszobában, sem víz a zuhanyvederben, sőt inasom végkép kiköltözék. Talán új szobámnál lakik már, vigasztalám magam s rendezéssel vannak elfoglalva, hogy felém sem jó senki. Öltözni akartam, de nyári ruháim helyett tömött meleg kelmék cseréltettek be, oly szűkön szabvák, hogy májam s lépem táját örökösen nyomák. Csengettem: senki nem jöve; külaajtónkat, mely előszobámból a szabad folyosóra nyílt, zárva találtam. Dolgozni akarék, de az esztorgakerék forgató húrja el vala metszve.

- Mi lesz e gyanús előkészületből?

- Tizenkét órakor Márk bejött. Új laka készen van, ha akar átsétálni, mondá udvariasan, s elől bocsátott. Miért e feszes mód? kérdezém átmenetünkben. Ön már oly korban van, mely rangjához illő bánást követel; felelt ünnepélyesen, s ez órától hideg, komoly, eltaszító alázattal társalkodék velem. A számomra rendelt szobába jövéim, mely gazdagon vala díszítve, de oly hatályosan, sötéten s templomi modorban, hogy félelem fogott el. A kandalló cserépből égetett törpe medvét képezett, mely kétlábra állva, arczzal a szobának fordult. Formátlan feje hátratöpörödött, s vicsorított rohadtszín ínyekkel nyihogni látszék, mint a holdra vonító eb. Undok lábait testhez sугorítá s felfordult talpain hosszú körmök ültek. Hasát foglalta el a szűk haltorok forma tűzhely, mely ajtótlánul feketén tátogott, s zúgó morgalommal ereszté át a légvonalt, ha odakünn szél fújt. Meredt tekintete, festett orra, szeme s a durva gyapjas test, oly nyomasztó alakot adának, melynek hideglelős hatását nem tudom leírni. Beiktatásomkor egy barátsüveg⁶⁰ füstölt egyik tenyerén, melynek kék kigyói templomillattal tekeregtek a sötét

⁶⁰ Franciscel.

szobában. E fűszer rendes reggeli illetményem lőn, felgyújtva egy kancsi szolgálótól, hogy fejem a rekedt s szagos légben egész napra elnehezüljön. Szemben ágyammal - mely puffadt pehelytöltelék vala - két sötét kép függött, mikre most sem tudok láz nélkül emlékezni. Egyik tűzképző lovag, holló paripán, sötét érczpánczéban. Felvont sisakjából tűzarca omlott ki, fehér vakító világgal, mint a déli nap. Igéző fényén, egy csontfő körrajza, mint erőtlen árny, töredezek által. Vágtató lováról rabolt sírhölgy függé szélbenúszó halotttöltözettel, s a kép fenék színén rémek vonultak át, lomha éjfelhőkön, erdős bérczek között. Az égő halálfőn oly bűbajos erő terjedt el, folyótűz üstöke oly kisértőn lengett, s üres szemeiből oly lekötő erővel lövődtek a meleg sugarak, hogy gyakran nem tudtam tőle szabadulni, remegve, némán, hideg verítékben igézve lángtekintetéhez. A másik kép egyszerű, de reám rettentőbb vala. Tiszta csillagos kék égbe festve a tele hold, s egy házfedél széllyukán, félig kidugva, alvó leányfő nézett rá. A mély ég végtelenig látszék gömbölyödni, s ürében sápadva rezgett a felidéző vándor. A holdkóros arcot szorosan övezé a fedéllyuk párkánya, mi a kép hatását rendkívül növeszté. Haja szétbomolva lengett a fedélre; félig nyílt szemein kékes árnyék lebegteté magát; halvány tekintete magasztosan látszék emelkedni; vonásin kinyomva ama rejtelmes vágy, a maradhatlanság titkos ösztöne, mit még négy hó előtt magamban érezék. Később, kórba visszaestemkor, e kidugott kisérteti fő, ellenállhatlan kapcsolatba jött agyamban azon leskődő arcz gyanús emlékével, kit Márk ajtóablakán megleptem; s az eszmetársulat ideges hatása növeszté rettegéseimet. E két különös festmény, felét elnyelve a falnak, sötét bronz-rámákban függött, melyeknek szögletén egy-egy csomó torzszörnyecskek ültek ékességül, eszményi állatfark, vagy misztikus czirádákban végződők. A tanulóasztalt hintve találtam felmetszett kötetekkel, miknek lapjai közül itt-ott papírszeletkéek nyúltak ki, mint egy figyelmet idézve a jelesb helyekre. Megismerém köztük a képes könyveket, mik oly gyászos emléket költének multamból. Asztalom mellett rakpad volt könyvvvel terhelve; s felette a falon komor óra függött szirtes zuhataggal. Felül egy villi állt léleklepelen, szemei forogtak óra-inquiesül, s száraz csontkezében harangkötélt tarta, mely óraütéskor rémesen megkondult. Rostélyos ablakim sötét függönyzettel valának ruházva, s az üvegtáblákról rézcsigán felvonva láttam éjitekercseket (rollat). Öltözőszereim ezüstből készülvék, de a rámák szörnyeihez rokon alakzattal, hogy soha nem illethetém őket borzadály nélkül. Ez vala új lakásom, hová Márk beiktatott, egy tömött, nehéz étkekkel terhelt, s mozgalom és társtalan elzárt életre.

- Rettenetes terv! - felkiált az idegen. - Lélek és test desorganizáló minden eszközökkel támadni meg tizenegy éves gyermeket, kiben a legszerencsétlenebb kórhajlam születék, s ki annak fejlett fokaiban már kétszer szenvedett.

Ödön folytatá: - «Nem kapok esztergát?» - kérdezém az orvost, - látva, hogy szobámban semmi üres hely nincs. - «Ön többé nem fog dolgozni», - felelé fagyos alázattal; - «eszterga helyett ott lesznek könyvei!» - «Hát inasom hol van?» - folytatám a kérdést. - «Eztán szolgálóm fog parancsára lenni, - mondá ő; ezt kívánja a határozott gyógyrend!» - s rám húzá egyetlen ajtómat, mely szobáira nyílt. Képzelteti ön, minő érzésben maradtam. E hirtelen s csodás fordulata sorsomnak, a titokszín, mely azt jellemzeni kezdé, a mesterkélt ijesztő s illat-füstös szoba, anyám távolléte s éji rossz alvásban elnehezült testem, leirhatlan hatással lönek első magányomban.

E szóknál megszűnt az árva halász, mintha lelkének csendre volna szüksége a fárasztó emlékek közepett. Az ismeretlen szinte elmerült s a mogorva típus ismét elfoglalá arczát, mely a Poltrás mellett s ama titkos örökségről tett észrevételnél képén látható volt. Talán ismét az emberi süllyedség bántá nemes szívét.

XV.

(Folytatás.)

- Nos, nos? sürgeté éberült eszméletével az ismeretlen Ödönt.

- Estve ismét sokat vacsoráltam; - folytatá a halász; - s a mint csökkent emésztési erőm, azon fokozattal növekedék nálam egy elégtlen álélvágy, mintha visszatérő kórom ez úton törekednék erőre kapni. Orvosom komolyan szólt velem, dolgokról, miket nem ismerék, mik homályos, lázköltő térekre ragadák képzetem, zaklatólag hatva beteg kedélyemre. Ő sybillák s oráculumok jóslatait beszélte; a Golgota és Gecsemáné kert szörnyű eseményeit s keresztény vértanúk kinjait, s mindezt oly rejtélyes baljóslatú arczczal, oly inger- és borzalomköltő észrevételek közt s oly magasztos ünnepi nyelven, hogy betegségem alvó költészete kezdett felébredni, s midőn két üres szobán át, a kancsi szolgáló magaméba kísért, remegtem árnyamtól, mely gyertyavilágban a falon repkedett. Kisérőm bent vetkezni segíté. Nem tudom, a titkos irtózat szülte-e, mely mától fogva egyetemes körülményim iránt lelkemben feltámadt? de kezei közt oly érzésben valék, mint kit vesztőhelyen bontnak ruháiból. Kancsal szemeim nem ismerém meg, mikor tekint reám. Ha arcza felém fordult, úgy tetszék, mintha a holdas leányt nézné, mely világító arczczal látszék a fedéllyukon végkép fennakadni. Vetkeztetés közben kérges tenyerével arczom veregeté. «Mint egy kövér berbécs», mondá röhentő szájonvással, mi nála az örömet jelenti. Gombás ajka ilyenkor kinyuladt ránczaiból, mint a széthuzott pióca; reves foga közül forró léhl párázott, s fülig tertyedt arczán Márkéval rokon vonaglást véltem átfutamni... Irtóztam; tagjaim borsóztak... Midőn ágyba mentem, lábaimhoz ült kisdéd zsámolykára. Könyökeit térdeire állítá s tenyerébe tette nehéz lompos fejét. Arczusa feltolult műtételében s félig eltemeté forgó szemgolyóit, mik a szűk pillanyilatból ördögies tűzben villogtak ki a gyertyasugárba. Aztán ajánlá gyönyörű meséit, miket mástól meg nem tanulhatok, s a nélkül, hogy kérném, elkezdé azokat. Csodákat számlált el egyszerű, de valóig ható modorban, mik itt-ott a nép közt történtek. Boszorkánynyomások, fonóka és temetői esetek, rontás, kísérlés, gyógyíthatlan sebek s mindazon tárgyak, melyek - mint köztük létem óta meggyőződém - a nép misticismusához tartoznak, előfordultak rémes meséiben, miket esetről-esetre akaratom, kérelmem, rettegésem ellenére folytatólag vitt. Képzetem vágyva, csapongva, mohó érdekléssel falta fel rémes mondáit; megtestesíté a képeket; növeszté a titkos érthetlen rejtélyt, s midőn a kancsi gyertyáimat lámpával elcserélve, sohajos ásitás közt a szomszéd szobába távozék aludni: ijedezve, törötten s lángoló erekkel maradtam átfült helyiségemben. Hozzájárult a túlterhelt gyomor, melynek nyomását történetem után oly örökdőlégg éreztem. A vér és félelem lázongó kitöréseivel hánykódtam; lehetetlen lőn álomhoz jutnom. Végre könyvvel akartam üldöző képeimet elűzni. Asztalomhoz menék. Közeledésemtől a képes könyvre esének szemeim; gerinczemen borzadály szaladt fel s hátat fordíték az asztal felének, melyen az feküdt. Félig húnyt szemmel, mert reszkettem, hogy pillanatom a képekre esik, mentem a könyvekhez. Egynek címét néztem, mely kezembe akadt: «Mesmer, de influxu planetarum in corpus humanum». Irtózva tevém le rögtön; de késő vala. Izgatott képzetem, eszmetársulaton ismét visszaszökött a szörnyképű orvos szavára. A hold is plánéta, én őt szeretém, betegje vagyok; hiszen ő mondá: «ne félj kis holdkóros, meggyógyulandsz.» E zsarnok mondat rögtön elfoglalá régi hatalmát. Ismét a hold színét látám arczomon, fogyását éreztem magamban s naponta rettegve mértem czémával, mikor érendek az enyészetig. Másik könyvet ragadék: «Somnambulismus» olvasám címén. Megfoghatlan! képzetem oly éber eleven fokon tartá magát, hogy e cím rögtön eszembe juttatá, miként álomban egyszer asztalomhoz mentem. Ez ismét szörnyű hatással lőn. Tapogatám magamat s kérdezém, ha nem ismét álmodok-e? Növő kétségemben, alig tudva mit teszek, sorra nyitogatám a könyveket. «Ritter: Beweis, dass das Leben stets von

Galvanismus begleitet wird.» «Exposé des cures de Strassbourg Tom, II. III.» «Arzt: Unser's Wochenschrift, Hamburg und Leipzig.» «Nordhof's Archiv»; mind telvék álmjáró s mágnesi tünetekkel. Továbbá troubadourok, trouverek, minnesängerek kalandjai; mondák, mesék, kísértő esetek, apácák, halottak, feljáró lelkek történeti s a középkori irodalom kitünőbb félelmei, képes kiadásokban. Végre találtam egyet, melynek címe nem volt. Mily különös ismét; a felcsigázott képzet itt nem suga gyanút. Mi könnyen jöhettem volna a gondolatra: ez még félelmesb; Márk tépte ki címét, hogy megcsaljon! Nem, gyanúm nem ébredt, a könyv nem idézett elő indokot, mely eszmelánczolon gyanúig fejlődjék. E könyvet vittem ágyamba, mert emlékezém tanárom korából, mint feledék mindent, ha olvastam. A könyvet felnyitám, hol jelpapír nyúlt ki. Egy cikk kezdetén e felírást láttam: «IX. A tűzképű lovag.» Képzelteti ön, mit éreztem s mégis egy erőszakos, beteg, ellenállhatlan ösztön, olvastatá velem; tán azon bűvhatás, melyet a falomon függő kép egész nap támasztott. A történet, mit olvasni kezdék, magában lázasztó s helyzetemben erőtlenebbül írva is rettentő. Egy halott lovag, harczain viselt pánczélban megy hűtlen jegyeseért az éjfél órájában. Midőn ezt olvasám, órámon megkondult a villi harangja; szememet egy titkos hatalom a képre ragadta, mely szemben velem függött. A lovag egészen könyvemből volt festve, s képzetem rakva az olvasottakkal. Most, világoló arczán repkedett olvasó lámpám világa s úgy látszék, az ábrázat lobog. Hajam felmeredt, arczom hideg gyöngyök lepék, sikoltva vetém el a könyvet s felugrottam. Sikoltásomra neszt hallék egyik ablakomban s örült kapkodással odarohantam. Tekercse, mit reggel észrevettem, le volt bocsátva. Fehér perkál sajtolt ábrákkal. Apróbb képeit nem engedé látnom a függönyzet árnyéka; de közepén egy vénasszony ült, szálas, fekete vonásokban nyomva, mint a durva fametszvények, de irtózatossá ábra. Guggolva, meredt, nyöszörgő arczkifejezéssel nézett rám. A kancsi meséiben hallék egy óra előtt ilyenekről: még lelkemen ültek a nehéz képek s most előttem egy, kísértőbb mindazoknál. E látás és hatály másodperc alatti lázrohamban történt s nem gátolá azt, csak kétségem szökkené föbb fokra. Leragadtam vad dűhben a tekercset. Mint egy darab papír repedt szét körmeimben az új perkál, s az ablak és redőny közt egy élő szőrös testre esének szemeim, mely az ablakürelly árnyában zöld karikával pillogott. Kopasz kékeres szemhéjjai ránczosan hunyorodtak össze, vagy terjengtek, ha pillantott, mint a kancsi lidérczei. Nem hinné ön, mily hézag van a lélekben az örülési fokig. E pillanatban sarkamtól velőmig rohant fel a vér, gyorsan, mint mikor forrásponthoz szökik a hőmérő higánya. Ugy tetszék, minden pórusomon ki akar vérem buggyanni, s midőn hajamig ért, felmereszté azt, mint egy vadállat tüskéit. Rohanni akarék szobám kísérteti közül s ajtóm kis ablakán, mert itt is vala, Márk leskelődő arcját pillantám meg, melyen képzeletem látni vélte az ismert vonaglást. Tovább nem győzte idegzetemet. Még egyszer ismételé magát a mondott vérroham. Görcsöket kaptam, ajkamra tajték forrt, lerogytam.

- S mi volt az ablakközi rém?

- Egy csonkatollas bagoly, rongyos pelyhű testtel, melyet akkor vert ki az anyányi toll.

- Mi lőn a borzasztó éj eredménye?

- Teljes recidiva. Midőn felébredék, ágyamban találtam magamat. Fejem fáradt-, testem zsibbadtnak érzém, mintha vérem megakadt volna. Izgatott, ingerült, nyugtalan valék. De a szorongás, félelem s bizonytalanság nem kiválólólag szobai körömet tárgyazá. Egyetemes lőn az, mint vala előbbi kórállapotomban. Ismét élt bennem egy titkos, éles, megfoghatatlan ösztön: szökni, futni, bujdosni, a nélkül, hogy érteném hová, vagy miért? Vágytam, készültem, mintha lelkem nem lenne otthon. Ábrándos, szótlán, szomorú, feledékeny s szórakozott lettem. Lélegzetem szorongó, vérkeringésem rendetlen, verőerem akadozó lőn. Étvágyam elveszett, emésztő erőm megromlott, szerencsétlen voltam. Reggelenként a kancsi bejött s meggyújtá füstölőjét a medve tenyerében. Reggelim tejszín volt; oly kövér és vastag, hogy undorodtam tőle. Aztán magányosan valék ebédig, olvasva szörnyű könyveimet. Ebédnél

vagy mély hallgatásban ültünk, vagy folyt a sybillák és a századok misztikus ismertetése. Márktól reszkettem, mit ő rossz néven vett, s midőn vallatásaira megmondám, hogy azt esti leskelődésétől érzem, megfeddett. Miként kétkedem benne? kérdezé, kit egész világ tisztel s anyám feltétlen bizalmával dicsér. Délután egy bájcső (caleidoscop) csodás virágít forgatám; vagy vastag foliantban nézlelék egyiptomi hieroglipheket s csillagjósok titkos ábráit. Jární, játszani, lovagolni nem bocsáttatám. Négy-öt napban egyszer kézen vitt sétálni; akkor is mindig templomba menénk, melynek hideg légje, képei s egész költészete még jobban izgatott. Este a kancsi levetkeztetett, kérges tenyerével arczon veregete, mondván: «mint egy soványodó berbécs». A soványság eszméje mindig felkölté holdas fogyásom félelmét s azzal léptem ágyba. Aztán lábamhoz ült s folytatá a fonókák és boszorkánynyomások mondáit, mint az ezeregyéjt átmesélő leány. Ez volt napirendem.

- S mit vél ön céljául e vétkes merénynék?

- Tán örültté akarának tenni, mert ehhez gyakran közel hívém magamat.

- Igen, igen, örültté, pazarlás, birvágy, alacsony önzés érdekéből. Ön atyja szív- és becsületből nősült a gőgös család daczára s képzelt szerelmével. Ő korán sírba vitte beteges életét s ön, az egyetlen kór fimagzat, ki atyjának senyvedő testalkatát öröklé, akadályozta a rangos diplomata melléköröklését, ki fényszomj, éretlen pazarlás miatt roskadó értékkel bukáshoz sietett, s ki növvő vágyainak az önre szállandott uradalmakban remélt, áhított eszközt, új alapot nyerni. Törvényeink között van egy, mely így szól: si filii amentes, furiosi, lunatici vel mentecapti fuerint, etiam post tempora legitima eorum aetatis, tutelae fratrum sive agnatorum suorum subjiuntur, et illorum provisione, simul cum bonis et juribus eorum possessionariis gubernantur. Trip. I. 124. Tit 4. §. S azért kívánta önt örültté tetetni, hogy birtokjogi képtelenségében, uradalmait kezére kerítse.

- Ön szörnyű bonyolódás vezérfonalát adja kezembe. Szóljon kérem! ismertesse meg születésem titkát; esenge az árva halász s holt arczán vágy és érdek kifejezése jelent meg, melyet szívéből végkép kiveszni hitt.

- Arra még lesz idő; mindent megtudand ön; - nyugtatá a jövevény, - most folytassa a vétkes terv eseményeit.

- Gyakran homályos sejtésem támadt, - folytatá Ödön, - hogy az bűn s anyám tudta ellen van, mi velem történik. Egyszer ingerültségemben kérdezni mertem orvosomtól: mit akar velem? Haragosan felelt s büszke önérzettel: én rangosabb betegeket gyógyítok, mint az urfi s még sem szól senki kezem alá. Nem hívok-e össze hetenkint orvosi tanácsot, elébe terjesztve gyógy módomat? A mit szenved ön, azon által kell mennie; az szorosan kórszakai közé tartozik. Várjon, míg gyógyszerem kifejtendi eredményeit: a természet egy nemes úrficskáért nem tesz ugrásokat.

- Az alatt hetenként tudósítás közöltetik a hirlapokban önről - közbeszólt az idegen. «A szerencsétlen holdkóros - írák a lapok - kiről néhány hó előtt kedvezőt említénk, visszaesett s gyászos betegsége fejlettebb fokon áll, mint valaha. Orvos dr. Márk ur, a párisi és több németországi természetvizsgáló társulatok tagja, szülésmester és ritka gyógyszerikerről hírhedt férfiú, minden tudományát és szorgalmát a boldogtalanra fordítja, de remény alig lehet, mert a növendék gyöngye alkotású s a kór azon években látszik legveszélyesebben kihatni, midőn az elme- és ítélőerőnek kellene a fejlődő testben erősödnie.» Az orvosi tanács javáló bizonyítványai mellé nyomattak tekintélyes aláíratokkal, s a hirdetmény számalmat gerjeszte ön s becsülést dr. Márk iránt.

- Pedig az orvosi tanács megcsalatott. Körében megjelentem ugyan, de szólanom Márk előre megtiltá. Üterem tapinták, arczom, szemeimet vizsgálák, s aztán kimehettem. Gyógyszereket láték az asztalon, hasonszínűket azokhoz, melyeket bevettem, de úgy hiszem, orvosom nem

azon szereket mutatá be a tanács előtt, miket velem rendesen vétetett. Márk jegyzetei szintén ott feküdtek az asztalon, pedig ha a valót naplózta volna, nem tehet vala a tanács oly tanubizonyoságot, miről a hirlapok szóltak.

- Soha nem tőnek kérdéseket betegsége iránt? tudakolá az ismeretlen.

- Egyetlenszer kérdé a hörcsög arcú: mit érzek magamban? de a rögtönzött irtózat ezen embertől, ábrándos szórakozottságom, a halálszékül tekintett ünnepies tanács s Márk szoros tilalma, ki felettem bűvösen uralkodék, oly zavarban tartottak, hogy felelni nem tudtam. Orvosomon függtek ígézett szemeim, ő titkon haragosan intett: s távozám. Különben új gyógy-, vagy inkább kínfolyamom alatt egy lelket sem láték. Márk és a kancsi volt a két élő lény, kik körömben forogtak s egy utálatos macska, az orvos kegyencze, mely gyakran az asztalnál vérem fagyasztva hunyorgott rám s melyet a kancsi hasonlónak talált, a meséjében macskává átkozott herczegasszonyhoz.

- Miért nem tudósítá édes anyját levélben? kérdezé szorongva az idegen.

- Írtam több ízben, de azt hiszem, nem küldeték el, mert választ nem kaptam.

- Elsikkaszták a hideg gyilkosok, anyja egy sort sem vett öntől.

- Titkos természetű nyugtalanságom folyvást nöött. Rettegtem, riadoztam a magányban, borzadtam, ha két társam valamelyikével valék. Szökni, szabadulni törekvém, de nem volt alkalom. Egy este kérdé Márk: olvastam-e a könyveket, mik számomra betevék? Igen, felelék remegve. Úgy hát meggyőződék ön, mondá ő, hogy kórjához leghathatósabb gyógyszer az állatmagnetismus... Hallgattam, borzadék. Itt hosszú rábeszélő értekezést kezdé és folytatott e gyógy mód rendkívüli hatályáról. Bizonyossá tőn, mikép ez uton okvetetlenül egészséghez jövök, de ez csak úgy lehet, ha őszintén, teljes örömből és bizalommal akarom. Könyveiből ismertem e gyógyrend egész természetét.

Talán hát mégis jó célja van, gondolám. Azért hoza oly rendkívüli módon érzőfogékonyságba (Empfindlichkeit), hogy a gyógymágnest annál bővebb mértékben testemhez ereszszen s annál nagyobb sikert fejtsen ki kóridegzetemben. De oh nem, oh nem! visszaejtett álomjárásomba, hogy magnetizálhasson s magnetizál, hogy örülségre képesebbé tegyen.

- Története folyvást rémítőbb, kérem, folytassa ön.

- Javaslatát, kérelmét, felszólításait oly szeliden, oly bő bensőséggel tevé, hogy reám hatni kezdett. Beszéd alatt térdei közt álltam. Kezeim kezébe, szemem szemébe s térdeitől átfolyt erembe a meleg. Arcza oly nyugodt, szíves, jóakaró, szemei nyájasak, áthatók minden vadság nélkül: nem tagadhatám, hogy vonzódom hozzá. Egy homályos sugallat mondá: delejes rokonságban áll testem testével. Emlékezem könyveimben olvasott esetekre, hol az ellenszenv, s lelkiirtózat daczára deleji egybeköttetés fejlett ki két emberi test között. Javaslatához nem ígérkezém, de kezdett bennem rokonszenv fejleni azon gyógy módhoz, annyival inkább, mert szörnyű helyzetemtől minden áron menekülni vágytam. Nem tudom, a közelléti meleg átfolyása okozá, vagy a gyógyulási remény: de azon este nem rettegettem s csendesén alvám, először újabb kínszakomban. Tanácsló felszólításait naponta ismétlé s a közbeni testi érintkezés, vagy tán kétségem, megérlelé teljes akaratomat, sőt oly csodás viszony fejlett ki köztem és közötté, hogy ha haragosan nézett s arczát vonaglan láttam, ölébe futék, hasonlítva az ebhez, mely üldözőjének lábaihoz simul. Eljött az est, melyre a műtétel kitűzeték. Feszült képzeménnyel vártam azt. Ingerült beteg ábrándom ezer szép és félelmes rajzokban állítá azt elő. De midőn az óra jött, rettegni kezdék. Talán delejes ellenszenv okozá, mint az eredmény után gyanítom. Ágyamban feküdtem, melynél lámpa égett halvány világgal. Szemem fénye reszketett a szoba tárgyain, mindent mozogni láttam. Aztán merően az ajtóra néztem, várva, mikor jő orvosom. Kevés idő után megnyílt s a hörcsögarcú orvos jött halkan meresztett

szemekkel. Inge könyökig feltúrva s szőrös karjain felmeredt a haj. Husos tenyerét, melynek hidegnyirokját még most is érzem simított arczomon, kiterjesztve hozá. Kurta ujjai hátrahorgadtak s ízein halottkéken vonultak el a felosztó erek. Szederjes tenyerén távol megszámláltam a fővonalakat, miknek titkos jelentését egyik könyvemből olvasám. Fügő hús-arcza épen úgy vigyorgott, mint midőn mondá: «ne félj kis holdkóros, meggyógyulandsz». Üveges szemei kiültek s pillantás nélkül szegeződtek rám, vonásai felvevék a hörcsögi tekintetet s lomhán, kísértetiesen huzódott felém.

- Szemmel akarta a deleji hatást előidézni, megjegyzé az ismeretlen.

- Összerettentem, - folytatá Ödön, - véremen fagyos sajdulat nyargalt át s görcsök jelentkeztek.

- A delejes ellenszenv eredeti jele.

- Sikolték, menjen, hagyjon el, de ő közeledék.

- Tehát bűntársa volt Márknak, vélekedék a jövevény.

- Nem hiszem, - felelé Ödön. - Márk úr képzetebb gyilkos, mintsem merényeibe áruló társat avasson. Talán felszólítá a műtéltre, melyet orvosi tanácsban határoztak el. Meglehet, ügyesebbnek hívé magánál, vagy előre nézett, hogyha irtózatoss terve végsikerig fejlik, ne egyedül álljon a tévesztett gyakorlat megrovása alatt.

- Megfontolt gazember!

- Még egyszer sikolték, s Márk belépett. Tisztelt tanár úr, tessék félbenhagyni; a test nedveiben nincs önhöz vonzó elem; mondá illedelemmel, s karjait gyöngén megfogá, hogy ki vezesse. A hörcsögarczú kiment, megszabadultam.

- Tehát a gyógypróba végkép kimaradt?

- Csak elhalasztatott. Márk kimenté magát előttem, miszerint nem tőn személyesen próbát, mert bizatlanságom hívé maga iránt, de miután ígéretem bírja, kért, ne vetném meg az egyetlen utat, melyhez bizonyos remény van. Ismét szokott módon folytak az esti rábeszélések; de a szörnyarczú próbája nem is irtá ki bennem a Márk iránt ébredt ál- vagy delejes türelmet. Szavai naponta mélyebben hatottak. Átlátám, hogy így maradnom lehetetlen. Roncsolt fogó testem, emésztő szökvágyam, ingerültségem magam magammal meguntatott. Visszagondolék Márk úr szelid gondjaira, új kínszakom előtt. Elismerém, miként gyógyrendje alatt egyszer már javultam; s hogy anyámnak, kit Czili halálától egyedül szerettem, feltétlen bizodalmit bírja. Ez okok teljes szenvet s akaratot készítenek bennem, elfogadni Márk műtételet. Egy teltholdas estén ablakom megnyiták. Ágyam úgy fordították, hogy fejem északnak essék. Lefeküdtem. Pehelyvankosom helyett szarvasbőrt kaptam, hogy a selyemszalagok ne hátrálják az állati delej befolyását. Selyempaplanom szinte gypjutakaróval cserélteték ki. Egy pohár delejes vizet kaptam inni, s hanyatt helyezém magam. Az ajtó betéve; mi ketten egyedül. A hold egész titkos erejével világolt, mintha egy anya teljes lelkéből kívánná átadni életét beteg gyermekének. A regényes fényt szinte hullámzva érzém rám ömleni. A kék ür vonzó csillagi letekintgetének; mindenikből Czili szemeit véltem reám nézni; jósló kegyelettel nyugodt rajtam égi barátom legédesebb arcza, s lábaimnál földi orvosom, ki ájtatos csendben buzgalmas részvétell függeszté rám átadott szemeit. Soha nem hittem, hogy azon szobában oly boldog lehessen. Könyveim félelmes tartalma úgy tetszék, mint egy boldog multból megigért ifjuálmak; a házfedél holdas kísértete angyalfő lön nekem, ki hozzám testvérileg int; s a tüzképű lovag egy szerelmes költő a könnyű országból, melyhez tartozám. A villi harangja megszólalt órámon; nem rémidézet többé, hanem hívó dal, mely a vesztett paradicsom küszöbén vár reám. A csend és magány oly enyhe szendert hinte idegeimre, hogy nyugalomba jöttek. A titkos szökés ösztönét nem érzém többé. Rettegés, irtózat,

riadás, undor megszűnik; egy boldogabb élet érzetét élveztem. E kellemes helyzet néhány perczig tartta. Aztán elkezdé orvosom gyógyító ujjait, fejemtől idegemen elhúzni. Először csak a lágy meleg test utját érzem; később úgy tetszik, mintha étheri folyó lény bársony ujjá érintkeznék velem, mely élettejet önt üres izmaimba. Kellemes széllengést éreztem fejemtől a végtagok felé; vérmelegem felmagasztalódék, pórusaim megnyitak, testem szabad lön, egész lényemet gyönyör lengé át muló ébrengésben.

- A delejes hatás első fokozatja.

- E boldogságot nőni érzem. A kedves hév főbb fokra hágott; gyomrom lön a tűzpont, honnan a meleg élet testemre terjedt; ereim teljes hatalommal vertek, mintha szabadabb lelket hordanának magukban; léhlem könnyű s bővebb keblű lön: szemeimet édes erő nyomta, héjjai alánehezültek; s bár még tisztán hallék és éreztem: az álom ellenállhatatlan lön; szemem lecsukódott, a nélkül, hogy elmém megszűnt volna a külvilággal érintésben lenni.

- Ez a második fok; mondá az idegen növvő érdekl.

- A boldog rendszer jobban mélyedett, érzékim fel-felmerültek még; de e küzdés erőtlen vala; mint a fogyó sóhaj egyig elhalának. Érzésem hasonlita a csendes haláléhoz, mely szállítja el a feloszlott létel elemeit, hogy nemesebb formákba öntse egy új élet. Elmém elszakadt a világtól, öntudatom megszűnt, mély álom jött reám, s többre nem emlékszem...

... A boldog éj elvirradt, de én szerencsétlenebb levék. Érzem lényemben a szokatlan idegen erőt, mely képes lett volna kórságom anyagát elnyomni, kiirtani; de minden ellenszenvileg történt s folyt körültem, mint a delejjel tölt életművezet kívánja. Mondhatlanul érzékeny valék; beteg, ingerült s túlfeszült fogékony-ságban. Érzékim, hogy úgy szólnak, felfalának minden kisded hatást; s növvő, terjedő, élesedő erőben vezetéik idegzetemre. Agyvelőmet szédült állapotban érzem; legalább működése hasonlita az éjjeli élethez. Eszem ösztönnek, értelmem ábrándnak, öntudatom érzésnek adott cserében helyt; szóval bennem az idegrend gondolkozék, abba költözött életem. Legkisebb hatály szerencsétlenné tön. Erős hangú beszéd, állati párázat, ajtó nyiszorja, vagy csupa légvonal, mindannyi kínozószerelem lön. Kissé erősb érintés bőrömmön fájdalmakat szült. A Márk macskájától lerogytam, s ha késem a tányéron megnyikkant, hideglelést kaptam. Képzelteti ön, ily lélekállapotban, mint közeledém naponta a végörültséghez azon nyomasztó, magányos életrend folytatása mellett, mely mostani szobámban a baglyos éj nyavalyatörésén kezdődék. A képek, könyveim, meleg ágyam, a nehéz emészthetlen étkek, a fonókák s temető kisértetei, folyvást üldözének, segédül véve a multak iszonyú emlékét. Többnyire húnyt szemmel levék magányomban, mert a kisértő tárgyak látása rázó borzadályt, vagy többnyire görcsöket idézett. Így valék a kancsi meséivel is. Fülem bedugtam, s puha vánkösimba fűrám, temetém fejemet, hogy ne halljam. Közönként érzék már ijedelmek- vagy éles ingerültségeknél egy nyilalásforma kínt kígyózni velőmre, mely erőtlen feloszláson végződék, mint midőn a szél pusztára ér. Úgy hiszem, ezen pusztaság, mit érezni igen, de megértetni nehezen lehet, már az örültség hazája. Soha ily fokon nem érzem a szökési ösztönt, mely már ablakrostélyim megkisértéseig nőtt. Mit álltam ki e kórfejlődésben: csak orvos itéli meg, vagy ki így szenvedett. Delejes ingerültségemnek volt egy csodás költészete, a tiszta, világos, ellenállhatatlan sejtés. Márkot megérezem, midőn a lépcsőkön hazajött. Fokonkint számítám lépteit, s meg tudám mondani, mikor fogja meg a csengetyű vas rángatóját, mi nekem fáj. Így megérezem a kancsi bejövetelét is betett ajtónál mellékszobámba. Ha régibb tanulmányaimra visszagondolék: világos, határozott fogalmam volt minden homály felett, mely értelmemet akkor nem engedé tiszta értelemhez jutni. Azt hiszem, év és tapasztalás utján tökélyesen kiképzett elme, nem ítél helyesebben, mint én akkor. De volt egy borzasztó természete ezen éles, biztos tapintatnak. Sejtésem mint bizonyost láttatá, hogy újabb sorsom oka azon idegen lön, kinek leső arczát az esztergától meglepém. E fogalom nem határozá meg, nyilvános parancsot, vagy legalább akaratkijelentést

tón-e az idegen? de hogy növő szerencsétlenségem, jövődő tébolyom, vagy tán halálom az ő vágyát, kívánságát töltendi be, s e borzasztó közeledés a végkifejléshez kedvére van: azt teljesen elhítté velem.

- Kétségkül ama diplomatikus szörnyeteg, kinek érdekében volt önt birtokjogi állapotából kivetköztetni, nem tón világos kijelentést akarátáról. Erre nem volt szükség. Márk régebben az ő házi orvosa volt; ismeré a családviszonyokat, s jól tudá, mennyire érdekében állna öntől szabadulnia.

- E meggyőződés óta, csodás fordulata zavart képzeimnek, átruházá üldözöm formáját a holdkóros képre. Úgy tetszék, mintha a meglepett idegen lesködnék reám a házfödélből, orozva, böszen, távolíthatatlanúl. Hinni kezdém, miként kísértő arcza, s félig nyílt szemei azért merednek reám oly üldözöleg, hogy örülségem mielőbb kifejljék. Ez ismét új rettetgető sejtést csatola magához, miszerint gyógyszerem titkos keverék, tébolyodást hozó elemekből, mikkel Márk úr kicseréli az orvostanácstól kijelölt szereket. E folytonos ideg- és agyláz, e természetküli feszítő ingerülség, s kiforgatott elme és érzéki rendszer, minek fejlődési fokát, jellemét s jeleneteit csak erőtlen, s hiányos töredékben közölheti nyelvem: elnyűtték létemet. Menthetlenül látám közeledni az örülségi örvényt; lemondó kétséggel várva vesztetemet, mint kit a zuhatag sodró árja elkap. Anyámtól tanulám: hol közel a veszély, jelen van az Isten. Valóban hinnem kelle azt; mert észírtó sejtelseim közt volt egy, mely mint megtartó sugár világolt a többinek mélységei felett. Magyarázhatlan ösztön kényszerített hinni, miként anyám 28-ik augusztusban megjőend, két héttel előbb, mint távoztakor ígérte.

- Különös, különös! - megszakítá az ismeretlen. Ön anyja valóban azon napra határzá visszajövetelét, mint történék is, de önre nézve későn. Megírák neki, mit ön állapotáról a lapokban olvasék. Márk, a gazember, nem tudósítá őt. Visszajöttekör, a szörnyű esemény után, szemére lobbantá hanyagságát. Ő állítá, miként két izben irt; s térti vevényekkel igazolá magát; de azt hiszem, vagy a postakiadót vesztegeté meg, vagy hamis jegyek valának azok. Édes anyjának fájdalmai közt nem juta eszébe, a térti vevényeket nyomozni.

- Ezen hit oly erős lön bennem, hogy egyetlen vigaszommá vált. Biztató evangeliom a siralom völgyében, mely titkos ígéréttel hirdeté: miként elközelítend földi mennyországom. Napot, órát, percet számíték e szabadító véghez, de némi homályos érzet erőködék reményemben közfalat vonni, mintha nem lenne mód a tébolyt 28-ik augusztusig visszatartani... Egy este a kancsi rosszul lön s vacsorámtól kíséret nélkül mentem aludni. A közbeneső szobát félig világítá meg kezemben vitt gyertyám. A butorok árnya, mint rémtábor uszott a falakon félkörben, a mint haladtam; látni hagyva közein a pamlagon fekvő macskát, mely félig emelt fejében zöldtűzű szemekkel, mint a kancsi elátkozott herczegasszonya, kísérté lépteimet. Izgatott ereimen fagyosan tolongott a vér; mintha körönként fel akarná törni azokat, míg másutt üres hézagokat hagyott. Alig tudtam lerogyás nélkül szobámba rohanni. Gyertyám elaludt, s én sikoltva kulcsolám magamra az ajtót. Sötét lön; a nyitott salukon beönté fényét a fogyó hold, átvilágítva ablaktekercsemen a szálas fekete vonásokban nyomott, guggolva meredt, nyöszörgő alakkal néző boszorkányt, mely az eltépett helyébe cserélteték. A teker-csen áttört fény félig szobámba hatott, s barnakék világban veté föl a fekete tárgyakat, mik körül a lovag tekintete, s félig nyílt szemével a holdas arcz, fejéren nőttek ki, lebegve a köd-szín holdvilágban. Ágyamba akartam rohanni, hogy fejemet, magamat, kétségemet párnáim közé fúrjam, rejtsem, temessem. Mielőtt tehetném, egy rejtelmes fekete csomó tűnt fel asztalomon. A takaró-szövet gömbölyű alakra látszék tapadni, minő az emberfej. Riadásom e felett kétségbeejtő lön. A képzelődés mindig jobban retteg rejtett, ismeretlen tárgytól. Mint zsákmányt rohanám meg a magyarázhatlan titkot, s ragadtam le lepleit. Egy szörnyeteg rejlek alatta színezett gypsből csodásan kiöntve. Szemeim akaratlanul reá meredtek. A höröcsög-arczú orvosra ismerék azon irtózatot alakban, midőn magnetizálni akart. Összehúzott nyakán, függő hús arczát előretolta, s vigyorgott. Üveges szemei kiültek, s pillantás nélkül szegezöd-

tek reám. Hideg nyirkos tenyerét kiterjedve tartá, s halottkéi inai megfeszültek ízein. Remegő szememben halkán, kísértetiesen látszék elhúzódni, mintha mondaná: «Ne félj kis holdkóros, meggyógyulandsz.» Sarkamból felfelé érzem rohanni a vért, mint ama szerencsétlen estvén. Felsikolték, s tántorgó léptekkel törtem ajtómrá kiszabadulni. Azt hívém, orvosom zárta rám; a rettegő zavarban feledém, hogy magam tevém azt. Sikoltozám segély s nyitás után. Nem felelt senki; nem hallá-e Márk távol szobájában, vagy készakarva gyötrött, erőtetve a mai megőrülést? nem tudom. Órámon a villi harangozott. Kétségemben kiütém ajtóm szűk ablakát, s vagdaló üvegdarabok közt kidugám karomat, mintha ott menekülni lehetne. Aztán az agyagkísértetnek akartam rohanni, hogy összetörjem azt. Késő volt. Sarkamtól velőmig rohant habzó vérem; gyorsan, mint midőn forráspontra szökik a hévmérő higanyja. Úgy tetszék, minden porusomon ki akar buggyanni, s midőn hajamig ért, felmereszté azt, mint egy vadállat tüskéit. Az egész történet gyorsabban a szónál ment véghez. Görcsöket kaptam, ajkamra tajték forrt, lerogytam... Önt talán úntatja részletes beszélyem; de miután sorsomhoz részvét köti, akarom, hogy tudja, mire vetemülhet ember ember ellen érdekért, Pesten épen úgy, mint Párisban.

- Sőt köszönöm fájdalmát, melyet nem kimélve folytatja beszélyét. Oh én ismerem az emberi szívet; ismerem hazai törvényhatóságaink fenyegetőszékű jegyzőkönyveit. A szív, vér, s szenvedély: nem angol, nem frank, nem magyar, hanem emberi. Az ember, s mit magának teremt a sors, azaz érdek, mindenütt ugyanaz; s ki rabjává alacsonyul, mindenütt alacsony.

- Szörnyű sorsom folytatása alatt Márk úr oly szíves, előző, nyájas modort viselt, mintha mindez nem készakarva történnék, mintha gyógyulásom fő vágya lenne, s kötelességeit lélekismerettel végezné. És valóban, ha panaszra kerülend: nem tudtam volna tényeit szorosán meghatározni, melyeket vádamhoz bűnjelül sorozzak.

- Mivel menté az agyagszörny gyilkos használatát?

- El kell szoktatnia, úgymond, a rettegéstől, mely természetemmé kezd válni... Egyébiránt a szörnyű éj után, egy napot tölték még. Aztán leveté álarczát, s új kétségbe ejtett, hol örülségnél többet, halált várhassak.

- Miként végződék a rettenet éje?

- Reggel napvilágon ébredék fel a szobapadlaton, hideglelésben, mely gondolom egész éjen rázott, mert igen bágyadt valék, s minden tagom bizsergett. Nem hallék semmi neszt. Óram kilenczre járt. Orvosom ilyenkor betegeit járta. A szökés próbája jutott eszembe. Felkeltem némán, zörejtelenül. Ajtóm felnyitám, s lábujjhegyen menék a macskás szobán át. A következő teremajtó behúзва, de nem volt kilincsebe téve. Halk susogás üté fületem. Csendben, mit száraz, súlytalan testem könnyen tehet, oda lopódozám. Márk és a kancsi beszélgettek. Ha mai álmából ép észszel ébred fel, nincs reményem; mondá Márk. Miért nem adsz be neki, hogy bizonyosan célhoz juthass vele? kérdezé a kancsi. Oly feltűnő merény veszélylyel jár, s könnyen gyanut gerjeszt. Egy mérgezett holttest czáfolhatlan bűnjel, ha nyomra akadnak. Örülségén mindenki megnyugszik, mert hajlamát születésben hozta. Gyanu nincs, nem lehet. Az orvostanács megcsalva, s a gyógytárból hordatott szerek mindenkit meggyőznek, hogy helyes uton járok. Egyedül te tudod, miként azon keverékeket itthon cserélem ki; felelt suttogva a rémítő szörnyeteg. De ha meg nem örül, lemondasz a húszezer pengőről? kérdezé a kancsi. Azzal vigyáznom kell, - felelt Márk. Oly urak módját s odavetett szavait ismerni kell, mint azon főúr. Hol kötelezvénny nincs, s kivált az ügy kényes, vagy róla épen szólni sem tanácsos: szeszélytől függ minden. S ily vállalatoknál, siker után, többnyire nem akarják ismerni az embert... Így minden elveszett; - kétkedék a kancsi... Sőt nem, - biztatá dr. Márk. A vörös dajka nálam volt. Kisdedörje, tudod, ki természetben annyira hasonlít Ödönhöz, agyonzúzta magát, leesett a padlásról, s a halálban arcát összetörte, hogy lehetetlen reá ismerni... Nos, tán őt akarod húszezer pengőn egy boncztanárnak eladni? kérdé gúnyos nevetéssel a

kancsi... Pszt, pszt! inté Márk a hangoska zajért, s én remegve kémlésemeni kapattatástól, visszasuhantam szobámba, ajtómrá tolám a lövő zárt, s lefekvém, mint voltam előbbi helyemre. Átgondolám a bünszövetséget Márk és a kancsi közt. A kölcsönös te cím, gyanússá tevő arczhasonlatukat; s magyarázhatlan delejes sejtelmem megsugá, hogy ők testvérek... Boldog isten; én elhagyva, anyátlanul, segélyeszközök, részvét, s emberi közelítés nélkül, rejtve, titokban zsarnokolva egy szörnyeteg körmei között, ki vétkét ördögi ügyességgel képes rejteni, s kinek egyetlen bűntársa az érdek- és bűnhődés félelmével hozzácsatolt hús, kit magánál szolgálóul tart. Látám, mily mentlenül vagyok körülhálózva, reszkettem az eredménytől, minek oly gyorsan kelle kifejlenni, mert hisz anyám jöttének 28-ára kellett hitem szerint történni; de addig okvetlen meg kell örülnöm, hogy Márk úr célzt érjen. E borzasztó bizonyosság foglalá el egész lényemet. Azonban alig levék készen padlatra fektemmél, Márk betekinte ajtóml ablakán, s hangos szólításokkal ébreszte fel. Aztán, mint rendesen tevő, kinyitva szekrényét, gyógyszerert tölte számomra egy ezüst kanálba, titkos szemlével vizsgálva a közben arczomon s szememben az örütség jelét. Én eltaszítám a kanalat. Áruló szavai rémítve győztek meg, hogy nem gyógyszerert iszom zárt szekrényéből. Nem erőteté a bevételt. Izgatottságomtól hitte eredni a vonakvást. Kiment betegeihez, s magányban maradék, mint napirendem hozá, azon különbséggel, hogy a kancsi nem jött füstöt gyújtani, s szellőtlen szobámat tiltul leporozni. Ismét a szökést próbáltam, de lehetetlen vala. Márk ajtai zárva, lakásom másodemeleten. Egy percze gondolám, talán egymáshoz kötött lepedőimen leereszkedhetném; de nem volt bátorságom. Kimerült, erőtlen karjaim nem birnának meg, míg földig érek; hanyatt homlok zúznám magamat, vagy a kancsi rajta kapna a szökési merényen, s akkor halálom bizonyos. Rettegő kétségem fokunkint növe; szinte öntudatlan zavarban valék már. Kiáltozni kezdtem ablakomon által segítség után, mely természetesen le nem hallatszott az utczára. A kancsi meghallá kiáltásimat, berohant, földig pirongatott, s bezárt egy kamrába, honnan hang ki nem hat; fenyegetve, miként ha lármát ütök, megöl. Gyanum, félelmem, kétségeim nőttével nem untatom önt. Saját fogalma kiegészítheti a sötétedő rajzot, melybe ennyi s ily események után, bomlott lelkem merült. Ebédre megérkezett Márk, s egy postahely és adati bélyeggel ellátott levelet olvasa fel nekem, mely részletes tudósítást foglalt anyám haláláról. E hír, e csapás úgy levert, annyira elfoglalá tört eszméletemet, hogy minden más fogékonyságra eltompult. Nem tudék többé gondolni semmi veszélyre. Az irtózatossá jövő, mit Márk meglesett szava után várék, sőt a halál maga, csekély hatással lön, ez elfoglaló szerencsétlenséghez. Hogy is ne? anyám képe, szerelme, megjötté volt az egyetlen remény, mely angyalszárnyakon emelé magát sötét kínom felé. Most eltűnék a jósfény, mely szenvedésimnek határokat ígért; s ha oly rend- és irányvesztett lélek, mint enyim, akkor egy mit határozottan érezhete, úgy véglemondás volt az. Szívüöl óhajtam, bár megörülnék, szabadulni öntudatomtól, melynek oly szörnyű elemei kerengtek bomladó velömben. Istenem! mennyit kiáll az emberi szerkezet... Azt hinné ön, hogy nem volt többé mit vesztenem; miután az életreményt, s anyámat elvesztém. Márk úr tudott találni, mi még veszthető: az anya boldogító emlékét. Kit anyádnak hittél, nem is volt szülő édes anyád; - mondá gorombán - csak jószívű kegynő, ki költői kórhajlamod által irgalmas részvéttel hagyá érdekelni magát, hogy neve a különös esettel kapcsolatba jöjjön. E szó lön végső éles fájdalommal lelkemnek, melyet a delejes érzettség folyvást túlhangolt ingerlékenységgel szaggatott. E lélekdöfésnél nem is juta időm haragudni, miként Márk hideg alázatát, szemtelenül te címmel cserélte fel. Névtelen eredménynyel hatott rám, e hiú irgalom eszméje, e gyilkos gyanusítás, mely mindent eltörle, mi előttem a földön szent vala. Nemcsak árva lettem egy perc alatt, nemcsak a vigasztalás emlékhité vesztém, hogy birtam jó anyát: de gyámnőmet is oly hitvány hiú léleknek kelle ismernem, ki kaczerkodó pártfogása által ismeretlen nevét akará a népen felül tolni, s kinek embertelen nyeresz kegyéhez hála nem köthetett. E fájdalom még metsző, éles idegható vala. Minden, mit azóta szenvedék, maga kétévi méltatlan börtönöm, tompa súly lön ahhoz, mely nyomja ugyan a szívet, mint egy nehéz kö, de nem szúr, mint a tör.

- Miként tudá ön elhinni, hogy hiú, kaczer kegyelet volt volna annyi fájdalom és jóság, mennyit feláldozó anyjában tapasztalt?

- Elhagyottságom, s az arra következett sorsváltozásom elhitették velem. Azt véltem: a tengeri fürdő csak álszín volt az unt tréfátóli távolodásra. Hiszen kétszer irtam kétségbeesett levelet, s választ nem kapék.

- Édes anyja szinte irt önnek, bár önét nem kapá; a szörnyeteg sikkasztá el kétségkívül az anyai biztató vigaszt... És a húszezer pengő forint alkuja, a Márk és kancsi közt folytatott párbeszéd, s az ebben rejlő titkos, félelmes érdekek nem győzők önt meg, miként nevezetes származattal kell birni, s a kegyeleti gyámságról költött rege undok csel?

- Fényes játéknak véltem az egészet, mit gazdagok szeszélyből üznek. Én, ki az emberektől annyit tapasztalék, miért ne hihettem volna róluk azt is el? Azonban eszem, az egymásra rohanó események miatt, annyira ki lön tájékozási erejéből forgatva, s a rettegés oly szakadatlan zavarban tartott, hogy rendszerrel okoskodni képes nem valék. E mellett meg kell vallanom, hogy a sorsom iránt lelkembe költ irtózat annyira megerősödék, miszerint soha, egészen e perczig vagyonos osztályhoz, a bűn és érdek önző rabjaihoz tartozni nem vágytam; s itt a nép közt, szabadságom érzetében, a multak hamvadó emléke mellett sem juta soha eszembe néhai szerencsém meséjét nyomozni.

- Miként menekült ön meg hóhérjától? - kérdé az ismeretlen.

- Következő éjen, - folytatá Ödön, - régi szállásomon aludtam. Látám a zuhanyt s fürdőkádat előszobámban. Ott vala a mosódó porcelánmeder, kötölékeimmal, miket jegesen viselék gyomromon. Esztergám, körülhánvva saját műveimmal, s itt-ott a józan kedves könyvek, mikből értelmes tanárom tanított, egyszerű szobám minden félelemidéző járulékok nélkül, s hűvös, kemény szarvasbőrágym, melyben egykor nyugodt éjeket alvám. Mindez, édes, felejtő szendert hozott gondolatimra. Nem tudám meghatározni mit, s miként itéljek. Világos, delejes sejtelmem, anyám eljöendéséről oly könyör nélkül megcsalt; többé sem jót, sem rosszat sejtésemnek hinni nem tudtam. Márk és a kancsi ellenemi összeesküvése, orvosom megváltozott szemtelen bánása, s mégis e rég nem közlött kedvezmény: oly egyezhetlen ellentétek voltak, mik elzárták tájékozásom irányát, kivette erejéből azon világos fogalmat, melylyel delejes hangulatom saját ügyemet felfogá... Rajoskodó gondolataim közt, annyira fáradtan s roncsolva elalvám. Éjjel felzaklatott Márk életadó nyugalmamból, mit öt hét óta először alvám rángás, rettegés, felriadás nélkül. Azt hittem, imádkozni viszen, mit olykor séta helyt gyakorlánk. Kértem az istenre, ne vigyen a gyér gyertyavilágu templomba. A kisértő félsötét oltárok, árnyak, képek s meredt faragványok jutának eszembe, miket, ha esti vecsernyéken vele látogatnom kellett, velóm vaczogott. Ma nem mégysz imádkozni, - viszonzá mogorván, - sétánk javadra lesz. Gondolom, azért tön jóról ígéretet, hogy lementünkben lármát ne üsse... Öltözni akartam. Nem hagyá. Öltsd fel otthonkádat; az éj nem hives, kivált kocsiban, mondá szemtelenül, mintha már nem is volna igényem a «te» czímen kül, más társalgást várni.

A kijelelt ruhám felöltém; s kiindulánk. Szobám ajtaját sarkig tárva nyitva hagyá, mely szokatlan bátorság, e rejtelmes, zárkozó demontól, igen feltünék. Néhai fürdőszobámban, hol keresztülmenénk, bizonyos málhát láték a padlaton beterítve elnyulni, melynek alakja hasonlíta egy fekvő gyermekéhez. Ingerült, rettegő lelkem megijedt az ismeretlen tárgytól, mert a hörcsögarczú agyagszobra jutott eszembe. Oda tekinték, s a takaró alúl két merev lábat láték kinyulni; fagyottan, megkékülve mint a halottaké szokott. Képzelheli ön, mint megrázott a meglepő rettenet; de nem mertem sikoltni, vagy reszkető tagjaimat elárulni. Megfeszítém minden izmomat, hogy ne remegjek, s léhlt alig vevék, hogy szivem dobogását el ne áruljam. Fürdöm ajtaját, mely a szabad folyosóra nyílt, Márk úr szinte nyitva hagyá. Mi célja lehet a

halottal, el nem gondolhatám, de hogy az ajtók nyitvahagyásában cseles s merész terv rejlik: bizonyosnak hittem. Ekkor kimentünk, s Márk lakába többé vissza nem vitetém.

- Jól gyanítá ön, a legmerészebb tervet vivé ki, melynek sikeréhez, elszántság mellett ügyes, öntudatos intézkedés kelle. Egy reggel, hihetőleg az ön szöktetését követőn, egy cikkely jelent meg a pesti lapokban, a mennyire emlékezem, körülbelül ilyforma szerkezetben, «Borzasztó véletlen. *-y Ödön, tizenegy éves holdkóros, dús család-ág utolsó szülötte, ki a község részvevő érdekét annyira megnyeré, s kit alulirt, az e lapokban közlött méltányló emlékezet, s orvosi elismerő bizonyítványok szerint, kitűnő szorgalommal és sikerrel gyógyított: a közelebbi múlt éjen, megcsalva örét és orvosát, kiszökött, s kór vándorösztonétől izgatva, álmjárás közben a másodemelet nyílt folyosójáról hanyatt-homlok irtózatosan lezuhant, úgy hogy midőn alulirt, a beteg öreül rendelt, de virrasztási közben álmától nyomott nőcseléddel felriadva, alig öt-hat perczczel a merény után segélyül futna, a szerencsétlen már szétzúzott arczczal halva találtaték, s most a gyógy rendével foglalkozott orvosi tanács közös jelenlétében felbontva, nyújtóztató padon várja a közönség végtisztességtételét. Vigasztalan fájdalomt kényszerül alulirt kifejezni a szörnyű csapás felett, nemcsak azért, mivel a kérlelhetlen sors előkelő családot foszta meg végörömétől: hanem, mert siratott halottjához rendkívüli szeretet és rokonszenv szövő; s mert a gyógytannak e ritka eset sikerével fényes diadalt remélt eszközteni. Eddigi erényes híre, s gyászolt betegek körül tett fáradlan gondjai szerény érzetében, bátor is igényelni a tisztelt közvélemény felmentő ítéletét e véletlen esemény felett, melylyel hibáján kül látogató meg az akadályozhatlan gondviselés; mely külföldi legrendezettebb kórházakban is gyakran történik, s melynek meglepő hatása alulirtat egész lelkében annyira megrázkódtatá, miszerint orvosbarátinak javaslatára, legalább rövid utazásban szóródást keresni, s tisztelt betegeit néhány napra terjedő távollétében, ügyes, tudományos és tapasztalt segédjére bízni kénytelen.» Dr. Márk, m. k. szemorvos, szülész-mester; a párisi, s több német természetvizsgáló- és orvosi társulatok tagja.

- Hallatlan merény; - közbevágott az árva halász. - Ha a gyermek meg nem hal: engemet öl meg. Helyettem kétségkül a vörös dajka leesett halottját temetteté el, kit a véletlen bűne alkalmához oly csodásan játszott, s kinek életkora, testalkata a kancsival tartott párbeszéd szerint, enyimmal öszhangzó hasonlatban állott.

- Okvetlen úgy van! - igazolá az ismeretlen. - S e vakmerő vállalatot a zúzott és ráismerhetlen arc, s megcsalt orvosok közbenjöttével felbontott test által, ön édesanyja- és érdekletteinek távollétében, a főhivatalnok titkos, de egyetértő, sőt szükség esetében pártfogó elnézése mellett, sikerült gyanú és bűnhődés nélkül kivinnie. A fentmondott orvosi jelentést a szerkesztők résztvevő észrevételekkel csillagozá meg; s később, midőn Márk a színlett lélekhábor elszórási ügye alatt, rövid időre csakugyan eltávozik: a lapok kezelőinél divatba jött szánni, vigasztalni, menteni, s a közönség további bizalmába, kegyébe ajánlani őt, saját vagy idegen sallangos cikkekben, miket alkalmasint Márk szerkesztett, s barátai által kéretett be a napi hasábokba, mintha azokat a közönség egyik-másik tagja, s illetőleg a közvélemény győződésből írta. Ily bűn gyakran üzetik hirdapjaink által. Ha mi érdekes történik, mohón felkapják, tárgyalás alá veszik, hogy hasábokat töltsön, s véleményt adjanak. De mindez, az első jelentkezés színében történik; s ha az első adat, nézet, fogalom, vagy irány, mely azt nyilvánosság elébe hozá, csalárd, hiányos, vagy álzott vala: rendszerint azon vágásban marad a tárgy, s a változatul felette kelt közlemények ferde, veszélyes vagy bűnös kifejlést eszközlenek a félrevezetett közvéleményben. Így történt az ön ellen elkövetett merény esetében is. Márk, szemtelen, önhitt, de eszes és korismés csele, melylyel cikkében fellépett, elvoná a tény szemléletéről a közfigyelmet. A tárgyat átcserélte, s a bűn helyett saját helyzetét tola eszmélet tárgyaul. A lapok a helyt, hogy az irányt kiigazítanak, s ösztönt adnának az igazság szigorának: tovább mentek a félreámító csalnyomokon; minek következtében a borzasztó eset mellőztével, Márk érdemeinek, szánatának, s ajánlgatásának utó- és viszhangjain fejeztették be

a nyilvános tárgyalás; úgy hogy a közvélemény, a helyt, hogy bűnnyomozó szenvre és boszúra izgattatott volna fel, egy vetemült szörny pártfogására engeszteltetik meg. Helyhatóságink szinte nem törődnek e rendkívüli hírrel. Fenyítő székeinknek általában oly borzasztó rendeltetése van, miszerint csak azon bűnt nyomozzák, üldözik, mely iránt hivatalos jelentés tétetik, mely iránt vádkereset, s követelés van indítva; szóval, mely hebehurgyán, kontárul s előkészület nélkül követtetik el, vagy oly rosszul fedve, hogy a tyúk is kikaparná, s egy vak is rábukkan. Ön ügyében nem volt, ki panaszt emelve, nyomozást kérjen. Anyja még tengeri fürdőkön; s én távol, bajokkal terhelve későn jövök a történet tudomására. Kettőnkön kül pedig alig lehetett volna egy kit találni hazánkban, kit ön sorsa lélek és szív szerint, valón érdekelne. Így a hatóság nem sürgetve kényszerítő vádtól, közönyösen vevék. Különben is örülnek, ha adat- és keresethiányból egy bonyolódott gyanú irányából egygyel több alkalmuk van nyugodni. S itt annál kedvezőbb volt helyzetük, mivel a nyilvánosság organumai részint elaltaták, részint átirányra téveszték a tény iránti fellázadt figyelmet. Úgy hogy midőn édes anyja, augusztus 28-án leverve, lázban, kétségbeesetten megérkezők, önt föld alatt, a közvéleményt nyugtatva, ön halálát bűngyanu nélkül, s Márk orvost honn nem találta. A legjobb anya sorsa akkor átok és repesztő fájdalom, később üldözet s nyomor lőn. És mégis angyaljósága ily irtózatossá vétket nem gyaníta. Mennyire anyai s nőkebeli ily esetben megnyugodni képes, a gondviselő tiszteletében keresé gyógyító vigaszát. Csak én valék, kit e titkos rendkívüli halál nyugodni nem hagyott; ki a családviszony érdekeit, a diplomata gögös vágyait, s Márk félig-meddig, de kárhozasan ismert jellemét feledni nem tudám. Ezerszer akartam a közbejött évtized folytában erélyesen fellépni, panaszt, vádat, követelést kezdeni, s a lappangó szerencsés vétek fejére boszuló bárdot eszközteni: de kezeimben semmi adat; a főhivatalnok tekintély és magas befolyások birtokában: a bűntárs dr. Márk, folyvást a köztisztület és méltánylat kedvezéseiben erősödve! Annyi előny és ostrompont ellenem - semmi fegyver kezeim között! Mit eszközölhettem volna, mint önzés alacsony gyanuját magamra családi egybeköttetésemnél fogva; s siker veszélyét az egykor tán mutatkozandó alkalomnak... mely önneli első találkozásommal oly boldogítólag felvirradt.

XVI.

(A vörös dajka.)

E közben enyhe, szellőtlen pusztai est állott be. Az égből tiszta kékbe öltözék, nem szennyezve legkisebb felhőtől. Jobbról feketekék felleget fogta kerítésbe a láthatárt, mely vízgyében kanyarult nyugotról éjszának, földig takarva égszín bársonyával az eget, mint midőn a terem mennyezetétől padlatáig szőnyegezve van. Átellenben a két férfiúval, a telő hold rejlett opálszín felhőlap megett, melynek féltójasdad alakja hasonlítja egy nagyszerű oltárképhez. Rétegein itt-ott áttetszett a sárga csillag, s töredezett világa szőke gyöngyszínnel önté be az egészet, ívszéleit pedig ujjnyi ragyogó paszományba szegzé. Köröskörül keskeny kékmező övezé e látványt, mit ismét fuvatagszerű felhőzet keríte, olyforma vegyben, mintha alul elevensárga, középen verhenyes, fölül vörösréz színű hó esnék. Nehány percz után kiemelé fejét a bűvös hold, mintha lábujjhegyről nézne el a felhőlap vállán, melynek bontakozó alakja hirtelen árnyal foltozott aranyszínbe borult, s díszpalástként látszék takarni a csak arcban látható királynét. Azalatt az észak-nyugoti falszőnyeg felszakadt, s balszárnya az égből ívére kanyarult, mintha orkán lebbentett volna fel egy száz mérföldnyi kárpitot, mely megül számtalan pompalobogványok gyultak ki a kék semmiben.

A beszélő pár nem élvezé e gyönyörteljes látványt. Darabig szótlan mélyedésben mentek egymás mellett, mintha lelkeik pihenni akarnának a mondottak terhétől, vagy erőt szereznének a folytatáshoz. S így a Hortobágy partjára tévedtek. A holdfény elterült a zavaros folyón, s lomha mozgalmain ködöt látszék verni a remegő világ, mint egy éji délbáb, melynek lenge sátorában szárcsák uszkáltak a barátságos nád közt. A folyam hosszában itt-ott odvas fűzek állongtak korhadtt, meztelen ágakkal, s vizenyős töveiken előntve a réti nefelejts dús virágzatával. A hallgató vidék enyhe szenderben altatá önmagát; csak néha lebbentve meg fűszeres szellőit, mintha álmában susogna. A friss gyepp, s holdvilágos táj vonzó kilátása oly vendégszeretőleg kínálák bájaikat, hogy a beszélő pár önkényt találkozó ösztönből, a partra települt.

- S hova vitte önt Márk úr? - kérdé folytatólag Ödöntől az ismeretlen.

- Egy batárdba, - felelé a halász: - melyen félig épült, s gyéren világított utczákon, egy külvárosi ismeretlen zugba kocsiztunk. A vendégudvar, melybe vitt, szűk és kaputlan; kerítvénye erős; utcaajtaja lapos szegekkel kiverve, s rajta nehéz érczhuzó, melylyel Márk halk és kimért szűnhézagokkal kilenczet koppantott, mintha egyedül ez volna a megnyitató jel. Beléptünkör két örves szelindek dühödten rohant meg; de Márk úr egyetlen fütttye csendre idézé őket; csak zöld szemeket látam reám villogni a távol sötétjéből, honnan nyihogó haragjuk hallatá magát. A konyhában alacsony, köpczös, sánta és pupos nő fogadott. Tömött vörös haján félrefittyent hálófőkötő, mely úgy látszék, csatában veszté egyensúlyát. Arcza spanyolviaszszínű, bibircsós, szemei szürkék, s tekintetében bizonyos ígésző erő, mely leköt és kényszerít magyarázat nélkül. Meglehet, beteg idegzetem keresett minden új tárgyban félelmet s feltűnést; de annyi igaz, hogy ezen arc, kedvezőbb körülmények közt is elrémitett volna. Márk úr hideg mosolylyal fogá kezemet, s mutatott be a házi asszonynak: «itt az új gyermekör»; miből remegve kelle meggyőződöm, miszerint a vörös dajkához jutottam, s egy halott szerepét kell átveendnem, ki talán kölcsönül a sírban engem képvisel. Előpitvar helyt konyhából nyitlak a szobák, s beléptünkör a tűzhelyen rántásszagu vegyes színű gombótavagy pépne mü habarnyczák rotyogott mázos érczedényben. Márk úr néhány szót váltott németül a vörös dajkával, de oly torzító zsidó kiejtéssel, hogy épen nem érthetém. Néhány percznyi szócsere után, miközben az örves ebek miatt beljebb vonulva, a konyha-üstben fehér ruhákat vettem észre föni, a dajka hozzám fordult. Szürke szeme mosolyra hunyorult, s általában annyi kedély s biztató gyöngédséget iparkodék kifejezni, mennyire ily bélyeges

arcz, s girbe-gurba termet képes lehet. Kézen fogott, s kérdezé, ha ehetném-e?... Gyomrom annyi időtől szakadatlan terhelve legsúlyosb étkektől, nyomva, feszülve, dagadtan emésztő részeim: szinte hátam borsódzék kérdése miatt, s szabadkozólag felelém: nem ehetném. Márk úr államot fogá, s arczomat felbillanté, hogy szemébe nézzek. «Most vagy valódi anyádnál, kitől ama fényes hölgy csecsemő korodban átvőn. Te nyomorú vagy, s koldus; csak kegyelem után élhetsz el: azért vakon engedelmeskedjél anyádnak, s légy hű, mint ez az eb;» s akkor megveregeté az egyik örves fejét, mely kezeit nyalta, s e műtét után rám mordult. Az idézett bucsu szavak végeztével, balra benyitá egy téres, feje udvarszoba ajtaját a vörös. Ablakai kétharmadban festetlen fenyővel deszkázvák; benn rendetlenül különmemű lom, egy pohár vizen úszó olajmécstől gyéren világítva. Oly hideg-, oly barátságtalannak tetszék e szállás nekem, ki soha festetlen szobát eddig nem láték, s efféle tárgyakat laktársimul tekinteni nem szoktam meg. Vastag tölgyasztalon, péppé vágott hús volt ormós csomóban s legyek-től lepve. Mellette törletlen a mocskos vágó bárdok, s egy szőrös félczomb, melyet közletről ama kutya-fajú chinai disznóénak ismertem. Odább néhány fej fonnyadt káposzta; fedetlen zsír, szappan, s hüvelyes főzelék túlérett paradicsomalmák közt s a t. Úgy látszék, kamrának használtaték a szoba. Mindenek közt azonban leginkább feltűnék egy sereg lyukas járszék forgó csigákon, melyek, a lyukszélekre tapadt friss szennyből ítélve, folytonos használatban látszának lenni. Mielőtt bővebb szemlét, s egybevető okoskodást tarthatnék az élesszagu lakban, egy a szegletben, földrevetett szegényes ágyat jelelt ki számomra új anyám; s a nélkül, hogy vetkezésre időt engedne, a mécset elfuván, kiment, s az ajtót rám csuká. A mécs kanócza kábítón füstölt; de mennyire kevésbbé üldözött e szag, mint a franciscel templomillata, mit a kancsi kályhamedvém talpain égetett. Az oltott mécs véglobjában bizonyos négyszeg telepre esének szemeim, mely az átelleni szögben a padlaton terült el, s vékony, lyukgalt szövetű takarója alatt mozogni rémlék. Egy perczre megdöbbsentem, mert a fürdőszobámba kiterített halott juta eszembe; de csakhamar megnyugtatóm magam. Alkalmasint baromfiak lesznek; tán holnap ölemdök, s azért helyezé őket kézhez közel a ronda gazdasszony... Alig vártam, hogy ágyba meneküljek. Annyi töröttség, rettegés, fárasztó láz után; menekülve életrendem növvő ijedelmi közül, a kisértő lak és üldöző szigor korlát- s akadálytalan börtönéből, legalább új ismeretlen sorsba változtam által, melytől végkép kétségbeesni elég okom nincs még, melyet az átcseréltnél enyhébb, nyugalmasbnak remélheték, s melyben a szökés lehetlenségéről még nem győződtem meg úgy, mint amott. Elmém fürkészsze kalandozott ugyan ez újabb sejtelem indokai felett: ha vajjon valóban e formátlan szörnynek kell-e köszönnöm léteemet? nem amaz angyaljő hölgy volt-e igazi anyám, kitől Márk csalárd meséje megfosztott? vajjon lehet-e holdkórnak, bölcsős kisdeden jeleit látni, hogy oly korán, emlékerőm kezdete előtt, átcseréljen egy hirhetném úrnő, ki most, miután neve inségem által érdekült, számúz, s visszavet a nyomorba, mely eredeti örököm?... De mi volt mind ez aggály a kinzó időszakhoz, melyet Márk lakában szenvedék! Mi örömet adám cserébe a fényt, izlést, bőséget a rongyokért, miken feküvém, a fertőzött lég- s tisztátlan tárgyakért, mik körzének. A szabadság kezdé emelni lelkemet, mintegy súlymentesült rugó. Igen, a szabadság e még bizonytalan kincs hite, úgy kivevé lényemet a természetlen feszől; s oly vidám, könnyed, vigaszölélő kedélyben engesztelé fel, hogy feledve multam félelmét, s a jelen rejtelseit, megbocsátva kinzóim vétkét, megifjádva reményeimben: Czili emlékével, az egyetlen kedves gondolattal, mely, - miután gyermeki hit és érzelemtől megfosztatám, multamból fenmaradt, elalvám. Ez álom enyhe édje, ifjító bűbája sokszor jut eszembe, s eszmézetem tárgya. Oh mi kevés kell ahhoz, hogy boldoggá legyen, ki nagyon boldogtalan... Vendégálmam azonban nem nyujthatá magát sokáig. Az átelleni szalmatelepet, mit mécsoltásnál láték, nyüzsögni hallám. Ezt fokozatos nyugtalanság, s végre egy, két, három, s több gyermek sivalkodása követé.

- Szörnyen megijedék, s ingerült idegzetem tüstént elfogadá a lázasztó hatást. Hogy a házban gyermekek vannak, nem volna különös, mert hiszen a dajka czim ezt feltételezé. De mi

történik itt? egy halom gyermek a szegletbe öntve, mint egy putton burgonya; egymás gözében s terhe alatt fülve, fúladozva, halálnak kitéve őr s ügyelet nélkül, sötét, zárt szobában. Gyakran a tárgyat borzalma mellett is, a forma vagy modor, melyben bennünket meglep, nevetségessé teszi. Így történheték vala esetemnél is. De én annyi szenvedés, az emberi érdek és jellem oly fagyraló ismerete után, csak az ügy komoly oldalára gondolék. Ennyi ártatlan, kiket titok nemzett, balítélet üld, társas érdek száműz, s bélyegzett élet vár: kiknek betudhatlan vétke nem több, mint a tiltott öröm, mit lételük oly édesen okozott; ily korán kezdik a szenvedést, s ily embertelenül. Vagy tán ők a halál jeleltjei, s készakarva sanyartatnak az élet megszüntheig, mely szüleiknek szégyenére vagy terhére van? A sivalgás folyvást erősödék; úgy hogy fel akarék ugrani, világ és eszköz nélkül segítettő a szenvedőkön, midőn a vörös dajka, pépes lábassal hóna alatt, szürke faggyúgyertyával kezében, a felnyitott ajtót mérgesen belöké. «Ordítsatok torkos malaczok»; mondá fogcsikorítva, miközben dühhel közeledék a gyermek-halomhoz. A gyertyát s lábát asztalra téve, lerántá róluk a könnyű takarót; s a meztelen kisddek sipongva bontakoztak szét, mint midőn a kotlót leveszik megült fiairól. Akkor kezdé fejeiket egyenként kikeresni, s szájukba egy sima csont lemezzel méz kovász nemű pépet kent; mi a legnagyobb részt rögtön elhallgattatá. E közben félmerev, kékülő testet találá, kit alkalmasint a többiek nyomtak meg; s azt lábánál fogva kihúzá. Gyapott kötényével tiltul megdörgölé, hónalját tapintá, ha meleg-e, s feje lágyát nézte, mozog-e még? Úgy lát-szék, e műtétel után minden megindulás nélkül szándékozáék letenni, mint halottat, midőn a kisddek a dörgölés melege között életre kezdett eszmélni, s keservesen sírt. Ennek számára a húsos asztalon légylepte tejedényből húzott ki szennyes fehér gyapot-dugacsot, melynek töltelése, régi zsemlyemorzsák, mint a szivacs, tele volt savanyodott tejjel. Ezt kapá a haldokló gyógyszerül és tápul, vagy csend-dugóul inkább, mert szája úgy megtömeték, hogy helye nem lőn, hol sírjon. Akkor a vörös dajka begöngyölé a kisddek betegét egy darab ócska flanelbe, s a káposzta közé külön szállásolá. Egész jelenetet remegve néztem, takarómat fejemre vonva, s észrevehetlen szűk nyilatlon lesve ki alula. Azonban a vörös dajka jelét adá, miként nevelési rendszerét nem kívánja tőlem titkolni, sőt akar minél előbb beleavatni, minthogy abban reám is bizonyos szakmány számíttaték. Ugyanis, midőn kisddeivel készen lőn, s gyertyát és lábát magához vett, felém irányzá kimeneti útját, s számba dugva a kovász-osztó csontot: «Alszol, ingyenosztos? - kérdé ingerkedő gúnynyal, - csak nyujtózd ki magad, lesz még benne módod virrasztgatni a rívó malaczokat»; s azzal, mint ki dolgát jól végzé, dér-durral eltávozáék, becsapva az ajtót, hogy az ablakok rezegtek bele. E jelenet ugyan rendkívül izgatott, s megháborítá a nyugalmat, melyet lelkemben, előbbi gondolatim rendezni kezdte-nék: de mégis minden ár, minden csere jutányosnak tetszék előttem a mult borzalmakért; s miután a számba kent émelygős kovászt kiköpködém: csendesen elaludtam. Reggel megjelent a vörös dajka, s léhlje erős pálinkaszaggal tölté be a szobát. Parancsára hirtelen fel kelle öltöznöm, s a szeglet-telepből kézlábnál fogva kihuzott kisddekét egyenkint a lyukas székbe raknom. E műtét után langyos vízzel megtölté egy mosogató-kádat, melynek széleire itt-ott halpikkelyek, zöldség-indák voltak száradva, s aprómarha tollak, jeléül, hogy a konyhai tisztogatás, s ebédhezi készület ugyanazon edényben szokott véghez menni. E fürdőben aztán kirázta a gyermekeket, mint a mosott ruhát, s visszarakta ismét sivalkodásaik közt a járszékbe; hol, miután a lucsok félig-meddig leszáradt, ócska és egy hétig viselt ingeket kaptak. Most be kelle hoznom egy lábást, mely a tűzhelyen rotyogott, s szappan- és vízvegyü tejben főtt, barna tésztapépet tartalmazá. A vörös dajka kitölté a pépet ugyanazon deszkára, melyen a vágott hús, s szőrös félczomb valának: aztán szétterítvén, miután némileg meghült, felszólíta: figyeljek az étetési módra, hogy most megtanuljam, mert holnaptól kezdve szakmányom leend. Ekkor keskeny fakanállal sorban tömögeté őket, de oly gyorsan és kiméletlenül, hogy a fuldoklással alig lőnek készen, mikorra a sor ismét rájuk került. Etetés közben, a káposzta közt flanelba göngyölt betegre tekinté, mintha az csak most jutna eszébe, s nekem parancsolva az etetés folytatását, kihúzá a fonnyadt s savanyodott szagú zöldségek közül. A gyermek kék volt

és hideg. Merev szájából alig lehelete kivenni a dugacsot. Szeme fennakadt, arcza torzult az elfojtott sírás kifejezésével. A vörös dajka részvétlen tekinté körül s forgatá kezében. «Ez ugyan megdicsőült, - monda ördögi közönnyel; - no, ha anyjának új titka születik, legalább nem kell kettőért fizetnie»; s ez észrevétel kíséretében rosta alá borítá a temetésig, mint egy kopasztott ludat, maga pedig a fent írt deszkán, a fent írt mozaik között, főznivalót kezdett metélni azon káposztából, mely a halott végmelegét magába szítta. Még készen sem lön jóformán, midőn engem kiszidva, kimélő, lassu modoromért, kikapá kezemből a kanalat, s még egyszer körül duggatva a kis reggelizőket, két lapos kenderhevedert vőn elő, s minde-
nikbe két gyermeket függesztvén, hónaljánál fogva, két kezében hurczolá őket a padlásra, mint valamely felfűzött halakat. E felhordás is kötelességem lön későbbben; és ha kiméletből ölemben akarám őket vinni, durván kényszeríte, hogy urfias tempókkal el ne kényeztessem őket, kikből különben is favágó, vagy aprószeres lesz; kiket a szülék, ha jární s beszélni tudnak már, az utcára szoktak kicsapni; s kiknek szükségök van a verést, koplalást jókorán megszokni. A padláson egész nap én őrzém őket, hogy a házban láb alatt ne legyenek; s ez volt a kisdedóvás szokott napirendje, melynek gyakorlatánál, multam emlékei mellett, gazdag tárgyam s alkalmam vala elmélni a felett, mily borzasztóvá fajulhat az ember, ha magának szükségeket képzel, s az érdek ösztönét a szív és értelem korláti alul felzablátlanítja; fegy- és rendőri ügyelettől pedig félnie nem kell... A halott még akkor délután, Márk úr bizonyítványa mellett, ócska deszkák közé szegezve eltemetteték; s a nevelési rendszer szabott modorában maradt, azon különbséggel, hogy a kínozottak száma, a megölttel, pár napra kevesült, mikorra helyébe kettő véteték fel. Néhány nappal az esemény után bérkocsi állt meg a kapu előtt, s zörgettek. A vörös dajka rebbenve futott az utca-szobába, s néze a kisded tükörbe, mely az ablak világában oly helyzettel függött, miszerint az érkezőt megmutatá, a nélkül, hogy a kémlő látható lenne. A kocsi zárva maradt; a bérkocsis zörgetett; a vörös dajka nem nyíta ajtót. A robaj újra és újra ismételteték, s folyvást erősbödött, most az ajtón, majd az ablakon; úgy látszik, a vendég okvetlenül be akar jönni. Végre a dajka kinyitá két ujjnyira a redőny alsó szárnyát, s «ki az»? kikiáltá mérgesen az utcára. «Irgalom-intézet» felelé egy nőhang a kocsiból, s én meggyőződtem, hogy a látogató anyák kulcsszava volt ez, mely épen úgy illék e kinodához, mint sok törvényház homlokára az igazság képe. A dajka zavarba jött. «Melyik lehet ily rendetlen időben?» kérdé botránkozva, mert látogatások csak est-alkonyon fogadtatának el, s előre jelentve. Azonban az erőszakos zörejből meg lévén győződve, hogy a látogató siker nélkül nem távozandik; kezdé hirtelen a padlás lakóit tiszta köntöskékbe rángatni, s kezeikbe egy-egy darab piskótát adni, hogy az állati szenny és mód el ne árultassék, mert nem tudá, melyik kosztos anyja akarja meglepni. Midőn a kisdedek tisztán, jó légű szobába, puha szőnyegre, szabad, mozgalmas helyzetbe tétettek, a dajka és szolgáló ünnepi köntösben ügyelőkül közéjük ültenek: a jövevény bebocsáttaték. Ifju, ékes nő lépett be, mélyen fátyolozva. Csipkéi, kisded finom keze, s hímzett batiszt zsebkendője jelelék, hogy bár öltönye rejtező és egyszerű, a műveltebb osztályhoz tartozik. Szó és üdvözlét nélkül gyorsan rohant az ismerős szobába; arczfátylát fölveté, s a piskótázó kisdedek között kereste gyermekét. Rebegése folyvást izgottabb lön; s midőn nem találá, gyönyörű szemébe könny szökék, mely fenn látszék akadni, mintha a szorító fájdalom nem hagyná kiesni. Homlokához kapott, mint én szoktam Márk úrnál, midőn az örültséget érzém, s vonagló ujjá közt szétrepedtek a kendő csipkéi. «Szent Isten, hát csakugyan igaz, mit Márk, a hálátlan, oly későn tudatott, hogy a gyermekem oda van!... önök gyilkosok, embertelen hiéna!» kiálta a dajkához, alig eszmélve, mit beszél, s egy székre rogyott. A vörös dajka, kit rettegni véltem, fellobbant az anyai megtámadás miatt. Mit?... én gyilkos?... kérdé ingerülten. Nem elég, hogy az ily jó madarak porontyaival vesződöm; nyifogásaikat hallgatom; piszkaikat tűröm; miattok álmatlankodom; nappal ápolom, éjen virrasztom, csemegézem, mulattatom őket, szóval, bolondja vagyok potom hópénzért: hanem még hozzá szitkot, megtámadást, gyilkolási vádat vállaljak?... hohó menyecske vagy leányasszony, vagy asszonyleány, fedő alá a pattogó kásával. Nem vagyok én úristen, hogy

esztendőket adjak egy kölöncznek, ha nem életre való. Ki tudja, hol szedte fel maga? s minő romlott vért, betegséget hozott világra, a mi megölte? Nézze meg ezt a többit, mily egészséges, mint a makk! egy nagyságos asszony gyermekszobája sem tisztább, mint enyém, a magáé is csak ott evett-ivott; mit tehetek én róla, hogy rohadni való volt. Azért minden perelést kereken kikérek: én becsületes asszony vagyok, három férjet hűségesen kiszolgáltam: még eddig mindennek eleget tudtam tenni; tessék, nézze meg dicsérő leveleimet! vénségemre magamat gyalázni senki malaczáért nem engedem; s bizonyos személyektől szitkot, mocskot épen fel nem veszek; s a végszókat oly vonatkozó, oly átszegő gúnynyal ejté ki, hogy a szerencsétlen hölgy földig pirult. De van a szégyennek bizonyos foka, melyen túl hatását veszti, midőn az méltánytalanságig, érdemen alul aljasul, vagy oly kútfőből ered, melynek erkölcsi igénye arra nincs. Így történt a hölgygyel is. «Nem így beszélt ön, semmirevaló! midőn haszonleső vágy, hizelgés, ígéretek mellett szerencsétlen gyermekemet magához könyörgé, - mondá a dajkának harag és önérzet kelő erejével, mely az anyai fájdalmat néhány percze legyőzé. - Ön orbúntársa orvos Márk, titkos kémei által, kétségbeejtő helyzetemet megtudá, mielőtt tévedésem gyümölcse megérett volna. Mily kikeresett megközelítés, kimélő ajánlat, járkelő izgatás, mennyi sürgés, biztatás, remény, titokeskü által törekvék megnyerni bizalmamat, hogy gyermekemet adjam titkos nevelés alá; míg a nővé félelem, balítélet s családviszony által kényszerült anyát, sikerült újabb könnyelműsége csábítani. Midőn megcsalt, kezdé kimutatni foga fehérét. Az alkubért fokonkint nevelé; szakadatlan zsarolásokkal terhelt; nyugalmam, becsületem körmei közt tartá; s áldozataimért gyermekem megölte; mit ismét csak azért ada tudtomra, hogy a temetési költségekre ne kelljen soká várnia, miket oly magasán számolt, hogy egy apátúrt el lehetne belőle temetni. Igen, igen! erkölcstelen pénz-nadály, ne ingerülj reám oly mogorva gúnynyal, gögödet megvetem. Bűnömben is fensége-sebb vagyok, mint te, az erény színlett palástjában. Háza irgalom-intézet czimmal nevezed, pedig uzsorás kínműhely; vállalatod titokban üződ, de nem azért, hogy a botor közvélemény fogaitól megvédd az üldött tévedőt: hanem hogy tanutlanul szedhess erőszakolt díjakat bérbeadott kínokért. Bűnődben nem remegsz, mert az áldozat, kit titka elnémít, panasza nem megyen: s a hatóság őrszeme megvakult vagy alszik. Téged boldoggá tesz a státus hibája; pénzt és becsületet aratsz ördögi vétekért, erény és jótét czimében érdemülsz, míg hóhért érdemlenél; de azért folt maradsz az emberiség testén; vadállatja a művelt korszaknak, s vádjale a közhatalomnak; átok bélyegzett éltedre!» A nemes hölgy idegei reszkettek; alig tudá végezni szavait, miket alázó fájdalma a sziv fenekéről hozott fel. A vörös dajka sokkal durvább mű vala, mintsem e fenkölt fogalmakat érthetné. Dühét csak az nevelte, hogy védte-len hölgy, kinek titkát, becsületét zálogban birja, s kitől kamatban örök türelmet, kötelezett-séget, bókot igénylett, miként mer szólani fenyítő vádhangon. «Ugyan úgy-e, eltévedt juhocska, még marakodni is tud?» viszonzá böszülten, kezét csipejére téve. Ismerem az ilyen esendő macskákat. Szem előtt szunyókál, hátmegé megnyalja a tejfelt, s ha bántják érte, karmol. Nem oda Buda! Belém ne harapjon, mert ott török a foga. Soha bizony; még neki áll feljebb, holott eklésiát kéne követnie. Köszönje meg, hogy gyalázata föld alá van dugva, s nem féltheti bűnbánattól kontyát. Vagy tán, azon jófélék közé tartozik, kik a gyermekeket nyugpénzért szülik, s abból élnek? No hál' Istennek, egy jámbor elefánt megszabadult a bánatpénztől. Mit bolondít engem tettetett mérgével? tudnak is az ilyen személyek gyermeket szánni. Aztán mit siratja? lehet bíz még elég; ha pesti háza oly könnyű volna szerezni, mint porontyot, tudom, nem hányná fel a dajkabért, miért foga annyira fáj. Nem fél, hogy a szomszédokért futok, csúffá teszem, kitrombitálom ártatlan krónikáját? Vagy abban bízik: nem tudom kicsoda? de tudja Márk, s neki tennie kell, mit parancsolok, különben olyanokat sütök ki ellene, hogy börtönben rohad. Meg akárki maga; itt gyermeket tartott titokban, s tudjuk, ily esetben hányat ütött az óra. Szégyenelje magát, üljön otthon, s bujjék a sutba, hogy ne lássa ember, s ne rágalmazza az istenfélő asszonyt; se azt ne gondolja, hogy ily sehonnai anyákért bajoskodom az ártatlanokkal, kiket szánok, szeretek, ápolok; úgy-e szegény kis

árvaím? s e közben nyájasan hajolt a czirógatott gyermekek közé, kik nyugalomban s mohón nyelték a ritkán élvezett csemegét. A vörös dajka éles, kiható szavára, a bérkocsis, több utcát-jövő-menőkkel az ablakra gyűlt, s a redőny közein kapzsi kárörömmel élvezé a botrányt; míg benn a gúnyos szolgáló arcátlanul röhöge a bántott hölgy szemébe. A bánat szépe, néma szégyennel tűrte e nemtelen rohamot; úgy látszék, fájdalma nagyobb, mint minőhöz kitörő szavakat adhat a gondolat. Önbecs, szemérem, anyai veszteség; nőjellem, hírnév, s a szív hú szerelme, minden gyanúsítva, lábbal tapodva egy durva, dobzódó s buta asszony által, kinek erényhez fogalma, kegyelethez szíve, kimélethez akarata nincs; ki az érdek és önzés farizeája, egy képmutató szövetség tagja, ki bűntársát is kész ingerült állapotában bosszu- vagy veszélyből eladni, elárulni; ki az emberi érzelmek világában senki és semmi, s ki a társas balságok rovására mégis érdemet, díjat, becsülést bitorol. Nagyon tudám méltányolni a gyalázott hölgy néma fájdalmát. Ő, a jobb társaság gyengéd virága, fonnyasztva, elérlelve a benső féregtől, melynek neve rejtett szégyen. Lelke szűz, akarata nemes, erkölcsi fogalmai tiszták, érzelve fenkölt, kedélye gazdag: s mégis egyetlen tévedésnek áldozatul kell buknia. Egy tévedésnek, melyben aljas indok, bélyegző vonás nem rejlik, mely a természet szavára, az első szívláng édes ingeréből, idegen jogok sérelme, s vétkezés nélkül, önfeledésből született; egy tévedésért, melynek ösztönét, az örökerő, a nagy teremtettségbe kiirthatatlanul bealkotá; melyet minden létező lények fajai közt csak az ember kárhoztat; s mely csak akkor lőn bűnné, ha tisztátlan indokból ered, vagy mások jogait sérté meg. E romlatlan hölgy, egyetlen önfeledt lépteért alárendelve az illem, társfogalmak, szentesült közvélemény, s hason emberi intézmények szigorának: kénytelen lőn őszinteségéből kivetkezni, rejtezővé, képmutatóvá lenni, a társaságot megcsalni; nem is említve mélyebb sülyedések és vétkek ingerét, melybe gyengébb vagy rossz lelkek hason esetben vetemülhetnek. Ő rejtve, titokban sírt az emlék miatt, mit a természet örömforrásul teremtett; szégyennel, álarczozva élvezé az érzelmek leghatalmasbikát, az anyai szerelmet; lelenczházak és magányeszközök hiányában kénytelen volt gyermekét béres kezeknek, pénzen vett sorsnak átadni, mert a status és társasélet praedestinálta ugyan gyalázatát, de óv- és védszerekről nem gondoskodék. És most megfosztva az Istenkegy legkedvesb ajándokától, elsőszülöttjétől: az anyai veszteség súlyán kívül, vádat, szemrehányást, szégyent és félelmet kell viselnie a nyers, szívtelen tömeg előtt, mely fensőbb osztályok balesetén örvend és ingerül, mely bután, egybevetés nélkül ítél, s gyalázatát utcai krónikává teendi. Uram, én is kissé ismerem az úgynevezett társaság katekizmusát, de könyvek, s itt-ott feltűnt jelenetek után úgy látom, hogy a férfinem nem oly viszonyban áll a nők- s anyákéhoz, minőt a természet, józan ész, és lovagiság rendel.

E szavaknál nemes ingerültség fokozá az árva halász hangját. Az ismeretlen helyeslőleg inte fejével. «Az emberiség mindenben fanatizmusig megy, az uralkodó eszméktől le a szabó ollójáig; - megjegyzé komolyan; - s annyi akadály és ellentörekvés közt, hosszú századok kellenek, míg némi terjedtséget nyernek tisztultabb fogalmak... Kérem folytassa ön; történetét halaszthatlanul tudnom kell; pedig még az éjen Debreczenbe vissza akarok lovagolni.»

- Az elhagyott anya könnyűi megeredtek, s átáztaták a tépett kendő finom rongyait. Távoztával, a vörös dajka kisedé a gyermekcsék markából a piskótamaradványokat, köntöseiket lerángatá; s a hevederben ismét a padlásra kelle őket hordanom. Napirendem szerint örökődém közöttök; s némi enyhet ada lelkenek az elhagyott teremtményeknek kedvezni. A padlás nyilata azon szoba mennyezetén volt vágva, melyben a vörös dajka nyaralni szokott. Innen esett le elődöm, ki engem most, ön szavai szerint, a sírban képvisel. A nyílat lépcsője rendesen elvételék, hogy a kosztosoktól le ne szökhessem; s gyakran a lebecsátva tartott ajtón át hallgatám, mi történik a dajka szobájában. Meg nem foghatom, oly ravasz kigyóknak miként kerülé el figyelmét, hogy a szó felhallhatik? vagy tán nem tarták méltónak egy tizenegy évű rab előtt óvakodni? Egy délután Márk úr kancsi szolgálója jött, vezetve egy terhes pórleányt; s épen úgy vőn ülést, hogy a padlásajtó kulcslyukán képét láthatám. A hajdani undor és iszony,

mit mindenesetre kedvezőbb jelen helyzetemben, s a szökés folytonos reménye mellett rég nem érzék, megújult. Láttam a rejtelmes arcz ismerős mosolyát, látám rögs száraz kezét, melylyel arczomat veregeté ama feledhetlen szavai közben: milyen kövér: mint egy hízott berbécs. Remegve, hogy értem, miattam jó: feszült figyelemmel hallgatózám. «Ezt a személyt a bátyám küldi, adjon helyet neki, hogy megszülhessen»; mondá a vörös dajkának. «Hogy a pokolba ne? minden csavargót az udvarba csödít, még utoljára nyomába jönnek a magazin-nak»; felelé a dajka dér-durral. «Bátyám azt mondá, egy szó se legyen, gazdag pecsenyét hoz e leány a világra»; viszonzá a kancsi. «No, úgy csak megjárná»; válaszolt a dajka, s miután tetőtől-talpig végig nézte a terhes hölgyet, a káposztás szobába zsúpot hozatott a gyermek-telep átellenében, hol velem s a kosztosokkal egy szobában, feküdni fogja anyaágyát. Az említett párbeszéd német nyelven folyt, mit a pórléány nem érte. E közben kezdém észrevenni, hogy a kancsi és dajka arczaik közt bizonyos hasonlat van, s fogadni mertem volna, hogy ezek mindhárman rokoncsaládból születtek. Estve Márk úr bejött, s kilencz koppantással bebocsáttaték. A nyaraló-szobában kezét fogott a dajkával, pedig fehér gyémántos ujjai nem illettek a vörös cserepes kézfejre. Leültek; s én mohón vágyódám a ház új titkára. Beszédöket zsidós hangejtéssel tevék, miként e nemzet egymásközt gyakorlani szokta; de nem annyira torzítva, hogy ne érhetném; nem úgy mint a házba lett iktatásomkor. «Már mégis megunom a sokat, - kezdé a vörös dajka, ki zsémbes, kötözködő, véralkatát, még ura, parancsnoka előtt sem vala képes mérséklenni. - Annyi bajt tol naponként nyakamba, s én még sem osztozom díjban, jutalomban; mindig csak jövővel biztat: majd ha úr lesz, majd ha nemes lesz.» Márk úr haraggal hallgatá, de mosolygott; oh ismerem ezen judási ajkat, mely a düh agyarát oly nyájasan álarcozá. «Béke, béke, Jefte; mondá foga közül, kissé ajkába harapva. - Elődeink többet türtenek hajdan Egyiptomban, s még sem vesztek el a Messiás megérkezte előtt. Hát nem tudod, hogy a zsidónak neve is csak türt nép? Jusson eszedbe, miként apám leMBERGI rongyszedő volt, s sövény alatt halt meg. Vagy feledéd, hogy te, mint testvére mosogatád a kórházakból vásárlott sebgyenes rongyokat, míg eladhatókká lőnek? s most elégületlen vagy a sorssal, melyet egykor Jákob párnáján sem mertél volna álmodni? Mit tettem én? mire vittem eddig? Két országban közvéleményt, becslést, kitüntetést nyertem, sőt jutalmazó rendjelt kaptam; tetteim nyomába sehol egy hatalom, vagy hatósági vizsla nem szagolt; kihozatalak ide a szolgálághonából, ide Magyarországra, hol vétkezni legbátrabban lehet; hol a jövevény becsesb a honfinál; hol nem kérdik, nem vizsgálják: ki vagy? mit üzesz? és miként? hanem hiszik vakon, s áhítattal, mit mondasz, s hírrel, dicsőséggel fizetnek, kiket megcsalsz. Két országból eljövök felfedezés nélkül; a magyar Kánaánt is itt hagyjuk fogunk vesztesége nélkül. Csak türelem, Jefte; sehol sem oly könnyű meggazdagodni, nemessé lenni, mint a magyarok közt. Nem mindig mondom-e, hogy értékem tetemesen növekszik? Hirem tiszta, mint Mózesé; kevés várakozás: s ha húszezer pengőmet megkaptam ama bizonyos úrtól, erőszakolni fogom, hogy nemessé létemet eszközölje, különben halálos titkát törvénykézre adom. Ha nemesekké lettünk s nevet változtatánk: több előnnyel cserélünk hazát, vagy telepünk meg, s hagyjuk félbe üzleteinket, míg nyakunk nem törik. Vagyon és kiváltság birtokában le fogjuk nézni a fajt, mely hagyott vallásunkban gyűlött, szegénységünkben gögjét érezteté, s apáinkat garasos alkui közben felrugdosta. Hah! mi dicső az, fényes hintóból rugatni szemébe a sarat gyalog kereszténynek, ki a zsidót, ha szegény, leköpi; ha pedig gazdag, vak eszközül adja magát neki. Mi dicső lesz méltóságos adósim asztalánál fitymálni a kölcsönből főtt franczia étkeket; túlhaladni olcsó salonjaikat; gazdagabban aranyoztatni czimerem; gúnyt üzni alig fedhető szükségeikből; s kinevetni, ha miattam buknak. Vagy ha nem tetszik e kilátás: visszaküldlek Lembergbe a genymosó dézsához». Miért hát ez örök titkolózás? nem tudok semmit, nem ismerek senkit, csak engedelmeskedem. Ki az a nagy úr? ki ez a gyermekőr? miért kap ön húszezer pengőt? esék mohón szavába a vörös dajka. «Az nem tartozik rád», viszonzá Márk úr egyszerűn. Miért? - kérdezé a dajka. «Mert a nő esze kurtább mint a haja, pedig Izrael leányi kopaszok»... Minő bánás, mint egy szolgálóval; -

békétlenkedék a vörös; - én magázom, pedig vénebb vagyok: ön te-nek hí, szid és lenéz, pedig javára munkálok; fukarsága, kétkedése kiállhatlan; modora kinzó és mogorva; én a kosztos malaczkokkal sem bánok kegyetlenebbül... «Bánt-e valaha zsidó gyöngédebben kegyébe vett koldus-rokonokkal, mint én veled? Te vak vagy, néma és siket; s ezért eszel, iszol, s védelem alatt állsz; hallgass, parancsolom»; viszonzá Márk úr halkán, mosolyogva, mintha nyújtott ajándékot akarna kedvessé tenni, pedig az epe lázadt fel ereiben. Beszédökben itt szünet következék; úgy látszott, a vörös dajka mérge, haragja, czivódó ösztöne remeg és enged Márk úr hatalmának; s engem elfogott a csodálat, miként tud oly durva bánás és közös titkok mellett, ily vakmerész jellemre annyi hatást gyakorlani; bár másfelől az idézett szavakból meg kelle győződnöm, miszerint e gögkor kezében minden, ki hozzá közelít, vak eszköz, s a vörös sincs a félő rejtelmekbe annyira avatva, hogy veszélyes legyen. Fő érdek azonban, mely gyanúmat megragadá, a húszezer pengő iránt kifejezett igény s remény vala, melyet a Márk ajtó-ablakán meglepett idegen szavával oly csodás összefüggésben láttam lenni.

- Igaza van önnek, - közbeszólt az ismeretlen; - semmi kétségem. Azon diplomata szörny, kinek, ön történetében, kezeire ismerék, kevéssel azután vőn kölcsön húszezer pengőt, a nélkül, hogy én, ki ügyeit nyomoztam, e pénz hova létééről valamit tudhaték. Ez öszlet csalhatlanúl Márk zsákmánya lőn, kit ama fő bűntárs épen jelenleg törekszik megnemesíteni; s ki azt orvosi érdemeinél fogva, emberbaráti irgalmas híre, és hirhedt jótéteményi következtében, a közvélemény szerint oly nagyon megérdemli. De kinek czímerébe, önsegélyével, hóhérral tetetek ötagú koronát.

- A vörös dajka, - folytatá Ödön, - néhány percz mulva, mintegy bánva rabszolgai lázadását, átadó alázattal kezdé meg a szakadt beszédet. «Én hát megnyugszom parancsolataiban, mert ez mind hasznót hajt, vagy legalább hitünk lenezőinek kárt okoz. Hát ezért a várandó leányért ki fizet?» «Senki», felelé Márk úr röviden. «Ez még sem fér fejembe, - viszonzá a vörös, - hát csakugyan irgalom-intézeté alakítjuk a haszonhajtó udvart...» «Ha érte nem fizet, fizet gyermekeért» vigasztalá Márk úr. «Egy magtalan főrangú hölgynek örökösre van szüksége, hogy férje jószágában magát biztosítsa. Mert látod Jefte, itt az a törvény, hogy ha a férj magzat nélkül meghal: birtokaiból kivetik özvegyét a mellékági ős ivadékok. Egy feltétele van ugyan a cikknek, mely azt azon esetre szorítja, ha a javak többek, mint a mennyinek jövedelme az özvegy férje sorsához mért tartására elég. De ez csak tévesztő ösvény s tolvaj-rés, melyen az érdek bebúvik s az igazság kibúvhatik. A nő, ki egész ifjúságát, egy beteges, kiélt, korán aszott férj mellett kórápolattal kolostori magányban hervasztá el, ki nyugtalankodék, szűkölt, nélkülözött, hogy férje nőtlenkori kicsapongó adósságait letisztázza; ki a szenny- és rongylepte ősi telket tiszta ifjú színbe öltözteté; a torkos csavargókat kiszoktatá, elidegeníté; nyomort, pusztulást száműzött, megszüntetett; az agár- és lakoma-fészekből barátságos családhajlékot alakíta; az inség helyén rendes bőséget, ízlést idézett elő; szóval férjének istápja, őre, jótevője volt; ezen nő, mondom, ha megözvegyült, a nemesi javakból, mint elhasznált butor kivettetik, mint az agg vadászeb tartást kap, s a nőerény, hitvesi hűség és szorgalom érdembéreül, fillérekből tengeti évült napjait; míg a családnév dicső örökösi éhszükségükkel felfalják gondja, fáradalma eredményeit; kiknek minden érdeme abból áll, hogy harmad-negyedíziglen fel tudják vinni apjaik származását, kiknek nevét igen, de vérét nem mindig öröklík. Persze ily törvény irányában, míg az erényes, bigott, család-kegyeletben főtt szívü asszonyok áldozatul esnek: korhoz képzett, eszes, vállalkozó nők, csellel segítenek magokon s eleve gondoskodnak róla, hogy a gyékényt ki ne ránthassák alóluk. Épen ilyen eszes azon úrnő, kinek számára a terhes pórleányt ide szállítám. Őt magtalanná alkotá a természet. Most második dús férjet bír. S azt hiszed, elég ostoba volt az első férj birtokaiból magát a törvény körmeivel kikapartatni, midőn özvegygyé leendett? Oh nem? A természet neki nem adott örökös: ő vatta és aczél-rugókból készíté azt. Vékony lemezen kezdve, apródonként nevelte álterhét, mint azt a természetes fejlődés kívánta. Fokról-fokra érlelé a

nagyreménységű rongyokat s az időnek teljességében elszülte azt, azaz gondoskodék idegen porontyról, kit a megcsalt férjnek és családnak mint örömjelt, a kiháló ág megváltó szülöttét bemutasson. Ez, az ő körében s életmodora mellett könnyen ment. Tavaszon kezdeték meg az ármány. Nyarat falun, férjétől távol tölté el, hol az ügyes párisi gép titkait leszködő szemek s véletlen alkalom nem árulható el. Késő őszön térve városba, betegeskedés színe alatt elszigetelten élt lakosztályában s midőn kellett, én gondoskodám magzatról, kit öltönyöm alá pakolva, magam vittem a házhoz a szülés éjjelén, hol a kancsi Eszter nővérem vivé a bába álszerepét. Ez a gyermek-fuvarozás meglehetősen sikerrel ütött ki, mert a párisi gép keresztelője után egy évre, megdicsőült a köszvényette férj s a váltott örökös birtokaiban gyámnőül maradván, az eszes, merész anya: keresztpai díjamul kétezer arany ütötte markomat. S mint-hogy az efféle ipar nyereségesb őseink zsib-kereskedéseinél, jónak láttam különmű üzleteim biztosabb gyakorlatára, e megvásárlott telken műgyárt állítani, melynek sáfárnőjévé kihoztalak Lembergől.» A vörös dajka kapzsi fülekkel nyelte e jellemző bűnrajzot s úgy látszott, mind a mellett, hogy unokaöcscsét ismeri, meglepte e sajátmű polgári vétek. S ezen úrnőnek ismét váltott gyermek kell? kérdezé kíváncsian Márk urat. Igen, - felelt, az orvos - most harmadik. A gyász kiteltével újlag férjhez ment s mint már szokásba vevé, pamut-szülöttel biztosítá a második gyámságot is. Kilencz hó előtt azonban a fiú, kit akkor egy pálinka-árusnőtől szereztem alá, beteges lőn, férjének pedig gazdag örökösödéshez volt kilátása, minek útját már meg is nyitottam; s az úrhölgy jónak látta egy második párisi gépben pótló biztosítást nevelni; mi az idő folytában szépen ki is nőtte magát, úgy, hogy ezen pórleány gyümölcsével néhány nap alatt beválthatom kétezer aranyért, mire ugyan várnom kell, mert a birt vagyon hátán meglehetősen kimentek, de szerződéseim szorosb kapcsolatban tartja őt, mint a velencei kalmárt amaz egy font húsos kötlevél. A vörös dajka pupját a széknak veté s ámulva hallgatá unokaöcscsét. A gyermekkínzásban s titkos vagy aljnép közt forgatott bűnökben ő is mesternő volt; de úgy látszék, ama magas tanban járatlan vala, miként kell nagyokat, nagy érdekek tömkelegébe szőni, megcsalni s rajtok uralkodni. De hát ki azon úrnő, ki ezen pórleány kölönczeért annyi kincset kivet? kérdé hüledezve. «Azon főúr neje, kitől 20,000 pengő forintot kapok», felelé Márk úr. Hát megcsalja azt, kinek oly tetemes összeget köszönhet? viszonzá a dajka. «Természetesen, - válaszolá Márk, - ő érte megcsaltam egy nőt, egy más nőért megcsalom őt. A kör megvan s ott állok, honnan kiindultam, csakhogy hetvenezzerrel gazdagabban. A világ így akarja az előmenetelt. Ha csodatevő volnék s halottakat támasztva megközelítném cserélt hitünk Krisztusát, még sem mehetnék semmire becsületes úton. Ma nem kell szorgalom, képzettség, lángész, független jellem. Az ily bohóc fátal és koplal s ha nyomorban gebed, kinevetik. Alázat, furfang, nyegleség az, mi pénzhez vezet s a pénz mindenhez. Sohsem volt igazabb, mint századunkban, hogy ki parancsolni akar, engedelmeskednie kell; vagy mai szótár szerint: érdek érdekért, azaz: kéz kezét mos. Kit haszna maszlagával kábává tömjénezünk, előviszi érdekeinket; mert most jellem és ész kappantermészetű, meg kell részegíteni s elfogadja az idegen csirkéket.» Nem fél-e, hogy az úrnő megbánandja tettét s felfedi a titkot? aggodék a dajka. «Az nem lehet, biztatá mosolyogva Márk úr. Férje életében kiüzetnék a paradicsomból; így pedig halála után e poronty czíme alatt bitorland ötannyi évjövedelmet. Itt érdek a bilincs s annak lakatja erősebb, mintsem az erkölcs halvány keze feltörhetné azt. Aztán azon osztálybeliekkel nem oly magyarán köttetik az alku, hogy világos kifejezésekre kerüljön a sor. Sem tettem körül tanut lábalni nem engedek, ki részére valljon, épen mint te sem bizonyíthatnál ellenem semmit a nélkül, hogy magadat is kárpadra ne juttasd. Kit egy héber életbölcs megfog, nem menekülhet az.» Hát ha ez a pórleány feljelenené, hogy gyermekét elvette s ha nem tudná is bizonyítani mi czélra? de gyanut gerjesztene? kérdezé a bűntanuló dajka. «Akkor bemutatnánk egyet porontya helyett kosztosaink közül s a hírlapok és közvélemény magasztaló szavát vonnám fejemre, mivel egy szegény elcsábított leány gyermekét titokban, minden önzés s hirhedési igény nélkül, kisdédóvó magánintézetembe felvettem. A leányt pedig hóhér bárdjára kerítném alattomban,

mert első csecsemőjét megölte s hogy meg ne ölettesék, én adék bizonyítványt, miszerint gyermeke halva születék. Ha árulóvá lesz, bakó várja; holott így bajától menekszik s harmincz forintot kap. És a pallos reménye nem tréfa. Őt félelem tartja hurkomon s ez a pórosztálynál oly hatalmas eszköz, mint nagyoknál az érdek.» S ki hát mégis azon úrnő? kíváncsiskodék a dajka. «Az nem tartozik reád!» viszonzá Márk úr foga közül s a dajka arcza mérgében megtelt vérrel s rezes bibircsói kipipacsodtak; én pedig irtózva e szörnyetegek jellemrajzát tovább hallgatni, reszkető lélekkel visszavonultam.

- És a pórleány terhével számított merény csakugyan végrehajtatott? kérdé az árva halászt az ismeretlen, kit az esemény meglepő fordulata hatályosan látszék izgatni.

- Igen, felelé Ödön. A leány néhány nap mulva ép, erős fiat szült a káposztás szobában, kit Márk úr, még akkor éjen, kocsijában elvitt.

- Minő szövemény! minő ágazatok bűn- és merényben; s mindez aljas anyagi érdekért... S minő csodások gyakran a sejtelmek, mondá az ismeretlen. Mikor a főispánné tíz év előtt anyaágyból kijött, oly teljes, virágzó színben találtam őt, hogy gyanum kerekedék; talán nem is szült? De persze elröppent e futó gondolat, kinek jutna hitébe ily merény komoly üzlete? Most minden világos; úgy-e szeptember 14-ikén történt a csecsemőrablás?

- Igen, - válaszolá az árva halász, - egy hóval az irgalomintézetbe lett jutásom után.

- Így csalhatlan, - közbevág az ismeretlen, - a főúrnő épen akkor szülé második fiát, kit öt év előtt elvesztett. Márk úr azelőtt házi orvosa volt az uraságnak s három éven át alkalma volt a különben is rossz hajlamú családra befolyást szerezni, hitet, feltétlen bizalmat nyerni, mely a titkos szövetkezet merényéig növekedék. És az első szülött, a pamut és párisi gépből teremtett örökös, a pálinka-árusnő becserélt szülötte, az ön kinzójának, az esztergánál meglepett ismeretlennek fiává s a gögös öcs család díszére csempészett magzat nem más, mint ama szép ifjú, kit ön a mai halászatnál ideglázig meglepett, ki önt harmadnap mulva látni akarja, de kitől önt megszabadítjuk az isten és én.

XVII.

(Észrevételek.)

Az idegen, ki e rövid ismeretség alatt is alkalmat nyújtott szilárd, nemes, jótevő jellemét ismerni: éles ész-, tiszta érzettel bírt s józan honszerелеmtől volt lelkesülve. Ez okból az árva halász esete felköltte s a hazai viszonyokra ragadá meleg gondolatait. Fájt lelkének, hogy Márknak, ama idegen származású érdekrabnak, sikerült nem csak a közvéleményt, s felületes tömeget megcsalni: hanem annyi képzett, értelmes, tiszta jellemű honfiak felett egy főcsalád alkalmazását, bizalmát, átadását megnyerni; főcsaládét, melynek szerkezetében a férj érdeke gyakran ellentétbe jő a nőével és viszont, s melyben az ármány, képmutatás, hűtlenség nagyobb és rejthetőbb tért talál, mint alantiabb osztályok körül. A főbb rendűek nagy részénél folyvást azon balítélet él, hogy a magyar szakköri ifjakban nincs annyi képesség, szorgalom, hajlékonyság, megnyit könnyű kezelés, gyors ügyvitel s fensőbb izlés igényel; hogy a magyar egyének túlbizottak, s szakmájoktól függeni nem szeretnek; és ezért, kivéve az ügyvédi alkalmazásokat, hol idegenekben válogatás nincs, gyéren vétetnek fel s nem annyi díjjal, vagy nem oly örömet fizettetnek, mint a külföldiek. Pedig e vélemény, e hit csalódás. Vérünk, fajunk, általában eszes, tanulékony s saját szakmájában, ha alkalma van magát művelni, gazdagabb arányban képződik jelessé, kitünővé, mint a német, cseh s a szomszéd keleti népfajok, mit eléggé igazol azon magyar művészek, kézművesek s iparűzők száma, kik nyugot művelt országaiban név-, méltánylat, sikernek örvendnek. Szorgalom s kitartás tekintetében ha oly kedvező vetélyben nem állanak, ennek főbb oka kétségkívül nevelési hanyagság, szoktatás és térhiány rendszerében rejlik, de sikernyújtó ösztön, alkalom s méltánylat bizonyosan kifejtené, megszilárdítná náluk a munkássági türelem azon fokát, melyre e tehetséges vér képes s mely tőle annyi igénynyel várható. Mi pedig a hajlékonyságot illeti, igaz, hogy nem lehete a magyart eredeti típusából kivetkeztetni, miszerint oly előző alázat-kaczér bók s hízelékeny modorral tudná vagy akarná főnökeit, felsőbbjeit körülkisértetni, mint minőre kiválólag a németek képesek, de egyenes, nyílt, önálló viseletük megett nem is rejlik amaz éles, elszánt önszeretet s bírvágy, melylyel más fajok a magyart aránylag túlhaladják; s tapasztalt tény, miszerint hazánkban alkalmazást nyert tíz idegen közül kilencz meggazdagszik, míg ugyanannyi magyar között, alig vergődik egy, életszükségeit fedező vagyonra. A vállalt szakmától függni nem akarás vádja pedig legalptalanabb s ezen vélemény merő fogultság. Ha van is reá eset, hogy titoknak komornyikká, nevelő mindenessé, ügyvéd hajhászszá, gazdatiszt inassá nem engedi magát alacsonyítani: az a jellem önérzete, nem a kötelességtől szabadozás. Igaz, hogy rabszolgai görbedezésre fajunkból ritkábban kaphatni egyént s tányérnyaló ebül, alacsonyító szeszély tárgyául kevés fekszik meg, de ez főleg a szabadság érzelméből származik, melyre minden alkotmányos nép tagja híva, kifejtve van s melyet csak az nem tud túrni, ki zsarnok, vagy maga is rabszolga. S nem jobb-e kétes ügyeinknél egy önálló, őszinte barát, mint idegen álnok, ki, mint Márk úr, érdekeső szenvedélyének rabjává teszi a család becsét, boldogságát. S miért épen hazai egyének bírálgatásában ama túlvitt, ovakodó szigor, míg az idegeneket, mint Márk úr példája mutatja, felületes, vagy semmi nyomozás nélkül, behozzák, pártfogásba veszik, kegyelettel, hittel megajándékozzák? Pedig a hunyászzkodó álarcz alatt, melylyel ezt megnyerik, gyakran irigység s nemzetgyűlölés fogai rejlenek. Hányszor helyesli, csodálja, elősegéli ily idegen kegyencz a főúr polgári vétkeit, hogy szennybe, bajba annál mélyebben sülyeszse, hogy vele a nemzeti romlás veszélyét növeszsze, siettesse s maga kárörömet élvezzen egy gyűlölt, s írgylett nagyság bukásán? És ha ezen igazságokat figyelmére méltatná a főrend azon része, mely csak idegen nyelvű, érzelmű tiszték által véli igényeit kielégíthetőeknek s mely azt képzei, hogy magyar személyzet körében nem lehet kényelem, úri tón s házi boldogság; ha meggondolná, hogy az életpálya

s érdemlési módok ezen szakaira egyéneket képezni a vagyonosok polgári feladata; hogy külföldi bevándorlottakban annál csekélyebb a biztosság, minthogy többnyire az szokott hazájától megszökni, kiben vagy kalandor természet, vagy kevés tehetség van; ha meggondolná, hogy a nemzet ifjainak vagy itt kell, vagy sehol sem lehet pályát, kört, alkalmazást nyerniök s a «világon nincs számokra több hely»; hogy minden idegennek nyújtott darab kenyér, egy nélkülöző honfitól véteték el, kiknek számával a közeli-ügetlenség növekszik, hogy kiket isten e földre teremtett, e földből kell élniök, ha becsületes út nem nyitattik, úgy a mint lehet; hogy hol a status efféle közveszélyt megelőzni nem törekszik, az illető osztályok hivatása az; hogy a jövevényekkel megtöltött háza, családja, hasonlít saját honában a tengeren elszigetelt gyarmathoz, melynél csak kereskedő hajók önzésből kötnek ki; hogy ezen rendszer gyakorlatában, mint benszülött törzsivadék, kétszerte nagyobb polgári vétket követ el az azt üző indigenáknál; hogy míg körébe a kortól fenytve, idegen zsoldosai közé csak egy-két alárendelt magyart veszen fel, hirhedési célját elérheti ugyan, de a hazafiság nemes érzelmének meg nem felelend; igen, ha ezeket meggondolná s jobbítaná magát, ha nemcsak ünnepélyből, hanem házilag, család- s magánéletben is megszokná, felöltözné a magyar tónt és érzelmeket; ha tárgyismeretlen, gyűlölt s gyűlölő, vagy éppen erőszakos túlbuzgó idegeneket nem hurczolna be állomásaira, talán nem lenne oly gyakran és annyi oka panaszra fakadni, kikelni, mérgelődni a hátravető feszültség ellen, melyet jobbágy és megye, uradalmi viszonyaiban éreztet; a mellőzés ellen, melylyel jobb elemű osztálytársai büntetik; s a lenézés miatt, melylyel a közvélemény megveti.

Másik tárgy, mi az ismeretlen gondolatait Márk bűneinél magával ragadá, a törvénytelen szülöttek sorsa. Ime, az elvetemült Márk az állam és helyhatósági intézmény és ügyelet ebbeli hiánya mellett, gyárt állít, keresetet üz, rendszerezett vétket gyakorol e szerencsétlenek sorsából; annyi ártatlanokat kínozt és öldökölt; a gyermekgyilkost véteksúlya alól elvonja, a romlottságot terjeszti, a törvények kijátszására rabkereskedést üz egy szabad nép gyermekeivel s ezért nevet, becsülést, jutalmakat arat. Mindezt nem tehetné, vagy legalább kevésbé terjedtségben, több akadály s gyéresebb sikerrel, ha a fővárosnak lelenczháza volna. Ha az emberi nem természeti állapotában marad, kétségkívül hallatlan leend a gyermekgyilkolás; miként az állatfajok közt hallatlan, hogy saját kölkeiket megöldössék. A társaságos élet szerkezete s főleg a házasság idézé elő e vétek foganzását. A bölcselő előtt folyvást kétség alatt álló kérdés, tanácsos-e a természet ösztönét rendszerezni, formába szorítani akarni? tanácsos-e a statusnak házasságon kívüli szenvedélyek érintkezését botlásul tekinteni s mint botrányra a gyalázat és bűnhődés bélyegét, üldözéseit elrendelni? tanácsos-e ama gyöngye, szerencsétlen lényeket, kiknek erkölcsét ifjú inger, vérgerjedelmek, a női kebel engedékenysége, kedvező alkalmak, tanult csábítók műtervei s az első szerelem édes hatalma ostromlák: közszégyen s megvetés kétségeinek kitenni? tanácsos-e a szemérem s becsületérzés félelmeit a menekvés vágy ingerével harciba állítani? a rejthető gyermekgyilkolás reményeit ez által felköltetni? ez iszonyú bűn ösztönét előidézni? a gyakorlati példák hosszú sorait megnyitni? s e természetfertőző vétket, az isten képére teremtett ember állandó vonásává avatni? Igen, a bölcselő előtt mindez fejtetlen kérdés, de a vallás, erkölccstan s polgári törvények igennel feleltek azokra. E felelet sebet ejte a gyenge nőszíven, melynek fekélyében a gyermekgyilkolás eszméje foganzék; és pedig a jók, a romlatlan, a nemeskeblű szerencsétlenek osztályában. Ki kaczer tetszelgésből vadász hiú győzelmeket, kit fajtalan kéjvágy ingerl vagy kényszerít csapongásaiban, az anyagi szerelem undok árusnői s aljas férjkerítők nem leendnek gyermekgyilkosokká. Ők elég szemtelenek viselni a bélyegét, mit házasságkívüli magzataikért a törvény és társadalom rájuk süt. E bűn áldozatává azok lőnek s lesznek, kiknek éber örködését a lángoló órák önfeledésiben megorozta s kirablá ugyan a természeti ösztön, de kikben láz hűltével sujtó angyal támad, az erkölcsi érzelem; kiket bánat s kétség üldöz s vérez; kik fel tudják fogni, mit jelent becsületfosztottan, jövendőzt veszítve, a társaságból száműzve, kárörvendő gúnynak adottan, rokontól megvetve létezni s percznyi feledésért hosszú életet

vesztetni. Gondolkodó statusok belátták, miszerint az anyai kegyetlenség terjedő ragályát orvoslaniok kell, de miként? hogy a veendő gyógyszer mérgesb ne legyen, mint a kór? A szemérem, becsület s szégyen érzelve oly vonások, miket ember s így a társas élet nem nélkülözhet; mik nélkül nemünk állatfajjá törpül s elveszti beljegyét, melylyel a teremtség büszke. Ezeket védni, segíteni, növelniök kell; de ha azok iránt is kötelességeikben szigorú, ismét a magzatgyilkolás eseteit szaporítandják. Vissza kellett volna térni az elhagyott természethez; megszüntetni, végkép eltörölni a nőtlen szerelem s törvénytelen magzatok gyalázatát. De a társasági szerkezet lelke, szelleme, egyik főczélja kárhozatot szavaz e lépésre. Ez úton megszentessé tennék a fajtalan csapongás, kiirtatnék a hűség édene s pusztulásba menne a nőerény, melyen most a családszövedékek, jogviszony s házi nyugalom épsége alapszik. Hogy tehát míg a rosszakért törvény létezik, a jókat védintézet szabadítsa meg: középszerűközül vétetik e veszélyes végletek között a lelenczházak eszméje. Az emberi irgalom története fenséges adattal bővült; a jótékony intézetek száma gyöngéd testvérrel gazdagula s az erkölcs-örül alapult vállalatot, áldás, fényes siker koszorúzá. Frankhonban, a vérmes, könnyelmű, izgatott s szeszélyes nép közt, a lelenczházak megnyitása után négyszerte kevesebb lőn a gyermekgyilkolási s kitevési bűnkereset száma, mint a mérsékelt alkatú s komolyabb elmű poroszok közt; s hétszer kevesebb, mint a szigorúbb erkölcsű Würtembergben. Azonban e kegyes eszme is meghozá árnyoldalait, mert hiszen lehet-e oly fehér szentség, melyre az emberi jellem árnyat ne vetne? A lelenczházak a szülei erkölcstelenülést segíthetik elő. Sok könnyelmű, jellemtelen, alkalomleső örvend, ha rejtve, névtelen fogantatott gyermekétől, tiltott szerelme édes örömétől, gond és áldozat s mégis veszély és vétek nélkül megszabadulhat. És ha bár érték- s érvénytelen a szüzerény, melynek élete nem a szemérem s kötelesség érzetében ver, melyet csak a szégyen rettegése, a tiltott szülés szorongó félelme, s titkolási akadály idegenkedése tenget s támogat: tagadhatlan mégis, hogy e nehézségek gyakran erőtlenné teszik a tévedés ingerét, háttérbe szorítják a gyáva bukás csábjait, vagy az egyszer elesőt visszatartják a további süllyedésektől, miket a lelenczház irgalma könnyít. De azért, hogy nemünkbe visszaélési hajlam oltatott, azért, hogy vannak pókok, melyek az éltető harmatból is mérget választanak el s találkoznak könnyelműek, kiket ez üdvös intézet tévútra tántorít: elveszük-e végkép a lelenczházakat? eltaszítjuk-e szeretetlen kézzel azon nyomorultakat, kik még romlatlan lélekkel, számító terv nélkül, csáb vagy körülmény örvényébe sodródtak, kik vagy anyagi indokból kényszerülnek magzataikat kitenni, vagy erkölcsi szükségből gyilkosokká lenni? megfoszszuk-e a végmenedéktől, mely őket az életnek, társadalomnak, erkölcsnek visszaadja? s magát a bűnforrás előidéztét illetőleg, melyik kútfo árasztthat mélyebb s veszélyesb erkölcstelenülést: a lelenczház-e, mely legfeljebb a vértév többszöri hatalmát s törvénytelen szülés ismételt esetét hozhatja elő? vagy a menttelen gyalázat s erkölcsi száműzés kétségbeesése, mely gyermekölést, kitevést, öngyilkosságot teremt és terjeszt?... Tapasztalat tanítá ugyanazon szomorító igazságot is, miszerint a lelenczházak a nőseletű szülék törvényes magzataik iránti szerelmét, kegyeletét is, vele a jövő nemzedék egyetlen biztos és czélszerű nevelési eszközét és így a köz- és családboldogság alapját fogyasztja, tévelíti, enyészti. A csábító alkalom, nevelési költség és fáradság gondjait közintézet nyakára tolhatja, sok korhely vagy bírvágytól elfogult szülőknél szédítő ingerül szolgál, kisdedeiket a családviszonyok kebléből hidegen kitépni, elvetni s rideg, rokon és barátlan sors mostoháivá tenni. Igaz, hogy e szívtelen közöny s erkölcsi ragály túl a durvák s vagyontalanok osztályán is beharapózhatik a társaságba; igaz, hogy ingató példa, midőn maga egy Rousseau négy gyermekét lelenczházba hordja, a nélkül, hogy apai jogát valaha visszakövetelné, vagy bűnös mulasztásit édes gondokkal törekednék később kárpótolni; de mind e lehetőség a lelenczházak hibás rendszerében találta alapját; s statisztikai adatok, miszerint egy időtájon az összes szülötteknek Pétervárból fele, Párisban harmada lelenczházba vitették s azon tapasztalati hivatkozás, miszerint Mainzban, míg ezelőtt tizenkét év alatt csak harmincz csecsemő téteték ki, miután Napoleon parancsára lelenczház épült, negyedfél év alatt ötszázötvenhat gyermek

hordatott be: csak annyit bizonyítanak, miszerint ezen közintézetet másként kell rendezni, de arról meg nem győznek, hogy az eszme nem felette üdvös s hogy egy felette üdvös eszmét az eddigi kivitel tökéletlensége miatt el kell vetnie az emberiségnek. Maga Frankhon, mely a szellem és anyag érdekét, a teremtés és gondviselés szerepét oly lelkesen törekszik egyesíteni, melynek nemcsak börtöne, hanem becsületrendje, nemcsak vérpadja, hanem erény jutalmi is vannak; mely nemcsak üldöz és megfeszít, hanem nevel és javít; melynek intézményeiben szegény hazánk annyi tanulni valót találhat; igen, maga Frankhon, miután a lelenczházi visszaélésektől keseredetten azokat eltörlé, legújabb adatok szerint rettenve győződék meg, hogy azóta a kitett csecsemők száma rendkívül növekszik; a gyermekgyilkolási fenyítő perek borzasztó arányban szaporodnak s az államra sokkal tetemesb erkölcsi veszély van készülöben, mint minőt a lelenczházak előidézhetnek s azoknak visszaállítása a sürgős napi eszmék közt kezd helyet foglalni... E jótékony intézet ellenei elég szűkkeblűen czáfolatul vetik azon vádat is, miszerint a status nem számíthat azon két célra, mit lelenczházak által a gyilkosság megszüntetésén kívül elérni törekszik, t. i. hogy a népességet növelje s jó erkölcsű, szorgalmas, elégtelt polgárokat neveljen; minthogy mondják, lelenczházakban nagy a halandóság s a nagykorúsáig felnöttek legtöbbjei is erkölcsileg semmivé lesznek. Ismét erőltlen ürügy, melynek árnyában meg akarnak szökni az emberiség iránti köteleességektől. Az aránytalan szapora halandóság okát főleg abban kell keresni, mert a gyermekek nagy része születésében öröklött kóroanyagokkal, betegen vagy épen haldokolva vitetik a lelenczházakba. S ha figyelembe vétetik, hogy a beadott szülöttek egy része meggyilkoltatott vagy kitétetett volna lelenczházak nélkül, más része pedig hanyag, gondatlan, nélkülözö növekedés martalékává leendne, melyben a halandóság aránya szintűgy bekövetkezhethetné: a megmaradt s maradandó kisderek számát mindenesetre nyereségeül számíthatja a status. Eme halandóságot ama kútföböl is származtatják, miszerint annyi s oly kicsiny gyermekek közt lehetetlen lég és öltözet kellő tisztaságát megóvni, czélszerű tápot és ápolást nyújtani, a ragályosokat elkülöníteni s a dajkák hanyagságát ellenőrizni. De számíthat-e jobb sorsra, gyöngédebb gondozásra ily szerencsétlen szülött oly anya vagy család körében, mely őt védintézet nélkül megölni, kitenni vagy ismeretlen jellemű bérlőkre bízni kényszerülne? durvább, gyilkosabb-e a lelenczházi rendszer ama lelketlen gyermekkinzásnál, mely a vörös dajka által s más lappangó magánintézetekben gyakoroltatik? És ha a lelenczházi növendékek egy része nagykorúságban, családszövedék nélkül, név és vagyontalanul vész és veszélynek lenne is kitéve, mint a pusztai kő; ha védgyám nélkül állva, csáb és szükség ostromai között erkölcsileg elsikamlának is: következik-e abból, hogy oly sorsú vagy viszonyú anyák, minőktől kitett vagy megöleendő gyermekek származnak, eszközt és alkalmat találjanak őket hasonló jövőtől megóvni? s melyik türhetőbb rájuk és a statusra nézve: az-e, ha változhatlan eredetökből folyó kétes életnek vannak kitéve? vagy az-e, ha Márk úr s hasonló gazemberek által borzasztó czélokra felhasználtatnak? S nem elég jutalom-e a társadalomnak, ha ily intézetek által anyai bűn s vele rokon merények elejét veszi; ha már eredendő romlottságunk miatt együtt és egyszerre minden czélt el nem érhet? s a lelenczházi rendszer eddigi hiányait nem tudná-e az emberész új tervekkel tökéletesíteni? nem lehetne-e azokat a visszaéléseket, helyköri viszonyokhoz képest a térről leszorítani? Nem lehetne-e a szerencsétlen anyák bizalmát - kikért ez intézet tulajdonkép kigondolva van, - úgy vezetni és fedni, hogy se a szemérmes hölgy el ne ijesztessék, se hűtlen megesettek cselei a jótét alapját ne terheljék? Ha gyóntató atyáknak a szív legféltőbb titkait, hajlam és bűn minden fogamzását századoktól bevallja a világ, csak ide nem lehetne-e titoktartó egyéneket lelteni, kikhez a szemérem s kétségbeesés bizalommal jó s vigaszt visz; kik szigorú nyomozást tennének, hogy a kegy valódi szükség eseténél osztassák? És ha a lelenczházi nevelés kezdete kisdédóvók, szakképzö intézetekben fejeztetnék be, kellene-e félni a nagykorúak erkölcssülyedésétől?... Nem, nem, minden czáfolat, mit a hideg szám s bajkerülő közöny e kegyeletes eszme ellen összehányani képes, olvatag hótorlat a jótét melege alatt, melyet az áraszt... Fagyott nemzedék, baljóslatú korszak - gondolá az ismeretlen,

- melynél és melyben az emberi kegyelet egymásra bukik; melynél és melyben a philantropiának színes hajlongásba, osztalékos igérvényekbe, csábító tánczosnévá kell öltöznie, hogy hatni tudjon s így is csörgő sapkát s szarvakat kap díjul; melynél és melyben törvény és erkölcs, miniszter és favágó, bölcs és zsibáros egyaránt kalmárkodik és önz; mely gazdag és puha lehet sardanapali kényelmeiben, de szívtelen ivadékot ad a földnek örökül s történelmi jellemnagysága a gyártelepek kürtőin füstöl ki... Kedves hazánkban még nem áll ily fagyponton a lelkesültség. Még nem lőn végkép rabszolgájává a magánérdekeknek a nemzeti s a nemzetinek az emberi. Itt még nem vak elfogultság előtt jelenik meg rongyaiban a kéregető nyomor s a megváltó szeretet felhívó szózata nem siket részvétlenségben hangzik el; és habár eszköz és fejlettség hiányai miatt sok esetről parazsat nem hagy az ellobbanó láng: futó melegével sok dermedt tagját életre hozza mégis a közjó testének. Ki kételkednék, hogy a nemesen érző nemzetben a lelenczházak eszméje is barátot találанд; hogy jötevő ölétbe veendi azon szerencsétleneket, kiket szerelmi tév, vagy ördögi csáb, a társadalom páriáivá vagy gyilkossákká teendne?... Hazánk vidékein még nem oly nélkülözhetlen szükség a lelenczház. Ott a műveltség nem terjedt annyira, hogy a gyermekölés eseteit veszélyes növekedésben idézné elő. A magyar köznép különben is szigorúbb erkölcsű más népfajoknál; a mellett sem szapora, sem buja hajlammal nem bír s fenyítő törvényszéki jegyzőkönyvek szerint gyilkosság s különösen gyermekölés vétke kedvező arányban tárgyalatik kisebb bűnökhöz képest. A királyi táblán évenként 10-12 gyermekgyilkossági fenyítő per fordul meg, mely a 14 millió népességhez nyugoti országok arányában felette csekély; magzatkitétel pedig a vidékeken oly ritkán hallható, hogy ezen bűn statisztikája a statusnak aggodalmat nálunk éppen nem okozhat. De a fővárosban másként áll a dolog. Itt sürgetős szükség a lelenczház. Pest viszonyai méhökben viselik annak kellékét. És ha vannak is városok, hol talán kevesebb veszély a statusra nézve a gyermekgyilkolás előforduló esetei, mint az ezen útoni ellenműködés, Pest bizonyosan nem azok közé tartozik; pedig a törvény lelke éppen azt kívánja, hogy meghozatala ott és úgy alkalmaztassék, hol és miképen felhívó körülmények parancsolják; és ez áll erkölcsi intézményekre is. Ime Márk úr kínzó műhelyében mennyi összekötött bűn gyakorlata virágzik. A megcsalt anyai szeretet mint egy dugárus kiraboltatik; a gyermekgyilkos a törvény kijátszásául hamis bizonyítványt kap, menhelyet, pártfogást nyer, új feslettségre ingereltetik s egy másik törvénynek, az örökösödési jognak megcsalásában hideg, biztos terv szerint vak és szörnyű eszközül gépileg felhasználatik. S ennyi vétek szerencsés kivitelében, a mellett, hogy az állam erkölcsi állapota sülyed és vész, senki sem nyer a zsineget érdemlő tettesen kívül; mert hiszen ki állítaná nyerő félnek a váltott gyermeket, kit talán a lemondás lehetőségén túl-érett korban vár kétségbeesítő mindentelenség s kigúnyolt gyalázat? Pesten a gyermekgyilkolás statisztikáját nem is lehet határozottan tudni. Itt nincsenek halottas házak, hol a természetes halál jeleit szakértő és hivatalos bíráló vizsgálja meg; itt nincs rendőrség, melynek szigora egy gyilkos anya küzdő eszméi közt rettentő őremlékül ötlőljék föl; minden látlelet hiteles, minden álnevű bitang csallhat álbizonyítvánnyal s a csempész sirok titkait senki sem vizsgálja. De hogy a gyermekölés esete több, mint mennyi fenyítő szék útján tárgyalatik, mutatja a temetett csecsemők számaránya az összes halottakéhoz; mely a városi lég, szülei elfoglaltság s több előidéző okok egybevetése mellett is aggályt kelt a nyomozó gondolatokban. Maga a pesti élet és népesség szerkezete szükségkép feltételez lelencz-intézet létrehozatalát. Pest, mint középpont, gyűlhelye, mulató széke a vidékek gazdag ifjainak, kiknek üres hosszú idejük bőven elég arra, hogy magukban a kéjhajlamot szokássá, időtöltési eszközévé érleljék; kiknek erszénye minden holddal megtelik, hogy a közerkölcsben fogyatkozást idézzék elő; kiknek kalandjaiban csábüzérek, kerítők, naplopó iparlovagok szegődnek segéd-társakul, melyeknek ostroma a hiú, engedelkeny, vagy szükség s nyomortól üldözött nőerény ellenében sikerre számíthat. Kinek emléke ne hivatkoznék itt azon tényre, miszerint e merény hatalma a nőnöveldek fertőzetéig terjed? miszerint annak növendékei hurczoltattak bérelt ármánnyal, erőszak kalandjaiba? A gazdag fajon kívül Pesten tömeglik a középosztályú ifjak

serege, a tanulók, orvosnövendékek, királyi táblai jegyzők koronként változó és népes osztálya, mely a pénzhiányt időáldozattal, hímes szavak, mézes érzelmekkel pótolja az ingadozó hölgyerény körül; melynek ismeretség, foglalkozási viszony, nevelői alkalmazások által alkalma van családélet körébe szövődni, szerelmet, szenvedélyt költeni és nyerni s az életkorával járó vágyak s gerjedelmek bizalmas, de önfeledt pillanataiban tévedni s téveszteni: melyet önsorsa néhány terhelt, de édes év után tovább hí, szétszór s eltávolít; mely gyakran kényszerül hűtlen tervek nélkül, támasz és vigasztalanul elhagyni mindent feláldozott leányait, hogy az őt felcserélő ifjabb nemzedék szerelmeinek helyt adjon... A főváros elemei közt van továbbá a lakosok számához emelt arányban levő katonaság, melynek kedvtelése ismét az aljnép hölgyei közt sülyesztik az erkölcs érzelmeit. Sereggel jó be falvakról szolgálatra, a nép együgyű, tapasztalatlan nőneme. A népé, melynek erénye, fogalmai természeti állapotban hagyottak, melynek nevelésére az állam mindeddig mitsem tőn, melynek egyetlen óvszere önálló s tudatos erkölcsi képzettség helyett a foglaltság s ennek szünóráiban könnyen martalékává lesz minden kontár csáboknak. Hány eset van reá évenként, hogy közkatonagyónlóvi magát szerelmi viszonyok miatt? pedig mily sok között vállalkozik egy öngyilkosságra, kik védtelen hölgyeket taszítanak helyzetbe, melynek kétségétől csak lelenczház adhat menekvést. És ha ezen adatokhoz fontolóra vétetik, miszerint a pesti élet drágasága, az országos szegénység s érdemlési módok hiánya miatt igen sokan visszatartatnak a nős élettől, melyre különben hajlamuk s akaratjuk volna; ha gondolóra vétetik, hogy Pesten csaknem minden európai városokat meghaladó arányban vannak örömházak s azok többnyire válogatott szépséggel telvék, mi a honi erkölcsstatistikához nem leghízelgőbb adat s mi azt bizonyítja, hogy nemcsak lelenczházakkal bíró államban állhat alantfokon a nőerény; igen, ha fontolóra vétetik, hogy hol ennyi ostromelem s erő küzd a nőerkölcs ellenébe, a status és helyhatóság pedig sem népnevelés, sem rendőri szerkezet útján nem képes azt javítani, védni, biztosítani s örkarok helyett csak hóhérpallost emelhet a szerencsétlenekre; lehetetlen meg nem győződni, hogy Márk úréhoz hasonló bünfészek irtózatossá rejtelmeit csak lelenczház irthatja ki a főváros évrájzaiból. De hol van hozzá a kellő tőke, a közszegénység s teendők ezrei között? A nemzetet annyi közvetett s közvetlen kimerültség mellett, annyi kiáltó éhszükségek között, vele terhelni, legalább siker reményével, alig lehetne. Különben is, oly intézetek előállítása, melyeknek haszna, eredménye helyköri érdekekre van számítva, az illető helyhatóságok kötelessége; s a status csak annyira tartozik azoknak létesítése körül segélyével befolygni, mennyiben általuk közérdek is céloztatik, vagy a helyhatóság ereje arra elégtelen. És mivel a lelenczház különösen és leginkább a nép javára van irányozva: legtermészetesebb tőkeforrással a nép pénztárait lehetne arra kijelelni; és ez volna a takarékpénztár és házi adó. A takarékpénztárba nélkülözhető fölöslegét szokta a vagyontalan osztály behordani s mennyivel nemesb, emberi cél volna a nép tőkéiből behajtott haszonból népiintézeteket teremteni, mint a pozsonyi példaként, magán részvényesek dobaz zsebeit dugdosni meg vétséges uzsorával? De Pest városának takarékpénztára nincs; az örömkedvelő, s bőséges életű városi kormánytestnek, nem vala még ideje százezer ember boldogságáról gondolkodni. A megyéről pedig, sem különvált érdekei-, sem a városi hatóság iránt alkotmányos szempontokból kifejtett feszültségénél fogva, nem lehet jogosan követelni, hogy saját terve, s fáradalma után felállított takarékpénztárát, a főváros elhanyagolt kötelességének betöltésére szentelje... Házi adó lenne a másik népkútfő. De a városi budget különben is örök panasz, elégtelenség, királybiztosi nyomozások alatt forog; miszerint az szakadatlanul nyomasztó növekedésben áll, s növekedésének eredménye nem tapasztalható... Egy harmadik, bár közvetve, de mégis a néptől eredő kútforrás legigényteljesb volna.

Ha a magyar papság a néptől fizetett tizednek tizedrészét e célra áldozná: rögtön virágzó lelenczháznak örvendne a főváros, s vele a közerkölcs. Mi szép, mi fönséges vonása volna, az idvezítői szeretet végrendeletét betöltő készségnek, ha a gazdag papi rend, nyugodt termeiben, kegyes elméletei között, meggyőzné s ajánlaná magát e jótevő áldozat hozatalára; ha a

statusnak, mely neki annyit adott s ad, e jövedelmeihez képest csekély filléradót, hálából lefizetné, üdvös példáját adva az által nép iránti munkás részvételnek, melynek irányát s nevelési ügyeit oly örömet szereti intézni. Pedig mily kevés munkába kerülne átlátnia, hogy a tisztújítási érdekek, s külföldi titkos ügyek szükségseinél, közelebb áll hozzá a nép boldogsága, melynek keblében nyolczszáz év óta békésen él, s másik nyolczszázig élni törekszik; hogy midőn a kor parancsoló ösztönéből, minden erő, minden elem tevékeny mozgalomban van, egyes osztály, csak önérdeke veszélyzetével vonhatja vissza kezeit; hogy a fogantatott népszerűtlenség megérlelése helyett, sokkal tanácsosb lenne a betöltött hivatás érdemével, öntörténetébe békítő cikkeket iratni; s az ígékben hirdetett mennyország, csak úgy hat tanítványaikra, ha ők is oda törekszenek jutni.

E becsületes, honkegyelő elmélet közben, fájdalommal látta át a szép lelkű ismeretlen, miszerint a társadalmi bűnök kútfejét s alkalmát, nagy részben a polgári intézmények hiánya, vagy ferdesége idézi elő, s az osztálybeli balítéletek segítik gyakorlatba. Ime Márk úr s nővérei bünszövetsége a főrendűek külföldieskedésén, a lelenczházi hiányon, s az ősiség tekervényes tömkelegében talált tápot, s menrejteket. És itt az ősiség eszmélyét ragadta meg eszméző kedélye. A lovagszázadok lelke, határozott jellemű népek közt, a feudalismus rendszerét fejti ki, - gondolá magában; - s a feudalismus elnyomá a szabad tulajdon tiszta fogalmát. A magyar nemzetben egész természetét nem tudá kifejtetni, meghonosítani a feudalismus; s így szülte is csodaszörny lőn: az ősiség, mely névleg óvni látszék a szabad tulajdon szentiségét, de lényegében eltorzítá, megdermeszté azt. Más népek, a korszellem nagykorúságában, széttörék a feudalismus igáját, tisztába hozzák, erejéhez juttaták a szabad tulajdon emanczipált jogát.

A magyar nemzetnél folyvást él a középkori csodaszörny, az ősiség, mely születésében homályos, nőttében baj- és cselidéző, működésében téveteg és viszályköltő kísértete lőn a családéletnek; mely lomha szemével szétvigyáz, hogy birtokának senki ne legyen biztos, szabad ura, hogy kötve tartassék a földműveléssel rokon iparágak ösztöne, s velek a jólét; hogy szorgalom helyett visszaálmodozó vágy kösse meg a kereső kezeket; hogy a vagyonszerző, magát mellőzve, másét követelve százados szövényű, kétes végű perekben veszítsen költséget, kedvet, sőt egész életet; hogy a zavaros törvénykönyv ezer védzáraddal hízzék; a rövid igazság tekervényes magyarázatokban erőtlenedjék el; hogy ármány és rossz szándék ezrede nőjön a közélet körében, s végre mégis az ingadó jogok rendszere mellett senki se birhasson semmit biztosan. S ez ó szörny, az ősiség, míg egyfelől a nemzeti érdek közjavát csempész markáiban tartja, másfelől a társas-élet erkölcsait folyvást vesztegeti. Hány családban tart fenn mérges ellenszenvet firól-fira, leszármaztatva az örökségi vérvegyületet? hányszor bukik meg üdvös elv, s szenved megyei közügy, a haragban élő családtagok daczos törekvései miatt? Hány egységbontó, cselszövő, inség- és boszútámasztó eseteit látjuk ősiségi érdekeknek, az árvaszékek, osztóztató bírák s gyám gondnokok jegyzőkönyveiben? hány hátsó ajtót, hány tolvajrést keres és használ a bírvágyó furfang, hogy ingadó jogát biztosítsa, vagy másét kijátszsa? Hány örökös téteték el láb alul, vagy idézteték sírba? hány idegen vérű váltott gyermek téteték nagyravágyó anyák alá, mióta az ősiség rendszere országol? Ime, Márk úr kettős műhelyében hármas bűneset. Az ebbőrös ősök sírboltjába paraszt test csempésztetik, melynek férgei elrontják az úri férgek légjét; a nemes családfába pedig fattyú galy oltatik, melynek gyümölcsei tán savanyúbbak lesznek az ős törzsénél. Így élők és holtak közt egyiránt vége a család-dicsőségnek, melyet megőrzött fajvérben helyhez tet a gög; mely aggvér, a kóbor lovagok, izmos komornyikok, s egy sereg műkedvelők közbenjárása által, itt ott a századok közein, az irgalmas szívű ősanyák kegyeletéből oly tisztán leszármazott. De hagyján a tréfával, a közerkölcs érdeke mélyen szenved ily eseteknél. Az árva halász fokonyként, vérfagylaló tervvel, iszonyúan tétetik örültté, hogy a mellékág ősjavai kézrekerüljenek; a főispán bölcsőjébe pedig egy pálinkaárúsnő egészségtelen magzata csempésztetik, hogy az

ősjavak másra ne szálljanak... Ime osztályok vétkei- s baltörvényekből mennyi veszély háramlik a közéletre; mily erkölcs-súlyedés a társaságra! Mennyivel üdvösb leendne az ősiség ó alkotmányát, e repedezett, hideg légű bujkáló lyukakból férczelt omladékot egyszerre lerontva, a szorgalom építő kezének helyt adni, mint így, az ó párkányokból itt-ott egy darabot letörni, hogy helyén gaz nőjön kigyófészekül, újabb visszaéléseknek!...

Mily boldogító alkotvány a mienk, - gondolá tovább az ismeretlen; - mily jeles szerencse oly nemzet tagjává születni, hol és miszerint mindenki tért és alkalmat talál eszméit tárgyalásba hozni; erejét emberi és polgári hivatásának közgyűléseken felszentelni; helyhatósági befolyás útján közrehatni, nézeteit átadni, érlelni, s törvényjavaslatig juttatni... Igen, én, mint eddig, folyvást teendem azt. És bár rögzött tekintélyek akadályozzák az igénytelen szózatot; bár a tisztos dinastia, előkelő táblabírák, s népszerű tisztikar között gyengén és lassan hat a vagyontalan polgár új, szokatlan eszméje; s bár gyakran pangásba jő, vagy visszaesik a fejlődés, rosszakarat s erőszak miatt: én mégis csüggedtlenül követendem a jobb szellem ösztönét, mert valódi polgárerény mellőzöttek is fel tudja áldozni munkáját; mert igaz eszmék, konok körülmények közt is végre megérnek; mert a köz ujjászületés jobb későn, mint soha; s mert parányi tett is több érdem, s nemesb időtöltés, mintha másokért épen nem, magamért félig-meddig élve, elpipázom üres napjaimat.

XVIII. (Orfészkek.)

Míg az ismeretlen szive ily gondolatokban nemesült: az árva halász némán merült a kék pusztá szagztatott ködébe. A hold rávilágolt halvány arczaira, mélán szemlélve néhai betegét, mint elvált kedvesünket szoktuk, kinek láttára, jó és bús emlékek kelnek fel álmokul. Multjain jártatá esztét, abból ítélve az emberi nemet; s természetes, hogy míg az ismeretlen, általános eseményekből, alkalmazott körülményekre vont le elveket: addig ő saját fájdalmaiból általános nézetekre huzott következtést. Mily furcsa alárendeltsége a természetnek, gondolá magában; hogy mindent, s így emberi fajt is két annyi rossz, mint jó hajlammal kénytelen formálni. Mennyire nem tud nemünk eredendő természetéből meg nem nemesülni; s a sötét és világos, a durva és művelt századok közt végre alig van egyéb különbség, mint hogy érdeke s bűnei változtak. A fejlettebb kornak talán ösztöne gyengébb, s vétkei gyávábbak, de az arány megvan: két annyi rossz, mint jó. Hát ha nem is a lehető világok legjobbika ez? hát ha van természet, melyben lét az enyészet, fény az árny, jó a rossz ellen túlnyomóbb vegyben, kitünőbb sikerrel küzd és boldogul? hol az öserőnek nem kell századokig érlelnie egy darab gyémántot; s hosszú kortól elkészített eszmét nem írthat ki egy korcs nemzedék végkép? Hát ha vannak sok jobb világok, az erény és értelem különböző fokozataival; melyekben több a fehér a feketénél, élő a halottnál? Saját eszméi felkölték gazdag képzetét, melyet egykori kórsága örökre felizgatott, önelmélete kiművelt; s hosszú gondolattal tévedt be a bölcsélet titkai közé, mit néma magányában sokszor tőn.

Az ismeretlen kimélőleg, gyöngéden költé fel gondolatiból; s az árva halász megválva merengéseitől folytatá:

- Az említett irgalom-intézet csak egyik ágát tevé Márk úr üzletének. A szűk udvar alvégét fészter alakú magazin fogta el, mely a szomszéd házával s irgalom-intézet épületével össze volt ragasztva; magas, meredek hátfalával pedig, veteményes földekre fordult: úgy hogy udvarunkra, a napvilágán kívül senki be nem láthatott. E raktár öre egy néma és kopasz morva volt, kit Márk úr a brünni börtönből szöktetett el, s titkos egyetértésben, s bizonyos osztaléki egybeköttetés mellett, vak buzgalommal látszék vezetni az orgazdai s uzsorás üzletet, mely színleg Márk úr tudtán s befolyásán kívül gyakoroltaték, hogy ha a bűn nyomozás alá, vagy nyilvánosságra jőne, személyét semmi gyanú, semmi kétely, a büntettnék még csak árnya se érintse. A néma morva, dugtári hivatalán kívül, gondviselé az örves ebeket, a kosztosokra mosott, főzeléket hordott, s az udvart seprette; különben pedig mint kosárfonó iratá magát a városi adófizetők könyvébe, ki az említett raktárt üzletéhez bérli, s kézművi szállítmányiból éldegél.

- S mik valának a dugtár rejtelmek? - kérdezé megkapott figyelemmel az ismeretlen.

- Kézi zálogok és lopott holmik; - felelt az árvahalász; - melyeknek egyetlen szállítója egy városi biztos volt, molnárszín kabátú, zömök, szeplős ember, verhenyes barkóval; rendkívül nagy pecsétgyűrűt viselt, s a Király-utczán lakott. E biztos, tisztársaival titkos egyetértésre szövetkezett, közös érdekből pártfogásuk alatt tartván a biztos tolvajokat, mint például hűtlen bolti egyének, vendéglőbeli bérszolgák, házaló zsidók, urasági cselédek s több efféle, kiknek alkalmuk van jó szerével körmölni; s egyszersmind műértőleg ki vannak képezve, az átalakodott tagadásra, vagy éppen szembeszökő szemtelenségre gyanú eseteinél. A zömök biztos jól ismeré a czukorgyár és fatér gödrös környékét, a semináriumkert körüli szemétdombokat, a Terézia-városi dugházakat, kálvária vidékét, lebujokat, rongyos korcsmákat, kőbányák szakadékos barlangit, szóval a pesti lopott dolgok minden takaréktárát; jól ismeré a zsibárosok

rejteket, az újpesti orgazdákat, zsidó szatócsokat, titkos zálogházakat, városháztól elbocsátott csavargókat, azoknak vidéki szállítóival együtt; s jaj lón annak, ki lopott, csempészett, vagy tolvajmálhákat útnak indíta a nélkül, hogy árából neki dézmát adott volna. Az ily vakmerőket rögtön kisüté, kézre keríté, még pedig, hogy az orgazdaság kisülésétől biztosítva legyen, titokban mások által. Ezt tevé oly esetben is, ha valaki eltolvajlott érdekecsű csekélyiségeiért két annyi jutalmat ígért, mint azoknak valóságos értéke. Különben ha lopott dolog, klubja, vagy helyhatósági körébe jutott, az ugyan ki nem került, ha a városi panyóka igazság, s rendőri rokkant szigor csákányt forgatott is a kapitányi hivatalaszobában, minthogy szobán kívül úgy sem kívántatik erélyes működés. E király-utczai biztosnak egész rendezett titkos politiája volt. A kiváltságos tolvajok, egyik a másikat ellenőrzé, hogy zsákmányain a zömök tizede nélkül túl ne adhasson; s az irigység hübbekké, fogultabbakká tevé őket mint a zsold. Ezen kívül, titkos kémekül bérle a pártolt dugházak és orgazdák cselédeit, kik, míg egyfelől uraiktól kapott osztalékban részesültek: másfelől hitszegetten elárulták őket, ha szabálytöli eltéréseikben a zömök érdekét csonkulva látták. Így a gazemberek egymástól félelemben tartva, cseléd a bűntársi vádtól, orgazda kobzástól, tolvaj kézrekerüléstől rettegve, irigység, gyűlölet, hűtlenség, bizalmatlanság, kétszinűség által voltak egymásközt visszatartva, s megfosztva a zömöktöli szabadulhatástól; míg más részről a közbűn szorosan egybeköté őket; úgy, hogy a szerkezet hasonlítá egy statustervhez, melyben a vallás-, nyelv- és osztályérdekek által elkülönzött elemek, fenmaradási ösztönből, kénytelenek a nyomasztás és fejetés közveszélyét tűrni. E mellett volt a zömök biztosnak rejtekben egész sereg őrszeme, becsületes szegény emberek, teherhordók, favágók, napszámosak, kiknek ő hűség fejében olykor egy-két fillért hullatott; kik őt erélyes tisztviselőnek tarták, s a közbátorság érdekében őszintén jelenték fel a pesti legsóbb élet zugaiban előforduló eseményeket. E mozaikszemélyzet által úgy kezében tartá a fővárosi rablások szövevényét, mint Velence titkait a tizek tanácsa, s e bűnüzlét terén nem történék semmi, melynek részleteit ne ismerte, vagy sikeres nyomozására rövid és biztos útát ne tudott volna; mit persze nem akart. Százszemű rendszerét, ügyes utánlátó sürgéseivel, merész, akadálygyőző kivitelével folyvást virágzatban tudá tartani, de nem azért, hogy lélekismeretének önérzetet adjon, hogy fizetések hivatalát betöltse, s a közbátorság irányában vállalt polgári hivatásnak megfelelően: hanem, hogy aljas érdekét kedvező helyzetével palástolhassa; hogy a közhivatal alkalmával kereskedést űzzön, s a pártolt ortitkok zavarában bátran halászhasson. Mégis a városkapitány, s minden előljárók ravasz, cseles, erélyes csendörnek tarták őt, s előforduló alkalmaknál dicsekedtek vele; mert néha a lármaköltő, közkedélyizgató vagy kétségbeesett eseteknél, hol a makacs titkolás, önveszélyeztetéssel lehetendett egybekötve, a csín vagy bűn némi részletét felfedé; mert a lopott dolgok jelentéstelen töredékeit kikeríté, vagy az üldözést bizonytalan nyomba igazítá. Például egy előkelő gróf kocsibakjáról orozva levágtak bizonyos úti-táskát, melybe szép értékű tárgyak, s fontos oklevelek voltak pakolva. A kárvallott nagy tekintélyű férfiú vala, osztatlan közvélemény s szeretet jeleltje, kinek minden ügyét, érdekét, eseményeit részvétellel kíséri a nép. Így a botrány feltűnő, a figyelem feszült, a várakozás izgatott levén: nem lón tanácsos a merényt végkép elfedni s óvni, annyival inkább, mert nemcsak úri díj tétetek a felderítő őrség jutalmául, hanem ily felöltő alkalmaknál legkönnyebb semmiért nagy érdemekre szert tenni. Ugyanazért az eltolvajlott tárgyak közül némi közönyös, hitvány iratok a kitűzött nyomozási bérért visszaadattak: az értékes cikkek hihetőleg a tolvaj és zömök biztos további épületére megtartatván, a kárvallott gróftot pedig szépen azon meggyőződésre hozák, miszerint a szegény tolvajt ugyan megtudja a pesti rendőrség találni, de az orzott vagyont emberi irgalomérzetből sajnálja tőle vissza tulajdonítani; annyival inkább, minthogy díjazott dicsőségre minálunk elég érdem, ha a lopott kincs rongy takarója kikerítettetik; a mint hogy, a mondott esemény után, némely lapok szétszedett cicero betűkkel hirdették az erélyes kapitány ildomos eljárását; mely neme a hirlapi megdicsőülésnek annál esélyesebben előidézhető, minthogy a magyar főváros magyar tanácsa keblében német lap szerkesztetik, a keblén kívüli lapszer-

kesztők pedig, - a ki tudniillik kutyabőrrel nem bírván, hatásuk alá húz-vonható, s a városi botrányokat kézzel-lábbal nem magasztalja, - statarialiter a nemes tanács színe elibe idéztetik, cikkének vagy szavainak visszahuzására kényszerítetik, s mint illő, börtönnel és botozással megfenyegettetik; míg a bűnök irányában több kegyelettel gyakorolt szigor mellett a tolvaj menekvést, s osztalékot nyer... Máskor ismét egy vagyontalan író, fényes nappal, saját szobájában kiraboltaték. Családereklyéi, kedves ifjukori emlékek, multjának egész kincse, s körülményihez aránylag, tetemes pénzösztet oroztaték el tőle. A károsult jól tudá, miként minőségénél fogva nem sokat várhat a városi ministeriumtól, miután annak míveltebb tagja is, közhelyen lelkesült szónoklata közben bátran kimondá, hogy háta az íróktól borsózik: ugyanazért, mivel a zömök biztos tulajdonit hírből ismerte, rögtön fél órával a rablás után egyenesen hozzá ment; az okadatos gyanú alatt levő tolvajt megnevezte, telhető jutalmat ígért, s egyszersmind a városkapitányt, kötelessége nevében illemmel felkéré, hogy a büntett nyomozását az általa kijelelt úton és személy ellen szorgalmazza. Azonban helytartó tanács útján, a tolvaj üldözését személyes rajzának hirdetése mellett kieszközlé; megyei pandurok által szinte rögtöni nyomozást intéze. E mellett jobbra-balra, úton-útfélen, barátinak, ismerősinek, köz- és magánhelyen beszélé esetét; úgy hogy a mit ama grófnál a köztekintély tön, ő személyes izgatásával vitte azt véghez; s az illető rendőrség, vagy jobban szólva, az azt főleg képviselő biztos, ily kiáltó körülmények, s útmutató irány és nyomadás közt, irtóztott védpalástba rejteni a bűnt, vagy némi jelét nem adni hivatalos mozgalmainak; annyival inkább, minthogy az író hirlapiralommal egybekötöttéseinél fogva, a napi hasábok megrovásaitól félhetett. Ezen okok következtében a kirablott félnek, nyolczadfélszáz pengőre menő kárából kikeríte vagyis kézhez ada egy gyöngyzacskót, a kijelelt tolvajtól elkobzott egy titkos tartalmú ócska koffert; ezen szolgálatokért kifizettetett magának az íróval 45 f. 27 kr. p. p. nyomozási költséget és díjt; a tolvaj pedig, miután bejelentett szállásán három évet nyugodtan alvék, s a lopott pénzből illő élvezet és multság után jó bundát, s több szükséges ruhát bevásárolt, csinos fogadott alkalmon, illatos szivarral, s olvasókönyvvel, fényes nappal, kényelmesen elutazék, mint az későbbben kivilágult. A szegény károsult az alatt nyugtalanul sürgeté a kapitány irgalmát s miután tolvajok s csöcselék aljnép közt, előszobában töltött órák után, sikerült színe eleibe jutni, a talán nem elég ebi alázattal ismételt kérelmekre, intéző végválaszul ezen igazságosztó ítéletet nyeré: «Nem vagyok én isten, hogy a tolvajok titkait ismerjem». A mint hogy a közbátorság ezen hű és bölcs védelmével meg kelle elégednie. Három havi várakozás után, az elkobzott koffer tartalmát, a városi ügyész hivatal árverelteté, s a rongyos ingek és néhány darab, alkalmasint másutt orzott carniol árából, az eljárási költségek lerovása után, öt pengő forintot, nyugtatvány mellett, kézhez is kapott a kirablott író; egyébiránt isten irgalmához utasíttatván kárpótlás eszközése végett, ha egy év mulva, a galicziai rendőrség, drága harminczadi úton, kezéhez nem küld egy zsebórát s néhány gyűrűket. Az idézett eseteknél tehát buzgalmat, s hű lélekismeretet tanúsíta a zömök biztos, mert a grófnak papirrongyokat, az írónak pedig negyvenötért öt forintot visszatéríte, de ily kedvezmények szerencséjéhez távol sem tarthata igényt oly károsult, kinek érdekében fenytő vagy lármás okok nem örködtek. Többek közt a város legszebb s nyiltabb főutcáján, nagy kereskedő irodájából, csendes tiszta éjen elraboltaték tízezer pengő forint. A merényhez erős pinczerostélyt kelle a gazoknak kifeszetegetniök, s a pinczéből ismét erőszakosan feltörniök az iroda padlatát. Mennyi láрма, vagy legalább nesz s késelem kelle csak a záruk felteréseinél; s mégis a merény, annak rendje és módja szerint illő sikerrel végrehajtaték, a nélkül, hogy a büntársak tetten kapatnának, a nyomozó rendszer szigora felfedezné őket, hogy valahai kézre kerüléstől félniök kellene. Máskor, a szinte előkelő utczában, jókor estve, a házkapuk bezárása előtt, bizonyos ügyvéd lakát szépen kitisztíták. Nemcsak apróbb ingóságait tevék el láb alól, hanem lehordtak mindent, könyvtárt, ágyat, irományszekrényt, zongorát, s butordarabokat, miknek emeléséhez három-négy napszámóserő kell; s mind ezt másod emeletből. A szerencsétlen ifju, ki négy évi becsületes szorgalom egész díját e lak elrendezésébe ruházta, s kinek jegyese a

nászhozomány egy részét éppen akkor nap szállíttatá hozzá: kétségbeesetten futott a városi rendőrség közbenvetéseért. Először módosan kinevették, hogy lehet oly bamba, magát így kiraboltatni engedni? Aztán vigasztalák, miként mint váltóügyvédnek, többszörös és gyors alkalmá leendő, kárát, hamislelkű zsidó ügyekből megtéríttetni; mitsem kétkedve, hogy a váltótörvény által ragályzó erkölcstelenülésben, az ügyvédi karból, semmi erélyes kivétel nem találkozik. Az ifju felingerült, szemrehányásokat tőn a rendőri hanyagság s vesztegetési gyakorlat ellen; példákra hivatkozáék; dühöngött s a törvény és erőszak megtorlásaival fenyegetőzék; sőt előidézett haraggal, a veszteség s gúny háborító kettős érzetében, botot emelt a zömök biztos ellen, ki őt a kapitányi hivatal előszobájában, bűnvád alatt álló aljas csoport előtt, otromba, nyers, gyalázó megtámadás folytán, kilöketéssel fenyegeté. Az ügyvéd ellen panasz, s annak nyomán vádkereset intéztetéek el, mint ki a közhatósági hivatalteremet goromba erőszakkal rohanta meg, s az igazság hű szolgálait, méltatlan düh és vérengzés martalékává akarta tenni. Az elmarasztaló ítélet meghozaték, s a kirablott ifju, kárainak kikerítése helyett, fenytő per bélyegét viselt, a tolvaj biztost illemes bűnbánattal megköveté, s birságot fizetett, mit későbbben, az állítólagos nyomozás díjával kelle pótolnia; eltolvajlott tulajdoni pedig, miket, a biblia szerint, nem lehet véka alá rejteni, miknek ismertető jegyeit a rendőrségnél pontosan bemondta, s miknek tömege szobákat foglalt el, szépen a pesti rejtelmek éjébe enyésztek; mert hisz a fővárosi rendőrség nem isten, hogy a tolvajok titkait ismerje. Ily és számtalan hason tények tudása mellett, nem csodáltam, hogy a zömök biztos, oly bátor s pontos rendszerrel vezeté orvüzletét az irgalom-intézet udvarán; biztos nyugalommal terjesztvén ki időről időre annak határait. A néma morvához rendesen éjjel s egyedül jött, álruhában, felkötött áll- s széles karamú kalappal, mi őt idegen alakuvá, ismeretlenné tevé. Kilencz koppantással bejutva, az örves ebek lekenyerezése után hozományit a morva segélyével beszállítá azon egy lovú hordfogatról, melyet mindig maga hajtott, melyek aztán az ortár rakpadjain műértőleg osztályoztattak. Ha az orzott málhák a nyomozási zaj elszüntével, vagy két-három havi érlelő időköz által bátorságos birtokká lőnek, e végre rendezett fuvarokon a tárgyak természete, s titokbiztosítás körülményi szerint Lemberg vagy Prága felé útnak indítottak, míg némely kevésbbé félelmes podgyászok, a haza határin belől, Máramarosba vagy Aradra küldettek vásárra. E közlekedés szakadatlan folyamatban állt, és a száztóli kamatok leszállítása mellett, az áröszteti pénz soha egy pénzváltó irodájába sem folyt be rendesebben, mint a néma kezeibe. Azonban arany, ezüst, órák, ékszerek, drágaságok, pipák, fegyverek s minden nemesb zsákmány, bizonyos Löbl Simon sánta zsidóhoz hordaték. Egy Tógyer nevű toprongyos paraszt jött határozott éjeken, fekete ládával, többnyire télen, s kemény zivatarban, midőn az utcák üresek. Ilyenkor az utcaajtó nem záraték be, sem az ebek nem vétettek le lánczaikról, hogy az együgyű paraszt gyanúra ne jöjjön; hanem a morva jól neki öltözve, künn örködéek, s várt Löbl követére. Ha Tógyer megérkezék, az udvarban várta, míg a néma, zárt ajtók megett, a berakott táblájú ortárban a ládát megtölté, s aztán saját kíséretében elviteté vele. Efféle áruktól a zömök biztos csekély osztalékot, a morva pedig csak gondviséleti díjakat kapott, melyet Löbl Simon készpénzben teljesítvén, a többi értéket statuspapirok- vagy vasúti s hidrészvénnyekkel fizette; alkalmasint azért, hogy Márk úr a megoszthatlan keresményt, annál igénytelenebbül egyedáruzhassa, miben a biztos a morvával, a morva Márkkal, azon szerződési indokból egyeztek bele leginkább, mivel ily becses, nehézben sikkasztható tolvajmányok bátorságos tulajdására, hatalmasb kezek avatkozása nélkül elégtelenek leendettek... Ezen orvüzlet egész szövedékétől Márk úr különválva, biztos elszigeteltségben állt. Ő egyedül és kizárólag a morvával volt egybekötötetésben, kit börtönből hóhérpallos elől szöktetett meg, kit az alá minden pillanatban vissza juttathatott, s ki magánálló, egyes tanuskodását sem leendő képes ellene sikerrel felállítani, nemcsak azért, mivel törvényeink szerint bűnvád alatt álló szökevény érvényes tanu nem lehet, hanem azért is, mivel néma volt, írni pedig nem tudá, s így részletes vallomásokra eszközökkel sem birt. A morva ismét csak a biztossal állott szövetségben; a tolvajok és zsebelők köztársasága őt távol

sem ismeré; sőt a zömök biztos is alsegédei által közlekedék azokkal, kik egymást nem ismerék, s következésképp ellene okok esetében sem egyesülhettek; annyival inkább, mivel a biztos fennebbi szabályterve szerint, a gazemberek egymás elleni titkos bérlése által, úgy kezében tartá minden szakkörébe vágó mozgalmakat, mintha az ő Velencze kémeivel bírna. Úgy, hogy ha az orzó sepredékosztályban, valamely lopásnál gyanú és vizsgálat keletkezék is, annak tovább fokoként bizonylanuló nyoma, a morva és biztos közti viszonyban, végkép el fogott veszni; annyival inkább, mivel a néma kosárfonó, mint becsületes, és pontos adófizető ismerteté a helyhatóság részéről.

Egy éjjel ijedten, képéből kikelve, gyalog, hordszekér nélkül futott oda a biztos, korábban mint rendesen szokott. «Az istenért, monda, veszélyben forgunk. Bizonyos nagy házak részéről, honnan benső szobák rejtekeiből több ízben vesztek el becses darabok, szigorú nyomozás alatt vagyunk. Minden áron ismerni akarják a házi tolvajokat; s a szolgaszemélyzet irigységből, vagy becsülete megmentése végett, maga vetett hálót enyves markú társainak. Némely dolgokat felfedeztek málháik között, mielőtt biztosító tárunkba juthattak volna. A gyávák széltére vallanak. Már középosztályú egyénekig terjedt a nyomozás, s reszketnem kell, hogy nagyobb terjedelme árultatik el a szövetségnek, mint minőt elfedni vagy ellenőrizni képesek leendünk. Szerencsére rám bízatték a terv vezetése. Azért lássunk hozzá, felhívá a morvát, tárunkat rendezni kell, hogy ha a törvény keze idáig jutna, biztosítva legyünk.» S a morvát magával voná az ortárba, hova a szolgáló is segédül hivaték. A félelmes málhák egy üres jégverembe takarítottak, melynek szája kosárfonáshoz való rekettye vesszőkkel tölteték meg. A tár rakpadjain csak a zálogos podgyászok hagyattak. Főbb házak orzott tulajdonait, atlaszt, bársonyt, csipkéket, batiszt, s finom fehérneműt elégettek. A kéményen órahosszáig tolongott ki a nehéz bűdös füst. A kéznél levő drágaságok, ruhákról levagdalt kapcsok-, gombok- s paszományokkal, egy hordládába zárattak, s a biztos maga vivé el az ó-budai titkos olvasztókba. A zömök távoztával ismét csend lőn. Akkor tájban Márk úr egészen kimaradt, s az orvüzlet is teljesen megszakadt; mígnem pár hét után a biztos örömmel értesíté a némát, hogy a veszély megszűnt, hogy neki sikerült a czimboraság főnökévé egy megszökött csavargót hazudni, ki ügyesen tud odább-odább tünni, s kinek kergetésére van utasítva a közfigyelem, minden további városi nyomozások megszűnván, mint a pestiek erre alkalmasint emlékezni fognak. Egyébiránt az irgalomintézet ezen iparága ujlag folyamatba téteték, azon különbséggel, hogy a biztos ritkábban jöve, de több málhát szállított.

- Hogy jött ön nyomába ezen rendszeres üzletnek? - kérdé csodálva az ismeretlen.

- A morva szereté a vörös dajka szolgálóját. Ez éktelen néma nem talált rokonszenvet az emberek milliói közt, s így minden érzelme, öröme, ragaszkodása ez egyetlen elzárt lényhez forrott, ki a vörös dajka örökben tartott árvája levén, soha semmi szín alatt az udvarból ki nem bocsáttaték; s ki számúzve, elszigetelve minden társas érintkezéstől, üldve, zsarnokolva féktelen gyámanyjától, kényszerülve lőn elfogadni, szokássá érlelni a kedvkereső néma barátságát, szerelmét, ki iránta, a konok, mogorva, zárkozó jellem daczára is, nyílt, bizalmas, engedelkeny volt. Ha a rokkant orgazda napi bűneiben elfáradt, ha terhes utak, veszélyes szállítmányokról törötten tért vissza, s a szűk udvar vasas ajtajával elzárt magától élvét, becsületet, mindent; ha a multak emléke mint százélű tör megmozdult fekete szívében, s a pihenő magányban kinyujtá körmeit a mardosó önvád: a szolgáló volt az egyetlen lény, ki kétségbeesett tekintetét megérté, ki néma fájdalomának szavakat adott, ki nem fejezhető kínját néven nevezé, s eltalálta titkos gondolatát, mit kimondania néma nyelve megtagadt. És ha a betegség leejté lábáról, ha büntársai, Márk, s a vörös dajka, feledve hasznait, hideg közönynyel mellőzék nyögései között, vagy egy-két durva kérdéssel rótták le részvétök robotját; ha kemény ágyán bezárta szemeit, hogy kerülje a falán függő יהודה nevet: az egyetlen szolgáló hozá eszméletre a könnyör és vigasz emberi hangjain; ő nyujtá roskadt feje alá segítő kezeit, a gyógyszerert, olcsó levesét, s bűnvádi lázában megcsókolás végett az ő szövetség kötetét. Azért

igen természetes, hogy a mételyes kérgült szív, sorsának egyetlen barátnéja iránt, érzelmeket vőn fel, s ő, ki az emberiségtől elfordult, ragaszkodni tudott azon egyhez, ki az emberiségből hozzá fordult. És mivel a megvető s vetett emberi nemért, kárpótlásban a szolgálot nyere: természetes, miszerint ennek azt ajándékozta, mit attól megtagadt, bizalmát. Ő különben sem volt szelid kedvezmények, vonzó arc, édes szavak, ifjú év birtokában; ő nem tölthet be a rokonszenv gyöngéd igényeit; pénzt, anyagi adományt pedig nem szükséglett, nem használhata fel a zárt életű árva, s így adta azt, mi je volt, mit senki másnak nem adott, s mit ugyanazért nagy értékre becsült, őszinteségét. Nem is volt semmi titka a szolgáló előtt. Jelenlétében szedett, vett, rendezett mindent, értekezék a biztossal, pakolá útnak gondviselt málhait stb. És ha, mit nem érte a leány, vagy régiebb eseményekben vette kezdetét: igyekvők jelek által vele tudatni; mert a közleményben könnyülve, szabadulva érzé rideg titkos lelkét, mint a bűnbánó, kinek vétkeit a gyóntató atya eltörlé. A leány mind e viszony mellett sem szereté, nem szeretheté őt. Mi a némához kötő, inkább magányi szükség, s külszokás vala, mint érzélem. Kedvezések, szívély, előző gondok daczára, félt a morvától; ifjabb s romlatlanabb is volt, mintsem oly bűnszövetséget irtózat nélkül nézhetne. Azért tárgyat keresé, melyet szeressen; mert azt hiszem, nőszív feltétlen szüksége a szeretet; legyen képzett, durva, vagy elhagyott, okvetlenül kell tárggyal birnia, melyhez tiszta őszinte rokonszenv csatolja. A leány szigetelt körében nem volt más, azért engem szeretett. Különben is szánta sorsomat. Sajnálta a meddő, mogorva életért, mely a bűnzárdában jövőmre várt; s így velem osztá meg a rokonérzet s nyíltság gyakorlatát, mintegy rám ruházva a kegy és szeretet gondjait, miket a néma morvától átvőn. És a leányt én is szerettem. Szűk világom személyei közt, kétségkűl ő vala legjobb; jobb mindazoknál, kik anyám távoztától megközelítének. Az ember nem hinné, mily különböző elemek tudnak rokonulni, ha a kényszerítő körülmény válhatlan térre szorítja. A legtisztább s kitűnő lélek gyakran szennyes lények birtokában sínylik, hasonlítva a szakadék alá temetett gyémánthoz, mely rekedt nyirok s undok csuszók alatt penészklik, míg társa a legszentebb nőkebel nemes ékeül díszel. Így voltam az árva leánynyal. E kűtfőből tudom, mit a fővárosi rendőrség ügyében elmondék. Tőle tudom, hogy a zömök biztos, több ily intézet létéről emlékezek; s jelesen az ó-budai orfészkek nagyobb és virágzóbb üzletét irigylé; hogy Ó-Budán vannak zsidóházak, hol nincs az éjnek órája, melyben ki vagy be valami ne lopatnék. Márk úr irgalom-intézete csak szállított a vidék és külföld számára; az ó-budai táruk be is vesznek kültartományokból. Csalhatlanul tudom, hogy Bukarest, Lemberg, Frankfurt, Prága s több, zsidókkal lepott városokból, titkos szállítmányok érkeznek oda, és vétetnek számba, vagy cseréltetnek ki. Tudom, hogy nagy mennyiségű arany, ezüst beolvasztatik évenkint; tudom, hogy rococo gyár van, mely lopott gyöngyök- s drága kövekből dolgozik, távol tartományok rablásait összecszerélteti, s az érczolvadékból antik alakú darabokat gyárt; de a helyköri rendőrség mindennek épen úgy nem képes nyomába jönni, mint annak, hogy Ó-Budán egy váltó és öt pengő forintot hamis bankók készülnek; s mint nem volt képes nyomába jönni azon húszezer pengőnyi értékkel eltűnt drágakő-árusnak, kinek csontvázát, több év után, egy ház lerontott kéményébe befalazva találták. A biztos szemtelen vakmerőséggel hivatkozá a közvákságra, melynek országában ily rejtelmek bizton tenyésznek; hivatkozá azon korszaki viszonyra, miszerint félni, remegni, s a helyhatóságoktól tartaniok nem kell; hiszen, mondá, több eset van reá, hogy legfensőbb helyen bizalmatlanság nyilvánul iránta; hogy törvényben rendelt eljárása alul elvéteték az ügy, és a megyéhez téteték által; s tudtam, hogy ez tény, nem kötekedő rágalom. Sokszor gondolám: mily borzasztó az, hogy százhuszezer ember helybeli érdeke, személy- és vagyonbiztonsága ily kezek közt s ily lábön áll; mily borzasztó az, hogy Budapest a nagyvárosoknak csak formájával bír, csak szerencsétlenségeiben szenved, míg előnyeiket nem élvezheti: hogy kebelében van fény és adósság, feslettség és nyomor, bitórlás és népes temetők, de a közügyi rendszigor, felügyelet pang és sántikál; hogy hatósági szakértő szorgalom, éberség s határozott akarat épen úgy nem jelentkezik, mint kényelem, műélv és nagyság. Sőt odáig megy a gyávaság, lágymeleg közöny, vagy árverelt

tiszterény, hogy halálbünök nyoma vész el rendőri kezek közt. Egyszer a Váczi-utczán, egy fukarság, dölyf és cselédkínzó jellemről hirhedt háztulajdonos padlásán verést, sikoltó futást s zuhanatot hallának a ház lakói, persze azon vásári érdekekkel, melylyel e nép, halottját is csak addig szánja, míg szobájában van. Néhány nappal az esemény után rohadt szaggal telt meg az épület, s a földél egyik zugában bomladó test találtaték, kiben a háziúr eltűnt szolgálójára ismertek. A gazdag büne nyomozó kezekbe adaték, de a helyhatóság oly ügyesen tudá intézni eljárásait, hogy az ügyetlen tettes folyvást kisikamlék; s a vádkereset megindítását sürgető parancsok sem lőnek képesek eszközteni, mígnem az ügy a megyéhez téteték által.

Ily kedvező csillagzatok alatt vezérlé Márk úr üzletét a néma morva, ki az irgalom-intézeti kereset harmadágát kézi zálogok útján idézte elő, melynek rövid rendszere ebben állt. Minden forinttól havonként két garast zsarolt, s három hó teltével eladatta, mi ki nem váltaték. Ekképen Márk úr, kinek erkölcsi rajzában sok pesti arczkép találva van, külvárosi üzleteiből évenként nyolcz-tízezer pengő forint tiszta jövedelmet élvezett, a nélkül, hogy nevét legkisebb gyanú, vagy szenny árnyalná, s a nélkül, hogy ebbeli gyakorlata, a státusveszélyre, mely abban lappang és fejlődik, figyelmet költene. És én védtelenül álltam ez ördög körmeiben, kinek jellemétől ön most szörnyedez.

- Egy éjen felrázott álmomból a szolgáló. A gyermektelepen sivalkodás hallatszék, s azt hittem, kötelességemet aludtam el; de oka fontosabbnak bizonyult. Veszélyben vagy, - suttogá remegve, - de megszabadítlak. Szemeiben nem láthatám a félelmet, mert a mécszet kioltá, de kezét reszketni, szívét erőszakosan dobogni érezem, s vérem fagyni kezd, mert tegnap estve Márk úr a dajkával értekezést tart, honnan engemet kitiltott. El akarnak vinni titkosan, tán hogy megöljenek; mert Márk úr biztatá a pupost, hogy többé vissza nem jöendesz. Hová? kérdém rettenve, a nélkül, hogy kérdésemet érteném. Brünnebe, vagy más szóval a sírba; - felelt a szolgáló. Mikor? folytatám az öntudatlan szókat. Holnap éjen jöend a szekér; én ma szöktetlek el.

- Ismerem Márk kezeit, közbeszólt az ismeretlen. Tökélyesen látom a bűn fonadékát. A főispánnal elhiteté ugyan, hogy ön meghalt, s eltemetteté, de a dajkánál egy boszúló feltámadásra rejtegeté önt, hogy ha az igénylett húszezer pengőt a főúr megtagadná, mint élőt előállíthassa. Azonban az érdek ösztöne nem lön hálátlan. A főúr felkölcsonzé Löbl Simontól zsidókamatra a várt tökét, s Márk úr ki lön elégítve. Most hát a vétek erényesen be akará tölteni kötelességét, azaz önt eltenni láb alul, hogy mint tényjel botrányt ne okozzon. Ön kétségkül halálra volt szánva, talán a brünni czimborák titkos kezei közt, melyek a vak morva lánczait megoldák.

- Térdeit öleltem védangyalomnak, - folytatá az árva halász, buzgón imádva őt, az irgalmas szüzet. Felkapám gyér öltönyömet, s lábujjhegyen vonszolt maga után. Az udvaron csendben, rettegve vonultunk faltövön, a keresztépület felé. Elöl mentem, a leány taszított; különben nem volt volna erőm. Sötét, ködös éj volt, mint sokszor októberben. Nem láték, de nem is vigyáztam. Egyszerre az örves ebre léptem, mely éji szabadságát kiszilajkodva, a faltövén aludt. Dühödten felugrék; lábam megkapá; én véresen, éles sikoltással elestem, az eb pedig mérgesen kezdett ugatni. «Szerencsétlen, elvesztél», mondá a szolgáló, s ölébe kapott, hogy ha még lehet menekvés, megszabadítson. Kamarámba hurczolt, s kifáradva terhem és a rettegés alatt, ágyamra vetett. Alig hagyá el a szobát; a dajka kijött. «Micsoda lárma ez? a bujdos csak idegen szagra ugat ily dühösen», mondá gyanakodva, s útban volt az udvart szemlére venni, hogy a vak morvát felferje. «Semmi, semmi, már én szétnéztem», - mondá az árva leány, mintha örszemül kelt volna fel a zajra. «Hát a sikoltás?» kérdé kételkedve a pupos. «Tán a gyermekőr sikoltott, mert azt gyakran teszi álmában», felelt védangyalom erős hangnyomattal, hogy a szabadító eszmét meghalljam; arra mordult el odakünn a bujdos, mert ablaka alatt szok néha fekünni. A vörös dajka benyitá ajtómat: «Ordítsz ingyen kosztos? kérdé durva gúnynyal. Nem elég a napi vesződés, éjjel is botrány vagy. Tán sokat faltál az irgalom-

kenyérből s gyomrod háborgat?» A mécszet meggyújtá a leány; sárga világában ördögien lobogott a dajka bibircsós arcza; fogaim verődtek össze a marás fájdalma és rettegés miatt. «Rosszat álmodám, mécssem kialudt, sötétre ébredtem s azért sikolték», mentém magamat, használva a leány védeszméjét, s óvatosan rendezém takarómat, hogy a vérfoltok el ne áruljanak. «Soha bizony, még virasztó kell neki, hogy fel ne ijedjen, - viszonzá csúfolva a pupos; - no majd hozassunk egyet a fogháztól, ki jól tud fenekelni; Panni oltsd el a mécszet, hadd rettegjen jobban a gyáva. Ne sikolts, azt mondom, mert pinczébe zárlak», s kárrohögve rám voná az ajtót a szemtelen. Rossz szíve szabadított meg. Ha irgalmasan hozzám jó körülnézni, kérdezni riasztó álmomat, kétségkül észreveendé rajtam a rettegést, ágyam vérfoltjait; s akkor veszve vagyok. Távoztával fekvemhez vevém a mécszet, mert sebem igen élesen fájt. A pupos bennlétében ujjaim közé szorítám, hogy vérét visszatartsam, most megvizsgáltam azt; mély volt, s ürege tömve aludt vérrel, de nem irtóztam tőle. Nem kötözém be, vérezni hagytam, remélve, hogy ez úton meghalok, mielőtt Márk úr elhurcolna. Nem hinné ön, mennyi lemondásra képes egy gyermek, ha körét gyűlöli s nincs mit remélnie. Jóval éjfél után ismét megjelent az árvaleány, ingadozva, de lelkesült arczczal. Képzetlen nőszív is magasztos tud lenni, ha nemes áldozatban forog. Sebem beköté, s hogy kettős lépés ne csináljon neszt, ölébe vőn. «Ne félj kedves, az Isten lát téged, - súgá biztatólag; - a púpos hóhér hortyog, s a vakot erős borlevelessel gözüvé altatám.» A keresztépület hátfalán volt egy szűk vasajtó, melyen az udvar szemetjét hányta ki a vak a házmegetti veteményföldre, honnan a kertészek elhordták. E lyukon taszított ki a szabadító kulcs segélyével, mit a morva álmától ellopott. A leány keble akadozék tiszta örömétől; könnyűi kitörtek, térdre hullt, s hálát imádkozék a jótett érzetében, melyért jutalmat nem remélt. Szerettem volna mutatni a hidegebb körök ragyogó hölgyének: íme egy nőerény, butaság s nyomor közt! Cél és irány nélkül futottam a ködben, hurcrolva sebemet az ázott kertföldeken. Eszem ágában sem volt szörnyű titkomat felfedni, Márkot elárulni s boszút és üldözést keresni. Eddigi példányaimból másként ismerém az embert, mintsem ilyesmihez bizalmam legyen, de meg is kelle győződnöm, miszerint ily cselszövényes bűn-ész ellen nem volnék képes az igazat kideríteni, s legfeljebb szabadult életem játszánám vissza körmeibe. Sötét, közvetlen, mocsáros utcákba jutottam, hol az őszi víz tavakban tömeglik, s a pállott kertgaz esőlébe hányva hever halmazokban. Majd majorokhoz értem, melyek közt vágóhidak állnak körülterjedve bűzhödő vérszaggal, a nélkül, hogy a városrész évek alatt kitisztítatnék; s e rohadt légben hat-hét ezer ember csenevész. Sárkány-utca környékén élénk sürr-forrást, mozgalmakat találtam. Ott laknak a budapesti mészárosok juhászai és gulyásai. Naponta alusznak; aztán kezdődik az éjjeli élet: tolvajság, dobzódás s orgazdai üzlet. A szomszéd örömvölgy-utcán laknak szeretőik, kik lopott javaikat takarékosan kezelik, mosnak, főznek, velök tivornyáznak; szeszélyeiknek vak rabnői, s hálátlanul tovább üzetnek. Több házból szilaj zenét és tánczot hallék kizajongani; de nem volt bátorságom menekvést kérni. Egy csoport gulyás s székálló legény tartott kifelé ostorokkal s vágóeszközökkel. Utánok indultam, remélve, hogy nyomukon kijutok a városból. A csoporttól elmaradozék egy szálás gulyáslegény, vezetve egy leányt, ki kendőjében némi málhát vitt, s igen sírt. Hangja a panasz és könyörgés kifejezése volt, de szavát nem érthetém, mert a legény folyvást kongatott, hogy ő se hallhassa. Túl a kálvárián rozzant fészker áll az ó-temetőn, a városi bikák telelő akla, s nyáron csavargó fészek. E körül állongott meg a csoport, melyet követék. Néhány alföldi betyár vala már jelen meghajtott marhákkal, miket a Bánátból harmincz óra alatt kergettek fel. Apródonként többek érkeztek; kiki megkeresé saját orgazdáját s könnyű alku mellett megtéteték az éjjeli vásár. A marhák rögtön vágószékre hajtatnak; s bőreik, mielőtt meghülnének, timári kezekre kerültek. E tolvaj kupeczek a Bácskában, Szentes, Szeged környékén s a Bánátból falkánként szaggatják el a szilaj gulyákat, s rezes suhogóval vérig csapkodva üzik futós lovaikon, gyorsabban a postai sürgőnyénél; s állandó alku mellett szállítván a budapesti mészárszékek számára; úgy, hogy harmadnapra, mielőtt a kárvallott tájékozhatná magát, vagy a csigánmászó igazság kiölthetné szemeit, már a bűnjelek

bőrei csávéban koppadnak. Úgy látszik, az éji dugcserében mindenki megtalálta emberét, csak a kongató gulyás síró leánya maradt vásár nélkül. Végre döbögés verte fel a földet, s egy vágató betyár rohant elő tizenkét szilaj tinóval. A leány roskadozni kezdte; leült a gyepe, kezeit törte s tolongó könnyűt dús hajába törle. A tót gulyás pofók arcát érdeköröm látszik élné, műértő szemmel mázsálta az érkezett tinókat, miknek orrlyukain véres tajték hullott az üzőtség miatt. Addig a betyár leugrott lováról, melyen nyereg nélkül vágatott harminczkét mértföldet. Hátralökte zilált fényes haját, s csak úgy kalap alul délczeg közönyvel veté oda a gulyásnak, miközben paripáját törle: «Itt a leány ára: czimborám tíz tinóért hagyta zálogban szeretőjét, én tizenkettőt hajtottam érte.» A leány felkelt, szemei erőszakosan a betyárra szegződtek, mint büntető villám; aztán szó nélkül, megvető haraggal vön ki kebeléből egy kést s szívének irányzá, hogy magát megölje; de a betyár visszakapta kezét. «Erzsi lelkem ne félj; - mondá biztató negéddel; - nem vagyok én oly városi kánya, ki minden galambot megmellest, mi körmére kerül...» «Hiteszegett zsvány, ki így el tudja árulni legjobb czimboráját», - szidá Erzsi mérgesen a betyárt; s aztán a gulyáshoz fordult irgalom-esengve: «Ne adjon el bátyám idegen vevőnek, rimánkodék szépen; isten bizonyágom, Bandim el fog jőni. Talán elfogták szegényt, azért késik ennyit; de tudom, nem marad el, s gazdagabb váltságot hoz, mint ez a sarjubetyár.» A gulyás mitsem ügyelt kérő szavaira. «Vártam három hétig; - felelé dérdurral; - pedig egy hét alatt ígéré váltságod»; s Erzsit mint igaz árút, a tulokhajtó birtokába bocsátá. «Most enyim vagy Erzsi, de rabságod nem kell; - mondá a pusztai őszinte kalandor, borongó kedélylyel. Nem érdemlém tőled, hogy oly rosszul ismersz. Ha arany hajad volna, mint Tündér Ilonának, gyöngypártád, mint a hatyúk tündérének, vagy rózsafán nyilnál születésem napján, még se lennék hűtlen érted galambomhoz; hisz úgy szeretem, hogy édes anyám álmát ellopnam szegénynek. Visszavinnélek Bandihoz, de lovam nem ér oda, hol téged most sirat. Két hét előtt a Tiszába veszett, hogy átverte a marhát, mit váltságodul hajtott. Sirattam a fiút, s egy hete itt valék téged kiváltani, mert nem illenék kenyeres pajtásom szeretőjét bitang kézen hagyni; de ez a telhetetlen papzsák nem adott ki hitelbe. Most tied a világ; keress más szeretőt; az isten áldjon meg; s lovára akart pattanni.» Erzsi megragadta a féket; fejét a ló nyakára hajtá s esdő szemmel nézett a betyár szemébe. Szürkülni kezdte a láttér, s a szabályos arczon feltűnedezni hagyá a kövülő fájdalmat. E néma tekintet természetes rajzában annyi jelentés nyilatkozék, oly kihívó vád ember s gondviselet ellen, hogy meg kelle győződnom, miszerint kiállott fájdalmaimnál nagyobbak is vannak. «Vigy el a Tiszáig», - kérte a legényt elsötétülve, s törött hangjában oly rejtelmes vonatkozás fejezé ki magát, hogy a gulyás is elborzadt. «Dehogy viszlek, Erzsi; - felelé a betyár; - tán, hogy beugorj? ismerem a leányok búbánatát.» «Vigy el a Tiszáig», ismétlé Erzsi egyszerűn, s a ló nyakára foná karjait, hogy ha szabadítója itt akarná hagyni, széttiportassa kirablott életét. «Ha megesküszöl előbb, hogy árván nem hagyod magányos anyádat; úgy is kifizeté az executiót a Bandi pénzével, mit rád zálogul vett.» «Vigy el a Tiszáig»; - ismétlé a leány harmadszor; «csak könnyűt sírok bele, hogy vigye utána»; - s összekulcsolá kezeit a ló nyakán, hogy erőszak le ne feszíthesse. Pitymallani kezdett; a legény remegett, hogy itt lepi a hajnal, s lovára kapta a leányt. Ölelj jól keresztül, hogy le ne vegyen a szél; - mondá védenczének, s öt percz mulva Erzsi hóköténye véégképp ellebbent a szürkülő ködben.

- Bámulat fogott el az eseményen. Két óra előtt ismertem egy leányt a népből, ki megszabadíta, feláldozva magát üldöző urának. Most ismertem egy fiút a népből, ki baráti kötelességét s a szabadságjogát oly férfiasan betölti és védi. Tán nem is oly gyáva és rossz a magyar nép, mint a művelt osztály hiszi; tán nem oly gyáva és rossz mint épen ő maga; ... gondolám magamban. A puszták fia életét koczkáztatá zálogváltságaért megholt barátjának, kitől jutalmat nem remél, szemrehányást nem vár, s ki azt életében sem veendi igénybe. Aztán az ifjú és szép rabnőt, kit veszélylyel tön tulajdonává, egy önző eszme nélkül szabadságnak adja. Ógörög rajzokba beillenék e két vonás. Tesz-e illet valaha civilizált kéjencz, kinek az arany-ezüstön vett áldozat hatalmában remeg? pedig annak árát veszély és fáradat nélkül számlálta

asztalára az alázatos tiszt. Szerettem volna mutatni a hidegebb körök ragyogó fiának: íme a lovagias jellem, bűn és butaság közt! De hisz mit ismer ő a természetes életből, ürüczombon kívül, mit a szakács tányérjára süt.

Alig robogott el a hűség özvegyével a szép betyár, egy csapat szállóműves holttestet hoz a városba, melyet a kőbányai szakadékos üregekben talált. Még nem volt merev, sem egészen hülve; végkiáltásait hallák a kapások, s mielőtt kizsákmányoltatnék, megszalaszták gyilkosít. Tizenkét váltó forint találtaték nála. A munkások bevivék, hogy bonczleczkékre néhány forintért eladják. Ez eset újlag adatul szolgált itéleti különbséget tennem, a városi és pusztai aljnép jellege között. Ime néhány városi csavargó, tizenkét forintért, képes orozva, gyáván megölni embertársát; a megmentők pedig, a helyett, hogy gyilkosait elfogni próbálnák, a testet fogják fölön, hogy négy váltó forintért eladhassák.

Míg ezek történtek, komoly figyelemmel szemlélte a leányt kiadó gulyás; tán feltűnne neki, hogy gyermek létemre, minden oly különösen érdekel. Aztán kézen fogott, s kérdezé: ki vagyok? Falusi gaminnak fillentém magamat, ki egy szekértől a városi tolongásban végkép eltévedt. Ez vőn oltalma alá, s én, ismeretlenül a város környékével, remegve Márk úr kémeit, s lábam fájdalmával nem érezve erőt hosszú útra szökni, elfogadám unszolásit, mikkel magános lakának öreül meghívott; számítva, hogy míg sebem meggyógyul, jó leend nyers védelme alatt állnom, kinek felfedés esetében mindent elmondhatok; s ha magamhoz jöendtem, találok alkalmat éltemet kedvezőbb körökbe áthelyezni. A gulyásnál oly ruhát kaptam, mely egészen átalakította. Nyugodt álmom, szabad lég, mozgalmas élet színt és teljességet idézett arczomra, úgy, hogy alig ismerém magamat; s én balga bizton barangolék a városrészben azon hittell, hogy előbbi alakom után ki sem ismerhet rám. De veszély nem környezett. Márk úr halottnak adott ki, s csak két nőrokona tudá, hogy én vagyok a halott; így mások által nem kerestethete, a nélkül, hogy magát halálos gyanú alá ne ejtse; de egy város roppant tömkelegében nyom és vezérjel nélkül nem is könnyen lehetendék ismét áldozattá. Ah mily jól esett élveznem csak e nyomorú szabadságot is! ösztönömnél fogva mindent tudni, ismerni, fürkészni vágytam, s a szemléleti kör, mely eddigi történeteimhez képest oly óriásilag kiterült, elragadt, boldoggá tőn. Megismerém a külváros népét, jellemét, szokásait. Higyje el ön, nem dicsőség egy alkotmányos szabad ország fővárosának oly lakossággal birnia. Azon gyülevész elemek tömege, foltokul, félig-meddig száradt a nemzeti testhez, mint a falra csapkodott szemetes tapasz.

E nép idegen fajok vegyülete, mint hazánk legtöbb részein, miket sem érzemény, sem érdek közös ösztöne egymáshoz nem köt. Repedt szirt, melynek vált hasábjai egy földrengésre széthullnak. Tótok laknak itt. Munkás, de önző nép. Nyáron szőlőt művelnek; télen favágók; tisztátlan, buta, elszigetelt faj. Irigy, gyáva s pálinka italtól korcsult és erőtlén, kivált a nyári munkaszak kezdetén, mert a bőjt negyven napját embertelenül kikoplalja. A németek saját telkeiken tenyésztnek konyhaveteményt és zöltséget s telen át árulják. Nejeik a hirhedt tejárusnők, a közegészség szabadalmas vesztegetői, kik korszakról-korszakra, szappan, liszt s több titkos keverékkel habarják drága gyártmányaikat, a nélkül, hogy a botos helyhatóság csak nem tetszést is hunyorítna rájuk. Szomszédunkban, egy anyaágyat fekvő nő, huszonnégy krajczáros zagyalékuktól kapott szaggató émelygést, melynek erőtetésiben meg kellett halnia. Magyar kevés van; többnyire juhász- vagy gulyások. Józaneszű s igen jószívű nép; de rest és neveletlen. Élete, mint a cigányé: ha pénze van, dobzódik, ha nincs, lop. A sváb rendezettebb jólétet élvez, de inkább korcsmán, mint családéletben. Különben ez is izlés nélküli durva és élhetlen faj, mint a közülök ujonczozott Hausknechtek bizonyítják. Minden évben egyszer szoktak vitzelni, midőn húshagyó kedden lámpával keresik a farsangot; s életöknek egész költészete a karácsonji krampuszokban, s közelebbi sorshúzásra álmodott ternókban meríti ki magát. Honszerelmet, polgári érzeményt, átalakulási rokonszenvet, s hazánk olvadó vonzalmakat náluk hasztalan keresni. Ők nem tudják, hogy hazájuk alkotmány nyal bir, s királya van. Státustanjok a császári cím, s nyugpénzes rokkantak ismeretében

határoztatik. Ha köztök él az ember, eszméiket fürkészi, szokásaikat tanulja, zagyva nyelvöket hallja; ha utczáikon jár, s gyárak, boltok, hivatalszobák felett kétfejű sasokat, sorsjátéki és sóárulási fekete-sárga ajtókat lát, minden színe nélkül hazai jeleknek, s egy kósza hangja nélkül a nemzeti nyelvnek: nem hinné, hogy Magyarországon van. Szegény főváros, te mint idegen szív dobogsz a benned tolongó gyülevész vértől. A nép jól termett és csontos, de egészségtelen kinézésű, mi nemcsak a rossz víztől, s fertőzött légtől ered, melyet az ottani csontgyár szagán kül, vágószéki vérbűz, s februártól novemberig tartó por tesz fullasztóvá, hanem a mérges eczettől is, mit e városrész, olcsósága miatt, kirekesztőleg egy zsidó vegytani gyárából vesz, s melylyel egész hétre előkészített étkeit nyármunka közt eszi. Az erkölcs és értelem fokozati különségét a három népfaj közt megítélheti ön két esetből, mi köztük létem alatt történt.

Tudja ön, hogy Magyarország kétszerte több lakost eltarthatna, mint van, s mégis ha egy terméketlen év jó, itt vagy ott szükségkép döghalál üt ki, a kiszarolt szegénység, s rossz gazdaság miatt. Ily dögvész idején, a vásárra hozott árvai tót gyermekek közül, egy német kertész, egyre-másra öt forintjával megvett öt darabot huszonöt váltó forinton, s mint akár-melyik kinzó ültetvényes néger rabszolgáit, túlterhelt dologgal kergeté zöldségtenyésztő telekjén; sőt a nyári nap tizennégy órás terhével be nem érve, éjjel is öntöztetett velök azon tót leányok tömegében, kik tavasszal munkára szerződni a pesti konyhakertészekhez seregestől jönnek, s késő őszig éjnapon dolgoznak. A pusztá nyaku vásárfiak, ez otromba igában baromilag nőttek, azaz minden ismeret, tanulmány és értelem nélkül; s ez annál könnyebben történt, mivel az egész városnegyedben egyetlen iskola létezik, az is meszsze, és csak annyi, mint háromszáz varjunak egy toronycsillag. Ez iskolácskán kívül, egyetlen gyalogjáró nevelő intézet találtatik egész osztályban, mely nem egyéb, mint egy elrugaszkodott orvosnövendék, ki szegénysége miatt rigorosumot nem tehetvén, itten havonként egy váltó forintért, sőt gyakran harmincz krajczárért tanítási órákat ad, s nőtől együtt ezen keresetágból teng. De van a külvárosnak egy rejtett apostola, gyémánt a gaz között, melynek erkölcsi fénye a korszak sugári közt fenn fog maradni. Ez S. M. hajdan vidéki pórfiú, kit a robotos ekénél erőszakkal illetett az urasági hajdu s felkölté benne ész és szabadság önérzetét, mikkel keblét a legfensőbb kegyelem gazdagon ruházta. Ekéjétől a hon világába lépett, melynek nyereségeül születék; de ez nem adott annyi tápot, mennyit tőle kívánt, hogy hozzá tartozhassék: s a nép közé vonult. Most neje s három gyermekével, öten kevesebből élnek, mint egy városi szolgáló, de elégülten s diogenesi derültséggel. Józan eszű s becsületes férfi, a természet és igazság embere, egy kis Rousseau korlátolt körében. Ön kétségkívül ismeri nyelv- és több szaktani munkáit, miket a nép számára irt s három-négy krajczáron árultat. Én őt magát, e népszerű s jóakaró munkák tiszta kútfejét ismerem, s a bölcsészeti könyvet, mely tolla, az igazság hú szolgája alatt, készülöben van. Élte keveseket érdekel, mert nem ragyog; az iralom történetei rajzolni fogják őt, mert azok egyikeül látszik születve, kiknek olvasatlan érdeme betűkbe záratik. S. a nép közt nem csak könyvben, hanem élőeszmékkal tanít, oktat, fejt és világosít; s alkalmakat keres annak gyermekeit ingyen nevelni. Magam sem tudom, miként juték hozzá, midőn a vágószék előtt először megszólíta. Barátommá lön; bámulta eszemet, pedig tanaimat titkolám előtte, mert vallomásom szerint tévedt pórfiúnak tartott. Panaszlá szegény, hogy egy fenkölt szellemű honleány, kit ő polgárilag érzeni és lelkesülni taníta, de kit ifjonta a sírok kincsei közé orzott a halál, öt ezer pengő forintot végrendelt tanítványi hálaul azon összegből, mit évi zsebpénzeiből megtakaríta, de a dús osztályosok, vagy azoknak körmös lélekismeretű ügyvédje megtagadó pert indíta az iránt. A német kertész említett árva rabszolgáit is tanítványaivá tevé S. Éjenként a leányokkali öntözéstől el-elszőktek hozzá, midőn őket fogalmaikhoz képest magyar-nyelven kívül, honszeretet és szabadság érzetére oktató. De mindez a rejtező erény természete szerint, titokban ment véghez. A gyermekek elméje világult; kezdték igazaikat követelni, tulajdonosukkal szembeszállni, az éji munkától vonakodni, oly eszméket s okokat hordva fel, mik magukra hagyott állatárvák fogalmait

túlmulták. A kertészt és társait csodálat fogta el; nyomozá a rabszolgai értelem ügyét, s az öntöző lányok félemlve tőnek bizonyosságot, hogy a gyermekek éjenként eltűnnek, csak hajnalra kerülván elő. Rögtön elterjedt a hír, hogy az eladott árvákat az ördög tanítja, s el fogják ragadni a kertészt, ki őket megvevé. Most e bigottságnak azon emberséges eredménye lőn, hogy a kertész, megrémülve az ördög titkos kezeitől, rabszolgáit által engedé harmincz forintért egy S. által szerzett magyar lakosnak, kinek az előtt ötvenért sem akarta adni, s ki azokat, az értők fizetett bér leszolgáltatása után, szabad kezökre ereszté.

Másik eset, mit ígértem önnek, ez. Két osztatlan szláv testvér, megunván a tejárusnők hűtlen pusztításit, egy öntöző leányt fogadtak közös gazdaasszonyul, kinek szolgálatához gyér fillé-reikért egyenlő jogot tartának. A szegény leány, zárt magányban, terhes munka közt, durva bánás mellett korán elvirágzék s kórágba esett, a két legény pedig nem véve fáradságot kórházba vitetni, hogy az új gazdaasszony kényelmét belül ne zavarja, a ház alá tevé, gondviseletlenül hagyva növvő betegségét. Egy szíves magyar szomszéd hajlékába vevé, s felépültével készült nőül venni a hálás hajadont. Ekkor a szlávtestvér, kiktől az új házino az alatt megszökek, visszakiváná bérlett tulajdonát, s követeléseket formála több rendű kártétel, költség és állítólagos lopások fejében, mikről az elvetettség szakában szó sem volt. A leány keserű könyűk közt, esküinek legszentebbekével vallá, hogy mindez alaptalan, s reszketve az unt zsarnokok erőszakától, hogy vissza ne ítélthessék, egy éjen eltűnt. A szlávok bevádlák becsületes magyar szomszédjokat, mint ki tolvaj cselédjüket orgazdailag pártolá s később elszökteté. A külvárosi tanács pedig, a vádlók áltanúira, elmarasztá az emberbarát pórt s elkobzá vagyonát a hamis követelés elégitéseül... Hogy tetszik önnek e mesterkéltlen rajz, néperkölc és helyhatóság tekintetében? Azonban a sors úgy akará, hogy az egyik tót ne soká élvezze az igaztalan szerzeményt; mert egyikén azon utcai szemétdomboknak, melyekben télen csavargók és rongyokba kötözött nők, nyáron pedig patkányok tanyáznak, meghűtve, azaz agyonütve találtaték s homlokán egy darab papir ezen illő felirattal: könnyebb tizenöt garasért valakit agyonütni, mint napszámra menni; mi ismét azt jelenti, hogy a státus irni és kombinálni képes tagjait is tudja tizenöt garasos szükségükben gyilkossáig kényszeríteni.

Képzelterheti ön, mily kevés szellemi előnyt nyujta e városnegyedi élet, Márk úrnáli börtönöm felett. Csak a halál félelmétől szabadságban állt az; különben azon tisztelt néptanítón kívül undorodnom kelle minden tárgytól, mely környezett. Maga a házi élet, melyben tartózkodám, eltaszító vala. Durva jövő-menők s néhány szelindekek voltak családtársaim. A gulyás tivornyái, éji foglalkozása, sült marhavér, kövér hús- és velős konczokból szerkezett kosztja, nem igen marasztó élvezetek úgy-e? Alkalmat vártam jó móddal menekülhetni, előbbi titkaim felfedezése nélkül, mert azokat szájamra venni reszkettem. Egy délután egyedül valék. A szomszédházból, hol harminczöten laktak, egy iratot hozának által magyarázat végett, mert közülök egy sem tudott olvasni. Tégetlen félelem fogott el; az iratot széttéptem s idegen jelentést hazudék, mert tartalmában egy elveszett gyermek vissza szerzésére téteték jutalom; s az én valék. Másnap hajnalban, mielőtt a gulyás éji vásárról megjöne, elszöktem. Adott ruháit ott hagytam, hogy oka ne legyen üldözni. Feltevém elhagyni Pestet s menni az alföldre, honnan a vetemült betyárokban is annyi jószívűségről kelle meggyőződnöm. Nem tudom minő érthetlen ösztön, a kálvária feszületéhez ragadt imádkozni, midőn ott elmentem. Alul üres szekér állt, fent éltes parasztnő térdelt. Megette borulék földre, hogy ne háborítsam. Fölkeltében reám tekinté. Én kérőleg reá. Én ruhátlan árva voltam, ő gyermekvesztett anya. Isten kezének tulajdonítá e találkozást. Kérdezett... Én ismét eltévedt pórfiú levék... Ő elveszté legifjabb fiát hét év előtt a radnai búcsun; most azt hitte, engem ad helyébe a gondviselés. Fiává fogadott, vagyis azt monda, fiát megtalálta: s a jószívű halásznő ide a Tisza-partra hozott.

XIX.

(Alföldi tájképek.)

Enyhe világgal kísért utunkban az őszi nap. Az égbolt tiszta mint egy üvegív. Halvány mélységiben elveszett a látás, terülni hagyva mély s magas távolát, melyben idő- és térköz eltéved, mihez az észnek mértéke nincs. Boldog egyháza az egyenlőségnek, melyben legmerészb reptével elfér a szabadság. Imádlak úrerő őstemplomodban, hol nincs ugyan viaszláng, nincs alabástfelhő, gyöngyös infulák s hideg érczből a hit, remény, szeretet: de azért hév a megszentelő sugár, mely kegyedből lesüt. Itt az oltár uratlan hegyek, karének a független szárnyasok szállangó dala: orgonád zúgó vihar, melynek rendítő dobja mennydörgő felhők; áldásod közélet s hálakönyű az őszinte harmat, mit a rejtett völgy szerény virága sír... Utamtól jobb s balfelől rakottan nyúltak el a termékeny puszták. Itt részeg boglyák állottak hetyke kupjaikkal; némelyik, kalapját levette, vagy félreacsapta a szél. Ott lomha kazlak nyújtóztak a napon, minek pisze orrot rakott szénából a béres. Amott a háttérben, elkésett vontatók, mint mennyi napon sült pogácsák törpedtek a gyepen, miket minden violentialis per nélkül czibált a nyomási marha; míg közte, most szalaggá vékonyulva, majd lobogóvá terjedten szállonga egy folt hízott seregély. Néhol megfeketedett keresztek nyúltak el a tarlón tizen egy sorban, mint a gunár nyomában lépegető ludak; a fényben káprázó szem mendegélni vélte volna őket. Egyiknél suta férj vendéglé meglippent családját; másiknak tövében tolvaj gözüik gazdálkodtak a közös vagyonból; harmadikon rasztkóros sas mélézött társatlanul, bő ebédje után, nyugton hagyva az avaron körüle czinczogni a pajkos mezei egeret; mert hiszen ő nem pesti zsidó, hogy mindent elkörmöljön, mihez erőszakja alkalmat talál. Oly elégtelen élvezi az emésztési uralmat, hogy magyar létére, tán csak restségből nem gyújtott rá. Dombosabb helyeken hosszú asztagok telepedtek meg s lompos ereszkön kizöldültek a tiltul hányt kévék. Közülök három-négy felbontva, mint a szelt kenyér s kebelökben bőven aranylott a magontó kalász. Egyik szérún tréfás pórfiú szórta ötleteit a nyomtató gebék közt; másikon por, törek s polyvafelhők közt forgaták az ágyást barna karú villások, el-eltekerítve orrukat a keserű füsttől, mit a vermekről feléjük kavart a jövevény szellő. Szerteszét majorok látszottak a sima láthatáron, körülakva téli takarmánnyal; másutt vetés alá szánták az omlós földet, mely fekete mint a bogár s kövér mint a jó sajt; másutt ismét szüleséget hordtak görnyedt szekeken, miknek bő terhét hat, nyolcz, tizenkét ökör alig birta vontatni, vagy kukoriczát törtek háznai halmokra, mik körül méla parasztgyermek játszadozék a tarka vagy piros csövekkel. Mindenütt túlárado bőség. Mint szabaduló anya, mely terhét megérlelé, adta át a természet ezer gyümölcseit s a magyar alföld el lön öntve hozományival; mintha az aranykor mesés terméke hullana egy áldott nemzedék gondtalan élveül. De e nép nem élvezi az aranykor elveszett örömét, a szabadságot. Kerestem azt a természet egyszerű fiai közt: de nincsen. Ők nem ismerik kényelem s művészet gyönyörét; nem ismerik ipar s tudomány nemesítő eredményeit; távol s mélyen rejtve az ismeret minden világától; idegen pusztáikon nem állnak biztos védelemben; szóval, a polgárodás ajándékiban nem osztóznak, mikért az őskor patriarchai jogát cserélte nemünk; ők a Kain és Ábel nélküli korszakát élik s szabadságuk mégis veszve van. Kerestem köztük a jólétet. A magyar paraszt legnagyobb osztályának alig van élelme. Adó, uraság, megye, falu, pap és iskola, úgy igénybe veszik csekély jövedelmét, hogy magának nem marad; véletlen esetekre, nyomor vagy betegség éveire épen félre nem tehet. Többször hitelbe él; előre kölcsönzi fel törvényes tartozásait s a helybeli, vagy vidéki zsidó szállítja el szűrűje- s szüretjéről a jövő téli tápot. Irhon sorsát vérző rajzokban kiáltja O'Connel Anglia fülébe, mint egy örökké égő szózat; hol venne szókat, látva népünket ó kanaháni bőség közt, egész éltét által éhezve s ruhátlanul; látva népünket az édeni száműző átok túlnövése alatt? Isten mondá a vétkező embernek: «veritékkel eended kenyered»; tör-

vényünk mondja nem vétkező pórnak: «verítékkal termeszd más kenyérét». Amaz súlyossá akará tenni az életet, ez lehetetlenné. Oly kevés a nép, oly csekély a verseny; oly bőkezű nálunk föld és ég: mégis oly egyetemes a nyomor. Láttam hazámban a várost, az sülyedt s boldogtalan; láttam a népet, az szegény s boldogtalan; hát tán nemeseink osztálya boldog és fényes, mely a nép felett áll? majd meglássuk.

Hát az-e a polgári formák rendeltetése, hogy az embert jog és nyugalom, jólét és élvezet terén túl helyezze? Az-e az igazgatási eszmék alapelve, hogy néhány gyomort feles nyalánksággal rontson el, míg éhes milliókat könnyű és vér tenget örök bőjtjében? Oly egyetemes tökéletenségben kellett-e maradnia Cyrus korától a polgártannak, hogy minden vonatkozó alkalmazás nélkül, egész földön hibákban sinlődjék? A szabadsajtó és tapasztalat évezredében csak annyira fejlődék, hogy jog nélkül fészkéhez tudja kötni a meztelent, kinek vad őse, hason sors alúl honért és jogért vándorolt? Nem lehet a kormányész netovábbja, hogy erkölcsöt, értelmet, érdekbe igázzon, párttal pártot öljön, osztályt osztályra lázítson, rohadásba essék s a közpusztulatban kiveszzen, mint veszett Egyiptom, Róma vagy Velence, helyt adva újabb tévformáknak.

Egy fa alá dőltem, míg gebéit megkapatta a kocsis. A csonka tölgy élet nélkül állott; foszlado réme a meddő vidéknek. Izmaik podvás törekké morzsolta az idő. Repedékes rétegei közt eleven sujtásul feketéltek a honosult hangyák, héber hajhászként hordva szét a porló hulladékokat. Kérgetlen karjait gyáván terjeszté korhadt teste körül, mintha feltartani akarná a kidöntő vihart. Vedlett törzse telve sebhelyekkel; vizenyős görcsüreiben halovány, nyurga fűszálak lengettek; cserepes gyökeiről leapadt a föld s rohadó tövén, az ő hasadékokat sárga taplós gombákkal fodrozta körül az aszkór. Egyetlen ifjú ág, gyér, de ép lombbal jelenté igényét további élethez; s oldalán dús repkény kúszott fel védelmül... Honom aristocrataja jutott eszembe. Lombja a népjogi törvényjavaslat; repkénye az ipar. Tán jó a hasonlat; ... tán nem jó!

Tovább haladánk a pusztákon. Elfogyott a bő föld, mely gond s kárpótlás nélkül buján hoz; melynek termő erejét kövérités nélkül sem lehetne még kizsákmányolni. Síkságra értünk, melyhez Isten verítéket rendelt, melyet szorgalomnak kell vala virágzóvá tenni, melyen nem terem magától sült veréb és kúnsági kalács. És a tér pusztá és éktelen, mint vala kezdetben, nincs nyoma az emberi kéznek, sőt az állatlábnak sem, mert a futóhomok menten befolyja azt. És a látás és látkör eltárgytalanult. Sárga tér fogott körül, száraz avarral foltozva. Vándorló fuvatag, sülyeteg torlat s törpe buczka lőn a tájékozó pont, melynek oldalán homokhabokat vert a pusztai szél. Aszott ebkóró, koppadt porcsin, behordott kakukkfű, néha kotus káka s egy bágyadt gém e föld minden éke; itt-ott vad zsálya, vagy lengeteg gyopár, halottkoszorú e nagy temetőn. De a csábító távolban hívólag integet az árvalányhaj fürte, mely szöke selymével bánatosan hajlong a gyér lengetegben, mintha asszonyát síratná. Néhol hófehér ökörnál szállong az ős légen, melynek maradozó szálait látatlan kéz látszik léghálóvá szőni. Másutt búbájosan nyargal a lenge ökörszekér, melyre pajkosan felkapott a szökevény lebel; míg a látkör legvégén, ég s föld közé folyva, csorba kéményével kurta szárból pipázik egy borzas csárda. Költöző fecskék gyűlöngetek, el-elsuhanva, mint a nyíl, mint a boldog óra; sötétkék szárnyukon játszott a napsugár, melynek melegéhez közelebb bujdostak. Fent látatlan magasan vándor darvak szóltak, mint hajdan jósdalnoki a zarándok népnek. Ki fejt meg e szívható hangok titkos értelmét? Ki magyarázza meg a vonzerőt, a méla érzeményt, mely az egyhangú éneken kijelenti magát? Bucsúdal-e az egy elhagyott hazához? Elővagy-e sejtett jobb jövőre? Vagy felhívó szózat a gyenge ivadékhöz? Ugy úgy, csak hívjatok ti szebb ég alj ábrándos vendégei; hívjatok összeforrni vált rokonainkkal. Oh ha e nemzet lelne még hazát, mely nem hidegül el jövevényektől; melyben nem kéne keresni saját küszöbét idegen hajlék közt; s fogyott ivadékat nem vegyítnék üres csontú fajok; vajha lelne hont, népet és szerencsét, mely nyelvét megérti és vágyaival rokon! Tán intő vezéri vagytok szenvedő népeknek, kikben

kijelenté magát a természet; s utatok tanítócikk a nagy könyvben, melynek betűit elszórta Isten a csillagfutás és féregélet határi között. Tán szállítók vagytok külön világok közt s illat vagy légparányt hoztok páratokban, melyre a teremtésnek szüksége van s melyet szelek nem fuvarozhatnak. Vagy gondolatunkat tanítjátok repülni, hogy mint ti, nem maradva kigyók és gaz között, próbáljon szárnyalni éltetőbb körökbe. S ha utatok nem volna több, mint költői kaland, mégis elragadó. Ti elhagyva a földet, e szolgaság s változás sötét csillagát, átkeltek szabadabb térre, hol csend van és fény és uratlan magány s a magányban nincs társ és azért irigység, kársheny, fajundor s a társadalom több édes szép virági. Üdvözlöm töletek az érlelő magányt, hol elkülönzve élhet a nemesebb elem, szigetelten minden ragályos salaktól; hol kifejlődhetik az elégtűtség és tökély, minő istené. Ha nyugosznak a szelek s a halvány távolon remegés nélkül foly el az estfény: ti elvonultok a lég ismerős utain s látnoki szemmel néztek a kék mélybe, honnan a jós csillag félénken pillant ki. Meg van-e ott írva az örökélet az ég rejtelmében? El van-e rendelve boldogság és tökély? vagy létünk jövője hasonlít vándor hazatokhoz, melynek csillaga ugyanaz, csak a csalódás új?

Tovább haladtunk. Fecske és darvak elmaradtak tőlem s a látkör átcserélte magát. Ridegen fejrlett egy homoki nyárfa, mely honából száműzve öszült meg s melynek reszkető árnyékán sok szépet álmodott a pusztai vándor. Most hullóban voltak őszi levelei, festett pillangókul szállongván a szélben. A fa-e boldogabb, mely rövid szak alatt kész az enyészettel, vagy az emberélet, mely egyenként veszt el napjait s bölcsőtől indulva lassú elmélet közt jut bizonyos sírba? Másutt egy folt nyírfa aranyryá sárgulva az idő kezében, érdem koronául a haldokló pusztán. Túl a homokszélen itt-ott nádas mocsár. A halvány nád tépve állong éjszak alá hajtott fővel. Csapodár szeretője elhagyta, az ifjúkori szellő. Többé nem susogja édes rejtelmait: csak egymásra zördül a száradó levél. Egyik vagy másik szál jobbra hajlong a forduló szélen, mint a rossz hazafi; míg oldalán fecsegve emelteti magát egy-egy üres nádi veréb, a tolakodó kegyencz. Tovább kötésig érő gazberek, melynek ritkuló szövevényi közül kilátszanak az elhagyott fészkek. Bozót és morotva, avar, ilvány, szedett kukoriczák s közein zöld vetés, legelő tűzokkal; a dülő végén pedig begyepedzett út és egy pusztá kút. Egy hámlott vad körtvélyfa állt a barázdában, mit minden nyári szántáson meghajigálnak az ostoros fiúk. Ha a bölcsek műve oly kapós volna, mint e fanyar gyümölcs: most tán nem állanának tótágast a nemzeti ügyek. Odább csatakos rekettye-liget, melynek levél füzérei pirulva zsugorodnak az őszi sudaron. Foltonkint közötté bolygatás látszik ki; utas szed korcz-vesszőt, úgy isten nevében. Majd sima róna nyílt s derűs nedűs lapály, melynek bő párája átfűlik a napon s alatta másodvirágban kékellett az őszi kököröcsin.

Mi ez, a síkság sugaras szélében? Tündér építé fel drágakő országát? vagy a nemzetnagyság települt meg ezredes kincsével? Változó fényrajzok lebegnek a légen; repkedő dicsővtől rá-mázva itt, amott. Ragyogó város, díszbástyák, körfalak, tornyok, tornácok, melynek oszlopi magasan nyúlongnak, mint elégtűtlen vágy. Ezüst ligetek, sugáreynyők, foszladó bérczek, csillámfák, miknek ingó szárnyai csábbal köszönetnek. Opálszín folyók ködszigetekkel, repülő rengeteg s egy-egy roppant templom faragott szentjei, miknek alakjait ömledezni látod. Könnyű dicsboltok, egyszerű fénytér küzdő alakokkal, virágrétegek, elmosódott romok változó színekben s irhatlan képletek, mik a bűvölt szemet tévedésben tartják. Mi az a kötő-meg, melynek körrajza túlnő a tárgyak ezrein? Tán nemzeti tribunal, melyben a felelős kormány milliók jogegyenét osztja és itéli. Mi az a hosszú épületsor, melynek szárnyát a távolság miatt elvesztí a szem? Tán közipar-csarnok, melyben mutatóványait állítja ki a századok megért szorgalma. És ama fényes ív, a roppant díszpalotán, mely lebegni látszik a legnemesebb izlés könnyű kellemében? tán az Athenaeum, könyvtárak és műtermek, tudomány s művészet kincstára, melynek alsó osztályában szabad sajtók izzadnak. E nehéz bástyasorok, tán nemzeti őrsereg gyűltermei s a környező liget, a nyugodt és virágzó nemzet ünnepeinek színtere?... Nem, nem! Eltűnnek az édes csalódások. Képeid, ha közeledni akarsz, formátlan

köddé ömlenek. A nagyság eltörpül s pára-rongyokká foszlik. A fényes vizek csalogatva vonulnak tovább; a repülő gőz mélyebbre helyezi át hazugságait s a tünt varázslat helyén aszott gyep vesz körül, míg a csalfa délibáb újabb ígézzel hí tovább... Nemzeti remények! nem sorsotok van-e megírva e muló képekben? Nem jövőtöket gúnyolja-e a pajkos déli hölgy? Álmaid szépek és fenkölte, oh hazám, lelkesültséged merész és fényelgő, mint e légfestvények: de terveid sokszor lábatlanok, mint ők s a tett és eredmény tovább tovább repül, mint azok, és a multtá lett idő, aszott gyepeként, jel nélkül marad nyomukban. Századokig kielégíte remény és ígéret; hívőleg vártad, hogy a ködkép megtestesül s csalódásid után újra engedéd csalni magadat. Jelened küzdelem; multad gyümölcstelen; semmi jele annyi szenvedésnek. Térideen idegen nagyság emléki porlanak itt-ott a római korból; de kezéd művei nincsenek, s ha egy nagy végzet ma eltörölne: a késő idő nem akadna rá, hogy itt magyar élt. Az új kor felrázott; egy kis töredék tett terére kelt, de küzdelme kezdetén győzelmi lobogót akargat kitűzni, mit a nagy ellenség lerángat, visszafoglalgatva a hódított tért. Hosszú könyvben kéne kifejteni, ha e haladó kor többet megy-e előre, mint hátra? Némely mozgalmaid tető felé visznek; némely mozgalmaid ásónyomok a mélyedő sírban. Egyfelől vért ajánlsz a nemzetiségért; másfelől váltójog s több éretlenség útján idegen kezekbe adod magadat. Az áldozat tied; tied leend-e majd az épület, mely azokból felnő? Nem leendsz-e szolga a házban, melynek alapjait leraktad? Nem fog-e epigrammot írhatni egy késő kéz: hogy e föld míg magyar vala, nem volt hon; s midőn honná lőn, nem magyar? Oh ha megnőne a cselekvő töredék; ha kiveszne érdek és irigység fészke jellemünkből; ha szentlélek szállna kevés milliónkra, hogy ha már maga nem tesz, legalább ne vagdalná el a munkások kezét! De ha esti fekvében átgondolná napját mindenünk, megbíráva, mit hozott a köznagyság elemparányaihoz: nem hiszem, hogy alunni hagyná az értelem és önvád. Ismét változék a pusztá. Elhagyott, vagy fel sem fogott lapály; úr és vendégtelen, jóformán res nullius. Egy darab szakadt árok, színig benőve vadsással. Semmi több jele az egykori műnek. A gyepek egy szál híja sincs; rétegről rétegre épen aszik el rajta. A viruló gazban bántatlanul inog a tavalyi kóró; s a mult őszi pókszálon most is ott lebeg a száraz levél. Siska és haraszt verte fel; vagy számárkenyér s szederindás csalit vőn erőt rajta. Lakója sohasem volt; legfeljebb egy lidércz, vagy sárkány, mit a népbabona oda képzelt. Jövevénye században egy-kettő: a vidéki jósnő, ki nagypéntek éjén szentgyörgyvirágot visz; vagy egy kinczsásó, ki a zárnyitáshoz páfránfüvet keres. E tér halottjait senki sem temeti el; titkait csak isten ismeri; szaga nehéz és nedűs, maga kietlen és vad, mint a foglaláskor; farkasok tanyája, vihar hazája.

Ismét új mérföldek jöttek, szelídebb tenyészettel, de haszonvértlenül. Rejlőbb részein nem jár egyéb, mint kósza vad s a fellegek árnya. Lábán vész a feles fű, mert megszökik tőle a válláló kaszás, s a récze ott leli fészket az ősi kákatón, melyben negyedízigen költ. A nád felnő s kivész sarló nélkül a sötétzöld tóban, mit még csáklya és háló nem vőn urbér alá. E föld hasonlít a kezdetbenihez, mielőtt ember alkottaték. Magától terem, de nincs ki számára. Talán jobb volt pusztán maradnia, mintha Kainként már az első ivadék elfajzott volna nemzetétől. Nincs más gazdája, csak az év; tarolt határát szelek vetik be; s a mit terem, a tél szedi le.

Neki egyforma nap és éj, mint a született vaknak. Itt nem ég pásztortűz az éj homályában, nem szólít meg senkit az ismerős kolomp. Az éjfél siket, mint vala a dél; legfeljebb egy futócsillag suhan el, muló fényt vonva árnyával a tóban. Aludj, aludj te álmodó pusztá! Megíratlan sorsod, mint a gyermek, sem jó, sem rossz még. Térideen nincs templom és vérpad; üresen állsz a jövő erkölcs előtt; tiszta lap vagy a történet tollának. Nálad még hijában támad próféta. Érzelmeit száraz szeleknek osztaná, mikben elvesz a kiáltó szózat. Adjá isten: ha az idő megéri, nemzeti nyelven szólaljon meg rajtad az értelem!

Ismét változás. Egész látkör sárga szemfödél zöld halottakon; futóhomok a temetett gyepon. Déli szélein nyúlós körmökkel iparkodik hantokba csipeszkedni a fövény, mit éjszaki szél hajt tovább-tovább, hogy elborítsa a következő határt, mint borítja az előbbieket. Oh be jó lenne,

ha a gondviselés saját markával ültetne gáterdőt! Úgy-e édes földim, az volna ám magyarok istene!... Semmi tárgy. Igen ritkán egy vadrózsató, mely fergetegnek nyitja hullatag szirmai; esőtócsák néhány meztlábás bibiczczel, s egy eltapodt fűbokr őszi kihajtása, mely mint a csavargóból vált gazda, elkésett magával. Ennyi az élet. Körüled minden meddő és kopár. Ha a szegény legény elvágat a tulsó csaplárnéhoz, nyoma holnapra elveszett, besepre a szabadító szél; a homok nem tud emlékezni, mint a hűtlen szív. Egy-két szabad madár pihenni betér; de az jó és megy; nem igen marasztja az éktelen szállás. S még sem panaszkodhatol, oh hazám, hogy e veszni hagyott földön zsellérek nincsenek. Néhány dalos prücsök lakik ott, kiken a magyar sors ki nem fog. Magam is csodálom, de úgy van; csak hogy azok adót nem fizetnek. A világos égben egy-két őszi felhő üze egymást, míg a szél meg nem téríté, vagy foszlányokká nem szaggatá őket. Árnyaik töretlenül futottak a víz-sima földön; legfeljebb egy pár ott felejtett sírdombon akadva fönn, mikben vándorló-legény, vagy farkastépte bojtár avultak homokká. A szél fel-fellebbent s zörgő szárnyaival odább kavart egy homokréteget, vagy felkergetett kórót; de nem vala tárgy, mely kedvét ingerelje, s a közelebbi buczka napos oldalában újólág leült. És ez éktelen határban tekintélyesen ágaskodék egy korhadt tilalomfa. Kiket tiltasz el e kiéhezett földről, oh magyar nemes? tán a szelet, melyhez malmot nem építél? vagy a tápkereső madárt, mely egész láthatáron egy magvat nem talál? Hiszen itt nem mehet rák a vetésre, sem a jobbágy meg nem kergetheti a nyulat, mely egyetlen almafáját megrágta; mert itt sem rák, sem vetés, sem jobbágy, sem nyúl nem találhatik, sőt az egész föld olyan, mintha tatárfutás óta nem volna gazdája.

Néhol egy zsendelykúp, azaz toronytető látszik, homoktól félig elnyelten, oly együgyű tannal furfaragva, mintha még Zoltán idejében, unalmából kalapálta volna csatán benuult moger. Hirtelen azt vélné a szem, emlékjel, mit előkorunk siettében rakott az érdemnek. Mi szép volna, ha e kietlen pusztán, hol se földi mű, se isten kegyelme nem mutatkozik, hír laknék s a nemzeti hála. Mi szép volna, ha sírlapon s érdem-oszlopokon lenne megírva a polgári erény és dicsőség tanító-rajza, intő rémül a sima árulónak, lelkesítő szentségül az üldözött nagyságnak. Mi szép lenne, ha emlékszobrok talapzatán, egyházak falain s dicsiveken olvashatná a nép szabad történetét, miután könyvekből nem juthat ahhoz. Ha a polgár ezeket péczézné pályázó határu fiának; az anya ezekről tanítaná olvasni leányát, s Zrinyi Ilona lelkével, Corneliát nevelne abból. De a nemzetnek egy oszlopa sincs; pedig nagy szenvedők alusznak földében, s márványa annyi, hogy a hegyek nemesebb kincséhez alig juthat tőle. A templomi padmalyokban idegen szentek csontjainak gyújtanak gyertyát; jeleseink ismeretlen sírján pedig nyulárnyék s vadkapor leng a szelekben; s csak egy fa sincs ültetve, mely szent hamvaik nyugvát kijelölné. A hajdan érdeme hideg üstökössé lőn, egy-egy szónok vagy rablelkű tanár ajkain jelenve meg olykor szalmalángú község vagy álmos tanítvány közt; ... a haza márványát pedig pesti zsidók árulják olcsó boltjaikban s egy-egy hirhedt ágyas, vagy polgári húsfüstölő halhatlanul ó löcsei formára faragott darabjaival. Előkorunk nem ért rá oszlopokat rakni, mert érdemeket szerze azokhoz; az utóidő sülyed és felejt; nincs értéke erényt jutalmazni. Hízegő ünnep, drága díszmenet, ragyogó tiszteletebédek elfogyasztják a maradébb emlékjelek árát: pedig egy-egy szobrot lehetne állítani az évenkénti fáklyás zenék s helyhatósági lakomák tökéjén, miknek ünnepelt erénye hamarabb eltörik, mint a ráköszöntött pohár. Mikor fog józan méltánylat s ítélő fogalom nálunk kifejlenni?! Mikor fog tisztultabb foknak örvendni az értelem?! De hisz ahhoz tudomány kellene, s kell-e magyarnak mindedig tudomány? Szent István, országát osztá papoknak, hogy tanítsák népét; korunk idegen tudósaitól, hogy ne taníthassák őt. Sőt a mellett, hogy ügyefogyott inség körmeiben hagyja: gúnyt ad toldalékul, vagy bizonyos túlnéző hideget. Miért irtózol tudósaidtól, oh magyar nemes?! Hisz az nem harapja el szép bajuszodat, sem betanult mondókáidat túlragyogni versenytérre nem kél. De lásd, miután őseid kardját, ha még zsidó kezében nincs, szegre függeszté az a megjuhádzott idő: nem vallanád kárát, ha többecs két tudnál azon hindunál, kinek kincseit pitykéért cserélte el a tudományos angol; mert gonoszúl lészen dolgoz, ha a pajkos sors egészen kihuzandja

alólad a gyékényt, és a te unokáid, mint a kőszáli gödölyék mezítlábnak mezítlábával járdalnak a kopaszon, kivéve azokéit, kiknek az ő apja okosb vala ama belényesi oláhnál, ki adja vala az ő házát és szilvását egy csillagos tüszőért, aztán pedig hagyja vala magát inkább agyonüttetni, hogy sem odaadná tüszőjéről a bolondságokat.

Haza értünk a szegény halásznéhoz. Családja, jóakarói, ismerősei előtt úgy mutatott be, mint megtalált fiát, s én tagja lettem a jószívű népnek, melyet állandó rokonszenv köt egymáshoz, a közös nyomoré.

XX.

(Tiszta szerelem.)

Béke és erkölcs, szorgalom és egyszerűség vőn körül. A lak kised volt, kívül felejtve a falu farkán; alig birva jobbágys színnel, inkább pásztori tulajdonnak látszott. Kákafedél korc vesszőbe kötve, tömör vert falak, kákón függő dohány-pórászokkal; keskeny, gyepes udvar, néhány mályva-rózsával, egy galambducz, józsefkori szederfa, előhasú üsző, s halszárító póznák tevék az ingó és ingatlan vagyron összegét. Szomszédai nem sokkal multák felül; de vidám volt a nép, jószívű és csöndes. Kölcsönös örömeiket nem zavará bánalom, irigy gúny, álbarát, boszantó szenv, s alattomos cselek. Alakos ártalmak, tolakodó közbejárók nem vegyültek magán dolgaikba; gyűlölet és vetély, vagy rosszakarát s féltés nem rontá el ügyeik folyamát; szóval a társaságból számüzött erények, szerény bár, de biztos virágzásban szálltak firól-fira. E nép talpig a becsületé; csak jobbágy-viszonyaiban fortélyos; de hosszú idők ostroma, igazó túlajtás, visszaélő zsarlás fejté ki nála. Azonban cseleit, daczát is oly rozsul érti intézni, hogy mindig rajta veszt, s kétszeres pótlás hajtatik végre ellenében; s míg ő nem képes nélkülözni, vagy kijátszani a helybeli zsidó gázságát: kettős körmök koppasztási közt sínylik és pusztul. Hozzájárul a nyomási rendszer visszás fogalma. Minden orvoslást, minden engedményt, mi sorsát némileg javítja, a királynak köszön; s mindent, mi nyomja, a nemes-ségre ró. És ez nem csoda. Annak robotol és fizet füstpénzt; annak csinál útát rokkant marháival; azt viszi rajta kihajtott előfogatán; az adja gyermekét katonának; az hajtja be nem bírt adóját, s a zsidó csalárd követeléseit; és ha meddő év után éhség- és dögvészben pusztulásnak indult, azt látja maga körül, veritékeit henyén élvezni. Így gyűlöli azt, kinek földjéből él, s kihez jogosan kötött törvény köti; míg az okok távolabbi egybeköttetése ismeretlen marad lelke előtt. Különben a nevelési fokhoz, melyben a státus tartja, csodásan jó s természetileg értelmes.

Én, a nagy élet és köröm számüzöttje, boldognak érzém köztök magamat. Ott félelmeimmel vesződtem, miket egykor az érdek váltott volna fel; itt csend, és vágytalan napok nyugalma lőn enyim, miknek legfőbb veszélye leendett, ha mérsékelt szükségim fogyatkozást tűrnek. A békés házi élet küszöbe megnyilt, pásztori örömét sohasem kívántam a lázas élet vesztett bőségével vissza cserélni; gazdag országom volt, néhány fárasztó termékért. Kerültem valaha multamról szólni; ... mit nem adtam volna a szörnyű emlékek vég feledéseért! A harangozó, mint már említém, kihordá nekem a pap könyveit. A történettant gazdag gyűjteményben birta az; pedig tudja ön, hogy ez legtanítóbb. Korunk mozgalmait a lapokból láttam, míg magányomban gyönyörrel tanulám a természetet s istent. E mellett eszmém, elméletem fejték lelkemet; gondolatim megszokták saját szárnyon emelkedni, s elmélyedésim közt mélaság, rögzött csüggedés lőn arczom állandó rajzává, miből a nép meséket csinált, árvának hitt, pedig birtokomban volt a nyugvó kéj, minőre emberi hagyományoktól korlátlan lélek istentől híva van. Egészen népies lettem. Örömeik örömeimmé, mondáik vallomásommá, egyszerűsögek kellékemmé vált; s az elvonult ábránd költészetében megértem és homályosan vágytam a boldogságra, mit csak szerelem adhat. De e szerencséhez nem tarthaték számot. Tisztult eszmém, a fencsapongó álmak s szenvedésben nemesült érzemény, más képet alkotának titkos vágyaimban, minővé egyszerű porleány, körében, fejllhetik. Az épség s szemérem erényei mellé értő lélekért epedtem, mely gondol s érezni tud, felfog és visszaad egy birtokba vett kebelt, mely világát kizártan neki szentelé. Gyakran ábrándjaim közé tévedt a remény, hogy az egyszerű erkölcs pártás szűzei közt leend egy, ki jövőmet magához ragadja; kinek gyermeki lelkét magaméhoz fejtem; kinek értelmét józanná képezem, mit nem szoríta még szűk határba a rögzött év; s nemes emelkedést adok szívének, mit a társalom sárragadéki földhöz nem húznak; egyesítem a természet s miveltség jellemét. Az álom tovább nyult, s

tizennyolcz éves ifjúvá nőttem. A tisztaság s mértékes élet virulóvá tőnek. A falu lányai jártak utánam; nótát kezdtek páratlanságomról s azt hirlelék, azért nem kötök senkivel, mert a lelkek szeretője vagyok.

Karácsony estéjén összegyűltünk lányok és legények ónat önteni. Oda jött Évike is, a gazdag molnár leánya, ki az előtt sehol sem jelent meg. Tizenhárom éves gyermek. Termete nyúlánk és hajlékony, s kifejlésében báj- és csábjosló. Szája kicsiny, eleven és piros, mint a százszorszép. Komoly szemében tiszta s félénk fény; gazdag haja kettős fonadékban fedett vállain; a kezei oly kicsinykéek, hogy egy-egy almába lehetne rejteni. Szabályos tagjain a kor gyengesége; s halvány selyem-arcza minden hozzá intézett szóra elpirult. Úgy tetszett nekem, mint egy művész tábláján felvetett előrajz, mint habléány a Tisza meséiből; ködalak a könnyű országból, melyhez álmaim tartoztak. Rákerült a sor, de nem akart ónat önteni. «Úgy se megyek soha férjhez, hazudna a babona, akármit öntenék»; mondá vonakodva, s szemérmesen összehúzá magát, mint a délignyitó. Feltűnék előttem, hol vevé határozatát a nép kedves gyermeke, ki szép és gazdag, ki társnéinál kedvezőbb alappal formálhat igényt boldog házassághoz, s kinek osztályában a leányi remények netovábbja férjhez menetel. Hát gondolt már életcéljára e gyermekfő? Vagy tán észlelte is a nőselet szabadságvesztő jövőjét? E nyilatkozat, e hang, az arcz komoly típusával oly érdeket ébreszte bennem, hogy a ragyogó szépség befolytával érezni kezdtem, mint még nem, de mint váró ábrándom érezni vágyott. A lányok sürgették. Új csizma nagyra tartja sarkát, majd félre törik, mondá egy sarkantyús hányaveti czenk. Be hegyes, mint a begyes galamb, mondá egy másik. Vajjon minek kéri? Új szita szegen függ, majd pad alá kerül; jegyzé meg egy aggszűz. Évi megszegyenlé magát; pillás szeméből meleg gyöngy esett le, világi árul első örömeinek, s mint új vendég, nem állt tovább ellent a kör sürgetéseinek. Szalmaszálat húztunk; én a rövidet, s így tartanom kelle a kulcsot, melyen keresztül Évi az ónat öntendi. Suttogás és vonatkozó mosoly követé az eset játékát, miszerint én jövők vele érintésbe. A lányka rám veté fekete szemét, s kérdő rámnugvása azt látszék kémleni, ha osztozom-e ezt az őt illető gúnyban? Oh nem, oh nem, szívem vadrózsája, mondám magamban: téged nekem nyitott az alföld rónája, s hosszú pillanatom megmagyarázta, mit titkon gondolék, mert a piruló gyermek felbátorodott. Reszkető kézzel önté a forró olvadékot, hogy meg ne égessen. Az öntvény füstöt vetett a dézsa hideg vízben, s a lányssereg kíváncsin tolongott a kihült anyaghoz, jósmagyarázattal találgatva formátlan ábráit: ha vajjon lovon jövend-e a vőlegény, vagy temetőfa alá teszik a menyasszonyt? Az eset műve kézzől-kézre járt, s a remegő szűz félénken várta a sors első szavát, mit e titkos kijelentésben hozzá intézni fog. Végre taps és nevetkezés követé a tréfát, mert közösen úgy találták, hogy az öntött ábra halászhoz hasonlít, és valóban, ha a képzelődő sokáig nézte, állithatá annak, ámbár igen annyi erővel ködmönt, vagy szilvafát fedezhetett fel benne az ember. «Jó is volna árva halásznak aranyhal», mondá irígyen a bíró fia, ki a gazdag lány kezére ásítozni látszék, s esetlen tréfákkal próbált mulattatni. «De'sz úgy koporsóba viszi Éva a pártáját, mert az árván boszorkány paripáz», megjegyzé egy lány, kinek lúdzsiros lángosát kétszer visszaküldtem. Évike mit sem szólt; arcza egykedvűn vette a társaság pajzán kötődését; csak akkor véltem rajta futó örömet ellobbanni, ha merengő szememet magán lepé. Oh már érzém édes hatalmát; szívem karácsony-ajándéka lett a szerelem. Mulatságunknak vége lőn; az öntött jósábrákat gerendába rakta a gazdalány s szétoszlánk. Az éj sötét volt. Mi, legények, minden lányt anyjához kísértünk. A betlehem-hordozó fiúk szemben találtak, s a szent jászol ránk vetett világán megláttam, hogy Évike reám néz. Mellette mentem a kerítések felől, hogy kutyától ne féljen; őt eresztém a tört gyaloguton, hogy a hegyes fagy ne rongálja lábát. Több kedvezést nem volt mit tennem; tán jobban esék neki, mint urak közt a fényes adomány; legalább nem volt hamis ajándék. Szóltam is egy-kettőt hozzá, de a többi lármájában nem igen felelt rá. Azért hittem, hogy ő felejtetni nem fog; s midőn házuk előtt a jégen átvittem, édesen reszketett mint a nyárlevél. «Eljössz-e másszor is, ha kaláka vagy kézfogó lesz a faluban?» kérdém az

utca ajtóban azon népies modorban, miszerint mindenki tenek híja a fiatalabbat. «Ha lehet»; felelé a valóság egyszerű nyelvén; s én karácsony hajnalán szavával álmodám.

Évi minden kalákában ott lett. Sokszor, ha szöszt gyújtánk, részemre kedvezően jósolt a perje futkosó csillaga, s a jó gyermek örült az üres babonának.

A kit a szerelem megfog,
Nem kell annak semmi dolog,

mondja a nóta. Rajtam teljesült. Átengedém magam a nép henye szokásinak. Egész télen Évi rokkája mellett lestem az orsót; de csak egyszer ejté el, s nem akará sehogy kiváltani. Tudtam, hogy a szokott kényszerítés ízetlenné válik, s mielőtt a lányok pajkoskodhatának, félig erőszakkal, félig édesen rácsókoltam hosszútűrőn keresett jogomat. Csókom alatt egész éjen pirult; sohase hittem, hogy az a halvány arcz úgy megtartsa a vért. Istenem, be szép gondolat volt tőled a szemérem!

Pásztori szerelmem tisztán, s épen azért hatalmasan nőtt. Szüzem körül éltem világomat. Húshagyó-kedden vele vonattam az otthon maradt lányok tőkéjét: neki küldék piros tojásokat; húsvét másodnapján csak őt öntözém meg; s ablakában láttak legelébb orgonavirágot, mert én vittem. Tavaszra szóba hoztak bennünket, mint ily esetben szokás.

Van ott falunk mellett egy szép hely, az ó temető, hová lányok, legények játszani járnak. Furcsa az, hogy a nép leginkább temetőjén leli mulatságát. Ez, és a templom, hol baját feledni összejő. Tán egy titkos kijelentés ösztöne szoktatá oda, mint a sorsához legillőbb gyűlhelyekre? s tán a templom azért kedves nála, mert tudja, hogy csak isten a barátja; s a temető, mert csak ott leend nyugalma? A hely regényes volt. Elöl a holt Tisza félelmes örvénnyel, hátul a sötét erdő; s jobbra tömött selyemfűvével s feledt halottjaival az ó temető. Többek közt ott játszánk; Évi is eljött. A lányok lerakták kláris-pártáikat, hogy hanczuzás közben sérelem ne érje. Szeretöm szebb volt vágytársainál; a húsos megyei tiszték vidék rózsájának hitták őt. Futása lenge mint a madaré; kisdud lábaival légfolyam versenyzett, ha a fűvön elsuhant könnyű karmazsinban; s ha olykor kendőjét elkapta a szellő, védárnyat vitt nyakán, az úszó oldott hajét. Lelkesült szemében az érzett szabadság; arczára vérszint csalt mozgalom és friss lég; s ha futtában kitért, vagy elfogó karok közül, mint az eleven öröm, kisikamlott, szivem ígézte el ifju természetnek csintalan hajlása. Ha hidat játszánk, neki tarték kaput; ha farkas valék, ő lett bárányom; ha cziczáztunk, macska lettem én; és ha pajkos fortélyokkal végre sikerült elfognom, keblemen érzém a pihegő galambot, rövid perczében a tétlen fáradságnak. Naplement előtt, a nélkül hogy szólna, eltűnék. A vig sereg kedve után látott; csak én, kinek lelkét magával hordozá, vettem észre, hogy nincs. Először véltem, tán mezei virágot szed, s hárslombért futott, mint másszor. Aztán lármát üték. A lányok kinevettek, s pajkosan körbe fogózva vonatkozó gúnynyal dallák körülem:

A pünkösdi rózsa
Kihajtott az útra;
Én édesem, én galambom,
Szakaszszz egyet róla.
Én is szakasztottam,
De elszalasztottam.
Pénz volnék: csendülnék;
Tied volnék: kerülnék,
Még is kifordulnék.

Ekkor hahotával szétfutának tőlem, s a bojtos lapta és pünkösdi királyság ugyancsak járta. Én szégyenlém magam, hivén, hogy Évit ők bujtatták el. De később társnői is aggódni kezdtek, s remegve kapkodák fel pártáikat a vidéki félelmes mondára, mit egy napon sütkérező banya,

most alkalmilag, köztük megújított. Tatárfutáskor, túl a Tiszán, mind kiperzszelték már az embereket. A holt Tiszából ekkor kijött a taréjos vitéz, s azt mondá, hogy egy szűzért meghagyja a falut, ha Szt. András napján oda küldik, hol a Tisza buzog. A birák megalkudtak; a lány el is ment, de az úton elveszté pártáját, s a vitéz visszaküldé. Azóta minden száz évben elvész a vidékről a legszebb szűz leány, ha pártájára nem vigyáz. Nevettem a mesés hagyományt, bár az allegoriának, mélyebben értelmezve, erkölcsi becse van; de az bántott miatta, hogy az elfogult sereg csak tiltul keresé, aztán haza oszlott a baljóslatú esemény hírével. Eszem, szívem fokonként nyugtalanabb lőn; a szerelem első aggodalma tépett. Örültem keresém a holt Tisza partját: nincs-e új törés, mely leszakadt vele? Aztán futék, mint erőmtől telt; pártáját vivém s piros szalagja hangosan lobogott utánam, mint a szemfedél, ha a szél fú. Bejártam az erdőt; a szerelem édes szavával hívtam őt, majd ész nélkül kiáltozám egyhangúan nevét, s kétségbe esetten vevém az utolsó irányt, midőn rábukkanék.

Egy dőlt fánál aludt. A játék és eperszedés végkép elfárasztá. Félkarja kosarán, másik feje alatt; arcza galagonyalomb hűvös árnyában, melyen csattogány tördelé altató dalát. Felettünk zöld ernyő, körülem homály és erdei illat; előttem álmában hit, remény, szeretet. A nap leszállóban. A kövér lombokon, néhány szökevény sugárral áttört a sárga fény, s megaranyozá alvó szentemet. Kis keze megnyílt édes álma közben, s ölére hullatá szedett virágait. Szellős fűágyán mélézva lengett az erdei árnyék, látni hagyva közei a sima selyemkebelt, s ehhez smaragdszín szálakkal hajlongott a friss gyepe, melynek puha sátorában nedvesen csillogott a sötétpiros eper. Angyalom arcza halvány, mint a rózsamárvány, de szem és száj körül ott szendergett a rászületett mosoly, s éltek a vérajkak az álom léhljében. Szőghajában hervadó vadvirág, s szétomlott fűrei félig párna, félig lengő sátor szemérmes vállain. Mióta ismerém, először valánk egyedül. Most nézhetém a nélkül, hogy piruló zavarba hoznám, vagy gúnynak tenném ki. Oh mennyi báj egyszerű szépségén; mily művészi összhang sugár természetben; mi elragadó kellem ép ifjúságán! Gömbölyű hónyakát édesdeden szegé; gyenge válla kibújt ünnepköntöséből; s irigylém a csapodár szellőnek hatyú kebelkéjét, mit eddig egyedül anyacsók érintett. Homloka vidám, a nyugalom s szelid gondolat borútlan jeltére; szempillája hosszú és finom, mint a fonatlan selyem; épmeleg lehellete pedig vetekvé a virágos erdő esti fűszerével. Boldog merengéssel néztem őt. Fű, fa, langyos ég, madárdal és virág, - mult estvéim egész boldogsága, - elveszett. Ő vala az egy világ, mely mindent egyesít. Muló perczekre angyallá változám. Lelkemből eltávolodék minden földi árny; emlékem megkönnyült, békét köték szívtelen sorsommal; multam álommá lőn, s jövőm csak ő. Vesztett örömeim, álmodott szerencse, feláldozás, becsület és halál eszméimben ködfátyollá folytak; s a burkai közül intő jóskép csak ő, csak ő. Homályos érzelem foglalt el, mely se emlék, se váró ösztön, se bú, se remény, csak tárgyaltalan vágy, s érthetlen feszültség.

- Ismerem azt, mondá a jövevény. Van a fejlődő lélek rejtelsei közt egy határozatlan, csapongó vágy, mely az ép élet szebb szakaiban észet és képzetet gyakran foglalkodtat; melyet ifjúságunkban, míg szívünk érzelem, elménk isme után törekszik, sem fény, sem kincs, sem hon, sem a hiúság álma ki nem elégít; mely lelkünk emelkedése közt, elégtelenség, vagy békétlen órák, szerencse vagy balsors változó körében, a gondolat elmélyedésével gyakran meglep és elragad, titkos, de szebb rendeltetést engedve sejteni, de mit a sárház s társadalmi békák lekötnek. A szerelem főleg fejti s növeszti azt. Hány szív kérdé már magától: honnan jó, s mit jelent e nem értett vágy, mely az állatélet két alapösztönére, gyomor és nemi szenv rendszerére nem vonatkozik? Tán egy nemesb lét delejes eleme, minek a sárház érlelő hazája; tán vonzó törekvés a tökély felé, mely el nem érhető a földön, hol fejér a feketének alá van rendelve. Csak midőn szárnyaink fáradnak, midőn a tapasztalást érzelmeink vesztével fizetjük, törik meg e szenv: midőn látjuk, hogy a remény délibáb, s a szűk cél nem több, mint földi vég, melyben, e hitető vágy rejtelseivel feloszlunk.

- Huzamos perczekig nem hagyhatám el; folytatá az árva halász. Édes inger ígézett bájaihoz. Áthajoltam védtelen derekán; számláltam a gyermeki szív könnyű dobogását; derengő arczáról álmát leolvasám; szíttam az illatos léget, mely szűz keblében melegüle fel; szíttam az életet ifjú léhléből. Aztán színig szedtem kosarát eperrel; hervadt virági helyt frisseket szag-gaték; tölgylevélt s vadrózsát fontam pártájához, s az alkonyodó erdők vendégét megkoszorú-zám.

Végre felébredt, s remegve néze szét, mint az elrepített gerle, mely először hagyá el együttkölt társait. A holt Tiszához értünk; az est oly szép, oly marasztó volt; kértem, ne menjen még. Ő merengve nézett félig fel szemembe, szótlanul engedett hívó szavaimnak, s leült a füvesben. Túl a parton feljött a fehér hold, s csendes világa elmosódott csíkban szegé át a vizet, mintegy átpallózva sima mélységeit. De a világítás nem hatott el a tó nyugati szélére; ott sötét erdő vetett árnyat a feketekék vízre, melyben néhány csillag halvány gyémántja reszketett. Az éger- és juharfák árnyékban suhogtak; néhány tetősb szilfa nyúlt fel a világba, s egy-két titkos remegésű nyársudart ezüstölt zöldes fény. A táj madarai elültek; csak az elkésett fülemile hította még párját, vagy túl a vizen kiáltozott egy aggódó sirály. Az öreg Tiszán látszott egy-két kósza tutaj távol elvonulni, s néhány hajszállábú bogarak futottak el a nyugvó vízszínen, míg félelmesen zajlott az örvény kimért loccsanása, vagy egyhangon zenélt a zúgó vizimalom, áttörve egy magányos furulya pásztori hangjait. A vizi szellő áthozta a kaszálók illatát; az erdei hársról fűszeres szag terjedt; s a hallgatag magány emelte a szívet.

A lányka lábaihoz ültem, s elmondám egyszerűn örök szerelmemet. A szent bensőség elvevé félelmem, s a gyermeki bizalom Évi balitéleteit. Mindent, mit gondolék, ki tudtam fejezni. Az őszinte láng, mely lelkem lobogtatá, elfogultlanná tőn. Lehullott a fátyol, mely hallgató érzésemet fedé, le a tartózkodás nyüge, a társadalom láncza; lepletlenül állt erkölcsi szelle-mem, gondolatom tiszta és független, szavam ékes, hitető lőn, mint az igazságé; szerelmemé valék s szerelmem Évié.

A lányka lelkén mosolygó álmok ébrengeek. Ihlett gerjedelme, ártatlan rokonszenv avatá emelkedéseembe. E vidék volt gyermeki hazája, hol érezni s imádkozni tanult, hol gondtalan napjait eljátszá, hol minden nyom, minden bokor ismerőse volt, s minden fűszálon nyomai hültek el, minden virágon emlékei lengtek, mindenikhez öröm vagy köny köté. Most szómba, szemembe öltözve látá a szerelmet, melyet homályosan érze, mely szűz keblének titkos lakója volt, s reményén reszketett, mint az első virág. Némán nézett reám; nem szólt, nem kérdezett, nem kérte eskümet; hitte, mit mondék; bizott, mint istenben. Lelke hozzám hajolt, s enyimhez forrt. A hold megtetézte a parti jegenyéket, s nyirkos fényt feste merengő arczán, halvány ruhájára. Szánod-e szép galamb, árva szerelmemet?... szeretsz-e szívemért? kérdezém gyön-géden, s félig átölelém a hajlékony gyermeket. Pirba borult arczát keblemre rejté el, mintha susogná: nagyon szeretlek. Remegő válla az enyimhez simult, s szavak helyett egy könnyűje felelt, melynek meleg gyöngye kezemen sikolt el. Szíve szívemen; s a gyorsuló dobogás talál-kozáék keblem melegével. Szent önfeledéssel csókolám meg, mit fájdalommal vőn, de engedni látszott. Ajka bűnbánó égésben remegett első ajándéka után, mely őt birtokommá tette isten színe előtt.

E naptól enyém lőn a lányka osztatlanul, vágytárs, kétkedés, kín és féltés nélkül, boldogítólag mint égi ajándék, mint istenadta vigasz. Hozzám, éltemhez csatlódott, mintha értem, szá-momra lett volna teremtvé. Nővérem, barátnőm, egyetlen társam lőn. Övé volt gondolatom, hitem, életösztonóm. Leráztam búmat, kétségemet, csüggedt ábrándimat. Becsülni kezdém magam és létemet; szerettem a jövőt; jutalmat óhajték s reméltem.

A hely, hol néma vallomását tevé, szent lőn előttünk. Gyakran magunkban, a fűvön ülve töl-ténk az esti csend hosszú óráit. Ha a kék galamb visszatért felettünk vadfáira a buzakeresz-tekről, s tördelve nyögte ősi keserveit; ha a tehenek kolompja estet hirdete a faluban: meg-

emlékezénk, hogy egykor életünk is nyugvóra hanyatlik. Olykor, ha a nap leszállt s nyomán vörös gőz borítá a látkört, sorba találhattuk a porfelhők okát, mint egy ismeretlen világ regés történetét. Ilyenkor méla ábránd támadt képzeletünkben; a népmondák s ismerős hagyományok meséin áttértünk a nép multjára, s én elbeszéltem neki eleink sorsát, harczos királyinkat, a Tiszapart eseményeit, Kálmán és Álmos táborát, Mátyás és Szilágyi vesenyi békéjét; s érezni tanítám az ős idők iránt, szeretni a földet, melyben atyái porlanak, szeretni a hont, melynek kevés leánya van. Máskor ha nyugodt volt az ég s tiszta alkonyban fecskék szállongtak a holt Tiszán: elmondám, hogy a fecskének két hazája van, hogy van több föld, több világ; minden csillag egy föld; az isten végetlen, s őt imádni kell. Ő megmutogatta a mezei élet ismerős csillagait; én megtanítám, hogy a nap nem egyedül mienk; hogy a földnek vannak bujdosó testvérei, hogy a nagy egészben mily kicsinyek vagyunk, s mily nevetséges tév a féreg-büszkeség. Ilyenkor felemelém lelkét az erkölcs és tökély értelmezésével; megtanítám, hogy az igaz vallás nem harangszóban áll; vagy a szeretetről elmélkedtem vele, mely a világot fentartja, s a halandó formák feloszlásában soha véget nem ér. Máskor megtanított a mezei virágok népies nevére, mutogatta a gyors röptű csüllőt; s ha az örvény felett egy-egy karcsú szárnyú hojsza elcsapott, vagy visongva forgott, elbeszélte a vizi madarak mesés természetét, s a firól-fira szállt együgyű jóslatot. És én kölcsönben ismertetem vele idegen égaljak szebb növényzetét, s festett madarait; s míg a haladó idővel pásztori boldogságunk nőtt: a lányka történet-, vallás- és természettanját gyarapítám.

Érzetünk ép ingerét földi vágy soha nem szőtte át. Tisztátlan gondolat, érzéki bálványzás nem támadt szívemben, nem hozá veszélybe szüzem erényeit; s szenvedélyes csókkal nem érintém változékony pirját, mely mint virághamv vonta be ártatlan arczait. Testvére valék, barátja, öre, a nyugodt szerelem biztos fenségével. Óh ha gondolatát találgatám kedves kék szemében, nyomozva a lelket, mely benne felborong: mi kéj volt látnom első nyugtalanságát, mit az ifjú szív maga sem érte, minek rejtelmes okát vágyólag keresi, lelkesülten forrva, olvadva az első tárgyhoz, mely szerelmét felkölté. Ha a légben ölelkező madarak gyönyöre, vagy a nyári szellőn lengő illatpor, melyből virágok születnek, szerelmem megkapá s vágyat költe egy ismeretlen boldogság után: magamhoz jövék, látva őt félig elnyelten a rét fűvében, gyermekileg kapkodni pillangók után, nem sejtve, nem érezve ártatlan lelkében a szerelem más ösztönét, őszinte rokonszenven kívül. Vérem elnyugodt, óráinkat tiszta öröm enyelegte el; boldogok valánk.

Én halásztam, ő vásznat fehéríte; piros ruháját felaggatá karcsú derekához; s míg öntözőjével körüljárta vásznát, kellemesen merültek fehér lábacskaí a hűvös fűbe. Ilyenkor elevenen sürgött fürge munka közben, s egy-egy tiszaparti népdalt fútt el, mikhez az enyelgő vagy betyáros érzelem a szívből van véve. Aztán megforgatá kézművét, s míg vászna száradt: friss halaimmal mulatta magát. Néha eltekinte a túlsó partokon, miket beborított a tömött rozs lassú hullámozása. Konkoly- s buzavirág lengését kísérte; a tömérdek szikfű gyógyvirágaiban gyönyörködött, vagy vállamra hajolt, s a köszöngető pipacsnak integetett vissza, mintha szerelméről váltana titkos szót. Majd ezerjófűvet szedett gyógyító anyjának. Elbeszélte, hogy ki, minő betegségben fekszik a faluban; ennek-annak tehenét megszopta a kigyó, vagy véres tejet ad, mert megrontották; ez vagy amaz legény azért olyan sápadt, mert öntésbe hágott; vagy azért száradt el, mert boszorkányok nyomják; s hogy a malommegetti lápon volnának jó füvek, hová ember nem mehet. Ilyenkor tréfásan támadtam meg az együgyűség tanát; kibontám őt a babona hiedelmeiből s magyaráztam az általam ismert füvek gyógyerejét.

Máskor a szorgalom s takarékoság erényét dicsértem; s míg ő az árnyékban font: madártojást szedék számára a szomszéd cserfákról. Aztán leülénk a hallgató alkonyon, s fűszálakból lánczokat kötöttünk gondolataink teljesedésire. Szikfű s csillagvirág szirmait tépegeténk szerelmünk próbajóslatául, vagy akáczlevélt s egérfarkfüvet élekhokra. Majd névbetűit

metszém fehér gyertyánfába, nőni hagyva a feledt idővel; s ő a Tiszapart lágy agyagjába írta fel szerelmét, melynek mosott betűire, egy-egy áradás után, enyelgő tréfával vonatkozám.

Tavaszzal, ha a sárga libák körül megkergetett a sziszegő gúnár, bementünk az ifjú lombok ernyejébe; s ha egy-egy csipke- vagy kökénybokron fészekre akadtunk, kandian lestük, minő madárka üté fel rajta ingatag hazáját. Aztán vártuk, míg a kicsinyek kikelnek. Sokszor, bokrok alá ülve, némán, nesz nélkül figyeltünk a szárnyas pár jöttére, vagy néztük, mint cseréli át a gyöngéd hím meleg tojásait, míg a hű anyácska elreppent, egyszerű ebédjét, a lég bogarai közt, elkölteni. Később az anyai szerelem s nevelés gondjait szemléltük. Mint rebegett az egyetértő pár kis háznépe körül, s mily mohón eteté a soványkodó anya torkos családskáját. Miután jóllaktak, a szomszéd galyra ugrott, s nyugton tollászkodék, míg biberkélő orra s száraz lábcskái kissé rendbe hozták. És akkor bájosan csattogá szívébe született nemzeti dalát, le-letekintve félszemmel a nyugvó fészekre, melyben anya-örömei aludtak. Eljártunk hozzájuk, míg a csalogató pár elhitta fészkeről tollas kicsinyeit s elrepíté a szárnyra kelt újabb ivadékot, hogy birja szabadságát, melyre teremteték. Egész órákat merengénk e gyöngéd kéjekben; s ijedve eszméltünk, ha a lombok közt, tolvajúton, felettünk elsuhant egy fekete rigó. S Évi vigasztalan lett, ha olykor a fészket ágastól feltalálhatlanul elsodorta az éji vihar.

Ősszel, ha sárgult a fagyöngy, s az erdőlevél hullott, borongva jártunk az elaszó harmaton. Hol a levélszőnyeg s porond kissé fel volt duzzadva, kíváncsian jegyeztük meg az új életet, mely a közenyészet szakán kezdett fogamzani. Másnapra kövér kúpos növény üté fel fejét, szinte törekeny a bő nedvveltség miatt. Ki se bútt egészen, s már kétes gyöngye verheny futkosott rajta, mintha meg akarná lepni a rá lopódzó szín. Következő napon gyönyörű kifejlett gomba lön belőle. Bársonyos hártýája fakó színt viselt; alját halvány sárgaság borítá titkosan eredve sűrű csöveiből, miket tüvel látszott lyukgatni a türelmes természet. Élet- és kedvteljes épségben díszelgett, fényelve, feszítve az ifjú erőtől. Másik délutánra terült, dermeteg helyzetben találtuk. Egyfelől berepedt, széle felgyüremelve, mintha aggódva nyujtóznék sorvasztó láz előérzetében. Másnap csonka lett. Tán legelő barom lépett rá. Töredéke mellette hevert; hófehér törése férgektől keresztkasul fúrva, s foszlányai szotyós lucsokban rohantak. Álló felét ágbogas ránczok boríták; válla földig töpörödve kora aggságában, s az enyészet szivárgó nyirokjával. Végző napján rövid életének alig találtuk meg. Azt hittük, lakhelyét tévesztők el. Alakja nem vala többé; barnazöld péppé lön, s felületén alig észrevehetőn pillézett összesorvadott bőre; míg végre deresedni kezdett, nedűs fehér penész futván el szegénykét.

Hason esetekben a különbféle élethosszra tértek gondolataink, mit oly független tervvel szabott és rendezett a végzet ujjá. Elmondám Évinek, hogy van csillag, melynek egy éve több, mint a földi század; hogy van féreg, melynek egész élete csak egy nap; s hogy minden időmérték, mit véges ész gondolt és gyakorolt, percznyi tünet, muló csillagfutás örök isten előtt; s érteni tanítám a zsoltár szavait: «... ezer esztendő előtted annyi, mint a tegnapnak ő elmúlása, vagy egy éjnek rövid vigyázása». És ha a főjóság csodálatára ragadta elméjét, ha az enyészet félelmébe vittem: vigaszt adék viszont, hogy az emberélet elég hosszú, erényt, s érdemet szerezni, hogy egy jól használt nap több, mint tíz vesztegetett év; hogy boldog, kinek emléke helyrehozhatlan hibákat nem vet szemére; ki az időt megbecsülte, bünt, henyeséget kerülte.

Néha szótlánul bolyongtunk az őszi avaron; fogdostuk a hullongó levelet, vagy meglátogatánk a temetőben Évi halottjait. És ha szürke köd ült a tarolt határon, eszünkbe jutának véreink, kik ködön s határon túl mihozzánk tartoznak; kik szavainkkal szólnak, nyelvünket beszélnek, sérelmeinket viselik, érzelmeinket ismerik, honunk lakói, magyarok, mint mi. Olykor kitévedtünk az őszi vetésre, felreppentve gondolatiból a magányszerető sаст; s gyönyörgénk a darvak költői tánczában, mit annyi kellemmel s szabályosan járnak. Ki tanítá őket az öröm jelére? Ki adott a szárnyas sereg ajkára dalt? Mennyivel tökélyesb az örök igazgatás, mely mindenik féreggel megosztja az élvezet, mint a földi formák, melyeknél néhányak untató bősége milliókat foszt meg?

Így telének boldog éveim. A mezők egyszerű leánya kifejlett, a gyermeki könnyű vázolat idomokat ölte; szín, élet és kellem lelkesíté azt, midőn a művész gondolata testet vesz magára. Megszoktam úgy nézni őt, mint életem felét, jegyesemet, egykori nőmet. Örültem, hogy ki valék taszítva saját osztályomból, melyben síromig egy üres helyet kellett volna hidegen betöltnöm s örömtelenül. Itt fogadott anyám szerelme kipótolá dúsan a hideg szíveket. Szerettem s szeretve valék családomtól, mely díszét, gyámolát találta bennem, s telhetlen lelke nem hunyorított kajánul a féltett osztály miatt. Háznépem gondjait fedezni segítém, nevelve a mellett önszerzeményemet, mely elég legyen majd a pásztori páros élet alapjául. Boldogságomnak egy híjja volt még, mit a remény már régen megígért: menyegzőm. S ennyi kéjt, ennyi édes szerelmet bánat és féltés nélkül élveztem. Egyetlen titkos vágytársam a bíró fia volt; nyalka kaczer legény, túlnéző és kényes tizenkét ökrére. A molnár szerette volna őt vejének, mert gazdagságra vágyott, de Évi anyja a női befolyás egész hatalmával ellentállt, mert a fiú rossz hírben állott a környéken, nagyon csapszékes volt s vérengzett is, azonkívül itt-ott kuhiban hagyta az elcsábított lányt. Eleinte nagyon tolakodott Évikém körül, de anyja végkép eltiltotta a háztól, mert egyszer-kétszer pajzánul tréfált. Később bírósámadás lett a faluban, s a bírót és jegyzőt sok hibán érték. Elhajtottak tőle szekeret, lovat, ökrét, tehenét, földjét is elvevék s szegény zsellér lett a faluvégen. A nép azt suttogá: az uriszék csalta meg, mert a szegénységnek nagyon ügyét fogta s régen haragudott reá az uraság. Fia neki búsulta magát, hogy oly bőven többé nem vesztegethetett, szidta és átkozá, a ki az országba nemeseket hozott, s egy este végkép eltűnt a faluból. Harmadnap virradóra meggyúlt az uraság majorja, s a tűz alatt égés lovait elvitték. Aztán egymást érte a környékben a lopás. A nép azt beszélte, hogy a bíró fia betyárrá lett, mert még mindig hitte, hogy a molnár neki adja a lányát, ha vagyona szert teszen. A hír, mint szokás, meg-megujult s újra elhallgatott, de a legény kezén nem értek semmit, s darab óta nem is kezdték látni.

Egy este a parton ültem Évával. Klárisa eloldzott s a mint megkötöttem nyakán, közel hajlék halvány orcájához. Egyszerre a sűrű hársfák mögül könnyű fényes balta suhogott el fejemnél, minőt a kondások viselnek s túl rajtunk egy öllel mélyet hasított a kemény hantba. Felkaptam hirtelen a meg se hült baltát s keresém a gyilkost, de nem volt semmi nyoma. Nem is gyanítottam volna, hogy a bíró fia, de az erdővégről halvány parasztleány nézett a hárs megé, kit ő elcsábíta s szívszakadva dallá a kesergő nótát:

Ha tudtad, hogy nem szeretnél,
Hálódba mért kerítettél?
Hagytál volna békét nekem,
Más is szeretett vón' engem.

S szünet után ismét:

Ne hígy a legénynek,
A kutyahitűnek:
Megölel, megcsókol,
Elfordul, kicsúfol.

Többé nem mertünk a szabadban találkozni. Remegtem hölgyem életeért. Anyja házánál láttam őt, többnyire munka közt, hétköznap, mert ünnepeken a molnár is honn volt s nem örömet mentem, hogy a házi zavart ne szaporítsam. A kis gazdaság egyszerű körében, szintúgy meg voltak örömeink. Sokszor nevettem Évi haragján, ha fehér kecskéje, a vidám kezes állat, leszedte a jeneszter jövését, vagy megette asszonya hajából a keserű virágot. Néha árpát szórtunk, mit a barátságos gyöngytyúk sipogva szemecskélt Évi kis lábáról, vagy a kútnál ültünk s enyelegve néztük, ha a kendermagos jércze, vagy a bóbitás gácsir, a ház kegyenczei, inni jöttek a bodza árnyából, míg a jajgató páva kútágason ragyogtatá tollát, melynek smaragd szemeiből kedvesem kötötte pünkösdi bokrétám. Máskor tulipános ágát tisztogattuk a

verőfényes kertben, ismerkedtünk a virágos fákon zsibongó méhekkal, vagy rajeresztő kasban hallgattuk az anyák sirását, kiket a költöző ivadék megölel, vagy gyepágyon ülve figyeltünk a tiszta cziczára, mely a ribizli tövéen farkcsóválva, ravasz lesben guggolt, mígnem cseleit megcsalta az ismerős tarka tengeri nyúl.

A természet mindig s mindenütt vidít és vigasztal, nyugtot s örömet ad fárasztó láz, utóbánat s uzsora nélkül s az elhagyott szívnek csalhatatlan menedék, csak fogja fel s érzeni tudja azt.

Nemsokára alkonyodni kezdett szerencsém csillaga. Az új ispán üresen, koldustarisznyával jött az urasághoz s fáradtság nélkül akart jó módjával megtollasodni. Kincskereső szomjjal, kapzsi vágyaiban konczot keres a vagyonos jobbágyok hajadonjai közt s a takarékos Évára ejté mohó szemét. A molnár kapott az alkalmon, hogy szerzeménye által, melyre büszkélkedék, fensőbb körökhöz kötheti családját s a házi per ismét folyamatba téteték nő és férj között, mi engem, szerénységem érzetében, a háztól még távolabb tartott. A sors úgy akará, hogy a kifejlés bizonytalansága közt a pártfogó anya meghaljon. Szerelmünk elhagyottan, támasz és védelem nélkül esék a nagyravágyás üzér körmeibe. A halvány Évit ritkán lehet látnom, alig egy hű szó, egy biztató gondolat átadásáig. Megkértem atyjától, de megtagadá. Őt reményvesztett bú tépegeté, engem a méltatlanság torló érzete s igazságos harag. Lelkem később magához jöve, tájékozá magát s gyáva, megbuktató fájdalmak helyett szabadulást tervezett. Elhatározám szívem jegyesét kiragadni veszély- és sorvasztó keservéből, felszabadítani a rabnőt apjának törvénytelen erőszaka alól, boldoggá tenni s vele azzá lenni. Egy szombat este, midőn az ispán túlhajtott robotját végezve, kunyhónkba tértem, a sövényen át, hol szokott virágít ide adá, megkértem Évit, hogy vasárnap délután minden áron jöjön a holt Tisza partjára, fontos mondandóm van. Megigérte. Szívszakadva vártam a kijelölt időben. Lányok s legények vígan hanczuztak, mint máskor, a temetőn, de borongó lelkem fájdalmába merült s a bájos vidék feltűnedező emlékei között, baljóslatú sejtés nyomult szívemre, mert asszonya késett. Már alkonyodék s remegésem haragba ment által. Azt hívé, a molnár meglesése tegnapi szavamat s leányával most durva, méltatlankodó, vagy a hamislelkű ispán vendéglátásával erőszakolja.

Egyszerre két megyei pandur jött a falu felől s a cziczázó ifjúság között megállta. Kérdezik: «melyik az árva halász?» A meglepett leányok szeme-szája elállt, s reám mutattak. Az egyik pandur felém irányzá zsebpisztolyát s mielőtt hozzám értek volna, gorombán kiáltá: «Add meg magad hitegető tolvaj, különben kutya eszi fel a véredet». Megdöbbsentem szívem fenekéig, nem tudám elképzelni, mi történt. A játszó sereg körém tolongott s kört formálva együgyűn, szájongó ujságvágygyal hagyá folyni a durva megtámadást. - Le kell ütni azt a sarkantyút, majd pengősebb taréjt verünk a bokádra - mondá a másik s békót vőn elő, hogy szárait bele lakatolja. - Mi történt? kit keresnek? mit akarnak kendtek? - kérdém szégyen s meglepetés növvő zavarában. - Fedél alá viszünk, hol nem fogsz megázni - viszonzá gúnyosan a pandur, - hogy ne ragadjon szurkos markodhoz több szegény ember véres veritéke... - Hát mit lopott?... kié?... s mi vészett el? - kérdék sűrűn lyányok és legények, kiket e megrohanó erőszak bántani látszott. - Hát nem tudják kendtek? - felelé a pandur - ez a szép mákvirág elpedré ma reggel a molnár zsákpénzét a malom farkáról, míg úrvacsorán volt... - Laskás tyűklevesre fájt a foga Éva kézfogóján, na hisz majd meglódul a vármegye prófontján - mondá sértegető vadsággal a másik. - Hiszen nem lehet rám gyanúja senkinek, - mentém magam az önérzet kellő nyugalmával, - prédikáció alatt én is a karban voltam a többi legényekkel, - úgy-e Pista, Jankó? - Már az nem kérdés, csak a törvényszéken felelj, ha nyelved meg nem lapítja a guta, - felelé poroszlóm, miközben bereteszte békómat. - Minő nyers erőszak s vad igazságtalanság ez, - kikelék haraggal, - legalább addig hagyjanak szabadlábban, míg a gyanúnak nyoma akad. - Igen!?... tán hogy kereket oldj s odább állj láb alul? a szolgabíró jobban tudja, mi az igazság, már ezt így szoktuk, a ki angyala van, azért ne is rezonéroz, mert letöröm a sonkád, - felelé a vakbuzgó rabőr - s hurczolni kezdtek a magyar vidéki igazság ne-

vében. A körül ácsorgó nép zúgni kezd a méltatlan bántalomért, mert tudta ártatlanságomat. - Disznóság! gyalázat, a hogy az urak bánnak a szegénnyel: nem kár volna őket egytől-egyik zsákba kötve a Tiszába hányni, - morogták az itt-ott ingerült pajtásim. - Hallgass paraszt, mert a nyakad közé hánynak, - oda szólt mogorván gögös pandurom, feledve, hogy maga is paraszt, s mogyoróbotjával körülsuhogatott a futamló lányok közt. Gyanúra, nyom, bűnjel, tanúság nélkül elfogtak, mint ezerszer történt s történni fog, mitsem hajtva arra, hogy egész életemből, erkölcsös, jámbor s dologszerető jellemem ismerős. Az ispán pénzszerző jutott eszembe, meggyőződtem, hogy a molnár kincsére ő tevé kezét s szántam az alföldet, hol a posztóruha elég tulajdon arra, hogy valaki a parasztnál becsületesebbnek tartassék. Szántam a földet, melynek nemesei feljajduló váddal, éles, vérző szónoklatban támadják meg a kénybitorló kormányt, ha fogatás történik, vagy polgári bűnvád alá vétetik társok: míg ők ezer esetben hurcolják el ekéjétől az ártatlan parasztot, kinek két-három évi szenvedését, csak az alatt éhes, pusztult családja vigasztalja meg.

A földalatti nyirkos, szűk záplyukban, mit a magyaroknál börtönnek neveznek, voltunk összezárva, a mennyien fértünk, gyilkos és tyúktolvaj, ítél és ítéletlen rab. Ott találtam a bíró fiát. Arcza ólomhalvány, tekintete sötét, fel sem vevő s makacs. Bal füle tövig le volt ütve, homlokától bal szemén keresztül hosszú baltavágás, kék hártya alatt alig beforradva. Verekedésért fogták be. Most már kiszabadult s a Hortobágyon szolgál; neve csonka kondás, a puszták félelme. Sokszor bánta, hogy rossz útra vetemült s átkozá az úri kényt, mely arra kényszeríté. - Ha apám uram házáat el nem veszik - mondá gyakorta, - végre mégis haza vittem volna Évát, vagy eszemre térve, becsületes ember lett volna belőlem. - Ha törvényszékek alatt, a botozás miatt, szalmáján kínosan fetrengett s valamelyik nemes rab gúnyosan kérdezé a megpüfölt «paraszt pecsenyé»-ről: dühödten csikorgatá fogait, káromolva országot és törvényt, melynek igazsága az emberhús közt is különbséget teszen, s egyiket vereti, másikat legyezi. Később hírért hozták a börtönbe, hogy Éva vízbe ugrott. A csonka kondás velem együtt sírt, szíve ellágyula, fogadta, hogy többé rosszat nem tesz, csak azért könyörög mindig istennek, hogy az úrfajta nemes embernek mentül több kárt tehessen. Végre elszenvedte a törvényes kínzást s megszabadultam erkölcsrontó társaságától. Két évig ültem vason, éhezve, becsületesen s irtózat fogott el, ha olykor köztünk rohadó beteg feküvők, vagy társaim közül valamelyik éjjel felakasztá magát. Az meglepő eset volt. Egyszer egy halálos rab s libatolvaj ügye ugyanazon előadó által terjeszteték elő. Az ítéletet tévedésből az őrök átcserélte. A libatolvaj perébe halál iratott, a rögzített gyilkos három hetet kapott. Az ítélet híre, a nélkül, hogy a tévedés észrevételnek, a várnagy útján közinkbe jutott. A libatolvaj, a gyáva zsidó fattyú, kétségében a falszegbe akasztá nyakravalóját s reggelre megkékült.

Isten tudja, meddig senyvedtem volna az igazság keblében, míg ügyemre kerülende a sor, ha az ispán lopása ki nem sül vala. Az alatt Éva...

- Hagyja el ön, közbeszól az ismeretlen. Ismerem Éva önfeláldozó szerelmét, mely életveszéllyel tartá fenn a hűség jogait.

- Fogadott anyám táplálta őt a malomlápon, míg kiszabadultam... És most részletesen ismeri ön éltem eseményeit, miket ismerni annyira érdekében állítá, mondá mély szemeit reá emelve az árva halász. Beszédem hosszú, talán untató volt, de ön, sorsom intézni tőn ígéretet, s akartam, hogy ismerje érzelmeimet, hogy ismerje tapasztalataimat, mik az emberi erkölcs s hazai viszonyok irányában elveimet meghatározzák, hogy ekként ne akarja erőszakolni jellemem, ha tán sorsom jóslott változása, a társadalmi bevett nézetek szerint úgy kívánná, s ne akarja név- és értékért lelkemet cserélni ki, mit különben sem tennék. És most, miután önnek hittem és vallottam, miután mint kíváná, nyílt s őszinte valék, én kérem viszont, adjon világot, reményt és vigaszt, bizonyítsa be kezeskedő állítását, hogy ön az erkölcs, törvény s emberi érzelmek határozott barátja, kit földi viszonyok is érdekemhez szöttek.

- A nemes Szalárdy-ház - beszélt az ismeretlen - a sok közül egy régi család, mely óságban, mint szagos hordóba szűrt bor, a helyett, hogy fanyar ízét veszítve, tisztult erőt, színt, zamatot venne, megdohosodik. Elődei, már a vegyes királyok korában, idegen udvarok politikájának szolgáltak, gondolva, hogy virtus post nummos, azaz jobb vagyont szerezni, mint becsületet. Kristóf, Mátyás idejében tagja volt a németújvári összeesküvésnek, később fegyverekkel kereskedett s a töröknek velencei nyilakat árult hazája ellen. Boldizsár előbb Zápolya híve volt, aztán elhagyta s a császárhoz pártolt. Ivánt megkövezték hivatalos buzgalmaért I. Leopold korában. Barnabás e század elején kém és zabszállító volt a francia táborozásokban. A devalvációnál mitsem veszte, a nyolczszáztizenhatodiki éhségben gabonán temérdekert nyert s így alkalmat lőn ősi uradalmaihoz még kettőt szerezni, egész birtokát lábas jószággal, épületekkel megterhelvén, kiválthatlanná tenni s mindezt egy vashámmal és bécsi nagy házzal megtoldani. Elődeinek hazafiságára igen büszke volt s ha olykor megyegyűlésen a parasztadót vakon megszavaztatá, mondani szokta, hogy övéhez hasonló családok nélkül régen elveszett volna nemzetünk. Vagyonának lelkes érzetében átlátá, hogy ennyi kincsből kilenczágú koronát is szépen megaranyoztathat s annyi érdemének fejére teheti: s ugyanazért elkezdte grófi cím után járdogálni, minek elmulasztását, oly sok század alatt, őseinek meg nem bocsáthatá.

E közben két fia iskolákat végzett s megfuta az országot és Európát; Amerikába, a pórias szellem s hamis tan veszendő fészékébe, mint illik, nem bocsáttatván. Az idősebb György, apai hű képmás, itthon nagy szemöldöt ölte, angolszövegetben járt, a látott udvarok szokásait kicsinyben majmolá, megyéjében csak az ispánhoz szólt s négylovas hintó és ezüstös vadász nélkül a kaszásokig sem ment. Az ifjabb Elek, isten tudja hogy, hogy nem, a megyei nemes ifjúsághoz csapott, vele osztá meg kedvét, érzelmeit s a grófulandó család gyalázatára, két könnyű lóval, neudicsánon járt. Barnabás úr hiába adta ki cselédeknek címerével a koronás gombokat, ő kurta kék dolmányba vonatta huszárját; hiába rakatott lakosztályába ezüst edényeket, ő nyolcz krajczáros poharakból kínálta pajtásit s hiába hálata másolt ősei közt, hogy tőlük tanuljon, ő reggel újra vadászni ment a kurta nemesekkel, vagy ellenzéki konferenciát tartá, vagy olvasá az ostoba magyar könyveket, sőt csatangolásaiban azon becsvesztő gondolatra vetemült, hogy egy vagyontalan, de művelt s végetlen jó leányt, Vámos Cecziliát, a közép nemesi osztályból nőül vegyen. Barnabás úr kétségbe esék, hogy még csak nem is y-non végződő menyet kap s magasztos mérgében tevé, mit tehetett, kitagadással fenyegeté Eleket, sőt azon botor tréfára tévedt, hogy a becsületes családnak kegypénzt ígére, ha lányát fiától meg fogná tagadni. De Elek határozott jellemű férfi volt s oly szerény igényű, hogy az elvehetlen ősi osztályrészszel meg fogott elégedni, a Vámos-család pedig józanabb elvű, hogysen lánya boldogságát hajlandó lenne áruba vetni. S a vétkes házasság, a Szalárdy-sírbolt csontjainak s falon mereszkező vászonőseinek nagy rövidségére megköttették. Barnabás úr szűk tartást rendelt eltávolított fiának, az előkelők katekizmusa szerint ignorálta a család fattyúhajtását s e mély szerencsétlenségben sovány vigasza azon reménykébe telt, hogy a gyenge alkatú beteges fiú mag nélkül kihál. Azonban tetszett ő felségének Barnabás úr számadásán keresztül húzni, a mennyiben Elek Cecziliáját két gyümölcscsel meglátogatta, kiknek egyike, a kis Czili meghalt, másika pedig ön, ... vagy te élsz, kedves öcsém, barátom, mert én anyád testvére vagyok. Vámos megszűnt ismeretlen lenni s az árva halász visszakapta családnevét, melyet a gyermekkor meséivel végkép elveszni vélte. A két férfiú lelkesen ölelkezék s egy hosszú kézszorításban mintegy eljegyzék egymás jövőjét, szövetséget kötve jó és bal-szerencse rokonszenvű megosztására.

- Az alatt György úrfi Bécsben, - folytatá Vámos, - az udvari kancelláriánál alkalmazásba lépett s bámulatos kedvességbe jött. A bőség és gög, melylyel magát érdekessé tevé, megnyitá több főház küszöbét, melyeket különben magyar előtt balitélet zár el. Kivált egy csillagkeresztes hölgy, tábornok özvegye, tartományi kurta herczegcsaládból - kinek a mértékletes

sors kevesebb vesztegetni valót talált adni, mint szeretne volna, s kinek unokahuga, ifju mág-nás özvegy, árvájával, néhai férje uradalmában Magyarországon lakott, - nagyon kedvesen tudta estélyein a magas társaságba szédíteni, mely a nagyravágyó kegyenczet annál hőbbben gyönyörködtet, mivel divatból kiment főhölgyek, s köztök egy pár udvariak kézszorítása és szemüveges kegypillanatai meggyőzők, miszerint nem pusztán számszaporító szerepe van, hogy az üresen maradandó theacsészének gazdája legyen. A hercegnő szeretne volna, ha özvegy nővére legalább a télszakot termeiben s a főváros élvei közt enyeleghetné el, de jövedelméből az nem telék s György úrfi elég alkalmasnak látszott oly férji állomásra, melyben az alárendeltség első házi erény s nőkény és fényűzés pontos ellátása főkötelesség. Így miután a célbavett özvegy, nagynénje költségén, egy telet Bécsben kihúzott s vele György úrfi viszonyba sodortaték, sőt alázatos jövőjét, félig-medig, ha nem egészen, elszer-ződte: előléptetése, mintha mesei kéz intézné, egymást érte. Előbb a helytartótanács-hoz jött, majd megyei kormányzó-helyettes s később kegyelmes címmel főispán lett, csak úgy futtában, hogy ekként a hercegi fajzat elvételéhez, illő ranggal és címmel felsujtásoztassék, a minthogy az egybekelés, a polgári méltóság ezen fokán, rögtön meg is történt.

Barnabás úr, ez úton, - noha rejtett fiókjai nagyon megkönnyezék, - hatalmas eszközt vélt nyerni a gróf-cím kézrekerítésére s ebbeli bíztaban, már kocsiszínjében lappangott az ille-tendő címerrel bélyegzett kocsi, mely a magas szerencse elértével, rögtön meghordozandja méltóságos testét. Azonban a sors, vagyis Elek fia csintalankodott. A nyolczszáz huszonhar-madiki commissiókért, a barsmegyei példára, több törvényhatóság élénk mozgalommal ébredezék az alkotmány mellett s Elek szinte a helyköri ellenzék bátor és határozott vezére lön, mely Barnabás úr puffadozó kilátásait nagyon lecsapolta, úgy hogy, - bár teljes erőből ka-paszkodott földi életéhez, - néhányszori alsóbb rangú szélhűdés bekövetkeztével, spectabilis qualitasában kellett halandó részét itt hagynia, azért mérgelődven főleg a halálos ágyban, hogy szemfedelén csak öt és nem kilenczágú koronák fognak lobogni, vagyis lebegni, első-születőjére hagyván a kegyes iparkodást, hogy hamvait meggrófosítsa a sírban. Végrende-le-tében minden szerzeményt, sőt ősuradalmában tett javításokat, épület- és lábasjósággal György fiára hagyott s Elek kényszerült kölcsöntökén instructiót venni, hogy kopasz örökét til-tul művelhesse. György úr erszényét mind a tíz körmével gyomrozni kezdte a fényűzés, mihez magas neje nemkülönben értett. Mit fukar ősei garasonként szedtek össze paraszt-vásárokon: ő ezrével szórta idegen majmok közt. Télen a bécsi piac számtalan szüksége, nyáron fürdők s utazások apaszták a dobaz hagyományt s a tornyokba öltözött kastély bitang külföldiek cselédtelepje lön, kiknek formaruhája öt-hatszáz köböl búza árába telt szükség idején. A nép azt mondá: vékával mérik neki a pénzt s ő kanállal eszi... afféle gazdálkodás nem tarthat soká. Néhány év alatt, nemcsak a pénzörök hátán kiment, hanem elsikkadtak gulyák és ménesek, még birkanyájak is. Löbl Simon s több hitsorsosai oly szépen megborot-válták uradalmait, mint a dögvész szokta, sőt uzsora kezdé ingatlanába is körmeit aggatni, hogy az idő teljességében, talán nem sokára, annak rende és módja szerint, szerteszét vonja. Ezen beköszöntött állapotában szélnek ereszte titoknokot, udvarmestert, házi orvost, több szám- és szükségfeletti tisztekkal, de nem gazdálkodásból, hanem mivel nem volt kedvök hitelben szolgálni. Ez okon jött el szolgálatából a hűtlen Márk is, ki, mint történeted felvilá-gosít, két oldalról csalta a pártfogó családot. A kölcsönzések gyérebben s magasb kamattal kezdtek sikerülni. A cselédpaszományok vékonyabbakká lettek, sőt itt-ott meg is koptak s a milliomos évek látható gyümölcse nem lön több azon temetői kastélynál, mit az apai ham-vaknak építe, de melynek homlokán éhen ásított a grófi koronának fennhagyott ürhely. S míg anyagi állása fokonként roskadt, lehet képzelni, minő családélet jutott osztályrészül a feleség mellett, ki mint beszélyed meggyőz, idegen porontyval kész férjét megcsalni.

Míg György urat szükség s hagymáz fárasztá: az ifjabb testvér nyughazává tette tar uradal-mait, melynek békeangyala Czeczilia volt. Egyszerű, igénytelen, vonzó édes hölgy, maga a

csendes jóság, kinek derült nyugalma vidám egységben tartá a családot. Gondolata saját körében működék, vágya, öröme küszöbéig elért, ép erkölcs, szépség, nőerény, a hölgyszív egész kincse, fáradság s fájdalom nélkül hagyá magát férjének élvezni, hűség, anyai érzelem, vendégjog, s barátság örök laktársai, fala közt nyugodt boldogság, házitörvény a férjakarat, fentartó a női osztozó gond, egyetértés a kölcsönös érdem, férjének mennyi vala a földön. De van-e tartós emberi boldogság? Atyád, a gyenge alkatú férfiú, korán, terveit és üdvét kezdetén meghalt, reád hagyva ideges beteg természetét, melyben holdkóri hajlamod eredetét vette. Atyját követé hugod, a kis Czeccilia, s nővérem ki lőn rabolva kincseinek kétharmadából, miket azért látszék sorsa ajándékozni, hogy muló örömért hosszú fájdalommal kínozza.

A főispán, mint minden henye vesztegető, falánk szemmel tekinté még Elek életében a mellékörkre: s most, midőn csak gyenge életed, e vékony korlát választá el az ősuradalmak szomszagos birtokától, szükség és fénykór körmei között, tervbe vévé birtokképességed meggyilkolását, mihez, mint eseményeid részlete meggyőz, Márkot szerzé szörnyű eszközül. Gyógyulásod változó szerencséje alatt, Czecciliát bánat és aggály rongálta s önélete végett kényszerült tengeri fürdőbe utazni. Én javaid vezérletével voltam elfoglalva; s kettőnkön kívül csak isten vala gondviselő. E távollétet használta eldöntő alkalmul a merész bűn; s te, álhatalom hírében, mindnyájunknak eltemettetél. Magához sem jöve Czeccilia a bánat és veszteség előrohamból, a fátyol nem szakadt el, mit koporsódról viselt; még lelkében rezgett a harangszó, mit jobbágyi nyugalmsúdra húztak: már a főispán sürgetős alkúval üldözé, hogy határozott özvegyi tartásért bocsássa ki az uradalmakat. Sovány ígéretéhez fenyegetést kötött, miszerint ha szép móddal nem tetszik, törvény által eszközölni azt, miután a javak jövedelme ötször haladja özvegyi igényét. Ellenesetre a leggyöngédtelenebb biztatással bánta, hogy a szerződött tartást férjhezmenet esetében is huzandja. Jól tudtam: ha az ügy perre kerülend, biztos sikerre számíthat ily hatalmas ellen; ismerem a befolyásokat, miknek törvény s igazság, magasak irányában néha alárendelve van; láttam azt is, mennyi gúny-, rágalom- és huzavonának leendő kitéve nővérem neve, fájdalma, szerénysége s ez indokból, azt javaslam, adja ki az irigylett birtokot s az ajánlt szerződéssel meneküljön meg a büszke s szorult család szemtelen-ségitől. Czeccilia, kit érdek soha sem vezetett, ki gyermekéveitől nemes lemondással tudott nélkülözni: örömet megvált a panaszos jogtól s szerény özvegytartása mellett csak azon park birtokát kötö ki, melyben férje s kis leánya feküdt. Jobbágyai sírtak, midőn lakát elhagyá; küszöbét s jövedőjét áldák: apró, de szíved ajándékot hordtak búcsú-émlékül s a falusi papok gyászbeszédet tartának tiszteletére. A főispán néhány hízogó kifejezések közt felkért engemet, folytatnám tovább a jószág kormányzatát, miután ez érdekből, különben is elválasztám életemet más jövedőjétől s bőkezű tiszteletdíjt ajánlt. Jól tudám, miként ezalatt úri önzés lappang. Félt egyszerre megválni azon kapcsolatoktól, melyek a jobbágyok hűségét uradalmihoz kötötték; félt az imádott és fájlalt úrnő után népszerűtlen kezét közvetlenül tenni a népre; egyszersmind nagylelkűt akart játszani önköre előtt s a testvéri kegyelő emlék adaját a sógor pártfogásával fitogtatá leróni. Átláttam lelkét, de a nép sorsa, melyet kormányzék, legyőzé megvetésemet s az állomást megtartám; folyvást küzdve főnököm népszarló úrkénye ellen. Azonban azalatt politikai kormányunk szelleme, időfolytában megváltozék. Lelépett a királyi korlátnak, kinek nyiltabb elvei s lelkes lengyelnöje, kevésbbé szigorú szakot engedé az ellen-zéknek élvezni. A conservatív elem ismét szorosban megragadá gyeplőit, a közelebbi korszak kegyenczei bukni, mellőztetni kezdtek, befolyásaikat veszítették; az új hatalom régi emberei pedig s köztök a főispán, hatásra, tekintélyre kaptak, hogy mint bőréből vetkezett kigyók, újerővel csúszszanak a megnyílt sima téren. Természetes, miként ily korban, ellenzéki jószág-kormányzó, főhivatalnoknál, felesleges butorrrá válik. És valóban, főnököm, hogy további emelkedésiben levonó súlyként ne nehezkedjem, megszabadítá tőlem azon hivatalt; ezer szóvirággal kérve át azon fia nevelésire, ki téged, a bitorlott uradalmak törvényes örökösét, anyád vonásairól reszketve látszék megismerni; s ki beszéled szerint, nem a főispánné szü-lötte, hanem váltott gyermek. Darabig kételkedem, ha folytassam-e az egybekötöttetést, melyet

tágabb viszonyokban is meguntam; de nővérem sorsa állott előttem: attól tarték, hogy a különben is rosszfizető főispán elmaradozik a szerződött évdíjjal; így legalább sürgetendhettem őt. Hittem azt is, fiára hatással lehetek s tán jobb érzelmű polgárt fogok belőle faragni, mint egy illir diák; végre örültem alkalmainak egy főúr előtt a szabadabb elvek s honszeretet korszaki eszméit olykor elmondhatni, vagy való rajzát adni a pártok érdekének; jól tudva, miként oly magas állásba ritkán juthat őszinte szavakhoz valaki. Nála maradék: de bánom. Jobbágyaitól elvont, hogy világosító vezérletemtől megfoszsza s közügyi részvétemtől a megyében, elvonjon. Házánál pedig aljas, körkívüli foglalkozásokkal terhel, hogy kényszerüljek tőle elszakadni. E válás nekem öröm, de nővérem érdeke mindedig halasztá. Felderült helyzete újraszülé a főispán fényoszlopját, mely egy ideig aludt. Most az apai végrendelet megtestesítésében forog s gróffá akar lenni. Adósságainál fogva Löbl Simon körmeiben van s kamatban törekszik őt megneemesíteni. Fia, szinte pazarol s atyja tudtán kívül, ellenörködésemdaczára váltókra dolgozik az uzsorás Löbllel. Czeczilia évpénze kimaradozott s mióta veled először találkozámm, annak biztosításában forogtam; jövő gyűlésen szándékom: bírói zárt kérni. Most látod a jövőt, mit bűn és birvágys tőled elrabolt, de melyet, bár töredékiben, vissza kell szereznünk. Az ellen hatalmas; eszközünk kevés, próbánk csaknem semmi; mert saját vallomásod mesének fog tanutlan vétetni; s a vétek oly kevés, oly tanult és rejleni tudó kezek közt ment véghez, hogy a világi igazság gyakorlata mellett kétségbe kellene esnünk a sikerről; de akarat és törvény a mi erősségünk, miben reményt vetünk. Isten ujjá szüli sorsodat; a kivitel mienk. Holnap elhagyod a pusztát; halászkunyhód előtt lovak fognak érted megjelenni; s titokban, az eddigi név és alak biztos álmezében jössz védelmem alá.

Ödön tolongó örömmel kísérte bátyja beszédét, mint gyermek a dajkamesét, melynek ragyogó képeit látni, valósulni, birni kívánná s melynek egész kincsét a mese bevégeztével eltűnni féli. Az élet első emlékei, gond, szeretet, szabadság s a feddhetlen anya, felköltek rajongó lelkében s tömött boldogság rajzát, vágyait idézék elő. Tekintete a megnyugtató öröm vonásaiba öltözik; szeme átlelkesült; arcza elveszteni látszék a halandóság jegyét, mintha feltámadás által nyerne új életet: s reszkető karokkal, könnyel, de szó nélkül ölelte rokonát. Hosszú szünetbe került, míg hitét, eszméit a valósághoz tudá idomítani; eszében kereste az álom megtestesülési kezdetét, mint a művész, ki gondolatát a vásznan kezdi láthatóvá tenni. Csak midőn az átköltözés tervét részletezék, jutott eszébe végbucsúja a szerelem és nemesi kény kisded hazájától; csak akkor juthat eszébe az üdv és kötelesség, mit Évi ad s Évinek adnia kell.

- Köszönöm a reményt, az életet, mit pártfogásod ígér, nemes lelkű bátyám! - mondá Vámosnak. - Tehát a mezők hű, erényes leánya élvezni fogja a jobb földi sorsot, melyhez annyi érdemmel bír.

Vámos megütközni látszék Ödön szavain, mikből kitűnék, miszerint sorsában, az egyszerű jobbágy-leánynyal osztozni szándékszik. Jól ismeré társas életünket; tudta, mit várhat ily egybeköttetés, az ugynevezett magasabb köröktől s próbát tőn megővni Szalárdyt keserítő eredményektől. «Jövőd új tért, új irányt veend; mondá neki, kezét megszorítva szeliden. Kötelességek nyilnak meg előtted, hivatásod leszen, melyet betölteni szent feladat, ha hétköznapiság állattengésében nem akarod elveszteni eszköz s alkalommal bíró éltedet. Nem lesz-e tév és akadály az együgyű társnő pályád folyamában?»

Ödön megérté az éle-vett eszmét. Hosszan s némi gúnnyal tekinté Vámosra, mintegy szemrehányólag a társas törvényekért, melyeknek üres szigora embertelen feltételeket kíván vagyon mellett saját osztályától. «Akaratom nem oly idétlen s lelkem nem oly szűk, hogy a cselekvés ösztöne s szerelem együtt és egyszerre el ne férjen benne, válaszolá hideg nyugalommal. Nincs kedvem pusztai vadfává változni, mely télnek és vésznek martalék, jött-ment bitangoknak engedi tépni lombjait, szállást varjaknak, árnyat zsványnak ad s kivész a nélkül, hogy virágot hozna, vagy a gyümölcs édes terhét egyszer érzene.»

- Nem leendsz azzá, viszonzá Vámos. Hagyd nyugalomban, helyezd körébe, add vissza atyjának az együgyű pórnőt, ki nem neked születék. Saját körödben találatsz szív társat, ki művelt szerelmet felfog és visszaad; ki igényeidnek megfelelő áldozatot hozand.

- Lehet-e nagyobb, tökélyesb feláldozás, mint Évié vala? viszonzá Ödön. Ő félretéve veszély-félelmét, lélekfordulatot, megvetve a mélységet, mit jövőjének nyit, a nélkül hogy kaland-szenv, érdek, vagy hiúság vezetné, a nélkül, hogy örvényes csel, csábítás, vagy ragyogó ígéret hozná hagymázba, erény s tisztaság érzetében, hideg észszel, távomban, visszlát s hűség bizonytalan reménye mellett, átkelt a halálos szigetbe, szabadságomra, szerelmemre várandó, örökét, apját s boldogságát határozottan, számítás nélkül hagyva el. Lehet-e nagyobb nőáldozat? Persze, ez a társaság szemében nevetséges krónika, színészi túlság, charivári botrány, utczai regény, mit egy napig gúnyolni s aztán feledni kell. És miért?... mert a kaland hősnője pórlány.

Ha egy mágnásnő így feláldozná magát, ah, az dicső kivétel; az emberi hagyomány korlátain túlcsapó lángész! szabadakarat heroinája!! Ha előkelt nő, a szenvedély és csáb körmei közt elittasulva, örömet felel kötelességeit, miket megunt, vagy illedékből utálattal vön fel: az tőle nem kevesb, mint a szabadság erélye. Ha a kor és kör irigylett lovagját, saját szalonjaik divatba jött Don Juanját, azaz a dús, népszerű vagy elmés hódítót, ki társait épen skártban tartja, kaczer s merész hálóval fogolylyá keríté, ha nála időközi gyönyört, vagy ragyogást keres: az tőle római bátorság, melylyel hírnevét daczosan föláldozá. De ha a nép ismeretlen szüze feláldozá magát, az természetes önzés, melyben a főbbosztályú kalandtárs nem érdemlett leereszkedéseért, legfeljebb egy nyomorú suhancz jegygyűrűjét veszélyezi. Mit annak erényül tudnak, ennél szemtelenség; mi annak csodálókat szerez, ezt megvető gúnyba temeti. A fővilág szabályokat alkot, de maga nem tartja. Az erény katekizmusát, mint más szakácskönyvet tanulja, de minden cikket izlése szerint ereszt fel; bűnében pongyola, ítélete szigorú, kegyében fitogtató, leereszkedésében gőgös, nekem nevetséges. Biztatsz, hogy körömben, melynek a vak eset lovagjává ütend, talállok hölgyet, ki felfog és visszaad, polgárnő s anya lesz igényeim szerint. Ugyan, jó bátya, velem beszélgetvén közügyeinkről, nem te monád-e, hogy asszonyaitok romlottak, hogy a nőnevelés nálunk még vadvirág, melynek kevés példányaiból alig telnék ki egy becsületes koszorú? nem te monád-e, hogy azért nemesül oly gyér részletekben a jobb nemzedék, mert anyáink nincsenek? mert hölgyeinket érdek, hideg illem, s jövevény kalandornők nevelik - néhány kivétellel - gépművé, mely senkit sem szeret, senkit nem gyűlöl, mely férj és pipere, gyermeke és lovak, haza és szakácművek iránt egyformán érez, vagy inkább nem érez; s legkegyelmesb hasonlattal is konyhatúz, mely mindent füstös meleggel érint s könnyen megkozmásit. És kivált, mint monád, azon osztályban, melyhez vagyonom mértéke sorozni fog, mely mágnástónnal lépést tartani nem képes, alsóbbakhoz tartozni szégyenlő: amazok hibáit felölti, a nélkül, hogy emezek erényeit birná; hazánk páváit, mely haszon nélkül sikoltoz és ragyog, míg tollát nem veszti: vagy szélmalom inkább garat nélkül, forog, de nem örül, maga körül szelet hajt s éhen hagy. S most érettek mégis elhagynom, megcsalnom ajánlod az erkölcs és hűség jó leányát, ki remény s önzés nélkül szeretni tudott a nyomorban?

- Szerelmed könnyen ingerül s gyakorlott eszed minden gondolathoz súlyos szót talál, szerette öcsém, viszonzá Vámos. De hidd el, érdekedben szólok s tapasztalt élettanom szerint. Te finom tapintatú, kényes izletű s lelki erőd érzetében sok igényű férfiú leendsz. A nemes elem, mely veled születék s gyermekéveidben fejlődésnek indult, száműzetésedben sem veszett ki, sőt nyomorban edzve, eszmézet által tisztulva, növekedésben áll. Ha majd az új élet s szerencse céljaidnak magasb irányt ad, ha vágyad, tehetséged fensőbb boldogságra érik, ha bölcsélet és hon nyiltabb, világosb térre hivandja munkásságod, ha elvekért kell élned s a társaság csak szokása s kellékei szerint veszi át a hatást: nem fog-e szorítani a kisdéd kör, melybe nőd szerény fogalma visszavonz? nem lesz-e pusztá kert Évi szívvilága, mit most

nagylelkűség, csapongó képzet s veszély és kaland ingere édenit? S ha a társaság téve és szigora bánt és tép, ha nőd miatt mellőzve, eltaszítva leszesz: boldogság leend-e nőd jövője, midőn borus arcz, dúlt szív, vigasztalan szomor fog férjén mutatkozni. És ha erőd lesz is, magad sérvein álarczot viselni: ki fogja Évi keservét oszlatni? s nem furdaland-e lelked, ha nődet családod gyűlöli, osztálysorsosi megvetik, cselédi nevetik, a társaság kizárja s ő szenvedni fog, nem magáért, hanem miattad, a háríthatlan rosszért, mit reád, férjére, jótevőjére rótt?

- Ne tovább, ne tovább! közbevágott Ödön, mert véggyűlölet fog eltaszítani világotoktól, melybe léptetni kívánsz. S ugyan mondd, mit ad a társaság ennyi követeléseért? mivel jutalmaz ennyi megtagadást s lemondó önszigort? mivel kárpótol ily embertelen feláldozást, mondva csinált életet, formába öntött majomkodást?

- Bámulni hagyja narancsszín hölgyeit, a cselédek paszományos tokját s futtatott edényit. Ragyogni enged illetéked szerint, ülést ad unalmas pamlagán, alkalmat nyujt dicsérni kárpitosa izletét s beléd önt egy csésze savanyodott theát, mit fesztelen otthonodban kedves hölgyed tölt. Meghallgatja ostobaságodat, élvezni hagyja sületlen ötleteit, melyek harmad-negyed kiadásban elvesztve kerengnek fel s alá. És ha variatio kell, mindig van arlequin s pierrot; egy-két vakonsült parvenu, vagy feltolt nyalócz, fajavesztett majom, ki élvez és hizelg, megcsal és dicsőit, mulattat és kerít, ellent költ és karmol, zsebedbe kapaszkodik, másokat lenéz, a társaság anathemáját kárhozatnak vallja, jók s józanok fölött mindig vittze van, de ebben csak szájillata hat, mely szavával rendesen megjelen. Keményebben is tudnék festeni. Te a jellemről ítélsz, mely kifoly; én a műhelyt ismerem, melyben az készül. De van a társaságnak egy jó oldala s ezt használni kell, - a majomkodás. Ő minden fogultságiban korlátlan s így minden erős hatásnak sikere van nála. Ha életüzletét megtetézted: észrevesz s ez felette sok oly körben, hol mindenki hasonlít egymáshoz. Az álarczokon, miket rendesen közöny vagy gúny jegyez, figyelem mutatkozik; s ez lépcső a célhoz. Ha bolondságiban kitüntél, tekintélylyé válsz s erényidben is utánoz és majmol. Így jó divatba nyelv, erkölcs, nemzet és haza? mert a társaságoknak nem enged, kényszerítést nem tűr s példát csak kebeléből fogad el. Nálók a szív és elme kaptatva van a szokásokkal együtt hajolni, különben is úgy nevelék, hogy mindenütt s mindenben halálig vezetőre van szükségök és kik nem ilyenek, társaid leendnek a nemes működésben. Azért ha használni akarsz, engedj az uralkodó téveknek. Tarthatsz a világra s mégis lehetsz bölcs; mint szinte lehet, ki mítsem hajt rá, mégis esztelen. Tőled saját körödben sokat várok. Maga a regényesség, melylyel világba lépsz, érdekessé tesz. Aztán annyi természetes ész, szív és eszmeképzettség, melyet birsz s független uradalmaid. Te bizonyosan hatni fogsz; egyetemes szenv veend ótalmába s nyit tért, adand eszközöket; s korunk ily apostoloknak ép oly szükében van, mint Krisztus megfeszítése után a zsidók országa.

- S mit akadályozná reményedet, munkámat Évi szövetsége, ki a becsület és hűség tiszta összege; s ki a származat s külmodor melléktulajdonán kívül, a női erény minden kincsel bir? Én elveszem őt; s meg fogom győzni a társaságot, hogy parasztnő is illik hölgyei közé; megmutatom, hogy az ész s józan elv balítélet ellen is hatni tud. Különben is megfoghatlan előttem, minő erély és akarat lehet azon ellenzéki tagé, ki hont s társas formát átalakítani tör s körének, szalonjainak tévét, gyávaóságát nem képes leölni. Én kivét leendek, az ész s tiszta fogalom törvényei szerint.

- Nevetséges hit, sikertelen törekvés. Másvilági rény, mit a társaság nem ismer. Célfutás nádparipán, mely fáraszt és eltörik. Gólyaharcz vizikigyók ellen: ők mélyre úsznak s téged a tó széle elnyelt. Rőflovagnak fogsz nézetni, ki bérelt lovon ül s fűnek-fának neki megy. Egy paraszt millionár, kit sorsa megszánt, de kire a pórélet pizska és hölgye rászáradt. Nem is nyersz alkalmat magad ismertetni; mint ujdonság közhelyen egy szemüveges oldalpillanatot kapsz, nem annyit, mint az állatgyűjtemény papagályai, s ezzel szerepednek vége.

- Tehát elszigetelem jövőmet. Elvonulok tőlök, kik kicsinynek tartanak magukhoz. Magányban s magamban keresem az életet és élvet, mint eddig. Jó és becsületes leszek magamért, nem a világnak; erényes, nem hogy használjak, hanem hogy megelégedjem. Szeretendek mindent, a nélkül, hogy szeretettni vágnám. Talán néhánynak figyelme kísérni fog titkos műveimben s eltanulja jobb oldalaimat.

- Költői ábránd - viszonzá Vámos. A társaság sokkal jobban el van foglalva, mintsem titkos tanforrást kutatni ráérjen. Aztán a társaság hason esetekben így okoskodik: ki ez a félreismert lángész? ez a mellőzött csehgyémánt? ez a kóbor szent? e festett látnok? e száműzött erény? ki különöz fitogtatásával szégyeníteni, fölülmulni akar? Lehet-e ő jobb, mint mi, kik a jót, nemest alkotjuk, irányt s izlést adunk? lehet-e eszesb, mint mi, kiket angol és frank nevelt? kiknek szakadatlan bőség eszközöket adott? Kik az öt világ fűszerét eszszük, műveit használjuk, kincsét fogyasztjuk, s irigylettek vagyunk?... Terved legfőlebb költőnek való tér, ki lemondó erő mellett, nélkülözni tud; ki a világtól nem követel semmit s a felvétel feltételeinek nem rendeli alá egyéniségét, szabadakaratát; eszméit följegyzí s kötelességét leróta. De ki a nap érdekének él; kinek ereje s hivatása a pillanat eszközeihez tartozik; ki a formák és eszmék jelen phasisában akar javítólag működni és hatni: annak a társasághoz kell tartoznia; színét viselni, eszméit, vágyait divatízbén és szagban elkészíteni s a beteg természete szerint, porban vagy labdacspan beadni, különben gyógydicse veszve van. Azért, öcsém, bizonyossá teszek, hogy a célba vett nősítés, meg életterv utján, nem fogod polgári s társadalmi pályád azon sikerét élvezni, melyre oly szív és elme termett, melyet mai hazánk annyira szükségel s melyet szaporulni oly örömet látnék.

- Ugy hát megvetem őket; s gyűlölve a kerítés kigyófészkeit, kertemben maradok virágaim közt.

- Ah ez nem szép, Ödön. Oly nyílt lélek s embergyűlölet! Ha nemünket, jobbjai megvetik: mélyebbre süllyed. Aztán bűn és hiba a világ folyása; ki felettébb szigorú: magát csalja meg. Ki életet keres: temetőkre bukkan: ki egészségre vágy: kórágynak talál; ki szabadságot akar: békókba botlik; ki álarcz közt becsületet, árulók közt hiúságot hajhász: lehetlent kívánt s elveszti a lehetőt, saját hitét. A földi erény nem több, mint árnyék, melynek csak formáját veté közénk az égi alak. Társaink közt kell élnünk, kik közé születénk; s ki őket megveti, magát rabolja meg. Éltünk kísérete három védőr, mit szívünkben hozunk: hit, remény, szeretet. Reményünket az ismeret eltépi s szakadt sátorával színvesztett délibábként úszik előttünk; a hit kék rengetegként elmarad, melynek távolában, bár fenevadait nem látjuk, ismerjük őket, tudjuk, ben rejlenek s nem vállalkozunk közéjük térni; a szeretet mint örök zöld vetés barátságos láthatárba fog s ha teréről kitértünk, kíséret nélkül, pusztaság és undor vesz körül, melytől csak örülség, vagy halál szabadít. Óvakodjál, barátom, a gyáva és tétlen embergyűlölettől...

- Szűnj meg küzdeni, jó bátya; közbevágott Ödön. Multam egész ajándéka a tiszta szerelem, s ezt nem adom jövőm minden kincseért. A társaság mondhatja, ha tetszik: hogy veréb tuzokért. Hadd mulassa magát; javítani nem török, de bolondságiban nem akarok osztozni.

- Legyen! sorsod magadé; s határozott lelkedet becsülöm, - válaszolá Vámos.

A két férfiú párbeszéde alatt az éj eltelék. A hold lement s a hajnalt megelőző homály ragyogóbbá tévé a halvány csillagsugárt. Vámos bucsút vőn; s az állásnál megpihent paripán bevágatott Debreczen felé.

XXI.

(Pusztai vacsora.)

Míg a két rokon a művelt érdek és kör titkaival ismerteté egymást: a természet egyszerű fiai, Piske Pista, s az öreg Cziriák, a csapszékhez érkeztek a kosár hallal. Vígán ropogott a szakácsné tüze, világba borítva a kormos konyha öblét. Körül a falból lécszegek álltak ki tiltól lefittyenve a bádgedény s bárdok súlya alatt. Köztök perzselt lemezével terjedt el a gyékény kanalas, tele öltögetve súrolt fakanállal; míg a füstfogón eleven mázú lábasok ragyogtak; a pitvar téglás telekjét pedig vágótőke, tálaló asztal, s az öblögető kád foglalta el. Néhány rézkondérban bugyogva forrt a koppasztó víz, a láng felett pedig sötét bográcsban rotyogott Dudás juhász báránya, szalonnaszír-, zöldséggyökerek s vöröshagymára hányva; s a borzas szakácsné, mint hizlalt démon feketéllett a bő láng világában, esettbirka húst osztva rostélyos vaskanálal a csavargó ingyen-kosztosoknak egy átfült üstből, melynek hatnapos tartalma hetenkint friss döggel szaporítottatik.

Cziriák egymásra hasgatá vakart halait, s a kövér rétegek között vastagon behinté paprikás hagymával, hogy ízt és fűszert kapjon a halászlé. Az ivószobában fejtős abroszt vontak a földbeásott keskeny tölgyasztalra, s cseréptányérhoz nyalka bikkfakanalakat raktak fel. Középen szironynyal kantározott szőrös kulacs foglalt helyt, melynek kotyogós ajkait csavaros ónkupak rejté el, s természetes fogói, a sima csikófülek, gyakor használatában kezdtek koppadozni. Másutt négyszeg palaczkokban aranylott a hűvös ó bor, melynek kristályoszlopain keresztüllátzik a legvékonyabb hajszál. A poltrás virágos tálakban rendezé a nyalánkságokat; debreczeni krajczáros bélest, sült tököt, száraz görbekenyéért, azaz görbe ropogós pereczet, s az Ózugi bárónőtől fenmaradt fonatosokat, melyeknek kofája, bő vásárja után buzgón hortyogott a vámkerék tövén. Aztán domború kenyeret vón elő a poltrás, melynek szabályos dúccza másfél araszt hasad, s fekete héja ragyog, mint atlasz. Hosszú kése alig éri át, a mint megszeli; egészséges szaga beteli a szobát, s ha zsemleszín farából egy-két karét vág, belepi a tányért; puhantos béle pedig szívós czérnára foszlik a szagató kezében.

Dudás juhász szamaránál ült, s muczi bőréből csucsos oláhsipkát tákozott magának, minőt a pur'sások viselnek. A füredi ködmönös odaállott mulátni hátratett kezekkel, s mint már ismerjük őt, hibát keresve, folytatá észrevételeit, hogy teljék az idő a kövér vacsoráig, melynek, Lajos jóvoltából, fogyasztója leend. Piske Pista előbb Cziriáknak segíté, aztán pihenőre, eleven legyet eresztetett a kofa orrlukába, pajzánul röhögvén, ha az «agg csoroszlya» felfelprüsztenté olmos álmait. Csonka kondás a kopár gypszélen hasalt és pislogott, búsan neki-neki dallva: «Kalapom szememre vágom»; mit rendesen cifra káromlásra végzett be. Szeme vérben forgott, jeléül, hogy negyedszer ürül kifelé az ivó tök; gondolatai haragban jártak, s olykor dühhel csapta baltáját a kuvasz után, mit a kenyérhaj körébe csábitott. A szállító parasztok a kitekergetett dögbőrök körül heverték, s Tógyer gazda egy kiürült meszelyes kupánál túrót evett keshedezett ruha-zacskóból. Az alkony folyvást sötétült, növelve a pusztai csendet. A konyha világa átnyúlt az udvaron s szakadozva reszketett az állás tömör falán, olvashatókká téve közökként a betyáros firkákat. A gyér nesz mindinkább fogyott. A szakácsné rántása sercegett olykor; a szénázó lovak rágása hallatszott, s itt-ott a mezőben néhány prücsök czirpelt. Tova a habarcsban lovak czupogása kezdett közeledni, s Debreczen felől egy roncsolt szekér mászott az udvarba. Gyékény gádorából félénken bútt elő a jármű tartalma, ama megtánczoltatott vándor commik, kiknek szekerét, Harangi Pál szerint, Kopogó visszafordítá; mint ez kitünék egy boltczímből devalvált iszákról, melynek oldalán sovány magló betükkel vala olvasható «rőfös kereske»... a «dés» hihetőleg áldozatul esvén a szabdaló

ollónak. Most menten beugrottak egy záros szobába, s vacsorátlan menekültek ágyba, hogy Kopogó még egyszer rabszíjra ne fűzze.

Lajos azalatt a csárda megett sétált. Felkötött karját próbálgatá, melynek zsibbadása fokonsint üdült. De lelkében annál inkább fészkelte iker-aggálya: a hortobágyi menyecske távola, s az árva halász. Mily csodás rokonjegy néném vonásihoz, mit azon rejtelmes arcz visel! gondolá magában. A száj, szem, tekintet s arcok mélasága. Ha a mellékág kihalta csak ördögmese lenne, melylyel Márk apámat megcsalta? ha Czili fia élne, jogát, javait visszaperelné? elejtene uradalmaitól, kényem, gyönyöröm, népszerűm alapeszközétől? - Ha kifosztva, megbukva, névben bélyegezve számúznöm kellene magamat sorsosim köréből; elveszteni jövőmet, mit vagyon, képmutatás s a világ butasága ígér és biztosít, s nélkülözöm a kéjt, élvezet, váltó szerelmeket? Nem, nem! azt viselni nem bírnám. Ha az örütség kerülne, pisztolylyal végezném...! De minő agyrémek, mily karácsonyi krámpusz ingerült agyamban. Ha ha ha! illeném színésznek, ki a sűgő előtt magánbeszédet tart. Egy arczvonás, minő ezer van, s már reszketek. Eltörölöm a multat, kicserélem a történetet, s holtakat támasztok, hogy magamat üldözzem. Egy vad elvetett körmét találok, s Mazeppa farkascsoportját vélem sarkamon. Hiszen nem százszor beszél-e s láttam magam, hogy Ödön vézna, nájész, éretlen inda volt, kinek lehetlen lőn megélnie? Nincs-e beírva az 1829-iki halottak könyvébe? nem folyvást siratja-e Czili? s fedi a sírkő?... Vagy tán ármányos szövetség alvilága rejté, hogy felidézze egykor kísérti fényemet, ha grófi koronám lett?... És ha úgy volna is: miért van ész és erőszak? nem elég-e apám pénze, hatalma, befolyásai e feljáró lelket visszaidézni, ki kőbor ijesztgetéseivel elkésett? Majd meglássuk. Harmadnapom megtanít: nevetnem kelljen-e esztelen árnyamat, vagy felvennünk a fenyítő bűvesszőt.

Lajos eszmézetéből látszik, hogy diplomata fia, s nem válik szégyenére apjának. Így tön minden komoly körülménnyel, mit az élet elébe gördíte. Elokoskodá magától, visszasielve könnyű élveire, melynek tarka tömegében elveszett. Jelenleg is a csalódott kalandra vitte eszméit sérült hiusága, s feledve a családveszélyt, a kergetett hölgy menekvő bájjain ábrángott. Látta az eleven ifjú nőt, kinek ép testéhez nem kellenek szépítő gyárvizek, csipke, toll, gyémánt, virágok, s a salonok sárga lámpafénye, hogy érdekessé legyen; ki a mosolyt, szót, főhajtást s a szemérem lépes kellemeit nem vett leczkén tanulja; kit a természet ékít, tiszta szív vezérel, őszinte, könnyű, enyelgő modor ajánl és szerettet. Látá a teljes kebelkét, gömbölyű kart, sima vállakat, miket nem tön félholtta ama saloni bágyadt fehérség; a derengő arcot, melyre pirt lelkesültség, nem a termék rekedt melege idéz; látá a nőiség minden ingerét, melyek után fokonsként csábúlt, miknek teljes élvét, birtokát, titkos vágy, szomjas remény várta; s most midőn annyit remélt, annyit fáradta, kijátszottan kell néznie vesztett álmai után. Érzéki embert, kivált ha győzelmekhez szokott, nem érhet bántóbb sors, mint egy meghiusult terv. Őt a könnyű siker mulólag, felületesen érdekli; mint mezei virág, mit bőségben akadály nélkül szaggathat. Lehajol érte, s ebből áll minden élv; aztán elveti, s rá tapod, hogy frisset tépjen. De ha számít, ha aggatva van, s kétkednie kell: akkor felkél önző ösztöne, s a szépítő képzet; ezer bájt, ezer érdeket sző a kergetett tárgyhöz, miket minden hátravetés növel és ragyogtat; és ha mégis lemondania kell, ingerül, csügged és megtörik. Ez volt Lajos hangulata. Vesztesége lelki küzdelmében édesbnek látta az el nem érhető nőt, az eddig birt szerencsék mindenikénél; odadá vala minden győzelmeit e kedves zsákmányért. Saját világában nem érzette volna e szégyent s fordulatot. Ama piperébe vont, illatos keblű, selyem beszédű hölgyek, - mint ő tapasztalá, - ha elvonulnak is, még nem vesztek el. Tán a nyerendő kegyelmet tesz ki becsesbbé nehézségek által; vagy szeszélyre várnak, mely szívők örömet inkább szükségli s élesebbé teszi. Ezen művészi inger és akadályok közein pedig, ragyogó beszédek, bókók, s jelességinek dicsérete által kárpótolták a várakozást. De itt efféle jövőhöz nem lehet remény. Jól tudá, hogy az akadály menekvés jele, eszköze; s az egyszer megtagadt élv, örökre elveszett. Hangulatában hihetlennel látá a vigaszt, melylyel pusztára jöttekor

magát biztatá: miszerint t. i. a nő kényszerítve van távol kerülni őt. Mindent asszonyi erényre, s saját szerencsétlenségére rótt. Boszús kikeléssel gondolkozék a hölgyrabság, nős törvény, s a társas intézmények idevonatkozó ágazatiról. Feltevé szívsebével végkép távozni; elhagyni a pusztát, melynek kalandját oly baljóslattal fűzé; s mélyedt eszméi közt öntudatlanul közelíté meg a csárdát: pedig a rendezett vacsora vendégeitől meg akart szökni.

Pisze Pista mohón leste őt. Tüzzről pattant készséggel termett előtte s bizakodva súgta meg hírét, körültekintve, nem hallandja-e hivatlan vendég. «Az ifjasszony megjött», mondá jelentőleg. «Benn ül a kanapén, sír, és olyan szép, mint az esős liliom. Azt hiszem, kikapott, mert csak akkor jön rá a sírás. Bemegy az úrfi?... majd visíttatom a hízó ártányokat, hogy hátra fusson az úr».

Lajos kedélye hirtelen át lőn kapva. Eltűnt minden árny vágyai közül: nem látá többé az intő erényt, mely hölgyét védi, nem kétkedék akaratában, rabnőül nézte őt, ki áldozó csellel nyitott rést szenvedt szerelmének, s könnyvel adózik a merényért, melynek bérét, jutalmát ő viendi meg. Minden más gondolat kialudt lelkében, e vágy foglalta el, más eszmék elhagyták, minden érdek megszűnt, e kizáró érzék vitte, ragadta, mint szenvedélyes alkatúaknál történni szokott. Ő csak a kéjt, az örömet látta; veszély, baleset nem juthat eszébe; s nem is álmodá, hogy szenttelen célját kivetett tör várja, mit, Vámos terve szerint, a féltés szabadító keze intézett. Azonban gyengédebb érzelemmel birt, hogysen meztelbas hirnökét titkába szője s egy vásott, fecsegő suhancnak, édes kalandjában, szerepet adjon; sőt egykedvű közönnyel kérdezé a vacsora iránt, s bár tetsz-jelül borzas üstökét megrángatá, komolyan betiltá az ártány-visíttatást. Lajos a csárdához ment. A házigazda sötéten állt a folyosó hosszában, mozdulatlanul, mintegy úti jelkő s nézett az üres szegletbe, hol ha lett volna is, nem láthat vala semmit az infernalis sötétségnek miatta. Lajost vidoran kérdezé halászati multságáról, s Lajos nem akart gyanakodni, pedig ha arcán elemezé vala a torz derűt, átláthatá, hogy e nyájasság alatt a fog csikorog, s a szív dühben morog. Könnyedén felveté magát a könnyöklőre, meglovaglá a folyosó kő karját, egyet fütyörészett, tálalni parancsolt, összekiáltá pusztai vendégit, meghívta a házigazdát is, e pedig ördögi áldomást ivott lelkében a «frigybontó» czudar véglakomáján.

Midőn be akartak menni, két csatakos csikó baktatott elő a homályban, ugyananyi lovaggal, Peregi Marczi ügetett az elsőn, s kidugván fejét lapoczkái közül, szokása szerint nagyokat nézett. Hátán, mint valamely moger kaczagány, vadbőr lebegett, körmeinél elől összekötte. Azon lúdvágyó farkas halandó hüvelyét hozta, melytől Sárika az áradás közt annyit remegett. A hátulsó magkanczán egy kormos legátus czammogott, ki gyalog irányát az öntések miatt még tegnap elveszté; s Marczinak társa lőn a farkasfogásban. A madárhusú pej fontolva haladott. Megviselt gerinczén éles volt az ormó, mint a kecsegének, s a tintás Toldi, csusz-másztában, fültövön fogá az öreget, hogy le ne fittyenjen; pedig szegény hátul előzte, mert igen restelte a gyaloglást, s hol lehe, megállt.

- Mit hozott kend, Marczi? kérdezé Lajos a szívesen látott csikóstól.

- Egy akolbíró héjját hoztam el, felelt Peregi. Jó lesz bundának, ha vadászatra jár; olyan nehéz, mint egy rossz feleség; s leveté a nyers bőrt, melynek szagára a kuvaszok vonítani kezdtek.

- Hát a kápafarán mi fityeg, apám uram? kérdé Pisze Pista sündörgő kedvkeresettel, miközben a vén csikós süvegemelintve hátra fésülte éles szürke haját.

- Bizony fiam, szőrös pecsenye; báránynak csúfolják, de juhnek is beillik; ... az Isten adta.

Az ismerősök érték, mit tesz az.

- Minek fogta kend el, oda fen az Isten; inté a poltrás.

- Oda fen biz a; válaszoló Marczi; nem is láttam még ide len. Miért tévedt el? tehetek-e róla, hogy hurkom lelógott, s az ostoba fenakadt rajta? Aztán nem csömöröltem én meg soha a más birkájától; pedig ha Isten nem akarná, hogy belőle egyem, nem adná egészségemre. Hol a gazdája? mozgassa a fülét, mindjárt visszaadom. De összevissza barangolt a parlagon, csak nem hagyhattam ott akolbiró uram atyafiainak.

- Nincs a Pendejnek kantárja, hová tette kend, apám uram? kérde Pisze Pista, miközben Marczi paripájátólba akará vezetni.

- Od'adtam, fiam, egy fuvaros embernek, összeszakadt a gyeplőslováé; szegény nem mehetett volna tovább vele. - Az inge is összeszakadt kendnek.

- Embereket hordtam hátamon a partra; mert a Tisza-komp elmerült, s csak nem hagyhattam vízbefúlni asszonyt és gyermeket.

- Jó-tét helyébe jót várj; mondá a poltrás.

- Sose várok bíz én; igazítá Marczi. A ki ránk szorúl, nem igen van módja visszafizetni; aztán még a fa sem azért terem, hogy lepényt adjunk érte.

- S a farkast, hogy keríté körömré? tudakozá Lajos.

- Igen röviden; felelt Peregi. Már ez az én dolgom. Nekem egy-két farkashurok annyi, mint a papnak betenni a bibliát. Hát ez a gyalog káplán, - a legátusra mutat - elfáradt ögyelgésiben. Lovat adtam alá, s farkasfogni vittem. Szépen hátul került a patyolat szőrére, s körmösre csergetett, hogy rám rugaszkodjék. Hurkot veték pányvakötéllel, mintha remondáznánk, s egy odanézés alatt testálni kezdett az ebugatott körmös. Aztán megnyomtam. Kapkodott az igaz, s olyat rugott rajtam, hogy gatyám egy hét múlva is megérzi; de mind hiába; kihűtöttem bíz én, s meghámoztam mint a kormos almát.

- S mit adjak e veszélyes ajándokért?

- Jó szót, uram, többet ér az sokszor egy gatyaszár petáknál.

- Marczit bajos jutalmazni, gyakran tapasztalám, viszonzá Lajos, de mégis megpróbálom ínyét eltalálni. Hát ha Pistát szolgálatba venném, nem volna-e rendén? Nyárban hűsön, télen melegen lógázhatná lábát, s ha hű, és jó gazda lesz, idővel még félre is tehet.

A vén csikós alázattal fogadá a kegyes ajánlatot; egy kérgest mosolygott torz bajusza alól; s Pisze Pista lovagjává lőn ütve a tigrisrendnek, mely az újszaki kalandtan tömkelegében vakand szerepet látszik végezni, a mennyiben sem lát, sem láttatik, csak károkat tesz.

Most vacsorához ült a vendégkör. Peregi illően hasára szorítá vedlett kucsmáját, s egymásba fonva retkes ujjait, imádkozni kezdett:

Látod, uram, hányan vagyunk,
Azt is tudod, mit akarunk. Amen.

Tál és kulacs sűrűn kerülgetett. Az asztal felvégén a kocsmáros ült. Sötét szemei baljóslattal égtek, s vacsora folytában csak a habzó pohár kergeté egymást kezében, a nélkül, hogy étkekben legkisebb kárt tenne. Ingerülten várta a női tűzpróba kimenetét. Lajos az alvégen e rejtett kedélyt nem értelmezé, nem is ügyelt rá, csak alkalomra lesett, midőn vigalmi zaj, s ködösült vendégei közül a váró hölgy körébe szökhetik.

A lakoma folyt. Tokány, és halászlé, és hajdúkáposzta már megelé egészséges sírját; s huszonöt font tepertős galuska is bajusz alá lőn takarítva. A juhász meghúzá a kotyogós kulacsot, lelkesedve dallván földije sorait:

Bár csak a feleségemmel
Téged cserélhetnék fel,
Hogy fiakat, lányokat
Szülnél, apró kulacsokat.

A vidúlt atyafiak kezdték napsütött száraikat emancipálni a borjúsájú ingből, s nyakig könyököltek a sáhos abroszra, nevetkezvén trágárul és bőven, jeléül, hogy jóllaktak ugyan, de nem genirozvá. Egy tányér gulyáshús meglehetősen fővetlen állapottal gőzölt a legátus előtt, ki is egyik ehetlen falatot a másik után horgas tekintettel piszkálva: tán aszályt ugaroltak - úgymond - ezen szarvasmarhán, mert harangkötélt szabhatni nyakpecsenyéjéből. S e jegyzet folytatásaul szeszélyes krónikát kezdte regélni az iskolai étkek emészthetetlen osztályáról, miknek vegytani elemzését, egy fogasabb új faj gyomrától lehetne józanon várni. Lajos maga is mosolygá a konyhagár hallatlan kiállításait, de örült főleg azon, hogy a diák közfigyelem tárgya lőn, melynek csendjében észrevétlenül vélt kilopózhatni az orvgyönyör után; de volt egy, kinek boa tekintete, mint zsákmányra szegült a palaczk árnyából, kinek titkos hahota hullámszerűen gyuladt ereiben, várva míg lecsattan a mézes tör.

A poltrás a közben egy tepsi rongyos pogácsát hordozott körül. A betyárabb vendégek szilaj tréfából kapkodának hozzá s a leány, a szakácsnő szitka, zaklató sietség, alázó, pongyola bánás s mohón várt, perczelt szabadság miatt izgatva: arczára ölté ama lázas, dúlt kifejezést, minek kísértő rejtelve minden gondolót kandi tudványba idézett. A diák kitelhetőleg meglepeték a sötét jelentésű ábrától. Köztük különben is nem rég találkoztak egy holdkóros. Annak körmére ugyan forró spanyolviaszt csepegtetének s hideg vasat nyiszoltak idegén, de azóta mégis igen szerette diákunk a misteriumokat s indokolva érzé magát, a pogácsa-bonczczal felhagyván, így kiáltani a felfedezett szűzhöz: Ki vagy te gaznak és bűnnek rongyos virága, hogy hírem nélkül fel tudtál nőni? Lajos kapott az alkalmon; nem, mert maga sem ismeré e torz életmű alaphibáit, hanem hogy újabb tért nyisson az elvont figyelemnek. Maga sürgeté a leányt, mondja el a csodás kór okát s egy marok ezüst pénzt nyujta kérelmeihez. A Poltrás lázadva s vonagló félelmek között engede. Irtózott ugyan, hogy gúnyelemül fogják alázni a nyomort, mibe mások vétke ejté, de remegve a borozók erőszakos kitöréseitől s gondolva különben is a közel szabadság védenyére, elszánta magát a végáldozathoz s elmondá rövid töredékben életét, bár e beszély neki végtelen undort s idegrázkódást okozott.

- Engem országúton leltek, mondá történetét. A látóképi főző húzott ki egy száraz zsombék alól, mert juhászutyák kezdtek kender-pólyámból czibálni. Mikor használható állapotig növék, azaz járn tudtam: libapásztorrá tőn, hol nyaranként sóskát szedtem s gombát fűzék pórásra aszalni. Oh sokat szenvedék. Ha aprómarhát kapott el a héja, messze a mély érről, hová nem is láttam, a főző engem koplaltatott. Gyakran sóskánál egyéb napokig nem volt gyomromban; legfeljebb kapros darát loptam a pulykák étkeiből. De azért jól esék távol a háztól szabad gyepen lennem, hol vonaglászig fojtogatám a puha libákat, mint a főző engem. Ez ösztön borzasztóan nőtt. Szájtátva néztem, ha ölyv tépett szét visító madarat; odarohantam a halál és étkezés maradványihoz; irígylém a ragadozó körmöt s a lefoszlott tollakon szaglaltam a friss vért. Aztán mellőzni kezdtem pásztori gondomat. Ólalkodám a tarlón s szalmakazlak alatt és ha gözüt vagy mezei egeret fogtam, lihegve, vad gyönyörrel futék rejtekbe, széttépni, felbonczolni azt. Ha ha ha! mint derüle lelkem, ha kezemben meleg test vinnyogott, ha pihegő bordák alá áshattam körmeim s lanyha vérben markoltam ki a reszkető belrészt. Ilyenkor mindig a főző volt eszemben; szívét, veséit véltem körmeim közt; marczonglottam, mint a főtt burgonyát s a mint kínzó dühe irántam nőtt és kegyetlenült, akként gyarapodék nálam a vérontó szenv, melyet magány, irtózat és bosszú, - mely körmöm, késém alá mindig kínozat vágyta és képzelé - folyvást fejte és növesztett, úgy hogy boldog valék, midőn télen, kötelességből, a házi magtárban kelle lappangnom, hogy a hembárok közt patkányt pusztítsak. Gyilkos szolgálatom módtalanul tetszék s dicsőségemre vált; de ügyesebb is lettem, mint

a patkányfogó eb, vagy született macska. Ha töreimet kitevém, vagy merev körmök s szikrázó szemekkel lesbe álltam, nem lőn cseles, kitanult, ravasz vén patkány, mely menekült volna. És ha estére néhány szőrös pecsenyét kinyújtóztattam: ütleget helyett kenyeres levét adott a főző. Munkám folytatása közben, magyarázhatlan vad, rángatag ösztön, sőt kényszer és erőszak kezdett rajtam uralgni, hogy a vért ízleljem; de visszaborzadék az állat undok formáitól vagy ha pillanatomban a dög fenakadt szemébe ötlött. Soha nem hittem volna, mint elvadulhat az ember elvetve, kirugdosva szeretetlenül, zárt magányban, embertelen kínzás emlékei közt s folyvást öldöklésben. Nekem soha nem volt társam, gondolatom, vágyam. Gyűlölet és bosszú kíntól iránt; vérszomj a gyengébb ellenében: ez, mit éhségen s a főző fogain vagy korbácsán kívül érezék. Nem szóltam hetekig s ha a beszéd ösztöne megrohant, hangokat adtam forma és kifejezés nélkül, mint az állat. De emlékeimben később kifejtett szenvedéseim nyelve s ha gyilkolásaimra gondoltam, ékes szavú valék, mint vagyok most. Végre győzött halottjaim közt a vérízlelő inger - folytatá a Poltrás s szemében akadozni kezdte a visszás fény, nyelvén megnehezült a hang, arcza eltorzult s bőrén ólomnedű fényledett, mint midőn görcsei szoktak jelentkezni. Egykor hombárajtóval csaptam le egy patkányt s czombjáról lesodrá a deszkaél a bőrt. A vér oly tiszta, pirkadó, szabályos gyöngyökben serkedett az eleven húson, hogy lehetetlen lőn meg nem kóstolnom. Nyelvem alig érinté a meleg test hártáit, szédült martalékom arczomhoz kapott féloldalt. Kopasz fülei, borzas bajusza s a hideg izzó orr számat érinték: s horkantó kapása közben rám szegült a kerek, undokan merev szem. Örülten sikolték: patkány! patkány! s körmöltem az ajtót, bocsássanak ki. Itt a bormérő rácsába fogódzott a Poltrás, míg annyi nyugalmat vőn, hogy zsibbadó idegzetében elsajgott a görcsök vonaglása, aztán folytatá: Azóta nem lőn erő, mely a magtárba zárjon. Szöktem, sivalkodtam, ha kényszeríteni törtek. De vérhez valék szokva; csak a patkány ereiben undorodtam attól, különben látnom, keresnem kelle; ez volt gyönyöröm, szükségem, éltem feltétele. Az állás szarufáin halálos merénynyel mászkáltam, hogy a fecskefiak nyakát tekerhessem s az eresz nádjából vérző, szagatott karral rángattam ki a fészkelő verebet. Kíntól körmeiből kértem vagy kiástam az ölendő barmot s engedém fogát, ökleit, korbácsát kegyetlenkedni rajtam, míg egy lúd vagy csirke nyakát kezei közt, tilalma ellen, elszakaszthatám. De szűk tér, sovány élv lőn alkalomra várni: tehát csináltam azt. A ház állatait kezdtem lopva, alattomban széttépni; apró ebet, macskát, baromfiakat; s kezem, karom karczát, sebeit ügyesen tudám rejtetni vagy elhazudni, hogy titkos vérontásaim ki ne süljenek. Ép oly ravasz lettem kíntól ellenében, mint a patkányok között. Reggelenként olykor egész folt lúd hevert darabokban az állás körül, vagy kakas szárnyak lengtek az eperfán s míg a főző szidalmaiban róka vagy más tolvaj állat ártatlanul bűnhődék: lappangva nevettem a sikerült cselt. De boldogságom újra véget ért. A tönkhöz közelgő pusztulás gyanúba hozta a főzőt; éji lest vetett s következő reggel rogyásig kínozva elcsapott. A közelebbi nádas lőn lakom. Távozhattam volna-e messzebb, ki az állástól ötszáz lépésre sohasem valék? A bozót és a gaz tömkelegében felségesen laktam. A hűvös gyékény között vagy vízi sásban dicső volt lest állani vagy marczongolás után heverni a káka iszapjában. Itt nem oly gyáva néppel éltem csatában, mint a házi szárnyasok. Borz és körmös rókafiak hasogattak össze; menyét vagy vidra czombját rángathatám ki s gödény és madárvér csak szükség esetén oltá dühömet. Egykor nyers szárcsát ettem melegen, mert fű és vízi gyökér nem tartott elég súlyt kiszáradt gyomromban; de nem esett jól a sótalán híg hús, nyálka és kotúszag. Aztán nádtüznél félig megperzselém s ez lőn élelmem. Tél felé az első hó után, csavargó betyár akadt rám s egy tanyára vitt. A pusztai villám égesse meg őt. Milyen erős, milyen bátor voltam azelőtt; most gyenge lettem, erőtlen vagyok, görcsben szenvedek... Pokol égesse el a férfiakat. Rég megölném miattok magamat, ha egy jótevő úr nem biztat vala, ki gyógyított s megment.

- Hogy kerültél ide? kérdezé a diák, ki a leányt nézte, míg a pusztai nép gyakran töltögetvén füle közé a diószegi ó bort, nyugton falatozott.

- A betyár hozott ide, felelé a leány, s nemzetes uram megfogadott vendégmarasztónak. - Miért a neved Poltrás?

- Mert egy poltra heti, szokott bérem.

- Hát nem szereted a férfiakat?

- Irtózom tőlük.

- Szeretsz-e valamit?

- Soha semmit, csak a démutkát. Nézze az úr, mindig van nálam; s kihúzott kebléből egy bokor hervadt füvet. Ha anyám volna vagy lenne: azt is odaadnám ezért. Oly békés, boldog, félfáradt vagyok s álom jó szememre, ha szagolom; s mélyen, hosszan szítja fel az illatos növény fűszerét.

A diák sok csodást lát a rendkívüli hölgyben. Előtte állt a létező példány, oly érdekes bomlásiban a lélekművezetnek; nem kép, nem mese, hanem élő torz a teremtségből. Be szép lenne észlelni, egybevetést tenni a lélektan vezérvilágával, gondolá magában, de nem azért hozták magvát Ázsiából, hogy valamin szűnyogásításnál hosszabban törje velejét; minek következtében neki fordult a tölgyasztal-padnak s ijedtében nagy huzomást kortyolt a feledt kulacsból.

Alig lőn kész jegyzeteivel egy pár hm!-ben a mezei közönség: Cziriák benyult a vászon szütyő korczán s kezébe akadt a pénztüret, mit Lajos halászat közben oda surrantott.

- De már ez nem járja senki fiának, hogy nekem alamizsnát adjon; nem vagyok én koldus, míg kezem szárait birom; vegye vissza Lajos úrfi, többet ér, ha becsületesnek tart, mondá az öreg pirulva, miközben a pénzt Szalárdynak nyújtá.

- Már azt oda szántam, ott kell maradnia. Nem koldult fillér az; tartsa meg, mint az eleség árát, mit éhség idején haldoklóknak osztott, felelé Lajos kedélylyel s visszanyomta Cziriák markába a türetkét.

- Püff! az volna még csak az eczetágy, viszonzá az egyenes halfogó, ha az úrfi fizetné meg isten helyett a jót. Fel van az írva, tudom én; s a megváltó jobbán veszem a jutalmat.

- Sohse veszi biz azt, közbe vág Peregi elkapva szájától a hivatalkodó kulacsot, nehogy igazítás nélkül hagyja a vallásos hitet. A ki sokat markol, keveset szorít. Jobb, ha elteszi azt a sóraivalót; úgy sem igen kínálgatják mai időkben.

- A halászat díját úgy is fizetnem kell, hát maradjon annak fejébe, szólt Szalárdy könnyítőleg Cziriák lélekismeretét.

- No, ha annyiba tölt, nem bánom. Így legalább szolgáltam érte, ha jól nem, a mint lehetett; úgy is bolond köszön jobb kalappal, mint a minő van.

Lajost igen bántá e kitérés, mert a közfigyelem egészen reá fordult, midőn épen kalandjához akart osonni. A diák pedig alkalmat lelt a kínzott Poltrás s ajándékozott Cziriák esetében az emberi bánás két végletét ítélni, melynek egyike túl aláz, másika túl emel, s mindenike embertelen s messze jár a kötelességtől, mivel egymásnak tartozunk. De a diák, mint a maga helyén érintve volt, ázsiai vérből magzott fel s elmélet helyett lomhán nyúlt a ropogó bőrös pecsenyéhez, mit vörös káposztával épen felhoztak. A vendégek kebele már színig vala telve étekkel s a fenmaradt ürt borgőz foglalta el.

- Megkövetem átosan, felszólalt Peregi, a főző nem tud tálalni. Javát adta utól s hátul előzte.

- Úgy tőn velünk, mint Agárdi Máté a ripóti tóttal, megjegyzé a diák.

- Hogy tett? mint tett? kérdék egyszerre a rágyújtó atyafiak, kik mindig fülön fogják az alkalmat, legátustól mesét hallani. Lajos szinte sürgeté a kálomista missionariust, remélve, hogy beszélye alatt szökni rést talál, s a kortyoló múzsa bűnnek tartá ily jó vacsoráért nem mesélni, minekokáért beöntvén egy pohár gégeigazítót, következőleg kezdett regélni:

- Agárdi Máté, kétlábú atyánkfia, egy volt azon szuszogó debreczeni polgárok közül, kik télen torkig juhbőrbe, nyáron talpig juhszőrbe varratván magukat, dülledt szemmel várják a tizedes-sé lételt, a döghalált, huslimitatiót s több ily országos jövendőt. Azonban Agárdi uram, czivis tulajdonain kívül, főkép szeretett két krajczár helyett egyet adni ki, felét annak is elkörmölvén.

Efféle természetében megfogott egy lucskos hajnalban a napszámos soron bizonyos iromba szlávot. Agárdi uram két érthető szóra szólítá egy pálinkás bolthoz; de a fakó drótos szomorú volt, mert ősi takarmánya (zabkenyér és hagymaszár) a pitykés szeredásban szörnyen megfogyott. Azonban egy meszely sligovicz oly erőbe hozta agyvelejét, miszerint képes lón megérteni jó, goromba emberi hangot.

- Négyszáz kaszásom van, mond Agárdi Máté, izmosak, de restek. Ma szombat s jövő héten a cserén lesz dolgom. Ha meghajthatnám őket, ma levágnák füvem. De nincs vezérkaszás, igaz akarátú. A magyar atyafi ez egyben egyetért s a gazda erszényére megkiméli egymást. Jöjjön el kend Szlupuj, hadd állítsam elől. Tudja kend, hogy ha az első halad, a többi nem marad.

- Nye znám biz én uram; mindig drót vót za kenyerem, meg harapófogó, felelt a megnyuladt Szlupuj, miközben a második verdung törkölypálinkát begyúrte.

- Semmi, semmi Szlupuj - csak lógassa el magát, ha fű marad is nyomán. Nem akarok többet, mint hogy rohanva haladjon. Van jó könnyű kaszám, nem viseli az meg. Aztán a díj majd úrias leszen; két forint vörös pénz, másnap zsíros ebéd s egy bödön brinyza az útra. Azonban fiát is hozhatja.

- No znem banyom, felel a pánszláv, pálinkás kedvében s műbutorait Agárdinál hagyván, fiastól azonnal kiviteté magát a négyszáz kaszáshoz, kik őt száz viczczel rögtön lefőzték.

A pusztai hallgatók ráüték fejökkel, jeléül, hogy a mese nem rosszul kezdődik; s kezdék nyitva hagyogatni szájokat, mint ez lelkes figyelemnél köztük ősi szokás. A vendéglős hátra ereszté nyakát a székkarján s szemeit álom járma alá látszék bocsátni, hogy alkalmat adjon a csábítónak hálójába menni. Lajos vette észre, hogy most jó módjával tágulhat s késedelme nem fog a szájatátók közt hirtelen feltűnni, azért is hát szép csendesén, mint illik szemérmetesen, szedé-vevé a sátorfát s kiillant a tiltott falat után. A korcsmáros szeme felnyílt és lázba jött, idege reszketett s alig tudá magát székére nyomni, de hogy biztos sikert érjen, most egyszer meggyőzte az öneröltetést s nyugton maradt.

- Az elszánt drótos, folytatá a diák, mint egy szennyos határkő, kiállítá magát a gyepre. Nagyot bámult az istenadta síkon, hol a kattangkórót be nem éri a szél; aztán neki nyújtá félrófös nyakát s mint horgon akadt csuka, iparkodott a feje után. Megindítá pedig kezét és lábait egyaránt, úgy hogy míg kaszáját előre lógatta, hátul ugyanannyi félkört kotrott bocskorával. Azon hallatlan szuszogás, mely csakhamar arczán, száján kitört, azon ihletett törekvés, mely önbőréből kirohanni készült, azon lemondó alázat, mely túlhajtott izmait megnyújtá, ama rudaslói türelem s martirgyöngyök, miket a magyar paraszt izzadságnak nevez, ezek mondom olyanok, miket keresztény ember freskóban sem festhet. A lelkiismeret folyvást sarkantyúzta, de az inaszakadt test nemet mondott s a jobb akarat nemes küzdelme közt nyelvét kiveté a langy esőre, mert nagyon melege lón.

Azalatt nyomában, káromkodva, maradoztak itt-ott a magyar atyafiak. Ázsiai vérök szeretett tempóra pihenni. Kalapálás, fenés, rágyújtás, jó szó és tűzadás, fénköcsere, kaszahajlítás,

reggebéd, délálom, ozsonna stb. stb. mindannyi firólfias csele a rendszerezett időlopásnak, köztük divatban volt; s most ama hevenyészett ripóti zabhombár forgatta ki a százados gyakorlat kedvezményeiből, annyi nyugtot sem engedve hajtott lelkeiknek, míg egy ketté kaszált szöcskő ament mond, vagy isten igazában jót fohászkodnának.

- Biz a nagyapját is leborotválná ennek a jó fünek, száradjon el a keze, durrantá utána egy földesi suhancz.⁶¹

- Azt tudja a pötyögős könyökű, hogy itt is górétól garaggyáig ér a mező, mint görbe országában, jegyzé meg egy bozontos legény, miközben zsíros hajfürteit két vállára csapta s kalapjába friss füvet kerített.

- Bizony még itt meglódul nyakán a szürkankó, míg rendvégére jut. Kiáltta ken neki, hogy majd ű megy hamarább le, mint a nap.

- Hogy töri magát!! mint rugott borju a téj után; azért aztán pofája oly reszelős, mint a mócsingos marhamáj. Egy becsületes meszely zsír ki nem sülné az egész tótból, pedig nagyobb egy bitónál.

- Hadd csak, majd elrugja körmét s gyepen marad csupa barátságból, mint a kölyök-agár.

- Igen, de izzad az üstököm, pedig nem akarnám még, hogy szegre akasszák a csizmámat.⁶²

- Hottz' ide a nyakvalóm, hadd ötözzem fel s megyek orrom után; mert én Pilátus hivataláért sem hajtom így magam.

- Igaza van kennek; az ó testámentomi barmot is elgyalázná ily goromba dolog. Biz az unoka megromlik az emberben.

- Ni, hogy düljed bordája, mint egy cigány fuvó; bárcsak úristen, oldalán lukadna ki a szél.

Ily sodrott vicczek és kritika üldözé a boldogtalan tótot, ki folyvást dühösebben tüzelte magát a kaszanyél után, mint egy önbordáit korbácsoló sárkány. Gyakran szó vagy szitok inté lassudni, mit ő nem érte, vagy nógatásnak vélt; s az ígéret szava nem engedé fontolva haladni. Végre utána keseredtek az izzadt magyarok s oly termopiléi erővel kaszáltak sarkába, hogy a trencsini góliát alig győzte előbb rakni lábait. Most eleven gözüt ugrattak bő szárába; majd egy fűrjpalisnát nyomtak bolyha-pettyes korczához vagy a fölvert libucz után biztaták. Vége-hossza nem lón a mezei tréfának, miket bunkósnak, bűzösnek sápihat ugyan a rekedt máju fashionable, de minek eredeti beljegye hú közelben maradt az isten teremő kezéhez.

Azonban a geniek sorsa szerint, rágalom s döfölés daczára is kaszás-tótunké lón a dicsőség, mert négyszáz kar működék miatta s a rend csak úgy dölt előttük, mintha döghalál seprené.

Agárdi Máté célját érte. A rét gazdag terhe leontaték s az esővíz függő gyöngyeiben milliókint tűnt fel a kibukkanó nap.

Be fönséges szintér egy ily mező. Messze a körszélen élő buzafal szegi a látást, mintha zöld nép állna táborban. Amott sötét kukoricza, kihányt kokárdával; tán a növényország könnyű lovassága. És mögötte az útcsapás, ugar és nyomás független síksági, hol kaleidoskop-szárnyakon repked a délibáb. Körülöttünk friss rend nyújtja le séta útjait, miknek zöld mozaikján ezernyi pók von szét selyempályát. Minden fűszál inog a hemzseő lélettől. Milliő bogárka élvezi a napfényt nemzeti jelmezben (costum); kémlelve jelen meg a circumspectus trücsök, torkát óvó körszemle után nyitja fel, mialatt könnyelműn szökdösi át, keresztül és kasul,

⁶¹ A földesi nemes ifjuság, ólmos botok és lólopás tekintetéből, nagy hírben áll.

⁶² Azaz nem akar még meghalni; mert a megboldogult gazda csizmáját rendesen szegre akasztják míg a kis paraszt, mint törvényes örökös belenő.

ötven-hatvan szöcskő, míg nem egy indifferens csiga nyálkázik elő lassú naszádjában s a kormos énekesnőt feldönti.

És a kaszált rendek számmúló virági! ők mind baloldalra hajoltak meghalni, tán hogy szívők essék a földanyára, mely szoptatá őket. Mi szép haldoklók, pedig itt nincs halott-öltöztető; mennyivel jobb illat, mint a kripták nemes tartalmain!

Most szivárvány lövelli fel hétszínű életét, mintha véletlen öröm nyitná ki szép magát virág-szirmokban. Kellő középén fogja át a gazdag vidéket. A gyermek mondaná: nézd mama, egy tündér-kosár fülén függ a szép mező. S mind ez éltető tiszta aërben világítva a mosódott naptól, bezengve több ezer pacsirta énekel, nyugton, emelőleg, erőltetés nélkül!

Ezeket azonban nem a ripóti drótos gondolá, hanem Agárdi Máté köpönyeges fia, ki már akkor legátusnak járt, s prédikációkból sok efféle szép szót betanult.

Itt félbe szakasztaték az elbeszélő, mert a Poltrás bucsúzott. A szekér, melyet számára Vámos fogadott, megérkezik; s ő szorongás nélkül, könnytelen vált meg szenvedése helyétől, mint a haldokló, ki jobb létre térteben nem hágy itt egyebet kiállott nyomornál. Kevés málháit, s az utasító levélt magához véve, könnyült kebelével ült fel a szénába, nem hagyva kit sem, ki őt szánná, vagy ki után vissza-sóhajtna; s nem hagyva mit sem, mire gondolni kellene. A szekér elgördült s nyomaival eltörlődék a Poltrás emléke a pusztáról.

Távoztával meséjét folytatá a diák:

- Addig a rokkant tót marjult izmait tapodtatá fiával; a kaszások vert hada pedig maga alá csapta lucskos szűrét, s kenyerezni ült. Annyi szerepet egy színész sem játszik, mint az alföldi szűr. Míg új, egész héten szegen függ, csak vasárnap jelenve meg templom- és korcsmában, à la hős kaczagány; s életének első éve ritkán hagy más nyomot, mint vastag zsírkarikát a gallér körül, s vagy két vérfoltot, mely a leütött atyafi fejéből ráfecscsent. Másodévben ura sorsában osztozik, s fagyban téli szoba, nyáron hűsölő; otthon bonjour, úton védelem; lakzínál jelmez, szükségben zálog, s ha a turcsi izzad, lótararó. Mezei napszámon a kenyeret őrzi; ebédnél pamlag, délálomra vankos, később kuvasz szőnyeg, míg nem estenden újra a szegény legény nyakán lóg, s egy-egy lopott juhot, vagy menyecskét főd el. Később persze megunja életét, elereszti szegény fülét, neki koppad, vetkezik, rostosúl, s zsír s bú miatt összebüdösödik, egy szóval ázott-kutya szagot kap. Ilyenkor aztán szörnyű sorsra jut; mert nemcsak az őszanya önti rajta mérgét, ki a családháznál kormányt visz, hanem omnibusává lesz ama három ivadéknak, mely a patriarchalis vityillóban egymás hátán lakik. A gazdasszony őt ölti fel reggel téhen kihajtáshoz, Sári őt viszi a kalandos kútra; később iskolába megy benne az izmos első-szülött, majd Panni nyakában lóg, ha a tűzre töreket szedeget. Alkonyon ismét ő benne fejk a tehenet, s estve, midőn a patkán kiterjeszti bűzös természetét, gyermekek és macskák keresnek rajta menhelyet. Most fagyos, majd kérges, többször csatakos, de mindig piszkos állapotában végre úgy elgaluskásodik, hogy néha levet ereszt; a mint hogy, mese szerint, egyszer egy ily sors üldözte szűrben megmozdult a lelkiismeret, s föltámadt gazdája ellen; egy másik pedig a Tisza partján máig is följár halottaiból. Az ekképpen meggyalázott szűrnek aztán leszedik szíjjait, csatját, ólom-pitykéit, cziczomákul más bútorokhoz; a meghalt szűr pedig abrakos tarisznya, vagy téli lábtyű képében támad új életre, miket az őszanya a maradvány javából összevarrt. És némelyike gazdástól szellőzi ki magát az igazság fáján. Ily történelmi kettős élet után a borsó vetésben lép föl még egyszer, mint (nem ugyan vendégénekesnő, hanem) veréb-ijesztő váz, honnan aztán a puszták szélére kél, ha csak jövő nyáron egy elnyűtt laptából nem pillant elő, mint megviselt töltelék.

Azonban itt nem az a kérdés, hogy éli világát az alföldi szűr? hanem Agárdi Máté nagyon biztatá lejárt táborát, mert még a szép alkonyon mind le akará kaszaboltatni ama végtelen gurdin- és bojtorján-erdőséget, mely szénás kertjében terjengett. Az igás szekerek el-feljövénnek átszállítani a falatozott népet, mert a tanyaszállítás igen távol esék.

Fölmozdultak ülkarikáikból, s fényes kaszáikat, mint valamely ó-világi nyakfodort tüzőgetvén a szekérkasok körül, kezdtek tűz, tizenötével fölrakodni.

Az alatt a ripóti ordas teste megpihent, s szépen összepöfödött. Nyakmirigyei megpálczásodtak, mint a szíjkorbács, s inai neki meredtek, mintha bele drótozták volna. Azt hitte tapasztalatlanul, hogy az erő is hólyag, csak fúni kell. Most a többivel kezdé fölszedni maradozó tagjait, de szisszentő arczfintornák közt húzta egyik bokáját a másik után. A magyar pórok azonban tele voltak mente repostummal. Egész ozsonnánál a tóton vicceltek; s most néhány tréfás suhancz, kik közvetlenül a nagy trencsini sarkában kaszáltak, csak egymás szemébe vág. Aztán egyet sugtak; tán hogy a szófuttatásból ló- s par consequent tótfuttatás legyen; a minthogy e gyanus jelenet után tüstént előgonddal kínálták a megviselt drótost, miszerint őt lehetón kimélni kasfarba pakolják, magok a felhérczekeken s szekéroldalakon veendvén úti tartózkodást, hogy rútul járt tagjainak illő vitetése legyen. Mihelyt pedig ezen egérfogó szivességet telhetőleg szép, de mégis eléggé rút mosolylyal elfogadta, azonos-azonnal két pajkos kaszatárs toppant a kas megett, kik sürreve-forrva motoztak a két hátsó kerék közt; mit azonban nem, s csak egy kötelet lehete későbbben látni, mely a saraglyától földig lelógott.

Ez alatt társai az összedagadt tótot, fiastól, egy rakás lucskos fübe beültették, s minthogy úti készülleteik alatt a többi szekér már tova haladt, hirtelen, mint varjak a kereszten, oldalfélre kapaszkodtak föl, «hajts»-ot kacsintván a kocsisnak.

Ez a ló-mephistó hihetőleg czinkostárs vala a gyilkos-tréfában, mert úgy bordái alá szedett a csikóknak, hogy első ugrással szinte bőrükön túllettek, mintha Gomorától rugaszkodnának, hátra nem tekintve inalók a többi után. Azonban szegényeket ostoron kül egyéb is ijeszté. A szekéren t. i. tetemes hahota támadt, melynek szemdülőyesztő kitöréseiről csak azon szerencsés nézőnek lehet fogalma, ki őt-hat ázsiai parasztot, a földön nevéttében elnyúltni látott... Vajjon mit mosolyogtak?... Igenis a tótot, ki az elrohant szekér nyomán a lerántott kassal földre zuhant; s kicsinyével együtt hosszában maradt a főboglya alatt, mint perzselendő sertés a szalmában. Ama gonosz csontok t. i. egy kötéllel a kast földhöz czölöpölték, hogy annak trencsini tartalmától elnyargalhassanak; mi is a kocsis egyetértésével, mint látjuk, megtörtént.

Persze, hogy estében roncsolt teteme még jobban tönkre silányult; s csak midőn egész nemzetségét segédül híván, fölvánszorgott, midőn a csínytevő parasztok szekerét elporzani látta, s meggondolá, mikép enni nem kap, ha csak az önmodeljére termett kis körmössel kast és saraglyát a tanyáig nem gyalogoltat: csak akkor kezdé mondom füle tövét egész erőből vakarni.

Hát mégis hozzá fogtak a savanyú fuvarhoz. Mit mondjak ezen apostoli lovaglás gyalog terheiről? A rettenthetlen Weltmann, ki Turócz hegyein s a poroszlói sáron, súlyos dróttekerccsel átlóhetlen kalapján, s éhes elszántsággal czirnos vonásiban megfuttatá magát: most megtörve a sors, vagyis kaszanyél rángatási miatt, csüggedten, à la szomoru nóta, húzta faggyus fejére a szívós vesszőkast, mint valami uj kiadását a lovag-sisakoknak, melyet iszonyú állkapczáival egy fejlágyára esett fölthaláló font.

Utána a kis zabpusztító czipelte, tout sans culotte, a tagba szakadt vasas saraglyát, melyről hetykén mondaná a rakodó béres: «biz uram maga szopta az annyát.» Lánczait nyakába kapcsolta, s karját közép rostélyába öltvén, vitte mint egy rongyos paizst. Tehát sisak és vért?... az igaz, hogy e kényszeredett tótok másfelen tettek egy gyalog bakkancsost.

Ki ne ismerné Péczely eszes meséjét, melyben számárt viszen egy paraszt fiával? oly sok változatban ama füles sem részesült, mennyiben a két tót improvizált úti bútora. Most feje búbján állott tótágast az akaratos kas, majd a saraglyát ölté tarkójára, mint egy nemzeti kokárdát, vagy a kasfarban rángattatá magát enyves marku édes szülöttével, míg amaz palástul köté fel a lánczos saraglyát, vagy istenben bizó pofával kapta hóna alá, mint egy nyebeczka zahradát.⁶³

Korcsmáros úr szeretett volna nevetőtárs lenni a parasztok között, kiket a szeszélyes beszély fülig felvidített; de komoly gondja a bántó fájdalom, mogorva redőkben tartá aczait, s feszengeése gyakran elárulá, hogy szeretné már a csábító vesztét élvezni s hosszalja a betanított nő eljárását.

- Midőn a málhák természetét már-már megszokták, kezdé vagy folytatá a diák, - sőt a drót-örökös, nyikorgó trillákban kezdé örülni az útféli bő kukoriczának: egyszerre csak elő-rugaszkodik az oldalhalomról öt fehér nadrágos szabó-legény, vagyis tulajdonképen juhász-kutya, kik a tótoknak szűk nadrágot szabtak.

Beda cil twogeg kozi,⁶⁴ kiálta az exkaszás drótos, neki szeppenve; s minthogy a vitézségre úgy sem sokat adott, lecsípte hirtelen fejről a jó rakottyakast, s fiastól alakapta magát; örrostélyul állítván szájához a saraglyát. Kissé szűk lőn a négykézlábas szállás; de még is dicső menhely a kunyhótlan pusztában, mert a zöld szemü kuvaszok gorombán csattogtak hegyes agyarukkal piros ínyeikben.

Az executio egész hivatalos buzgalommal folyt a fehér-nadrágosok részéről; s míg a kutyalakzi tartott, a másfél szláv oly képeket csinált a rostélyon belől, mint falusi kántor, ha fön kezdé énekét.

Azonban a megtámadók túl kezdtek menni minden illedelmen. Szörnyen körmölték a kast, ugrálván rajta és fölötte. Dühös orral szagláltak a kas nyílásánál, faldosák a saroglya vasát, s tátott torkaikat örvestől beölték rostélyán.

Nem volt más segély; az apai szürkankót veték a saroglya ajtóhoz, de azt fél percz alatt osztályra bocsátá a bősziült legénység, növvő dühben új martalék után kapkodott. Most pisze kalapjával kezdte verni Szlupuj a kuvaszok orrát; de ötlete alig segíté félmiatyánkig, már kikapták kezéből a bűzös legyezőt. Azonban ezzel nem bánhattak oly bolondjában. A drótos kalapja egyike volt azon sajátos compositiónak, miket az idő gyúrtszörből, kalapenyv-, bőrfolt- s fejmcokból készít, mik saját nemőkben hasonlítanak a jó érett sajthoz, s mik rendesen súlyosbak ugyanannyi terjedelmű ónnál. Ezt ragadták, mondom, a farkasfogók gyilkos körmeikbe. De a kalap közönyösen daczolt minden taktikával. És a kuvaszok, mintegy ingerelve ez inertialis rendszerrel, nyugton hagyák a szekérkas száját, szemfényvesztve esvén a mardosott kalapnak.

Az alatt tompa kurjantás cziprázta át adtáival az ahhoz szokott léget, s nemsokára előtörtetett a szabadító juhász. Horgas botjáról itélve, lehetne római augur; de a bot ügyes és hatalmas, s ha vele egyszer oda húz: bizony nem lesz szükség második ütésre. Tehát kormos juhász egy pár sallangos szitkot kipitykézve, rendre utasítá adjunctusait, kik is alájok csapták gyapjas farkaikat, s körbe ülven a füstös principálist, ékesen nyaldosák szájok környékéről a vas-karmolásokat és kalapízt.

A juhász pedig ki idézé lyukából a kalaptalan tótot, s szurkos bajuszán egyet fintorítván, vicczet mondott.

⁶³ Tót népkönyv: «mennyei kert.»

⁶⁴ Na hiszen most majd kikap a bőröm.

- Drótos, ne is tagadd, borzasztó éhes vagy. Köszönd, hogy a parton hasaltam, különben megveszik ebeim rajtad a magok harminczadját. Azonban juhóm összeriadt, s ez nem megy el szárazon. Topp le a gyepre; s mivel igen pajkos, drótozd meg egyik számaramat, másképp mindjárt ugratót húzok; s e közben oly gyilkos ügyességgel forgatta fütykösét, hogy a rémült tót nem látta egyebet zúgó karikánál.

- Nye znam po uherszki, felelt módtalan alázattal Szlupuj, s én szentül is hiszem, miszerint ijedtében elfeledt magyarul.

Subás barátunk megszánta az árvahodottat. Az alkony úgy is készíté megtéríteni nyáját, s nagylelkűen tovább lódítá a szláv gyalogot, útravalót sugván jól megkent torokkal.

- ... savókerülője, elvidd a tarkódat, mert úgy bele markolok, hogy kezembe marad.

Nagykésőn aztán bevergődtek a távol tanyára. Akkorra rendén lőn a dolog; tisztán a széna-kert; kifizetve minden dolgosok, indulófélben hazafelé. Még egy országos röhögés toldá meg a tót fátumát, ezzel befejezve az esemény borzasztóbb fele.

Szekérre kerekedék a hétvégezte nép, s a lovak, mint minden szombat estve, vidámon ügettek a friss alkonyi légben, ép és józan sereget szállítva a nyugodt Debreczenbe. És míg egy-két futó csillag leejtá magát a méla pusztán, érző népdalt fuvogattak a felhércz-zörgésnél, egyszerűt s egyszerűn, melyben nem kanyargott a művelt érzelem kigyója.

Az alatt a ripóti vértanu ápolás alá véteték, mert nem volt már képes a szekért megülni. Egy kurta, köpczös czompó⁶⁵ kente meg eczettel; egy czompó mondom, kinek nevelő-intézetéből jóízű ludak s szelidhajlamú csibék kerültek, s ki, egyébiránt a tanyai környék ordinarius physicus volt.

Egyszersmind fürdőt főzött zsálya- és székfűből, egy zsacsó sós korpát vetvén a jó erős lébe, hogy szíja meg a kasza-mirigyeket. Ah minő kéj volt ez a megviselt Szlupujnak, kit bábakéz óta soha ki nem mostak.

Így aztán szalmaágyat kapott egy szederfa alatt, s pánszláv uraságot álmodék éhes gyomorral. Elmondhatnám még a sors utósó szeszélyeit; elmondhatnám, mint nyalták éji háltában tanyai kuvaszok; mint fűrt almot feje alá a majoros konyha-malacza, s mily riadókat rikkantott fölötte a szederfáni pujka-kakas; de ki fogná egy otromba kornyadozónak minden symptomáit naplóz- vagy inkább éjlőzni?

Másnap előnté Hortobágyot az arany reggel. Millió vad szárnyas terjedt el röptében, egyed-árúzza a pusztai lég ösbirtokát; s víz- és földpárák áttetsző ezüstje remegve folyt el a síkságon, méhében érlelve a gazdag délibáb műkiállításait.

De mit érdeklé mindez ordas pánszlávunkat, ki álom s fölocsudás után úgy kiéhezett, mint egy tavalyi verem? Ugyanazért nem is soká hivatá magát, hanem úttársul szegődék a majoroshoz, ki egy fakó talyigán⁶⁶ éppen beszamarolt.

Máté úr pártfogó mosolylyal köszönté; kiadatván rögtön két tekercs drótját, a pitykés szere-dást, rézfokost s többi úti járulékit, mik országos hivatalához tartoztak, s miknek kasza-felvé-telkor letét őrévé lőn.

⁶⁵ Bába-segédnő.

⁶⁶ A vasatlan szekér mondatik fakónak.

Agárdiné asszonyom pedig a konyhába intett, hogy minél előbb hadd álljon ki a jutalom-ebéd; a minthogy az félóra alatt tálalható állapotba lőn, s egy talpra állt hordó fenekén azonnal meg is jelent gyönyörű piros fejtős abroszon a jó puffadt debreczeni czipó, két csillagos nyelű kés, ugyanannyi ragyogó bádög-kanál s egy abálló tál tejes puliszka.

Szlupuj mohón dőlt a tejözönnek, s oly vetélkedő iparral hörbölte azt, hogy nemcsak kanalát félthetné az elnyeléstől, hanem lenszinű magzata, ki félénken nyujtogatá pipaszár karját a tálba, csak itt-ott kapott az édes eleségből.

A hordó mellé egy kurta kölyök jött szájatatóba, egyik azokból, kiknek, ha ruhátlanul látjuk, a has teszi háromnegyed részét. Szájok körül megátalkodott pizsokudvar ül, mely rendesen ott telel, s ennivalót látva, nincs oly időpont, hogy ne kérjenek. E megjelenő példány a majoros surculusa volt, ki abban különbözteté meg magát társaitól, hogy nem szokott kérni, hanem csak hozzá nyúlt, ha mit megkivánt, lett legyen az bár ki kezében. Szlupujnál is úgy tőn, s minden előszó nélkül kimarkolt a tálból egy darab puliszkát, de azt azonnal martalékul ejtő egy kíváncsi ebnek, mert Szlupuj e természetes vakmerényeért csillagos késével úgy körmére húzott, hogy mialatt amaz bögéssel készen lőn, nyugton kiüríthetné a borzasztó tálat.

Tehát panszlávunk koppadt bajusza alá hanyta e goromba quantumot. Utána egy karé puha czipót falatozék fel, mely is az édes tejben annyira feldagadt, hogy gyomra azonnal szörnyen félre állt. Ez rövid étszünet műve lőn; s ekkor hozának friss tepertővel mazsolázott galuskát, melynek rétegei közül fehér patyolatul pislogott ki a tejfeles turó.

Szlupujnak mindig gyöngé oldala volt a galuska; s most oly embertelenül megverte vele horpaszát, hogy az ősz pusztit nyakig fel kellett gombolnia. Azonban már itt fia is torkig osztozék a dicsőségben, s módtalan nyakalása miatt úgy tele lőn, hogy szeme kidülledt, mintha klarinétot fúna.

A drótos nem is álmodék többről. A kétféle éték teljesen betölté asztali fogalmát; s szemeszája elhült, midőn a hordó fenekén egy tál hatalmas töltött káposzta jelent meg, dicső körbe rakott kolbász-szeletekkel, prémezve dagadóval, s szép sertés-sorjával. Ah, mért nem kölcsönözhetett gyomrot egy bagdádi tevétől? vagy miért nem idézheté fel ama pusztító éhséget, mely rendesen vele utazék? De hiába! oly telve volt már, mint a felfútt duda; s legjobb akarattal sem tudott öt-hat tölteléknél többet eltemetni; a közben is keserűen könnyezvén az erőltetés miatt. Azonban, hogy ha ő nem, a kis szurtos paraszt legalább boldog lehessen, egy-egy töltött káposztát nyomott a fattyú két markába, kit a tejes táltól oly pogányul elvert.

Az alig bolygatott tál elviteték, s most jöve a dráma legszebb felvonása, egy pirosan sült pulyka-növendék. Alatta illatosan úszott a szent nedű, melyről Szlupuj ünnepnapon olykor nagyot álmodék; s a porhanyó pecsenye egész büverejét gyakorlá a nyeldeső szemekben. Ah! Mily ellenállhatlanul kínálta magát a gőzölgő kakas! Hova legyen, lehetetlen volt csak egy czombbal is megpróbálkoznia. Még is neki esék a kísértő martaléknak mint egy Bruhopesz.⁶⁷

Hiába; lehetetlen lőn minden további erőszakoskodás. Tehát neki dőlt az illatos tálnak, s orrát nyitá meg a boldogító pára előtt, hogy egyik érzéke legalább élvezze e hallatlan karácsonyt.

Ily helyzetben lepte meg az éj, mi alatt szenvedéssé lőn a létezés, mert sem ülni, sem állni, sem feküdni nem tudott a megrakott has miatt.

⁶⁷ Tót népkifejezés: haskutya.

Másnap, midőn szólani tudott, hálás könyűt törle pillátlan szeméből, s dicsérve Agárdiné asszony bőkezűségét, csak egy keserű észrevételben kívánta jó útra vezetni: hogy máskor: javat tálalna előre, mert most nye zna na stol davacz.⁶⁸

A bevégzett mesére üdvözlő áldomást ittak a diákért, ki oly módosan elvégzé mondókáját; a ház gazdája pedig, ki már veszélyt kezde gyanítani a próbatét hosszú nyújtásában, izgatva, ingerülten hagyá el az ivót, hogy elsettenkedjék meglesni, minő renden van szénája.

⁶⁸ Nem tud tálalni.

XXII.

(Urfias tréfa.)

Míg a pusztai vacsorát egészséges kedv fűszerezé, tört kebellet ült kijelelt helyén a szenvedő hölgy. Mellékajtón át ereszte teremébe világot, s a közép fal árnyában üle, hogy könnyűit ne lássa Lajos, ha jöend. Feje támaszúl vevé fél kezét, arczán elöntve bú és szöghaja, merült szeméről egy ponton szegül a sugár, s a bú sós gyöngye ajkáig gördül. Bágyadt alakján elfogyott erő, s meze nem moccan, mint a halotté: így véshetné ki a bánat szobrát. Lelke tévelyeg sorsa után; s mi a multak temetőjén támad, fel-feltör a sohaj.

Egyenkint végig ment nősélte eseményein, miken szive megtöredezik s mint annyi sebhely vérzett minden emlék. Irtózva látá át, miként tétetik, mint egy darab butor, lelketlen árúvá a férjhezmenő leány, ez érdekűző korszak rendszerében; mily könnyelmű közönynyel adja át a hölgy független életét a férj világába, kit nem szeret, kitől vissza borzad; mint zárja át magát a virágos térről egy hideg vár örök kőfalába, mint téved a pusztá tengerre, melynek sivatagján tört hajóval nincsen menekvés. Ő nem tartozék azon hölgyek közé, kiknek sorsot adni nem lehet, kik azt magok teremtik és védik; kiknél az értelem hideg súlya fekszik a szíven s mint nehéz sírkő, lenyomja öröm és fájdalom emelkedő fejét; kiknél kedély és érzelem kiszárad és meghal, megkopárodik, mint a kötötök. Ő a törhető nők egyike volt, kiket a gondviselet tünni, szenvedni hitt, hogy próbára tegye, mielőtt belőlük megtisztult angyalt képezend. Nem is volt oly hiú, hogy természetlen kebelt, durva hőserőt szenvedlegjen, hogy szégyelje gyöngéd női alkotását, miszerint sírni és érezni tud. Ő megvallá magának, hogy szive törődik s reménye fogy; hervad s boldogtalan, mert jobb szerencsét igényle egykor. S mind ezért mi a díj? Ő, a földéből kivett, elfalazott növény, lelketlen férjnek nyitja el virágát s mégis jutalmul hullatag életét erőszak éri; a börtön rekedt melegéhez hideg dér fékezik, gyanú és féltés fanyar, hervasztó dere. Azért, mihelyt fagyos légkörét Lajos lángoló szenvedélye hevíteni kezdé, szűz erénynyel bár, melegülni kezdé a dermeteg kebel. Az édes eszmék, remegő szavak, kimélő, előzékeny lágság örömittassá tevék őt. Ki mind ezt nem ismeré, ki elhanyagolva, úr és szolga közt élve, bensőleg sem szeretett, sem szeretették: azt hívé, mind az új dolog s érte fedezteték fel. Gyakrabban emlékezék a gyűlölt múltra, hitesszarnokára s mit tőle vőn, a hosszú szenvedésre. Arra nem is gondolt, hogy Lajos csalárd vagy könnyelmű lehetne; annak hitte, kinek kívánta, kinek a közvélemény tartá; szegény nem tudá: a közvélemény hányszor és mennyire szokott csalódni. Női keblében születve volt a szerelem magva, eleme; de a férfiak, kikkel eddig érintkezék, nem tudák azt csirába hozni, megérlelni. Atyjánál érdek és nyomtatás uralkodott, férjénél szigeteltség és függés unalmát hordozá; az átköltözésben csak fogháza változék s e folytonos nyomor súlya alatt titkos remény, biztató sejtés lappangott szívében, hogy mindez egykor átalakuland; hogy jó idő, mely megszabadítja, melyben szeret, szeretve lesz s szívet annak adandja, kiét egészen bírja. És habár e boldog változást, messze, határzatlan formában várta; bárha azt, tán a férj halála, vagy isten intező keze után számítá, bárha Lajosban nem a remélt megváltót vélte feltalálni, mégis a meddő életkör vigaszául tartá őt s ragaszkodék hozzá az ártatlan öröm s kedvtöltés ösztönszerű vágyával. Hogy is ne? Ki közelíté őt meg eddig oly nyílt szív s őszinte kedélylyel? Ki szereté oly gyöngéden, minden érdek nélkül? Ki volt körülé oly sima, hajlékony, gondűző és elmés, minőt csak könyvekben olvasott? Ki ismerteté meg vele női önbecsét, lemondó fenségét, egyéni értékét? Becsülte őt, csatlakozék hozzá. De a rokonszenv nem csapongott túl. Ő szerény maradt, eszély és illem és női tapintat védkorláti között, miken csak túlbuták s túlműveltek törnek át könnyelműn. Őt erénye őrzé. Más nőt talán gyávaság, félelem, az átlátó, gyanus, bosszúálló férj fenytő hatalma tartott volna vissza, vagy az alig nemesb ösztön, kedvesét a vetély kétes viszálytól elvonni: de őt a szűzkebel ihletett szentsége, erkölcsi fenség s kötelességérzet óvta meg. Nem

is tévedt volna soha nyugtát, önérzetét lázas szenvedély játékaul vetni, csak élvezni akarta az enyhét, mit a végzet nyújt; világolni hagyni a sugárt, mely börtönét áttöré. S most e jósfény is kiveszszén sötét látköréből, mint végső jó gondolat a megromlott szívben? S mi több, ő van betanítva, lealázva mint gép a másodrangu szerepre, megpirítani, kitiltni vigasztaló barátját, ki őt nem sérté, nem ostromlá, sőt erkölcs és kitűrés tiszta színeiben közelíté meg. Most ő kénytelen szégyenét elárulni, gyalázatáról vallomást tenni, miszerint ő oly hölgy, kit féltetni kell, ki veszély nélkül társas érintkezésben nem élhet s ki oly gyáva, oly erénytelen, hogy nem képes férjét e balhitből kiragadni, elismerő becsülésre kényszeríteni s vesztett tekintélyét vissza idézni. Ily gondok üldözik a hallgatag könnyezőt. Mily csodás viszonya az álarczos élet erkölcsi érintkezéseinek. A férj becsstelennek tartja hű és erényes hitvesét; a nő jó szellemének véli a becsstelen csábítót. Hány ily tévedés szövi, fonja át az emberi nemzet beteg szervezését. A példa kicsiny, de útmutató, s hasonlatában rejti a nagyobb és legnagyobb világviszonyok természetét, hibás törvényeit. És ennek oka a mohó önzés. Az érdek fogulttá tesz s kizár minden észlelő szemlét. Az uzsorás fanatismusba jó pénzeért, a politikus elvfőnökeért, a hitfelekezet papjaért. Nem vizsgál senki szívet, jellemet, az egyén bensejét, a mozgató ösztönt, csak rohan s áldozat lesz. A disznóhízalás több figyelmet bír emberektől, mint az egybekötöttések külön viszonyai: azért az egymásra születő nemzedék elébb csalódni, aztán csálni fog, végnapig; mint csalódott és csalt mult ezredeiben.

A néma helyzet hosszan tartja már. A hamvas gyertya gyéren világított zöld selyem ernyője mellett; az árnyvonal kétfelé osztja a szenvedő szobrot, zöld világban hagyva a redős, fehér mezét, míg keblét s szép fejét homály borítja. Lajos halkan nyitá be az ajtót s könnyű, nesztelen léptekkel vonult az elmerült hölgyhöz. Sígni látta őt s a hiúság magának számító keserű könnyűit. E nő szeret, e nő imád engem, gondolá magában, ki megvetve veszélyt és akadályt, lábaihoz sietek, hogy boldoggá tegyem, bűne s egyezése ellen. Halkan, észrevétlenül a pamlagra mellé ereszkedék, fél vállát gyöngén átölelé s nem adva tért, időt tájékozásra, megelőzve szót, kérdést, félelmet, határozott hanggal, merészen, de meleg bensőséggel mondá: «Éltem fele, te sírsz!... eltörlöm könnyeid.»

A nő felrettent fájdalmas álmaiból. Félelem kapá meg s bámulat a bátor önhittségen, miszerint jog nélkül te-nek szólíttatik; de a bántó modor s meglepő roham mellett sem tagadhatá, mily különös, mily sajátságos hatás az, karjában lenni annak, kiről néhány percz előtt annyi szépet, annyi elragadót gondolt. Mielőtt szót, vagy csak gondolatot találna, Lajos folytatá:

- Ne tagadd; én tudom, te szeretsz engemet. Sírsz rettegésből, hogy elveszítsz. Ne félj, tied vagyok; isten sem választ el. Ne szólj, ne panaszkodjál; mindent tudok, mi téged érdekel; lehetnék-e oly könnyelmű, hogy azt ne tudjam? Férjed félt, üldöz s lelkedet vérzi. Lehet-e másként? Én, ha ő vagyok, szinte azt teszem. De őt kicsinysége sujtja. Mondjon le rólad. Férjed s még sem bír; vagy bír s nem érdemel; vagy férjed és bír s szívedet nem képes megnyerni. Mily gyáva s nyomorú! Helyében lemondanék rólad. Mondj le te róla, légy enyim, éltem neked adom.

A nő fokanként jobban szorongott. Csak töredékesen értelmezé a lángoló szavakat. E láz, e merész megtámadás, e forró szenvedély, a hasonló egyének egész faja, ismeretlen volt előtte... Sőt nem is érté, mi lappang végkép e merény alatt; nem érté, hogy attól, kit oly nemesnek hisz, félreértve, megalázva van; még most csak a vád, a bántalom sérté, melylyel férje illetetik. Vállát kifejté az ölelő karból s töredeztve mondá: «Ön rosszul értesítették. Férjem nem üldöz, lelkeket nem vérzi s én nem adok jogot önnek ilyesmit hinni. Szeretem, szeretni akarom őt s megtiltok minden rágalmat, mely irántai becsülésemet érdekli.»

Lajos nem várta ugyan ez éber, erélyes örködést, de nem tartozék azon könnyű csatázók közé, kik magukat zavarni engedik. Gyakorlata, készsége, jártas esze, nyelve annyi erőt, annyi hitetési hatalmat kölcsönze szavainak s oly sokszor tapasztalá annak sikerét, hogy mitsem

kétkedék szerencséje felől, habár ideje rövid s alkalma veszélyes. Bizott abban, hogy ez egyszerű, természetes nő nem tudja azt, miként az érez legkevésbé, ki szerelméről ékesen s szenvedélylyel szól. Bizott abban, hogy ő hinni fog az ál-kitörésnek, mely mindent feltesz, mindent kockáztat s egyaránt kész önáldozatra vagy nevetséges lenni. Tudta azt, hogy nőknél mindent remélhet, ki dultságát, örülségét kész a világgal utcán s közhelyeken láttatni. Hitte, hogy a tapasztalatlan hölgy megijed lángoló rögtönzésein s a szóvirág és kifejezések, a szín- és reményvesztett arc s törődött szemek martaléka lesz, ha tán most nem, máskor. De volt jellemének más oldala is, melyre támaszkodék. Hasonlita az eladó ügyvédhez, ki vitatása közben maga is elhiszi a csalárdságot, mely mellett harcol. Sokszor megesék, hogy ragyogó szavai közben érezni kezdett; önmagát hiteté; ha csábított, végre szerelmes lőn, s míg szenvedélye zajlott, válhatlan volt. Hát ha ez történik most is? úgy a viszony nem leend rövid kalanddá s a hírvesztett nőnek szerencséje lesz becsületeért néhány hónapi botrányos élvben osztozni. És ez nem elég indok-e, gondolá magában, hogy magát oda vesse, bírni engedje? különben is ha keblében szilaj vágyat érze, nem a növelő alkalmat kerülé, hanem esztét száműzte, mely az eredményt megfontolandá. Nem volt önura sem a kelő láz kiirtásában, sem tovább éltetni a hamvadó vonzalmat. Ily lelkiületnél könnyen megfogható, hogy idő s alkalom szűkében is elszánt és merész; s legkétesebb esetben kockát vetni kész. És azért, a nélkül, hogy a nő szavain, visszatorklásán legkevésbé megütköznék, minden eredményre készen, hullámozó szenvedélylyel közbevág:

- Mit? te szereted, szeretni akarod férjedet? azon durva, szigorú porkolábot, kinek irgalma nincs, kinek lánczain elhervadtál? Szegény, kedves gyermek! mily rabnővé sujta az erőszak, hogy távolában sem mersz valót mondani zsarnokod ellen! Mert te nem szereted őt. Oh szívem édes gondja, engem nem csalsz meg. Elöttem, kinek vágya, reménye vagy, ki lelkével környez, gondolataival kísér, nyomod követi, könnyűid számlálja: nem rejtheted sorsod titkait. Én lelkemmel nézlek, nem a szem csalódó világán; én nem az idegen nőt látom, ki a tömeg közt megtörve, halványan jár: hanem eszem, eszméim úrnőjét, ki fájdalommat magával hordja; én nem jövevény vagyok, ki futólag arcodra tekint s azt mondja: e nő beteg vagy rosszul aludt; hanem kebled rokona, ki búdat osztja, veled szenved, gyötrődik és meghal. Igen, igen, nemes angyalom! te únod, utálod férjedet. Hogy is ne? oly szép, oly ifjú, alig kikelve a gyermekévből s már annyit kelle túrnod. Oh! nagynak kell lenni a díjnak, mely érdemmeddel felér s ennyi rejtett kint kiegyenlít! Légy bátor, légy enyim; megadom sorsodat, melylyel az ég adós. Oh akkor nem léssz beteg, nem léssz szenvedő. Elfuvom kebledtől a halál szelét, feloldom zárait, szétoszlatom fagyát; s feltámadand a meggémberült szív, mely szeretni születék. Ölem lesz oltalmad, léhlem éltetend, eszem vezérel s karom emelend minden tövis fölé. Ha alszol, virasztalak; ha álmod vész, átenyelgem az éjt; ha borongasz, kedélyem vidít; ha bánat ér, vigaszod leszek; s ha veszély környez, örködöm. Meggazdagítom emléked, reményeidet virágba borítom, vágyad betöltöm, gondolatod kitalálom s ha istened bánt, imádkozni fogok. Eget adok a földön s megdicsőítlek a halálban. Szeretni fogsz s áldani lánczodat... Lásd, ha nem jövök, ha sorsom intő keze nem hí: el kell vala hervadnod, meghalnod, mielőtt éltél, mielőtt szerettél volna, mielőtt a boldogítást, mit isten szerepedben elrendelt, osztád, éreztetéd. De annak nem szabad lőn úgy történnie. Ime eljövék, kit a végzet számodra kijelelt. Te vagy az angyal, kit megálmodám; a tisztaság, melyhez fohászom kelt; a világos árny, mit sejtésim mutattak. Férjedül valék rendelve. Én késtem, az igaz; de minket az örökkévaló rendelt egymásnak s emberi törvény nem rendelkezhetik felettünk. Te az én nőm vagy, nem férjedé. Mi egy egésznek töredéki vagyunk, kiknek a teremtésben egyesülniök kell. Úgy-e érzed, életem fele, e rokonságot? úgy-e vártál, mielőtt léteimet tudtad? úgy-e, úgy tetszett első találkozásunknál, mintha már rég ismerősök volnánk? Minket nem vakeset hoz össze; nem érdek, nem szeszély, nem földi cél. Mi egy fensőbb erő rabszolgái vagyunk, melynek hatalom szavára egyesülnünk kell. Azért vesd meg az emberi formák korlátait; törd fel a nőséleti únt igát; szabadítsd ki magad a halandó eskü békóiból s légy enyim, kinek a

végzet minden idők előtt eljegyzett... Feltaláltalak, tőled a halál sem szakaszt el. S hév szavai közben körül fűzé, körül kigyózá karjaival az aléló hölgyet, kinek égő keble védelem nélkül remegett.

Lajos maga magát ragadá a szenvedély zuhatagába. Szava, eszméje, gondolata egymást költé, szilajítá; a helyzet és akadály ingerlé vágyát, készte hiúságát s kedélyében már gyújtogatni kezdé ama fanatismusi lángot, mely aztán mindent vakon, daczolva, korlát nélkül űz és követel. Jól tudta, hogy ő a hölgy zárkózott keblében kedvezőleg rejlik; tudta, hogy oly hervadó élethez kell vigasztaló eszme, kell szent kép, melyhez hagyottságában forduljon; s tudta azt is: e kép a nő társatlan szigeteltségében kivüle más nem lehet. Hitte továbbá, miként asszonyi szívnek, a gyöngéd szó, lángoló érzet s csüggedő szerelem esengő hangja, legkényesb s veszélyesb helyzetben is, kedves áldozat; tudta, hogy a nyilatkozó eszmék mysticismusa mélyen hat: a multat s jövőndőt, halált s feltámadást, a végzet és akarat erejét egybe olvasztó csapongás s érthetlen szőrejtély izgat, szédít és elragad, s azért bátran, lemondó gondolat nélkül törekvék a sikert erőltetni. A szegény nő erény és kényszer harczeitól dúlva, a férj és üdvvesztés rettegései közt, indulat s lemondás küzdő háborában, mint vadgalamb, mely tört szárnyakkal vergődik a vadász kezében, szabadkozék a rángó karokból; s kerülé a csábajk fullasztó csókjait, mely tüzeit a kárhozattól kölcsönzé. Végre erőt kapva keblétől némileg távol tartani, esdő, boszus, rettegő hangon és szemekkel, fáradtan tördelé:

- Az örök irgalomért, szánjon meg s hagyjon el, ön könyörtelen szív. Megismerteti a kint, a száműzetést, melyből menekvés nincs... Miért mutat eget, ha bele nem vihet? Bűnömön át kellend oda belépnem s lehetnék-e tiszta mennyben, ha vétkeztem? s lehetnék-e boldog tiszta-ság nélkül?... Hagyjon sorsomra, engedjen veszni; végzetem rendelé, én el birom viselni... Gyenge nő vagyok, nem akarom magam az isteni kéz fölé emelni.

Ereje fogyott, karjai csuklottak, nem bírta tovább távolítani a dobogó kebelt s reá rogyott könnyűs arczaival.

- Ne mondd, ne mondd, folytatá Szalárdy, hogy e vad törvényt isten irta rád. Emberi kezek nyüge az, minek a szabadító sors ujjá alatt foszlania kell. Mi a földi törékeny kötés, a szív örök egysége mellett? Ne vedd el üdvömet, mit az örökkévalóság nekem szánt; ne csald meg jövődet, melynek kirablása szentségtörés lesz... Lásd, én reád vártam; csak azért éltem, hogy téged keresselek. Sokszor, ha nyugtomat vizsály forgatá fel; ha igaz ügyemben álnok önzők győztek; lelkemen mardosó emberfog-nyom vérzett s életundorral nyúlt kezem halál után: megjelent a ködkép titkos álmaimban, mely üdvömet jóslá s küzdterén marasztott. És most, midőn birom a váltáság zálogát; midőn feltaláltam, ki sorsomat adja: megváljak-e gyáván, hogy sejtelveimmel végképp elveszítsem? Nem... inkább bevégzem a célvesztett futást; a szív, mely érted él, kebleden török meg! vérem melegében olvadjon fel jeged; ... isten vedd lelkemet... meggyilkolom magam.

A nő felrettent s alélt erében megfeszíté a végerőt. Ah, mint szánom önt, rebegé alig érthetőn... Szánjon engemet! Oh én nem... nem boldogíthatom. Erkölcsöm tilt s inkább halál, mint gyalázat!... hah, kiméljen; ha vére rám feccsen, megőrülök; s akart sikoltani, de rettegés kapá meg, hogy férje betör, a cseléd összetódul s örök botrány bélyegzendí házát, életét. Szegény jó lélek, végetlenül szánta az érdemetlent. Azt hívé, hogy az név nélkül szenved, hogy a szó mind igaz, hogy az először van mondva s a tör hegye oly közel áll a szívhez, mint nyelve a halál nevéhez.

Lajos, ki minden hölgyet, ha nem rossz, de legalább meggyőzhetőnek hitt, engedésnek vélte az erőtlenséget; áldozatát fogyó küzdelmében hévvel ölelte keblére. Csókjai a gyöngyöző homlokon égtek, ajka szívta a fáradt léhlt s szíve a győzelem előérzetében dobogott. A nő kétségbeesve látá közeledni a végveszélyt; bontakozni akart a kar gyűrűiből, de nem birt. Uram, ön vétkes! mondá élesen, mennyire erejétől kitelt. Ne kényszerítsen, hogy alávalónak

tartsam. Ne kényszerítsen, hogy sikoltással idézzek segínyt s boldogtalanná tegyem férjemet, bélyegzetté önt, öngyilkossá magamat. Tudja ön: férjem féltő és gyanus; haragja bős, kegyelmet nem ismer. Ön, maga is áldozat lehet, de én mindenesetre. Ha férjem belép, ha e helyzet tanúszemek tárgyává válik: megölöm magam. Nekem semmim, csak jó hírem; s ha ez veszve lesz, meg fogok halni. Multam örömtelen, jövőm remény nélkül! gyermekem nincs, csak a becsület köt éltemhez. Ha ezt elrabolja ön, nem lesz, mihez menekülnöm rejtett könnyeim, titkos kínaim közt... Szánjon meg... hagyjon el engem, hagyja el házamat. Áldó emlékem felkeresendi önt s ha elmém vigaszúl valakit választ, kit titkos gondolatban szeretni tudjak, ön jutand eszembe... De e vihartól szabadítson meg... Hah!... zajt hallok... férjem jó.

- Hadd jöjjön, közbevág Lajos merészen. Te elveszed tőlem a boldogság perczét; én elveszem életét, mert elvette tőlem, mit a sors rendelt, tégedet... Csak hadd jöjjön, hatalmában van megölnie, de szívébe kigyó költözik, mert meg fog győződni, hogy nem bír téged, a bitorlott paradicsomot... Ne félj, oltalmazlak. Szárnyaim védnek az ölyv csapása ellen. Elragadlak erőszakja alul s a földi törvények kezéből.

Mindez folytatása a nem, vagy félig érzett szóknak, miket bátran, meglepetés félelme nélkül volt ideje beszélni, mert bejöttekor az ajtózárt rátolá s a zaj, mit a nő rettegésiben hallani vélt, nem vala igaz. Attól sem tarta, hogy ólálkodó nesztelen léptekkel közelítse meg valaki az ajtót, mert a férj cselét, szándokát meg sem álmodá. Úgy számítá, hogy ha közelednek, ideje lesz felnyitni s fedező arcot és helyzetet venniök. Legrosszabb esetre az ajtó zárva volt, mely legfeljebb gyanút rejthet el, de biztos tanukat szerezni nem hagy; és a szerencsétlen hölgy kénytelen leend önbecsületeért be nem vádlani, sőt gyanútól menteni.

Közelebbi szavai alatt megtörve, aléltn, eszmélet nélkül dőlt a nő fél könyéken. Küzdelem, rettegés, ostrom és kebelzaj, a tolongó szenvedély lázas eszméi, a lángoló roham s erőltetés, melylyel Lajos oly szokatlanul támadá, kifárasztá gyenge idegét. A rendülés igen erős volt ily gyenge épületnek s leroskadtt rázkódásai alatt. Ott fekvék a védtelen áldozat nem hallva a lázas hazugságot, nem érezve a szédítő hevet, mely a csábító csókján s ölelő kitöréseiben ereit keresztül lángoló. A csomós gyertyahamvan gyér láng lobogott s a zöld fény remegve futkosott a megtört martalékon, mintha félténé őt vagy segínyt keresne. Lajos csak az utóbbi szónoklat után vette észre helyzetét s balul magyarázta az ájulást. Ő, ki annyiszor csalt s talán csalódott is, ki annyi és oly változatos jegyeit látta a színlelésnek; ki könnyelműek közt tanult nőjellemet: nem vőn más mértéket az erénynagysághoz, mint minő szűk keblében elfért. Úgy vélte, hogy az nem más, mint tettetett ideggörccs, szemérmes álarcz, mely alatt a meghajolt nőerény gyöngéden hódol. Rettegése férjétől ered, okoskodék ördögi kéjjel. Az ellenszegülés csak próbaköve bátor szerelmemnek s az öngyilkolási vonatkozás biztosító pecsét, hogy titkait megőrizzem. A harczot megvívtam, a zsákmány enyim. Lehetne-e másként? állhatna-e ellent? nem mondá-e, hogy végtelenül szán? hogy nem boldogithat? Miért ne egy perczig? hiszen futó boldogságot egy darab kő is adhat. Ha ha ha! Legyőzve van s most szédülten nyújtja az üdvöt, mit elimádkozám. Mily szép, mily félénk, mégis mily könnyelmű! oh hogy a nőerény oly hullatag gyümölcs; rázó vihar sem kell, a hizelgő szellet lefúja azt!

E gondolatfüzér egy percz alatt suhant át agyán. Szíve hangosan vert, erei gyúlongtak, s megragadva az ördögi alkalmat, ölébe karolá az árva áldozatot, kinek bomlott haja vállán habokat vert s türődött hóhalma kibontakozék feldúlt csipkéiből.

E pillanatban fényernyőjére szakadt a csomolygós gyertyahamv s lángba borítá a száraz tafotát. Egyszerre lobogó világ tölté be a mellékszobát s elrémité a csábítót. Kapkodva akará pamlagra vetni fáradt martalékát, míg eloltandja a tüzet, mit a szoba belsejében vélt terjengni, de zavarában súlyegyent téveszte s elejté szegényt. A rázkódás a nőt eszméletre hozá, borzadtan látta helyzetét s a tüzet. Mielőtt tájékozná magát, önkénytelenül sikoltott s e durva

erőszak alatt szakadt be az ajtó, melynek küszöbén vérhagyott arczczal, égő szemekkel állt a bosszuálló férj.

- Ugyan úgy-e? kezdé az összerettent nőhöz fagyfaló gúnynyal, melynek hideg fergetegében a mély harag gyújtó gyeheennája égett. Te idegen bűnbe, kéjbe fulsz, míg miattad lelkem gyötrődik. Szépen érdemled a becsületes kontyot, de lenyírom azt, hogyha utcát sepersz, rád ismerjen a nép: ki voltál. Jertek, cselédek! leányok, férfiak! nézzétek arczul a vétken kapott kéjnőt, ki megcsalt engem, titeket, egész világot, magát az istent. Tehát csakugyan igaz volt, mit gyaníték, hittem, világosan láttam. Hogy is csalódhatnám én? hogy csalódhatnék, ki a tettetés tekergő utait ismeri?... készülj szép kigyó, még ma kiűzlek a paradicsomból. A jó és gonosz tudásának gyümölcse megérett, nincs többé mit leszakasztanod, szerepednek vége. Kiűzlek házamból, mint a betegből Krisztus az ördögöt. De mielőtt az lenne, meggyalázva légy! Te nem kiméltél engem, megcsaltál, midőn hitemet adtam, megcsaltál, midőn hitedet adtad, hogy a csábítót kitiltod s megszabadulsz... Most én sem kiméllek... Adjatok ollót, hadd vágjam el haját s vigyétek el megmutatni őt a városi népnek.

A nő sorsa elviselhetetlen lőn. A cselédek összefutottak, nézve az iszonyatos drámát, mely történik és foly. Zaj és tolongás nőttön nőtt, a férj hangos kitörése az állásból is előidézte a szálló utasokat. A hölgy kétségbeesetten látta a jövőt. Ily iszonyú félreértés miatt kell megbecsületlenül. Ma még az udvar a botrány színhelye, holnap már százfélé viszik gyalázatát a hírnökök. Ezer száj, ezer társaság beszélend szégyenéről s egy hang sem, mely védné, mely a valót tudná. Mentsége nem volt. A csábító hosszan késett nála s a férjnek zárt ajtón kelle hozzá betörnie, hogy kétes, áruló helyzetben találja. Rémülten látá magán a gyanú okát, bélyegét, vádjeleit. Látá haját zilálva, ruháit törötten, magát szétszórva. Érzé arczán a lángoló foltot, érzé remegő üterét, szíve dobbanásit; mindannyi félremagyarázhatlan bűnjelt, mit a férj féltése előtt kimenteni soha nem lehet. Reszketve gondolt Lajos jellemére. Titkos, gyanakodó félelem ragadta meg: nem élt-e vissza öntudatlan ájultságával? nem rabolta-e meg? nem adott-e okot, alapot a büntető férj igaz bosszújának? Arczát kezébe rejté s hajával fedte el a szemérmes kebel feloldott titkait. S a kétség zavarja, a benső hábor és tolult érzelmek örvongó ostromi között, nem volt semmi ör, semmi védbajnok, vagy menedék. Maga a csábító, ki nyugalma vihart, jellemére homályt vont, ki a botrány és veszély jelenlétét előidézte: most gyáván, lovagiatlanul, vagy rosszlelkűen hallgatott, túrva, folyni hagyva a tipró bántalmakat, miket miatta ártatlanul szenved. Hideglelős borzongás futkosott idegén, feje kábult a tóduló vértől, a föld égett alatta, közel volt, hogy veszítse a tájékozó öntudatot, hogy esze, elméje bomlani kezdjen.

- Ne hadd magad álszíntől vakítani, légy ura bosszúdnak, figyelj az észre, mondá férjének, lábaihoz rogyva könyörgő szemekkel. Te tévedsz s vétkezel az ég s magad ellen. Késő lesz a bánat, ha már veszve léssz. Nyelvem akadoz, keblem reszket, mert félek haragodtól: szemem földre süllyed, s szívem árulón ver, mert megtör a gyalázat, de hidd el, tiszta és hű vagyok s te kegyetlen bíró! Igaztalanul bánsz... Boldog úgy sem voltam, legalább hagyd meg becsületed, vagy ölj meg, hogy ne legyek kénytelen azt magam végezni... Nem emlékszel, kőszív, mint lemondtam éretted vágyaimról, mint meghaltam egész világnak, hogy éretted éljek? Mint uraltam parancsidat? Szerettelek szeszélyeidben, rabnő valék haragod között s őrzém éjedet, ha beteg valál? Ki ennyit tud tenni, lehet-e hitszegő? Szánj meg, oh légy igaz s ne add magad a hirtelen bosszú kezébe, mely törvény kezébe ad...

- Ha ha! Még fenyeget, - közbe vág a férj ingerült haraggal. - Ha tudnád, mint illik szádba a fenýíték, mint a gyilkos vérengző kezébe az imakönyv!?... Kiméllek, mint te is kimélted uradat, - után veté könyörtelen gúnynyal s elrugá magától térdelő nejét.

A hölgy elsápadt. Felugrott alázó fekvéből, rángatag ajkát félig beharapta, szemöldjeit redők vonták össze s szeme mély gondolattal szegült a földre, mint midőn a kétség nagyot határoz.

Aztán, mintha kész lenne a tervvel, fenségesen hordá körül emelt arczait, mikén az önérzet királyi tekintélye éledt. Még egy lázadó megvetést fejezett ki a hideg csábítón, aztán keresztültört az ajtóban szájongó tömeg s a sötét folyosón eltűnénk, mielőtt valaki vissza tarthatná őt.

- Csak fuss, kiáltá dühödten utána a férj, majd megtalállak én. Bosszúm elől Jeruzsálem kapui sem fedezhetnek el. És ön, aljas bitor, fordult Lajoshoz nővé haraggal, ki tolvajúton lappang és lopózik be a békés ház nyugalma felverni, becsületét elorzani, nem roskad-e össze szégyensúly alatt tekintetem előtt? Ön visszaél szerepével, eszközeivel, miket a sors és születés adott. Kevélyen villogtatja családi címérét s alul erkölcsi foltokkal mocskolja be azt. Az ő vér megromlott puha ereiben, jelleme rohadt s rajta az ő paizs csak fényes szemfedél, mely dögöt álarcoz. Kor lovagjának fitogtatja magát, a közügy érdemében szerepel, megcsalja a hazát, elvakítja a közvéleményt, polgári érdemet követel s a fényes köd alatt hiú és undok önzés rabszolgája. Meddig lesz még a népegy s közvélemény elmosódott tenger, mely a gazt vízszinre hányja, s a gyöngyöket fenéken hagyja elveszni? Meddig lesz, hogy üres, léha ló- és élvkergetőket emel polgári bálványúl a felületes vidék? s néhány eltékozott forintért hivatalt, befolyást, tekintélyt szájas potioroknak oszt, míg az érett és képzett, de vagyontalan egyén, észrevétlen zúgban, haszon és jelentés nélkül küzd és vénheszik meg?

Szalárdyn betelt, hogy legjobban szúr a legvékonyabb tű, legjobban féltjük gyenge oldalunkat. Ő, ki az erkölcsi botrányt hidegvérrel vette, ki a férj gyalázó szitkait közönyösen hagyta pattogni ártatlan nején: most felingerült, midőn népszerűsége megtámadtaték. Kivánt volna már véget érni e chineseri paraszt jelenetben, de tudta, hogy ha dacz- és kihívó torlással vág közbe, csak olajat öntend a tűzre, mérgesíti dühöd pártfelét s nehezbbe teszi a menekvést. Azért könnyű oldalról vette a dolgot, s csekélyisége miatt törekvék nevetséggé tenni az esetet, mint azt rossz szíve valóban tartá.

- Kár a tüzet bátyám, ily tyúkperre lövöldözni el, mondá félvállú kicsinyléssel, jobb azt közgyűlésre tartani, vagy Szibériába, ha majd az orosz odahajt. Kár egy dongó csapáshoz az a szélmalom, ... minek szózkod egy sovány pióczának? Egész hitvány mese nem érdemel egy haragos prüsszentést. Mindössze tréfa volt tőlem a krónika, bátyámmal akartam egy kicsit kötődni, miért félti úgy a kizsákmányolt konczot? - Tréfa volt...?! Közbevag a korcsmáros mélyen illetődve, oh hogy égjen össze a nyelv, mely a romlottság vétkének ily címet tud adni. Hát, ha egy ház benső életébe rágó féreg orozza be magát, ha becsülés, bizalom kebeléből kivész, ha az életpár harcban élő ragadozóvá lesz, mely egymás fogaitól fél, ha a család békéje, reménye elenyész, erénye homályt kap, becsülete hervad, hite elvész, maga elpusztul s lelkiismeret üzi... tréfa az!? Átok érje s boszúlja meg magát a fényes nevelés, mely mindent, ki és mi saját körén, osztályán kívül esik, csekélynek tart, mely minden alsóbbat érette teremtet eszközül tekint s nem irtózik kedvet és kéjt idegen nyomoron venni meg s futékony szeszélyért hosszú szenvedést idézni felebarátira. Na hiszen van mit dicsekedni a nemes előkelőséggel. Van köztetek néhány, ki előtt kalapom leveszem. De a többinek életcélja öröm s henye időlopás. Legtöbbje annyit tesz, mennyire látszatos színe a gyenge tömeg előtt magát befényezni elég. Aztán a vakító köd alatt lesben ül az élvsóvár önzés s minden gyáva zsákmány után orozva kirohan. Rókái vagytok nemünknek, kik óláló cselekkkel pusztítanak, kerülve a harcosb fajok fogait. Saját osztályotokban piacot nyitok az erkölcs-bitorlásnak s ahhoz akarjátok szabni miénket is. Csak ki ne üsse magát a szeg a zsákból, csak láрма és botrány ne essék, többet nem kívántok, azzal betöltve a szabály netovábbja. Köztünk is érvényesíteni törtök az idegen rendszert. Megrohanjátok orozva együgyű nőinket, kik nem ismernek, kik jóknak hisznek. Elmérgezitek hiú csábokkal. Követelitek: tartsák szerencsének kedvetekért hírt, nyugalmat, sorsot veszteni és ha olykor a merény nem sikerül, vagy az örökdő kéz feltöri a bűnfedő ajtót s halálos számot vesz a boszúálló bíró: akkor egész dolog csak tyúkper!? csak tréfa!?... úrfias tréfa...?! És valóban, ha az ember hason esetekben törvényt, bírói ítéletet kére, ha házasságtörőkre panaszt tesz s fenyítő szigort követel: az alig

több mint ábrándos ingerültség, mint tréfa. Hadd el barátom, szólnak az emberhez, ne tedd magad nevetségessé, ki fogná magát egy asszony miatt utczai szó-tárgygyá alacsonyítani. Hagyd őt önvesztére s keress kárpótlást méltóbb társaságban. Ha határodát pusztítják, eredj a más legelőjére, ide úgy sem vonatkozik a rendőrségi törvény. De pert ne indíts, miért botránkoztatnál megyét s törvényszéket. Csak zaj, láрма lesz s utoljára is téged nevetnek ki, miért hagyál füleid közé szarvakat rakni, ki látott XIX. században vádlevelet ex titulo adulterii... Gyönyörű elvek! magasztos bélyege, jellemvonása a híres századnak! Egyfelől fentartani, nyakunkra tolni a házasság rendszerét, törvényes születés, jog- és birtokviszony érdekében kényszeríteni bennünket a nőülésre, másfelől lerontani minden korlátot, kinevetni minden kegyeletet, eltörölni az erkölcsi imputációt, megszüntetni a törvényes bűnhődést, mely ezen szentesült intézmény sértőit fenyítné, bélyegezné. Most valóban farizeusoké az ígélet földé, örökünkbe pogányok jöttek s küszöbeinket megfertőztetik; elkövetkezett a csábítók országa... De hiszen megsózom a tejfelt ily nyalánk macskának s hogy kezem meg ne fogják, megtanítom a puszta ámult fiait: ki az a nyomorú kalandor, kit ők bálványul imádnak.

Lajosra, nem tagadhatá, a jelenet igen kellemetlenül hatott. Ő hallgatag s titkul maradandó kalandra számíta. Maga a meglepetés már egészen tervén kül történt s habár a véletlen veszély, éber eszének feszültebb erőt, hideg vérének több edzettséget adott: még is bántani, megrázni kezdé a sejtett férj gúnyos, velős, jogszerű szemrehányása, mely az est csendében, a hallgatók némasága mellett harsányan pattogott. Zavarja a férj bátorodásaival nőtt, nemcsak, mert a megtámadtatás ily neme s helyzetében ujoncz volt, hanem mert reszketnie kellett, hogyha szigorú üldözője személyességre tér: nem lehet gyöngéd s válogatott elmésségekre számítnia, sőt a csipős leczke és arczfestés nyomán, bizonyos ellenszenvre buzdulhat a helybeli közvélemény s vértanujává lehetend a népnek, mely azelőtt bálványul emelte. Azért, hogy ez élénk, elszánt, szenvedélyes megtámadást félbeszakaszsa, vagy legalább az indulat s hév gerjedtebb rohamait lovagias közbeléptével megtörje: csendet inte az ingerült férjnek s azon hideg, bátor nyugalommal, mely rossz lelkeknek épen oly sajátja, mint nagy egyéniségnek, vágott szavába:

- Uram! Mi férfiak vagyunk. Miért ide piaczi láрма s kofa szidalmak? Neje ártatlan, de ha ön sértve érzi magát, elégtételt adok, minő tetszik, minő férfiakat illet, ott és akkor, hol és mikor ön meghatározza.

Az ajtón tolongó pusztai nép, mely a vitát élénk részvétellel kísérte, megdöbbsent e kihívó szavakon. Szalárdy iránt különben is jótétek által volt lekötve s jelenleg az épen kegyéből bevett vacsora göze növelé az elfogultságot, melylyel a népszerűség rendesen együtt jár. A mellett felmentve, tisztába hozva láták Lajost azon vallomás által, hogy a nő ártatlan. Most a közmorgalom s helyeslő fejbillentések azt jóslák, miszerint a botforgató csoport szükség esetében Szalárdy párthívéül szegődnék. Peregi, kinek különben is benső ösztöne volt a veszélybe forgón segíteni, hivatalos buzgalommal foglalá el az ajtófelet. Időközönként parancsoló szemeket vetve a körülállókra, éber készségben tartá őket, s vonásaiban mintaképül fejezé ki magát azon ostoba tisztai önelégültség, mely a túlbuzgó hivatalnokok arczáról ismerős.

Azonban párbaj, a korcsmáros elvével meg nem fért. Ő békés polgárnak tartá magát, ki a törvények oltalma alatt él, ki azért nem adózik a társaságnak, hogy jogait biztosítsa. Ő a fegyvert csak harczra szánta, de a magáét oda sem. Fringijája a szegen függött s azt csak bíróválasztáskor vette le, mert tisztújításra nem járt. Ügyeit bíró által szokta elintézni s hol az nem lehet, hol a veszély közel volt, bottal segített. Most azonban nem lett volna biztos ezen rövid út. Szalárdy boros ügyfelei rútul közbe jöhetnének. Nem is akart erőszakhoz nyúlani az igazság terén s átengedve szívét a könnyítő fakadásoknak, visszatörá a lovagias elégtét ajánlatát.

- Csak az volna híja, mondá kevély önérzettel, hogy nemesi vérem veszélyezzem, midőn jogom volna poroszlót használni. Nyugtóm felforgatá, becsületem ellopta s most toldalékul lovagias nagylelkűségből meg akar ölni. Köszönöm az új társadalmi törvényt, majd csak a réginél maradok s börtönbe záratom az orvbitorlót. Miért nem volt ily feláldozó lovag, midőn nőmet kell vala védnie, kit szerencsétlenné tön. A gyöngé áldozatot térdén hagyá fetrengni átkaim közt. Egy védszót, egy pártfogó ujját nem tudta nyújtani a kétségbeesettnek. Engedé égni a gyalázat alatt, melyet ön hoz rá; túrta rá szőrnem a bűnvádat s kárhoztató szigort, mit ön kétszerte érdemel. És most, midőn saját személye érdekeltetik, midőn becses énjén van a sor s érintve van gögös hiúsága: lelkesülten hány-vet életet és halált!? Valóban uram, igen vaknak kell hinnie, hogy fertelmét előttem fedhetni véli. Ne higgye az igénytelen osztályt oly együgyűnek ide lent, hogy ne látná a foltot és álfényt oda fenn. Önök megcsalják egymást és magokat, de minket nem, s ha mi hallgatunk, nem butaság, hanem megvetés rejlik a némaság alatt. Azért ne vélje, hogy sebejtő kardjának nyujtom homlokomat, midőn önére bélyeget süthetek...

Pisze Pista, ki már Szalárdy szolgálatában volt, aggodalommal látá még kezdetben kitörni a sértett férj boszúját. Ő sok pusztai csete-páténak tanúja volt már s tapasztalata szerint a zaj mindig verekedésen végződött. Jelen esetben sem várt egyebet, mert ő a haragot minden osztályban egyenlő indulatnak hitte. Azért, hogy heves gazdáját kiragadja a veszély elől, nyergelni futott s a korcsmáros közelebbi philippicája közben elővezeté a kész paripát. A ló harsányan nyerített a gyertyavilágra, mely a nyílt ajtón szemébe sütött s Lajos használva az alkalmat, megszabadítá magát a botrányos szinpadról.

- Ha sem lő, sem vág, én verekedni nem fogok, mondá indulatosan. Oly gyáva kofával, ki csak káromol s karmolni sem akar, semmi közöm, s nyergébe ugorva elvágatott a sötét pusztának, nem gondolva meg, hogy háta megett egy szerencsétlen nőt hágy, kit veszélybe döntött, ki pártfogása, jelenléte nélkül kétségbe esik és elvész.

A korcsmáros epéig ingerülve a szemtelenségen, miszerint ellenfele, bűnbánás s lelki töröttség helyett gúnyczímmel illetve, nevetségül hagyá boszújával az üres szobában: lekapta pisztolyát a fogas málhái közül s insurrectionális golyóját utána süté a menekvőnek, de az ő töltés bizonytalan irányban csapott fel az éj sötétjében.

- Uton maradjon, úrfi, az árokhányás közt, hogy posványba ne menjen, kiáltá utána féltőleg a hű Pisze Pista.

- Majd világítok én, mormogá foga közt, a nélkül, hogy őt valaki sejtené, a csonka kondás, ki egész est folytában a gyepen ivott s most a jótevője után tett lövés miatt megemlékezik börtönimájáról: adj alkalmat uram, a nemes embernek kárt tenni. Elöl fordítá szűrűjét s kikeresvén kiütő szerszámát, a szénás kert felé kullogott.

A férj, ki a kettős bosszú közepén kijátszva, meghiusúlva látá terveit, fosztottan az elégtét édes érzetétől, elkeserült haragban lobogott s alig tudva mit tesz, nem gondolva semmi eredménynyel, ragadá a pisztolyok másikát s vadan lihegve eredt az udvarnak, keresni a megmenekült nőt, hogy boszúszomjának áldozatul ejtse. A hiéna szeme nem fénylik úgy, ha éjben ragadoz, a bérczi zuhatag nem adja úgy át magát az elnyelő mélységnek, mint ő a ragadó haragnak. Vallás, szerelem, lélekismeret elfultak dühében, minden korlát össze lőn törve, mely a szenvedély árját fékezne s a crisis végkitörései tarták hagymázban, midőn a legtúlzóbb határozat: játék. De a nő nem volt található. Hiába verte fel az udvar legrejtettebb zugát, ő biztos helyen volt, hova el nem ér az üldözés töre. Felment a Hortobágy hidjára, hol neje esténként kötésével sétált, de az üres volt. A hold kibujt egy fellegregedéken s megvilágítá szürke íveit. A feldagadt folyam szilaján csapongott oszlopi között, hátán ragadva, mit a pusztákról elrabolt. Semmi zaj, semmi hang, csak a verődő hab loccsanásai. Széttéekinte a nyugvó síkon, kedves hazáján, mit a mai nap előtte oly kietlenné tön. Hömpölygeni látá az

uralkodó árt, ... mi volt az, özönlő fájdalma mellett! A nádas szélén megszakadozott az éji köd s a gyüremlett habok valamivel látszának küzdeni... Fejér lepel terült el a szőke vizen s lebegett a megtört hullám élén. A férj összeborzadt a kísértettől... Igen, kísértet volt, melyre megrendült... Végre erőt vőn a folyam s egy holttestet vonszolt ki a zsombék közül, tajtékozva hajtván a híd felé!... Debreczen felől piros fény önté el a pusztát, a meggyújtott kazlak világa. A látkör hátterén fekete pont látszék vágtatni, a csábító, kinek bűnéről védjel nincs, tanubizonyság nincs s kit ítélet alul az önbíráskodás, a rá irányzott lövés szabadítand fel... A vizen alább-alább úszék a hurczolt zsákmány s a híd közép oszlopában megakadt... A férj ráismert iszapba kevert nejére s a boszúló pisztoly kiesett kezéből... Hátha ártatlan volt?... Kérdé szemrehányva egy mardosó belszózat... Lelke merevvé lőn, gondolata megállt s a híd karjára roskadt.

-&-